

КОЦУР В. В.

**ЕТНОПОЛІТИЧНИЙ КОНФЛІКТ У ПРИДНІСТРОВ'І
У КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКО-МОЛДОВСЬКИХ
МІЖДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИН**

Монографія

Київ – 2013

УДК 327.39(477+478)
ББК 66.4(4 Укр+4 Мол)
К 74

Рекомендовано до друку вченою радою Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України (протокол № 5 від 30 травня 2013 р.)

Науковий редактор

М.І. Панчук, доктор історичних наук, професор, завідувач відділу національних меншин Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України.

Рецензенти:

О.В. Шуба, доктор політичних наук, професор, завідувач відділу Апарату Верховної Ради України;

В.А. Войналович, доктор історичних наук, професор, завідувач відділу етнополітології Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України;

Ю.О. Ніколаєць, доктор історичних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу національних меншин Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України.

Коцур В.В.

К 74 Етнополітичний конфлікт у Придністров'ї у контексті українсько-молдовських міждержавних відносин / В.В. Коцур. – К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2013. – 272 с.

ISBN 978-966-02-6970-5

У монографії досліджується динаміка етнополітичного конфлікту в Придністров'ї та перспективи його врегулювання у зв'язку з українсько-молдовськими міждержавними відносинами. Висвітлюється етнополітична специфіка та сутність конфлікту в Придністров'ї, історичні умови, причини і фактори його виникнення, вплив на українсько-молдовські відносини, а також потенціал цих відносин у врегулюванні конфлікту.

Книга розрахована на науковців, фахівців у галузі етнополітології, міжнародних відносин, державного управління та всіх, хто цікавиться питаннями конфліктів на пострадянському просторі.

The monograph examines the dynamics of ethno-political conflict in Transnistria and prospects of its regulation for state-to-state relations between Ukraine and the Republic of Moldova. The author studies the historical and ethno-political essence of the conflict, defines the pre-conditions of the cooperation between Ukraine and Moldova and other state-to-state relations and analyzed the approaches of all the parties concerned with the settlement of the Transnistrian conflict.

The book is intended for researchers, professionals of ethno-politology, international relations, public administration and all those interested in the conflicts in the post soviet area.

**УДК УДК 327.39(477+478)
ББК 66.4(4 Укр+4 Мол)**

ISBN 978-966-02-6970-5

© В.В. Коцур, 2013

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	5
ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ, СТАН І ДЖЕРЕЛА ДОСЛІДЖЕННЯ	12
1.1. Теоретичні аспекти і методологічний інструментарій вивчення ролі етнополітичних конфліктів у міждержавних відносинах	12
1.2. Наукова література і джерела про етнополітичну ситуацію в Придністров'ї як предмет і чинник міждержавних відносин України і Молдови	28
Висновки до розділу 1	41
РОЗДІЛ 2. ГЕНЕЗА ЕТНОПОЛІТИЧНОЇ КОНФЛІКТ- НОСТІ У СХІДНОМУ РЕГІОНІ МОЛДОВИ	42
2.1. Особливості етнополітичної історії регіону	42
2.2. Придністровський контекст національних інтересів Молдови та інших держав кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст.	62
Висновки до розділу 2	86
РОЗДІЛ 3. УКРАЇНСЬКО-МОЛДОВСЬКА ВЗАЄМОДІЯ В СТРУКТУРІ МІЖНАРОДНИХ ЗАХОДІВ З РЕГУЛЮВАННЯ ЕТНОПОЛІТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ В ПРИДНІСТРОВ'І	87
3.1. Українська складова ініціатив і дій міжнародної спільноти, спрямованих на подолання етнополітичної конфліктності на Сході Молдови	87
3.2. Співпраця з прикордонною місією ЄС «EUBAM» України і Молдови на придністровській ділянці їх міждержав- ного кордону	118
Висновки до розділу 3	138

РОЗДІЛ 4. ПОТЕНЦІАЛ МІЖДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ І МОЛДОВИ В ПОДОЛАННІ ЕТНОПОЛІТИЧНОЇ КОНФЛІКТНОСТІ В ПРИДНІСТРОВ'І	140
4.1. Економічне співробітництво	140
4.2. Українсько-молдовські взаємини в гуманітарній сфері	158
Висновки до розділу 4	173
ВИСНОВКИ	175
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРА- ТУРИ	180
ДОДАТКИ	219

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АМСРР – Автономна Молдавська Соціалістична Радянська Республіка
ВУЦВК – Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет
ГУАМ – Грузія, Україна, Азербайджан, Молдова
ГУУАМ – Грузія, Україна, Узбекистан, Азербайджан, Молдова
ЄС – Європейський Союз (European Union, EU)
КП(б)У – Комуністична партія (більшовиків) України
МНП – Молдовська національна партія
НАТО – Організація Північноатлантичного Договору (North Atlantic Treaty Organization, NATO)
ОБСЄ – Організація з безпеки і співробітництва в Європі
ОВД – Організація Варшавського Договору
ОДЕР-ГУАМ - Організація за демократію та економічний розвиток – ГУАМ
ООН – Організація Об'єднаних Націй
ОЧЕС – Організація чорноморського економічного співробітництва
ПМР – Придністровська Молдавська Республіка
РКП(б) – Російська комуністична партія (більшовиків)
РМ – Республіка Молдова
РФ – Російська Федерація
РНК – Рада народних комісарів
СНД – Співдружність Незалежних Держав
СОТ – Світова Організація Торгівлі
СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік
«Сфатул церій» – «Рада краю»
УНР – Українська Народна Республіка
УЦР – Українська Центральна Рада
УСРР – Українська Соціалістична Радянська Республіка
ЕУВАМ – Прикордонна Місія Європейського Союзу

ВСТУП

Етнополітичні конфлікти упродовж століть є частиною і помітним чинником історії людства. Етнічна багатоскладовість населення планети в цілому і окремих держав зокрема зумовлює іманентність економічних, соціальних, політичних, культурних, релігійних та інших протиріч між суспільними суб'єктами – носіями етноспецифічних потреб та інтересів. За певних умов ці протиріччя виявляються, як соціальні конфлікти з виразною етнічною складовою. Найчастіше етнічні конфлікти виникають у державах імперського типу з різнонаціональним населенням, у певних випадках вони призводять до розпаду таких держав. Сформовані після того нові державні утворення нерідко «успадковують» етноконфліктні чинники держав-передниць і продукують власні.

Відомо, що загострення етнополітичних протиріч було однією із чільних причин руйнації СРСР. У процесі та після цієї руйнації постали 15 окремих держав. В усіх них продовжився, а в окремих випадках набув конфліктних форм властивий останнім рокам існування Радянського Союзу процес політизації етнічності. У Республіці Молдова (РМ), наприклад, ескалація цього процесу стала однією з причин збройного конфлікту між центральною владою і регіональною владою Придністров'я. Відтак до конфлікту долучилися особи і групи осіб різної національності з-серед населення республіки, зокрема його бессарабської і придністровської частин. Після завершення збройного протистояння конфлікт було «заморожено», але не розв'язано. Він і досі перебуває в такому стані, зумовлює соціальну, в тому числі етнополітичну напругу всередині Молдови і на окремих її територіях. «Заморожений» придністровський конфлікт становить загрозу не тільки Молдові і її населенню, а й загальному безпековому простору Європи, він ускладнює відносини Молдови та інших держав, передовсім держав-сусідів.

Тож необхідність розв'язання цього конфлікту є актуальною не тільки для його сторін усередині країни походження, а й для інших держав та їх населення. Зокрема, для України, позаяк Молдова – її важливий партнер. Дві сусідні держави не тільки розділяє, а й єднає 1222 км спільного кордону. У Молдові проживає майже півмільйона етнічних українців, в Україні мешкають близько 250 тис. молдован.

Країни і їх населення мають давні традиції та великий потенціал взаємовигідного економічного і гуманітарного співробітництва, орієнтовані на інтеграцію в європейський суспільний простір.

Обидві мають хоч і не однакові, але багато в чому подібні і навіть спільні етнополітичні безпекові проблеми, регулювання яких потребує стабілізації внутрішньодержавних суспільних відносин і прогнозованої та взаємовигідної міждержавної співпраці. Звідси наукова і практично-політична значущість дослідження Придністровського етнополітичного конфлікту. Ця значущість полягає, по-перше, в потребі всебічного вивчення власне конфліктогенних щодо ситуації чинників задля розроблення системи заходів з мінімізації продукованих ними суспільних загроз і, по-друге, в актуальності виявлення та мобілізації внутрішніх і зовнішніх ресурсів, що мають потенціал сприяння стабілізації етнополітичних відносин у Молдові, ускладнених проблемами, що виникли як вияв і наслідок Придністровського конфлікту. Частина таких чинників і ресурсів пов'язані з історією та сучасним станом українсько-молдовських міждержавних відносин, що, власне, і визначає актуальність даного дослідження.

Метою нашого дослідження є з'ясування зв'язку динаміки етнополітичної ситуації в молдовському Придністров'ї з якістю та інтенсивністю міждержавних відносин України і Республіки Молдова від початку 1990-х років.

Досягнення мети дослідження потребувало вирішення таких наукових завдань:

- визначити теоретичні параметри, а також методологічний інструментарій наукового розроблення теми;

- проаналізувати результати і джерела дослідження етнополітичного конфлікту у Придністров'ї в контексті українсько-молдовських міждержавних відносин, сформулювати й опрацювати репрезентативний щодо мети і завдань дослідження джерельний масив;

- вивчити й описати історію формування геоетнополітичних, економічних, етнодемографічних, владно-політичних та етнокультурних передумов формування етнополітичної конфліктності в Придністровському регіоні Молдови;

- з'ясувати спільне й особливе в національних інтересах України і Молдови щодо етнополітичної ситуації в молдовському Придністров'ї;

– дослідити вплив Придністровського етнополітичного конфлікту на перебіг українсько-молдовських міждержавних відносин, а також вивчити можливості цих відносин у вирішенні суспільних проблем Молдови, пов'язаних із названим конфліктом;

– визначити спільні зацікавлення та загрози для України і Молдови в Придністров'ї як детермінанти розвитку міждержавного партнерства, виокремити основні чинники, які впливають на динаміку співпраці обох держав;

– проаналізувати зовнішньополітичні ініціативи й дії України, спрямовані на подолання етнополітичної конфліктності у Придністровському регіоні Молдови;

– вивчити стан і перспективи міждержавної українсько-молдовської співпраці в економічній і гуманітарній сферах в аспекті їх потенціалу щодо врегулювання придністровської проблеми.

Об'єктом дослідження стали суспільно-історичні процеси, що суттєво вплинули на формування і динаміку етнополітичної ситуації в Республіці Молдова та зумовили особливості міжнародних відносин в аспекті цієї ситуації, предметом – власне етнополітичний конфлікт у Придністров'ї як один із виявів специфіки внутрішньомолдовських суспільних зв'язків і водночас чинник та предмет українсько-молдовської міждержавної взаємодії.

Хронологічно основний зміст дослідження охоплює період 1991–2013-го років. «Нижню» межу визначено з огляду на час розпаду СРСР, проголошення незалежності України і Молдови та початок ескалації конфлікту у східному регіоні Молдови. «Верхня» межа зумовлена актуальністю з'ясування сучасного стану етнополітичної конфліктності в Придністров'ї у контекстах чинної та ймовірної динаміки українсько-молдовських міждержавних відносин довкола питань урегулювання ситуації в Придністров'ї. Водночас у роботі проаналізовано особливості етнополітичної історії Молдови та інших країн у частині, що стосується генези Придністровського конфлікту.

Репрезентативну щодо мети і завдань джерельно-інформаційну базу дослідження, представлену текстами офіційних документів, виступів і заяв державно-політичних діячів, даними соціально-економічної, демографічної і політичної статистики, архівними матеріалами, відомостями інформаційно-аналітичних та

інших наукових видань, повідомленнями ЗМІ, інтернет-ресурсів та ін., охарактеризовано в параграфі 1.2. розділу 1.

Описаний у названому розділі методологічний інструментарій дослідження включає загальнонаукові принципи і способи пізнавальної діяльності, теоретичні напрацювання в галузі конфліктології і міжнародних відносин з відповідним до мети дослідження евристичним потенціалом, а також методи, апробовані різними соціо-гуманітарними науками, передовсім політичною.

Наукова новизна отриманих результатів зумовлена комплексністю дослідження теми і полягає у здобутті, аналізові та систематизації наукових фактів, що дають доволі повне й цілісне уявлення про предметну специфіку Придністровського етнополітичного конфлікту, об'єктивні і суб'єктивні умови та фактори його виникнення й перебігу, а також про зв'язок особливостей цього перебігу з динамікою українсько-молдовських міждержавних відносин. Зокрема:

– проаналізовано джерельний потенціал і стан наукового вивчення суспільно-політичних проблем, пов'язаних із темою дослідження; за результатами аналізу означено ті з них, що потребували ґрунтовнішого опрацювання, доведено наукову і практично-політичну необхідність комплексного розроблення обраної теми із залученням джерел, передовсім архівних, що раніше не використовувалися;

– з'ясовано причинно-наслідковий зв'язок змін у політичному, правовому, соціально-економічному, інформаційному, мовному і культурно-освітньому просторах СРСР і союзних республік із формуванням, загостренням та етнізацією протиріч між групами економічних інтересів і центральною владою Молдови та регіональною владою її придністровської частини, а також залученням у протистояння осіб і груп осіб різної національності, політичних партій і громадських організацій різної ідеологічної, етно-політичної і зовнішньополітичної орієнтації;

– виявлено зв'язок виникнення Придністровського етнополітичного конфлікту з історією формування державної території Республіки Молдова, її адміністративного устрою, господарського комплексу, національного складу та мовно-культурних і світоглядних

орієнтацій населення в дорадянські і радянські часи, а також динамікою цих орієнтацій у процесі та після розпаду СРСР;

– встановлено, що етнізація й ескалація Придністровського конфлікту в Молдові, а також його переростання у збройне протистояння з наступним переходом до «замороженого» стану були зумовлені як особливостями внутрішньомолдовських суспільних відносин, так і присутністю на території республіки збройних формувань СРСР, які згодом перейшли у підпорядкування влади Російської Федерації, а також впливом на внутрішньомолдовські етнополітичні процеси зв'язків різних груп її населення з етнічно близьким їм населенням інших держав, передовсім Росії, Румунії та України, а також впливом влади, політичних і національно-культурних утворень цих держав на суспільну ситуацію загалом у Молдові та її Придністровському регіоні;

– з'ясовано спільне і відмінне в ставленні до етнополітичної ситуації в Республіці Молдова її влади та етнічно відмінних груп населення, а також влади і різних політичних сил сусідніх з Молдовою держав;

– встановлено, що, попри окремі зрушення у врегулюванні Придністровського конфлікту, його остаточне розв'язання гальмується прагненням Російської Федерації утримати Україну і Молдову в зоні її геополітичного впливу, а також утруднюється поведінкою радикальних груп політикуму Молдови і Румунії, що декларують спільну етнічну і політичну тотожність молдован і румунів та закликають до румунізації молдовського соціуму;

– доведено, що етнополітичний конфлікт у Придністров'ї продукує загрози національній безпеці Молдови і України, а також політичній і військовій стабільності в Європі, передовсім у її Центрально-Східній частині;

– проаналізовано ініціативи і дії України, а також досвід, напрями і потенціал українсько-молдовського співробітництва щодо врегулювання конфліктної ситуації в Придністров'ї при збереженні територіальної цілісності Молдови;

– сформульовано пропозиції, урахування яких у зовнішньополітичній діяльності України сприятиме, на думку автора, мінімізації суспільних загроз, пов'язаних з етнополітичним конфліктом у

Придністров'ї, та формуватиме необхідні передумови досягнення безпекових і євроінтеграційних цілей України і Молдови.

Наукове і практичне значення дослідження полягає в тому, що його зміст примножує ресурси подальшого вивчення відповідної проблематики, а також використання здобутого знання для прогнозування суспільної динамки та оптимізації регіональної політики України, орієнтованої на зменшення суспільних загроз, пов'язаних зі збереженням конфліктного потенціалу етнополітичної ситуації в Придністров'ї. Науковий доробок розширює інформаційну основу з'ясування можливостей удосконалення політичного курсу на розвиток і посилення ефективності партнерської взаємодії України і Молдови у вирішенні спричинених Придністровським конфліктом проблем національної та загальноєвропейської безпеки, а також на реалізацію євроінтеграційних цілей обох держав. Здобуті в процесі виконання роботи наукові результати можуть бути використані у вищих навчальних закладах при підготовці та викладанні нормативних і спеціальних курсів із проблем етнополітики, конфліктології, безпеки і регіоналістики, при написанні курсів лекцій, навчальних посібників і підручників із таких дисциплін: «Міжнародні відносини та зовнішня політика», «Зовнішня політика України», «Етнополітологія», «Конфліктологія» та ін.

РОЗДІЛ I

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ, СТАН І ДЖЕРЕЛА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Теоретичні аспекти і методологічний інструментарій вивчення ролі етнополітичних конфліктів у міждержавних відносинах

За даними Стокгольмського міжнародного інституту дослідження проблем миру, в середині 90-х років ХХ ст. понад 70 % військових конфліктів на планеті носили етнополітичний або міжетнічний характер. Саме тому аналіз феномена етнополітичного конфлікту є актуальною проблемою сучасної політичної науки, адже правильне розуміння сутності конфлікту є однією з передумов його врегулювання.

Позаяк універсальних підходів до вирішення етнополітичних конфліктів наукова спільнота не виробила, вважаємо доцільним проаналізувати теоретичну спадщину етнополітологів і конфліктологів задля визначення концептуально-теоретичних засад дослідження природи, сутності, змісту конфліктів та їх особливостей. Визначення концептуальних підходів до вивчення причин конфліктогенності допоможе, на наш погляд, з'ясувати причини походження та простежити еволюцію етнополітичного конфлікту в Придністровському регіоні Республіки Молдова, що є одним із завдань обраного дослідження.

Проблематика соціально-політичного конфлікту має давні традиції в історії політичної думки. З'ясуванням природи конфліктів займалися класики політичної науки Арістотель, М. Вебер, Д. Віко, Т. Гоббс, Н. Мак'явеллі, К. Маркс, А. де Токвіль та ін. За всієї різноманітності підходів характерними для їх поглядів є розуміння політичного конфлікту як постійної форми боротьби за владу в конкретному суспільстві. До прикладу, Т. Гоббс у трактаті «Левіафан, або Матерія, форма і влада держави церковної та громадянської» зосереджував увагу на конфліктному чинникові утворення держави, природний стан суспільства він визначав, як «війну всіх проти всіх». Мислитель також виокремив три основні

причини конфлікту: суперництво, недовіру, жадання слави [75, с. 130]. Проблема конфліктів стала однією із центральних і в наукових працях відомих західних політичних теоретиків ХХ ст. Р. Дарендорфа, Е. Дюркгейма, Д. Істона, А. Лейпхарта, В. Парето, Т. Парсонса.

Останнім часом проблема етнополітичного конфлікту набула серйозного змістового і формалізованого наповнення, особливо в аспекті визначення поняття «етнополітичний конфлікт» та його типології. Серед дослідників, які актуалізують цю проблему в українській етнополітології, слід назвати О. Антонюка, І. Зварича, О. Картунова, А. Кіссе, В. Котигоренка, О. Кривицьку, О. Майбороду, О. Маруховську, С. Римаренка, Ю. Римаренка, Г. Перепелицю. Вагомий внесок у визначення теоретичних засад дослідження етнополітичних конфліктів зробили російські науковці Р. Абдулатіпов, В. Авксентьєв, А. Дмитрієв, Л. Дробіжева, О. Здравомислов, В. Тишков.

Розглядаючи сутність соціально-політичного конфлікту, ми виявили досить велику кількість визначень, які відрізняються і доповнюють одне одного. Співставлення поглядів учених на предмет дослідження науки конфліктології дозволяє стверджувати, що конфлікт як соціальна взаємодія, учасники якої (індивіди, групи, організації) свідомо і відкрито протистоять одне одному через реальну чи удавану несумісність їх інтересів, прагнень, поглядів, є невід'ємною складовою функціонування будь-якого суспільства. Таке протистояння – не патологія суспільного життя, а спосіб існування соціуму. У зв'язку із цим видається утопічною широко пропагована в Радянському Союзі ідея про безконфліктний розвиток суспільства, позаяк, зазначав Р. Дарендорф, «там, де існує суспільство, існують також конфлікти... [88, с. 31]». Учений вважав, що такі комуністичні ідеологеми, як «єдність народу» і «безкласове суспільство», – це тільки два з багатьох проявів придушення конфліктів під виглядом їх вирішення [212, с. 710]».

Будь-який конфлікт має типову структурно-змістову форму, основними елементами якої є: 1) суб'єкти конфлікту; 2) об'єкт конфлікту; 3) предмет конфлікту; 4) конфліктна свідомість; 5) конфліктна поведінка. Щодо етнополітичного конфлікту, то до його суб'єктів, на думку О. Картунова, належать: «1) етнічно та політично свідомі люди; 2) етноси, нації, корінні народи та

етнонаціональні меншини; 3) етнонаціональні організації, об'єднання та рухи; 4) держава та її органи [213, с. 501]». Об'єктом конфлікту, зазвичай, виступають конкретні матеріальні або духовні цінності, що їх домагаються конфліктуючі сторони. В етнополітичному конфлікті об'єктом виступає «політична влада, матеріальні й духовні цінності учасників конфлікту (земля, людські та природні ресурси, культура, мова та ін.) [213, с. 501]».

Основою будь-якого конфлікту, у тому числі й етнополітичного, є його предмет, що тлумачиться як проблема (реальна чи вигадана), що спричинила конфлікт. За О. Картуновим, предметом етнополітичних конфліктів є «намагання людини, етнонаціональних спільнот, суспільства та держави створити найбільш сприятливі умови для свого існування й розвитку [213, с. 501]».

Отже, етнополітичний конфлікт – це відмінність, зіткнення інтересів, цілей різних етносуб'єктів (етносів, націй, етнічних (національних) меншин, корінних народів, етнонаціональних організацій, рухів) між собою та з інтересами й цілями держави, її органів в етнополітичній сфері. Етнополітичний конфлікт, на відміну від міжетнічного конфлікту, характеризується більшим рівнем, масштабом, гостротою, сферою виникнення, труднощами регулювання. За всієї різноманітності тлумачень суті конфліктів, загальним для них є визначення, що основою соціально-політичного конфлікту є суперечність, зіткнення. Суб'єктами конфліктів можуть бути індивіди, малі та великі соціальні групи, організовані в соціальні (політичні, економічні та інші структури) об'єднання, які виникають на формальній та неформальній основі у вигляді політизованих соціальних груп, економічних, політичних, етнічних груп тиску, кримінальних груп, які домагаються певних цілей [113, с. 210].

Щодо форм прояву конфлікту, то в науковому середовищі превалює думка про відмінності етнополітичних конфліктів у демократичній і тоталітарній політичній системах. Більшість дослідників переконані в тому, що, на відміну від демократичної форми правління, в умовах тоталітарної політичної системи етнополітичний конфлікт має латентну форму, позаяк в основі тоталітаризму є насильницьке впровадження колективістського світогляду, несприйняття концепції національно-культурної автономії, прагнення до усунення національних бар'єрів і побудови

життя на принципах інтернаціоналізму, а також наявність потужних і керованих силових структур, потенційно спроможних «вгамувати» будь-який конфлікт.

В умовах тоталітарної системи соціальна маса, неоднорідна у багатьох відношеннях, у тому числі й етнічному, не отримує «офіційного» дозволу на створення структурно оформленої групи, що усвідомлює свою несхожість із рештою. Іншими словами, створюється «розрізнена одноманітність», що необхідна, як зауважує Х. Арендт, для зміцнення тоталітаризму [29]. Натомість у демократичній системі особи, які усвідомлюють свою приналежність до певної етнічної групи, нації, мають право на власне структурне оформлення, на захист своїх прав та інтересів, на представництво в органах державної влади. Спираючись на думку Р. Арона, можна стверджувати, що така засаднича суперечність «між правом на групову організацію та його відкиданням має політичний характер. Як можна пояснити, – запитує Р. Арон, – що в одному типі суспільства класи існують та зміцнюються, в іншому їх, начебто, немає, якщо не пам'ятати, що в першому політичний режим терпить створення груп, у другому – забороняє? [30, с. 188]».

Річ у тім, що в умовах тоталітарної системи практикується цілий комплекс дій та заходів, спрямованих на «заморожування» об'єкта етнополітичного конфлікту. По-перше, існують певні теоретичні підвалини, зокрема тоталітарна ідеологія з її загальною настановою на принципову безконфліктність суспільного ладу, який захищається та обґрунтовується нею. По-друге, поняття «націоналізм» на офіційному рівні набуває винятково негативного тлумачення і розглядається суто в межах конфронтаційної конструкції «інтернаціоналізм – буржуазний націоналізм».

Зрозуміло, що з подібними ідейно-теоретичними поглядами вести мову про глибоке пізнання сутності етнічних проблем неможливо. У СРСР, державі тоталітарного типу, було оголошено про створення нової історичної спільності – «радянського народу», в якій вже відбулося реальне зближення усіх націй і народностей на ґрунті соціалістичної суспільної свідомості, комуністичних цінностей та ідеалів. Існувала офіційна доктрина дружби народів СРСР, яка сприяла мирному співіснуванню народів. У сукупності це дозволило на певний час штучно загальмувати етнічні та

національні прагнення поліетнічного складу населення СРСР. Цей своєрідний феномен відзначав Й. Шумпетер у праці «Капіталізм, соціалізм і демократія», коли писав, що «навіть якщо групові прагнення сильні й чітко визначені, вони залишаються прихованими часто впродовж десятиліть», однак лише доти, «доки їх не покличе до життя якийсь політичний лідер, перетворюючи на політичний чинник [294, с. 351]».

Правоту Й. Шумпетера підтвердив розпад СРСР, якому передувало пробудження національних рухів у союзних республіках, спричинене політикою перебудови. Розпад СРСР супроводжувався різкою дестабілізацією в галузі міжнаціональних, міжетнічних відносин, що, зрештою, призвело до гострих, навіть збройних конфліктів на міжетнічному та міжнаціональному ґрунті. Предметом етнонаціональних конфліктів на пострадянському просторі стали, головним чином, території, які вольовим рішенням комуністичного центру в Москві були передані до складу національно-державних утворень без урахування етнічного чинника, згідно з принципом «Поділяй і володарюй!». Саме етнічний чинник звів нанівець усі зусилля ідеологів комуністичного режиму, спрямовані на закріплення в суспільній свідомості концепту «єдиного радянського народу». Перемогла, таким чином, одвічно притаманна соціуму конфліктна свідомість.

Між тим, конфліктна свідомість є неодмінним елементом структури конфлікту. Конфліктна свідомість – це особливий, специфічний стан суспільної свідомості, якому притаманне усвідомлення сторонами, що конфліктують, розбіжностей, навіть протилежностей своїх намірів, цілей, інтересів, потреб та цінностей і перетворення їх на мотивацію своєї поведінки й діяльності. На думку відомого дослідника етнополітичних конфліктів Г. Перепелиці, для конфліктної свідомості характерна наявність властивого лише їй, специфічного ідеального утворення – «образу ворога» у формі певних сприйнять, уявлень і світоглядних збочень про іншу сторону. В «образі ворога» сторона конфлікту віддзеркалюється та оцінюється суб'єктивно, викривлено, крізь призму таких понять, як «ворожість», «зло», «ненависть», «агресивність», «антигуманність», «шкода», «неповноцінність», «підлість». Формування «образу ворога» здійснюється як на повсякденному, так і на ідеологічному рівні [194, с. 31]». Найбільшої ефективності застосування технології створення образу

ворога, яка використовується в політичних цілях, набула в тоталітарній системі. «Образ ворога, – зазначає О. Кривицька, – здавна влада застосовує для відвернення уваги невдоволених мас від неефективності державної політики. Образ ворога – це той інструмент, що змушує людей забути про внутрішнє невдоволення, згуртуватися навколо лідерів [138, с. 45]».

Таким чином, у тоталітарному суспільстві складається парадоксальна ситуація: з одного боку, на ідеологічно-теоретичному рівні воно проголошується безконфліктним, а з іншого – відбувається активний процес формування «образу ворога», який і має стати стимулятором активності конфліктної свідомості. Створення «образу ворога», особливо внутрішнього, для тоталітарної влади стало зручним і дієвим інструментом придушення будь-яких проявів етнопатриотичної свідомості. Під гаслом боротьби з «ворогами народу» відбувалося безпрецедентне порушення етнічних та національних прав, рівноправ'я у міжетнічних та міжнаціональних стосунках, що мало прояв не лише в культурно-духовній, але й у політичній сфері.

Отже, є підстави стверджувати, що за тоталітарної системи в СРСР склалися реальні умови для виникнення конфліктної свідомості в етнополітичній сфері, однак репресії, «чистки» та інші силові методи, а також «ідеологічна обробка» населення утримували їх у зародково-латентному стані. Розпад СРСР «розморозив» конфліктну свідомість і, відповідно, сприяв наростанню конфліктної поведінки, спровокувавши низку міжетнічних та етнополітичних конфліктів, на кшталт того, що розгорнувся у придністровському регіоні Республіки Молдова. Щодо нього, то обидві сторони конфлікту активно експлуатують «образ ворога»: влада самопроголошеної Придністровської Молдавської Республіки (ПМР) головною загрозою для мешканців регіону оголосила прагнення частини молдовського політикуму «возз'єднатися» в одній державі з Румунією, натомість влада офіційного Кишинєва на початковій стадії боротьби з придністровськими сепаратистами активно експлуатувала тезу про боротьбу з «прокомуністичним бастионом» у Придністров'ї.

Використаний учасниками конфлікту в Придністров'ї підхід влучно охарактеризував відомий дослідник феномена націоналізму Е. Сміт, наголосивши на тому, що «рухи, які не можуть будувати

свої претензії на існування тривалих культурних традицій, прагнуть відкрити або «анексувати» чужу історію й культуру, щоб забезпечити собі культурну спадщину, без якої жоден націоналізм не може здобути визнання [249, с. 37]». Задля цього вишукуються глибокі історичні корені свого етносу, створюється «героїчна історія народу», постаті минулого стають «національними героями». «Етнічне очищення», етнічну спільність, її культуру на цьому етапі перетворюють в абсолютну цінність, яку необхідно захистити від впливу чужих культур, тобто вона має залишатися «чистою». Прихильники такої культури мають бути захищені від усього «чужого», що формується за допомогою образу ворога.

Між тим, поява «націй», на кшталт декларованої керівництвом Тирасполя придністровської, стала одним із наслідків штучного конструювання в СРСР етнічної федерації. В основу федералізму було покладено не історично-територіальний, а, головним чином, етнічний принцип. В умовах етнічної строкатості це стало міною сповільненої дії. Крім того, етнічне обґрунтування проведених усередині федерації кордонів було проблематичним, тому нерідко кордони проводилися волюнтаристськи, виходячи з особистих бажань місцевих лідерів або їхнього лобі в Москві. Саме внаслідок такого рішення колонізована предками українців територія Лівобережжя Дністра опинилися в 1924 р. у складі Автономної Молдавської СРР (АМСРР), а з 1940 р. – Молдавської РСР. У такий спосіб комуністичний режим, як стверджує Е. Гобсбаум, свідомо створював територіальні національно-адміністративні одиниці там, де їх не існувало [289].

Проводячи на офіційному рівні унікальну політику культивування етнонаціоналізму, радянське керівництво фактично викувало зброю для знищення СРСР. Прикметно, що відомий американський радянолог Р. Пайпс ще 1976 року на міжнародній конференції «Національності і націоналізм в СРСР» передбачив майбутній розпад СРСР саме з етнічних причин [239, с. 23–24]. Адже, як тільки поліетнічна система набуває змісту «багатонаціональної держави» (як це було в СРСР), вона приречена на постійну боротьбу з відцентровими внутрішньосистемними силами, дія яких може призвести до розпаду держави. Лідери етнонацій прагнуть до сепесії і створення власної «національної держави», позаяк, як цілком

слушно зазначав В. Ленін, «утворення національної держави є тенденцією вічного національного руху [153, с. 385]».

У сучасній науці існують різні теоретичні підходи щодо пояснення причин етнополітичних конфліктів: неомарксистський, модернізаційний, статусно-груповий, культурно-плюралістичний, ціннісний, інструментальний тощо.

Неомарксизм бачить причину національного і регіонального сепаратизму в нерівномірному розвитку територій. Розрив у показниках рівня життя між високорозвинутими і периферійними регіонами може тлумачитися в термінах панування і підпорядкування: один народ «сидить на шиї іншого» та експлуатує його сировинні й людські ресурси. Цей аргумент використовується політичними елітами як найважливіший аргумент етнічної мобілізації групи.

Згідно з модернізаційним підходом, перехід до сучасної ринкової економічної моделі породжує конкуренцію між етнічними групами за використання ринкових можливостей і доступ до найефективніших видів діяльності. До цього необхідно додати, що спроба прискореної модернізації супроводжується руйнуванням соціальної структури, зростанням безробіття. У поліетнічному суспільстві криза загострює конкуренцію груп за робочі місця, власність, державну підтримку. Це є поживним ґрунтом для проявів як побутового, так і поліетнічного націоналізму.

Для визначення причин появи етнополітичних конфліктів часто використовується статусно-груповий підхід. Згідно з ним, етнос має можливість порівнювати свій статус із становищем інших груп, використовуючи такі показники, як тривалість життя, народжуваність і смертність, обсяг суспільних благ, що отримує етнос в цілому або його окремих представників, можливість розвивати власну культуру, представництво у професійно-класових групах та у структурах влади, обсяг політичних прав, політичного суверенітету. Низький статус породжує психологічний стан меншовартості і стимулює рухи, спрямовані на зміну статусу.

Згідно з культурно-плюралістичним підходом міжетнічні конфлікти невідворотні, якщо в межах однієї політичної системи об'єднуються дуже різні за етнокультурними ознаками народи. Процеси культурної уніфікації провокують захисний націоналізм – бажання зберегти свою самобутність.

Популярним у сучасній етнополітології є ціннісне пояснення етнічних конфліктів. Згідно з точкою зору американського політолога С. Гантінгтона, висловленою у праці «Зіткнення цивілізацій», найбільш гострі конфлікти сучасного світу відбуваються по лініях культурних (цивілізаційних) відмінностей між етнічними і релігійними групами. Такі конфлікти, за С. Гантінгтоном, запрограмовані в суспільствах так званого «розколотого» типу, тобто таких, які об'єднують у своєму складі населення, що належить до різних цивілізацій, наприклад, ісламської і християнської, ісламської та іудейської тощо [288].

Згідно з інструментальним підходом, націоналізм розпалюється лідерами та елітами, які в боротьбі за сфери економічного і політичного впливу застосовують всі методи для етнічної мобілізації, використовуючи для цього етнічні символи, гасла культурного відродження та державного суверенітету.

Часом для пояснення причин виникнення конфліктів дослідники вдаються до так званої «тріади Брубейкера», згідно з якою посиленню ризику етнополітичних конфліктів сприяє поєднання трьох чинників:

- суспільство, що націоналізується, яке недавно здобуло незалежність;
- проживання на території держав меншин, що бояться стати маргіналізованими;
- зв'язок меншин певної держави з діаспорою в інших державах [307].

З урахуванням вищезазначеного очевидно, що дослідження причин етнополітичних конфліктів вимагає багатофакторного аналізу, тому що при виникненні конфліктів відбувається нашарування одних ситуацій на інші.

Поряд з названими, причинами конфліктів можуть стати:

- історична спадщина міжетнічних відносин: війни між народами, нанесені образи, випадки депортації народів;
- самовільне проведення кордонів, що не співпадають із кордонами розселення етносів;
- насильницьке включення території етносу в іншу державу;
- відсутність реальних умов для розвитку національної культури, навчання рідною мовою;

– нав'язаний «патерналізм», політика, в основі якої лежить уявлення про архаїчність способу життя малого народу і спроба привити йому культурні зразки розвинутого народу;

– стереотипи негативного сприйняття іншого народу.

Найчастіше причиною етнополітичного конфлікту є етно-територіальні спори та суперечки. У багатьох випадках такі конфлікти виникають через прагнення еліти етнічної спільноти створити власну державу. Іншою причиною етнополітичного конфліктності є боротьба за ресурси і власність.

Будь-який етнополітичний конфлікт проходить своєрідну стадійність розвитку. Етноконфліктологи виділяють такі стадії етнополітичного конфлікту:

1. Передконфліктна (латентна). У цей час посилюються етноцентристські настрої; мусуються негативні стереотипи щодо іншої/их національності/ей; зростає соціальна та етнічна напруженість; учасники конфлікту не бажають мирно вирішувати проблему. Тобто на цій стадії формується психологічна готовність сторін до майбутнього протистояння.

2. Конфліктна. У рамках цієї стадії відбувається найжорсткіший формат взаємодії сторін, які задіяні в конфлікті. Це – протистояння учасників конфлікту, які не бажають примирення.

3. Стадія врегулювання етноконфліктної ситуації. У цей час створюються підстави для мирного врегулювання конфлікту; «образ ворога» трансформується в «образ партнера». На цій стадії досягається консенсус, тобто згода щодо припинення конфлікту.

Етнополітичні конфлікти є своєрідними та неповторними в часі. Водночас дослідники етнополітичного конфліктності роблять спробу класифікації або типологізації етнополітичних конфліктів. За характером дії конфліктуючих сторін виділяють насильницькі та ненасильницькі конфлікти. Насильницькі конфлікти проходять у вигляді відкритого протистояння, участі бойових сил, депортацій та «етнічних чисток». Ненасильницькі конфлікти відбуваються у формі мітингів, демонстрацій, пікетів, голодувань, акцій громадянської непокори.

Одна із загальноприйнятих типологій передбачає поділ етнополітичних конфліктів за особливостями суб'єктів конфліктуючих сторін. Виділяють конфлікти між етнічною групою та державою (Абхазія, Нагірний Карабах, Країна басків в Іспанії) та конфлікти між етнічними

групами (сербами та албанцями в Косовому; киргизами і узбеками в Ошській області Киргизстану).

Також етнополітичні конфлікти поділяють за сферами проявів та причинами виникнення на етнотериторіальні, етнекономічні, етнокультурні, етнорелігійні, етнопсихологічні, етноісторичні тощо.

Будь-який етнополітичний конфлікт як форма соціально-політичного конфлікту, крім специфічних особливостей, відзначається низкою закономірностей. Український політолог М. Примуш визначає такі основні закономірності етнополітичних конфліктів, як:

– переважна більшість етнічних конфліктів мають політичну складову, тобто більшою чи меншою мірою вони є етнополітичними;

– в одних випадках етнічність може бути лише «камуфляжем» політичної боротьби, в інших – мова може йти про «зворотний камуфляж», коли за політичними гаслами і декларованими цілями приховується гострий етнічний конфлікт;

– етнополітичні конфлікти переважно мають статусну природу: предметом таких конфліктів найчастіше буває політичний статус етнічної групи, тому однією з найважливіших причин розгортання конфлікту стає зміна взаємодії етнічних груп або середовища цієї взаємодії, при якій економічний або політичний статус однієї з них сприйматиметься її членами як неприйнятний;

– етнополітичні конфлікти – не тільки і не стільки конфлікти інтересів, скільки конфлікти ідентичностей, оскільки участь у конфлікті переважно на основі групових мотивів обов'язково передбачає ототожнення людини з групою, що бере участь у конфлікті, її етнічну ідентифікацію;

– політичний конфлікт у процесі його розгортання часто набуває етнічної підстави. Так, конфлікти політичних еліт різного рівня, наприклад, державного і регіонального, можуть виникнути як ресурсні;

– унаслідок надмірної емоційної складової етнічної ідентичності етнополітичні конфлікти відрізняються високим рівнем ірраціональності, що виражається у значному потенціалі агресивності, ненависті та ворожості сторін конфлікту і вибору стратегії взаємодії, що далеко виходять за рамки раціонального усвідомлення інтересів;

– специфічною характеристикою динаміки етнополітичного конфлікту, пов'язаною з його ірраціональністю, є значний потенціал ескалації конфлікту і, як правило, швидка його ескалація;

– для етнополітичних конфліктів характерне повне домінування деструктивного потенціалу над його конструктивною складовою, оскільки сторони конфлікту, як правило, існують у різних системах «ціннісних координат»;

– практично у всіх випадках етнополітичні конфлікти багатofакторні, мають декілька об'єктів конфлікту і проблемних зон, наприклад, територіальна суперечка, проблеми політичного або соціально-економічного статусу етнічної групи та етноконфесійні суперечності;

– через названі і неназвані причини етнополітичні конфлікти важко піддаються вирішенню, оскільки виникає надзвичайно складне завдання знайти шляхи задоволення як нематеріальних інтересів, так і вимог підвищення статусу, повернення «одвічних» територій, розширення економічних можливостей, більшого доступу до політичної влади і под. Тому радше можна говорити про врегулювання, «заморожування» або перетворення в менш деструктивну форму етнополітичних конфліктів, ніж про їхнє вирішення [226].

Зазвичай, для врегулювання етнополітичних конфліктів використовуються примусові (етнічне домінування) та консенсусні методи (консоціація, арбітраж), передбачаються і територіальні методи розподілу влади (регіональна автономія, федералізм, кантонізація).

Найрадикальнішим методом «вирішення» етнополітичного конфлікту є геноцид та депортація. Примусовим методом стратегії усунення етнічного розмаїття є штучно стимульована асиміляція. Як правило, асиміляційний метод регулювання етноконфліктних ситуацій передбачає вирішення етнічних суперечностей шляхом проведення політики стирання етнічного розмаїття в державі.

На відміну від насильницьких та примусових методів, консенсусні методи орієнтуються на деполітизацію етнічних протиріч. В основі методу інтеграції лежить прагнення об'єднати всі етнічні групи держави в єдине політичне ціле на основі загальної громадянської (національної / загальнодержавної) ідентичності. У таких умовах етнічні відмінності вже не є фак-

торами політичного процесу, а стають тільки духовно-культурними феноменами життя суспільства. Отже, етнічна ідентичність індивіда за подібних обставин жодним чином не впливає на обсяг політичних прав, свобод та обов'язків його як громадянина.

Важливим територіальним методом регулювання етнополітичного конфлікту в рамках стратегії деполітизації етнічних протиріч виступає розподіл (сецесія). За умов сецесії територія, населена етнічною меншиною, виділяється із складу держави, у результаті цього етнічна меншина стає більшістю в новій державній одиниці. Нормативною базою сецесії на основі територіального розподілу є право на самовизначення, утім на практиці сецесії – явище рідкісне. Міжнародна спільнота досить обережно реагує на сецесійні процеси (Придністров'я, Абхазія, Чечня тощо). Принцип самовизначення спрацьовує вдало там, де немає значної кількості незадоволеної меншини. Зразковий приклад сецесії – виділення Норвегії зі складу Швеції у 1905 р.; утворення у 1993 р. Словаччини та Чехії. В інших випадках сецесія породжує більше проблем, ніж досягнень (розподіл Індії, розпад СРСР та СФРЮ).

У цілому політична практика підтверджує, що вирішити етнополітичний конфлікт майже неможливо, а врегулювати його – одна з найскладніших проблем етнополітичного менеджменту. У цьому зв'язку хотілося б висловити власний погляд на проблему «заморожених» конфліктів на пострадянському просторі, підставою для якого стало опрацювання монографії американського політолога, професора Ратгертського університету О. Мотиля «Підсумки імперій», у якій автор на історичних прикладах османської, габсбурзької, російської, німецької імперій й СРСР розглядає закономірності виникнення, розвитку, занепаду, розпаду та відродження імперії як політичної системи.

З-поміж усіх можливих методологій дослідник вибрав структурний підхід, що дав змогу зосередитися на структурно-інституційній спадкоємності та на її впливі на постімперські відносини ядра і периферії. Саме в структурі імперії, на думку О. Мотиля, закладено ключ до розуміння того, чому зв'язки між центром і периферією поступово слабшають, що надалі спричиняє крах усієї системи, а відтак породжує етнотериторіальні конфлікти. Імперія, за означенням автора, це ієрар-

хічно організована політична система, що має втулкоподібну будову – як колесо без обода, у якій центральна еліта і влада домінують над периферійними елітами і спільнотами, діючи як посередники в їхніх важливих взаємодіях і спрямовуючи потоки ресурсів від периферії до центру і знову до периферії [179, с. 19].

Беручи до уваги саме таке розуміння імперії сучасною владою верхівкою Росії, не дивуємося її прагненню відтворити систему домінування над елітами колишніх радянських республік, перетворивши їх на периферійні. Виконавши це завдання, не складно буде знайти відповідні ресурси для врегулювання «заморожених» конфліктів. Ними не обов'язково стануть військові операції на кшталт «примусу до миру», що мала місце в Грузії у серпні 2008 р. Поновлення статусу імперії дозволить мати в запасі значно ширший арсенал засобів «переконання» залежних від імперського центру периферійних еліт.

Уникнути такого розвитку подій можна лише за умови скоординованої зовнішньополітичної взаємодії США та Євро-союзу, у плани яких реанімація Російської імперії навряд чи входить, та відданості владних еліт колишніх радянських республік національним інтересам власних держав. В іншому разі може збутися твердження О. Мотиля, що окремі імперії мають шанс на порятунк і за певних умов здатні відродитися [179, с. 26]. Приміром, він пропонує уважніше придивитися до сучасної Росії, яка вже була імперією за часів Романових і свого часу зуміла переродитися в імперію радянську.

При цьому, однак, слід пам'ятати, що обидві держави імперського типу: і Російська імперія, і Радянський Союз – зазнали краху, у тому числі й через те, що не змогли вирішити національне питання. Ріднить ці імперські утворення й те, що на час їх розпаду досягли апогею етнополітичні конфлікти, урегулювання яких, як показує світовий досвід, є справою надважкою і довготривалою. Позаяк породжені руйнуванням поліетнічних держав суперечності між етносами врегулювати на підставі норм міжнародного права видається справою малоперспективною. Адже досі не подолана юридична суперечність між принципами самовизначення і територіальної цілісності. Тож на практиці виявилось, що самовизначення одного народу може відбуватися лише за рахунок

обмеження прав інших народів, бо, як зазначає Е. Гобсбаум, «створення однорідної національної держави є метою, яку можуть здійснити тільки варвари [289, с. 212]».

Таким чином, визначення концептуально-теоретичних засад дослідження етнополітичних конфліктів переконало нас у тому, що більшість етноконфліктологічних поглядів і концепцій, що перебувають у полі зору дослідників, нехай навіть як об'єкти критики, містять евристичний потенціал і можуть бути продуктивно використані в науковому аналізі етнополітичних конфліктів, науковій і практичній експертизі, посередницькій діяльності.

Необхідною та важливою передумовою повного й об'єктивного висвітлення теми впливу етнополітичного конфлікту на міжнародні відносини є використання сучасного методологічного інструментарію дослідження. Методи етнополітології як науки, що вивчає політичну суб'єктність етнопонаціональних утворень (етносів, націй, національних (етнічних) меншин тощо), їхні взаємовідносини, відносини з державою та її органами [158, с. 112], а також питання розробки й становлення методологічного аспекту етнополітологічних досліджень є нагальною проблемою, оскільки нестача етнополітологічної теоретичної бази може зумовити вироблення невідповідних підходів у розробці і здійсненні етнополітики в будь-якій державі, а особливо в такій поліетнічній, як Україна.

На сучасному етапі відчувається потреба у виробленні таких етнополітологічних методів, які б дали змогу ефективно й об'єктивно аналізувати будь-яку етнополітичну ситуацію, завважувати різноманітні загрози й передконфліктні ситуації. Вітчизняні науковці здійснюють спроби систематизувати етнополітологічні методи. Так, український дослідник О. Картунов подає таку класифікацію етнополітологічних методів: світ-системний аналіз (World-System Analysis); етнологічний підхід; етносоціологічний підхід; етнофілософський підхід; етноісторичний підхід; етнодержавологічний підхід (розроблений і запропонований Ю. Римаренком); етнотехнологічний підхід; етнокомунікативний підхід; етнекологічний підхід; метод багатовимірної сутнісно-змістовної типологізації і періодизації; етнополітологічний метод.

Вагомість етнополітологічного методу полягає, з одного боку, в тому, що він дає змогу вивчати закономірності розвитку

етнополітичних процесів і робити прогнози, а з іншого – визначати межу запозичень чужого етнополітичного досвіду, зокрема формування націй, державного будівництва, розробки конституцій, підготовки державних концепцій етнонаціональної політики тощо [124, с. 38–41].

Вітчизняний дослідник О. Антонюк етнополітологічні методи умовно поділяє на три групи: загальнологічні (аналіз і синтез, індукція та дедукція, діагноз і прогноз, визначення та класифікація, порівняння та аналогія, абстрагування, моделювання, спостереження та експеримент, статистичний аналіз, логіко-математичне моделювання); теоретичні (системний, історичний, порівняльний, діалектичний, структурно-функціональний); емпіричні або біхевіористичні (безпосереднє спостереження, контент-аналіз документів та інформаційних потоків, експеримент, анкетне опитування, інтерв'ю тощо) [28]. На думку дослідника, найважливіше місце посідають системний, історичний, порівняльний і діалектичний методи [124, с. 18].

Однак наведені класифікації не дають змоги повністю охопити предмет і особливості етнополітології як науки. Розглядаючи способи дослідження етнополітологічних явищ і процесів, не можна ігнорувати суто соціологічних методів (експертне опитування, глибинне інтерв'ю і шкала толерантності Богардуса) та методів моделювання (математичне, комп'ютерне), які дають змогу врахувати саме етнічні особливості процесів та явищ, а також спрогнозувати їх розвиток.

Загалом же, використані в дослідженні методи вивчення етнополітичного конфлікту та зовнішньополітичних чинників його врегулювання можна об'єднати у дві групи: загальнонаукові та спеціальні. До загальнонаукових можна віднести процесуально-динамічний, типологізацій, порівняльного аналізу, дослідження випадку та прогнозування. Серед спеціальних методів, що були використані для дослідження етнополітичного конфлікту в Придністров'ї, варто виділити соціально-психологічний, етнологічний, етнодержавологічний тощо. Під час дослідження застосовувалися такі методи аналізу ситуації, як опитування, експертне оцінювання, контент-аналіз документів. Також автором використаний структурно-функціональний підхід, що сприяв виявленню основ-

них елементів конфліктної взаємодії та визначенню функцій і ролі кожного з них. Водночас, автор вивчає вплив політичного, економічного й гуманітарного чинників на врегулювання Придністровського конфлікту, керуючись системним підходом. Він забезпечив цілісне сприйняття об'єкта дослідження і всебічний аналіз зв'язків між окремими його елементами. Концептуальне застосування вищезгаданих підходів дало змогу сформувати єдину методологічну базу та реалізувати принципи логічної несуперечності, наукової об'єктивності та повноти.

1.2. Наукова література і джерела про етнополітичну ситуацію в Придністров'ї як предмет і чинник міждержавних відносин України і Молдови

Дослідження впливу Придністровського етнонаціонального конфлікту на українсько-молдовські міждержавні взаємини потребує аналізу наукового доробку вітчизняних і зарубіжних політологів, істориків, дипломатів, представників експертного середовища, аналітиків.

Праці українських авторів, зокрема Н. Беліцер, І. Буркута, А. Дируна, В.Коробова, В.Кулика, А. Круглашова, Б. Парахонського, Г. Перепелиці, І.Петрової, В. Пінцака, О. Сушка та ін., переважно зосереджені на дослідженні різних аспектів Придністровського конфлікту та ролі в його врегулюванні України. З-поміж них виділяються роботи Г. Перепелиці [193–175], а особливо монографія «Конфлікт у Придністров'ї: причини, прогноз розвитку і проблеми врегулювання», у якій автор дає комплексну оцінку конфлікту, ґрунтовно аналізуючи його передумови, перебіг та основні проблеми врегулювання. Інша монографія Г. Перепелиці «Конфлікти в посткомуністичній Європі [195]» присвячена актуальній проблемі європейської безпеки – регіональним та субрегіональним конфліктам, з'ясуванню тенденцій їх розвитку та шляхів врегулювання. Книга охоплює широке коло теоретичних питань, пов'язаних із дослідженням та врегулюванням конфліктів. Також у ній представлено комплексний аналіз конфліктів на пострадянському просторі, уключно з придністровським у Республіці Молдова.

Першою спробою комплексного дослідження придністровської проблеми можна назвати колективну працю «Придністровська

проблема: погляд з України [222]». У публікації, серед авторів якої є такі відомі фахівці з придністровської проблематики, як Н. Беліцер, С. Герасимчук, О. Гриценко, Я. Матійчик, О. Сушко та ін., містяться попередні підсумки досліджень з проблеми й окреслено перспективи міждержавної українсько-молдовської взаємодії, комплексу питань урегулювання Придністровського «замороженого конфлікту», міжнародної кооперації й інформаційної політики у цій справі, аспектів громадянства й режиму українсько-молдовського кордону, міжетнічних відносин та життя українців Молдови, партнерства організацій громадянського сектору України та Молдови.

Історичне та етнополітичне підґрунтя конфлікту в Придністров'ї досліджують українські історики й політологи Ю. Бабюх [35–37], В. Боечко [46–47], М. Дорошко [97; 302], О. Кава [121], І. Петрова [201; 198] та ін. Аналіз цих праць показав, що основними причинами етнополітичного конфлікту у Східній Молдові українські дослідники вважають: історичний фактор, який дозволив об'єднати населення регіону довкола ідеї відокремлення від Правобережної Молдови; потужніший економічний потенціал лівобережного регіону Молдови; прихід до влади в обох частинах республіки діаметрально протилежних за своїми ідеологічними поглядами радикальних політичних сил; полярні зовнішні та геополітичні орієнтації Кишинєва і Тирасполя.

Аналіз геополітичних інтересів зовнішніх сил у Придністров'ї став предметом дослідження В. Демченка [91], Є. Єніна [104-103], Д. Єрмоленка [106], І. Зварича [112], А. Круглашова [139], В. Кулика [141-140], Г. Мернікова [169], І. Петрової [197-199; 200], В. Твердохліба [258-259], П. Черника [290] та ін. Проблему виведення з Придністров'я російських військових і озброєнь вивчають Н. Беліцер [39-41], В. Кулик [141], Г. Перепелиця [193-174], О. Сушко [38; 257]. Більшість із названих дослідників та експертів практично одностайні в тому, що важливим інструментом геополітичного впливу Росії в Придністров'ї є наявні в регіоні склади озброєнь РФ та російський військовий контингент, який, попри миротворчий статус, по суті, є гарантом окремішнього державного існування самопроголошеної ПМР. Урівноважити російські геополітичні амбіції в регіоні, на їх думку, здатні лише ЄС і США. Щодо чинника ГУАМ, то це об'єднання чотирьох пострадянських держав, констатують експерти, так і

не стало серйозною протидією російському впливу в Чорноморсько-Каспійському регіоні.

Теоретичний та прикладний аспекти врегулювання етнополітичного конфлікту в Придністров'ї стали предметом аналізу ряду дисертаційних досліджень українських політологів. Важливим внеском у розуміння природи та особливостей етнополітичних конфліктів на пострадянському просторі стала дисертація на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук А. Кіссе «Політико-правові засади управління етнічним конфліктом». Її автор ґрунтовно аналізує основні концепції етнічного конфлікту і на цій підставі визначає методологічні засади дослідження етнічних конфліктів у сучасному світі. Аналізуючи причини та стадії розвитку етнічних конфліктів, автор розкриває механізми і форми ескалації конфлікту, методи, чинники та види переговорів щодо його врегулювання. У контексті етнополітологічної науки А. Кіссе проаналізовано основні сценарії розвитку етнічних конфліктів у посттоталітарних країнах, визначено основні умови та складові постконфліктної відбудови, показана роль превентивної дипломатії, а також неурядових організацій у розв'язанні етнічних конфліктів [393]. Особливості врегулювання етнополітичних конфліктів стали предметом дослідження у кандидатській дисертації П. Єрмакова [391].

Активно українські науковці досліджують вплив зовнішніх сил на врегулювання конфлікту в Придністров'ї. Передусім слід відзначити І. Петрову, яка у 2007 р. захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук на тему «Зовнішньополітичні чинники врегулювання Придністровського конфлікту» [396]. На підставі порівняльного аналізу політики зовнішніх сил, залучених до врегулювання конфлікту, І. Петрова доводить, що Придністровський конфлікт є ареною боротьби інтересів не тільки безпосередніх його учасників, а й таких міжнародних гравців, як Росія, Україна, Румунія, США, ЄС та ОБСЄ. У роботі визначено переваги та недоліки існуючих моделей урегулювання Придністровського конфлікту та сформульовані рекомендації щодо формування зовнішньополітичної стратегії України із його врегулювання.

Роль України у врегулюванні конфлікту в Придністров'ї досліджує В. Пінцак у захищеній 2008 р. кандидатській дисертації «Пози-

ція України у врегулюванні Придністровського конфлікту» [397]. У дисертації проаналізовано військово-політичні передумови й динаміку конфлікту в Придністров'ї, формування позиції України щодо врегулювання проблеми, визначено форму, зміст і ступінь загрози Придністровського конфлікту національній безпеці України, виявлено інструменти впливу України на Придністров'я та запропоновано конкретні рекомендації щодо їхнього ефективнішого застосування.

Важливою для розуміння процесу вироблення зовнішньо-політичних пріоритетів Республіки Молдова та особливостей їх практичної реалізації стала кандидатська дисертація Г. Мельничук [395], у якій досліджується еволюція зовнішньої політики Республіки Молдова у 1991–2005 рр. Окремим аспектом названої дисертації стало дослідження становлення нормативно-правової бази українсько-молдовських міждержавних відносин та впливу на них етнополітичного конфлікту в Придністров'ї.

Сучасний стан та перспективи українсько-молдовської співпраці в Придністров'ї в політико-дипломатичній, економічній та гуманітарній сферах аналізуються у працях Н. Беліцер [39], А. Гетьманчук [75-77], В. Коробова [131-132], І. Максименко [157], С. Пирожкова [202] та ін., розвиток транскордонного співробітництва двох країн у межах сврорегіонів досліджують З. Бройде [48], С. Гакман [69-72; 71-70], В. Пінцак [207]. У цьому контексті окремої уваги заслуговує наукова розвідка Н. Беліцер «Україна і Придністров'я, або Чому провалився «План Ющенка», автор якої скрупульозно аналізує український план урегулювання конфлікту в Придністров'ї, підтриманий обома конфліктуючими сторонами, і вказує на причини його нереалізації та наслідки для міжнародного іміджу України [39].

Загальна характеристика сучасних українсько-молдовських відносин, переважно на рівні кількісних макроекономічних показників, подана у статтях та інтерв'ю вітчизняних дипломатів і керівників МЗС, зокрема діючого посла України в Молдові С. Пирожкова [119; 202] та ін. З огляду на офіційний статус авторів цих публікацій, у них свідомо оминаються гострі кути й вузькі місця двосторонніх відносин.

Допоміжне значення при написанні монографії мали роботи вітчизняних науковців та експертів про розвиток молдово-румуно-українських взаємин. Це, передусім, стаття доктора філологічних

наук Т. Кияка [127] та публікації авторів аналітичної доповіді «Тристоронній підхід до європейської та євроатлантичної інтеграції», підготовленої українсько-молдавсько-румунською експертною групою у 2007 р. [265]. Ролі об'єднання ОДЕР–ГУАМ у «заморожених конфліктах», у тому числі в Придністровському регіоні Молдови присвятив спеціальний випуск часопис «Зовнішні зносини» (2007. – № 7).

Узагальнюючи стан наукової розробки теми українськими науковцями, зауважимо, що ними ретельно аналізуються причини, передумови та еволюція етнополітичного конфлікту в Придністров'ї, переговорний процес і участь у врегулюванні країн-гарантів, розвиток українсько-молдовських взаємин у політичній, економічній і гуманітарній сферах, проте комплексної роботи щодо впливу Придністровського конфлікту на українсько-молдовські міждержавні відносини ще не створено.

Результати досліджень молдовських науковців у питанні визначення причин, передумов і перебігу конфлікту діаметрально протилежні російським. Частково це пояснюється впливом на початку 1990-х років Народного фронту Молдови (НФМ) – політичної сили, яка розглядала реінтеграцію країни через механізм об'єднання з Румунією. Причиною конфлікту в Придністров'ї дослідники – симпатизи НФМ – вважають російські імперські амбіції, трактуючи збройне протистояння 1992 р. в Придністров'ї як відкриту агресію Російської Федерації проти Молдови. Особливо чітко ця позиція простежується в дослідженнях Г. Будяну і В. Барсана [205]. Значно вираженішою є оцінка причин конфлікту відомого молдовського дослідника О. Нантоя. Негативно оцінюючи вплив Росії на перебіг подій у Придністров'ї, він доводить потребу об'єднання зусиль України і Молдови у врегулюванні конфлікту й наголошує на пріоритетності внеску України в процес урегулювання [183; 357–37]. У цілому ж більшість молдовських науковців, провідними серед яких є О. Галущенко, І. Грек, В. Катана, Є. Ревенко, А. Царану, В. Чатана, В. Чіботару, Г. Шеларь та ін., дещо заангажовано та однобічно висвітлюють тему виникнення та еволюції Придністровського конфлікту.

Важливим для об'єктивного наукового дослідження конфлікту в східному регіоні Молдови є врахування праць та аналітичних нарбок

придністровських науковців і політичних оглядачів. Так, серед спеціалістів, які досліджують проблему конфлікту, можна назвати О. Бадашка, Г. Бянова, І. Галинського, Д. Гордєєва, В. Горюнова, М. Кушаківа, О. Погорелюю, Г. Сандуцу, А. Сафонова, Д. Соїна, М. Феоктистова, П. Шорнікова та ін. Варто зауважити, що придністровським аналітикам притаманне упереджене ставлення до проблем стосунків владних еліт обох берегів Дністра. Пояснюється це тим, що основним завданням політичної науки в ПМР є комплексне обґрунтування ідеї придністровської державності. Перші кроки в цьому напрямку зробила науково-дослідна лабораторія історії Придністров'я під керівництвом істориків М. Бабілуни та Б. Бомешка [34], у межах якої вперше на концептуальному рівні створено політичну історію Придністров'я, що знайшла своє втілення в тритомному колективному виданні «История Приднестровской Молдавской Республики» [118]. Аналогічне завдання, а саме: політичне й правове обґрунтування ідеї державності Придністровської Молдавської Республіки виконує (за сприяння Придністровського наукового центру Російської академії природничих наук) і Центр соціальних і політичних досліджень «Перспектива» при Придністровському державному університеті імені Т. Шевченка (ПДУ). Результати досліджень Центру представлені здебільшого в низці тематичних збірників публікацій матеріалів міжнародних наукових конференцій, які відбувалися на базі Придністровського державного університету імені Т. Шевченка [200–201]. Названі центри є основними генераторами наукової політичної думки Придністров'я, тому що навколо них гуртуються найвідоміші дослідники регіону й продукуються основні наукові підходи до розуміння проблеми врегулювання Придністровського конфлікту.

У Придністров'ї немає досліджень, які давали б комплексну оцінку діям України щодо врегулювання конфлікту, проте є праці, у яких висловлюються думки щодо ролі та потенційних можливостей України у придністровському врегулюванні. Зокрема відомий дослідник В. Яковлев у праці «Тернистый путь к справедливости» висловлює впевненість, що регіон має увійти до складу України [228]. Інший придністровський науковець І. Благодатських у статті «Проблема оккупированных территорий в историографии Молдовы» розглядає «придністровську проблему» в контексті румунсько-молдовсько-українських взаємин [44]. Зокрема автор доводить, що

в умовах неврегульованості Придністровського конфлікту відоме у ХХ сторіччі «бессарабське питання» поставатиме в єдиній площині з придністровською проблемою й матиме небезпечні наслідки для України. Утім акценти, на яких наголошують згадані дослідники, у придністровській історіографії мають епізодичний характер і є специфічною формою захисту придністровських геополітичних інтересів.

Характерною особливістю науково-дослідницьких робіт російських політологів є розгляд Придністровського конфлікту під кутом зору геополітичних інтересів Російської Федерації в регіоні. Саме цей контекст превалює в статтях Е. Гізатулліної [78], С. Градіровського [83], В. Журавльова [108], Д. Малишевої [160–159], С. Маркедонова [163–162], В. Пряхіна [229] та ін. Іншою спільною рисою публікацій російських авторів з придністровської тематики є їх політична заангажованість. Зокрема цей елемент превалює в так званих «журналістських розслідуваннях» С. Гамової, П. Рашкова, В. Володіна, Е. Кондрацьєва тощо. Крім того, переважній більшості публікацій російських дослідників притаманний аналіз Придністровського конфлікту з присмаком ностальгії за втратою імперського впливу Росії. Ця думка є провідною у працях В. Журавльова, К. Затуліна, К. Фролова та ін. [108; 111; 286]. Організаційно їхні дослідження тривають у рамках діяльності Інституту країн СНД, який є одним із джерел аналітичного забезпечення стратегії Російської Федерації у регіоні.

Окремі російські політологи намагаються довести правомірність незалежного державного існування придністровського регіону Молдови. Саме під цим кутом зору слід розглядати праці С. Маркедонова [163–162], у яких він пропонує розмежувати поняття «самопроголошена республіка», «невизнана республіка» і «держава *de facto*». Ознакою останньої, на його думку, є тривалий термін самостійного функціонування, спроможність цих держав розбудувати власні інститути влади, сконсолідувати владу, утвердити суверенітет над певною територією і забезпечити функціонування виборчих процедур [163]. Щоправда у цій, у цілому логічній конструкції, не знайшлося місця з'ясуванню впливу зовнішніх сил на становлення подібних «державних утворень» та сформованих у них владних режимів, які більшістю незаангажованих дослідників

кваліфікуються як авторитарні. У цілому, праці російських політологів здебільшого відображають державну стратегію Російської Федерації на пострадянському просторі.

Румунські політологи розглядають Придністровський конфлікт у контексті відомого в Румунії «східного питання», тобто державна приналежність Придністров'я й Північної Буковини розглядається на єдиних концептуальних засадах. Зауважимо, що у зверненнях до європейської аудиторії претензії на «історичні румунські землі» сформульовані в дещо пом'якшеній формі. Вочевидь, впливає орієнтація Румунії на європейські політичні структури. Наприклад, в англійській брошурі лідера партії «Велика Румунія» К. Тудора прямо не порушується питання про повернення «вкрадених територій», автор «лише» апелює до історичної пам'яті румунів. Розраховуючи на менталітет західної громадськості, він закликає: «І якщо вже їх (тобто «вкрадені землі»), серед яких, окрім вищезгаданих, також Бессарабія, Герца, Хотин, північно-західна Трансильванія, не можна повернути назад, то в ім'я історичної справедливості, принаймні, плекатимемо прекрасну мрію і відновлюватимемо Велику Румунію духовно [314]».

Звертаючись до надбань румунських дослідників придністровсько-молдовського конфлікту, зазначимо, що ця тема недостатньо висвітлена в румунській науковій думці. Більше уваги приділяється дослідженням історії розвитку румунсько-молдовських стосунків, спільного минулого двох держав, концепціям побудови майбутніх взаємовідносин. Щодо Придністровського конфлікту, а особливо ролі в ньому Румунії, то проблема залишається маловивченою, за винятком праць таких дослідників, як Є. Бадеску, Д. Дунгачіу, Ю. Кіфу, К. Кодіца, І. Мануле, Ф. Нікулає, А. Сербан.

У цілому румунська наукова політична думка діаметрально протилежна російській, до того ж обидві не генерують креативних ідей щодо врегулювання Придністровського конфлікту.

Аналізуючи публікації західних авторів, зазначимо, що їм часто бракує наукового підходу, відчувається суттєвий вплив румунської історіографії та недостатнє вивчення джерельних даних. Дослідженням проблеми Придністровського конфлікту займається ціла низка науково-дослідних центрів, а також такі науковці, як М. Валь, Ш. В. Гарнетт, Н. Джексон, М. Емерсон, Б. Коппітерс, Р. Лебенсон, П. Нікол, С. Ропер.

Отже, попри окремі заангажовані судження, дослідники, які вивчають етнополітичний конфлікт у Придністров'ї, практично одностайні в тому, що він являє собою складне соціально-політичне, економічне, культурне та геополітичне явище. Відтак пропонують різноманітні шляхи нормалізації придністровсько-молдовських стосунків та врегулювання Придністровського конфлікту.

Аналіз фахової літератури з проблематики конфлікту в Придністров'ї та його впливу на українсько-молдовські міждержавні відносини, у тому числі зовнішньополітичної діяльності України з урегулювання конфлікту, дозволяє виокремити певні закономірності, а саме: 1) нові практичні інструменти міждержавного співробітництва, які почали використовуватися в умовах становлення та розвитку постбіполярної системи міжнародних відносин, до яких відносяться й українсько-молдовська взаємодія в Придністров'ї, наразі не знайшли достатнього теоретичного відображення у вітчизняній та зарубіжній політологічній літературі; 2) окремі праці, в яких розглядається придністровський етнополітичний конфлікт у контексті українсько-молдовських міждержавних взаємин, мають переважно прикладний характер, концентруючись на аналізі конкретних напрямків дво- чи багатостороннього співробітництва (передусім, політико-дипломатичного й економічного).

Відзначимо, що зарубіжні дослідники одностайні в тому, що конфлікт у Придністров'ї являє собою складне соціально-політичне явище. Водночас вони пропонують нові підходи стабілізації придністровсько-молдовських стосунків та врегулювання Придністровського конфлікту. Щодо всебічного дослідження впливу етнополітичного конфлікту в Придністров'ї на українсько-молдовські відносини, то воно ще не створене. Такий стан наукового вивчення проблеми зумовив необхідність комплексного дослідження процесу становлення й розвитку українсько-молдовської співпраці в Придністров'ї як важливого чинника забезпечення територіальної цілісності Республіки Молдова і безпеки в регіоні Центрально-Східної Європи.

Джерельну базу дослідження становлять опубліковані та неопубліковані документи й матеріали, офіційні державні та міжнародні акти, свідчення очевидців досліджуваних подій. Документальну основу для вивчення впливу Придністровського конф-

лікту на українсько-молдовські відносини в політико-дипломатичній, економічній та гуманітарній сферах склали, передусім, чинні міжнародні договори, міжурядові й міжвідомчі угоди, інші документи двосторонніх відносин, укладені між Україною й Республікою Молдова на різних рівнях. Окремо слід виділити багатосторонні угоди щодо врегулювання Придністровського конфлікту, учасниками яких виступають Україна, Молдова і влада самопроголошеної ПМР.

Оскільки конфлікт у Придністров'ї не вичерпано, аналізувати опубліковані джерела, що проливають світло на його причини та перебіг, треба по-науковому об'єктивно і скрупульозно. При цьому дослідники мають пам'ятати про те, що, по-перше, для об'єктивної оцінки подій подекуди бракує необхідної часової дистанції, по-друге, документи конфліктуючими сторонами публікуються переважно вибірково і найчастіше з політичною метою, тому їхнє використання вимагає особливого критичного підходу і зваженої оцінки. Крім того, автор свідомий того, що окремі документи можуть перебувати під грифом «таємно» і бути недоступними для дослідників.

Українсько-молдовські міждержавні документи, кількість яких постійно зростає, охоплюють практично весь спектр відносин, уключно з документами щодо впливу Придністровського конфлікту на взаємини двох країн. За своїм змістом і формою матеріали міжнародно-правової бази двосторонніх взаємин (Договір про добросусідство, дружбу і співробітництво України і Республіки Молдова від 23 жовтня 1992 р. [7], Договір про взаємне визнання кордонів 1994 р., що трансформувався у Договір про державний кордон та Додатковий протокол до нього про передачу у власність Україні ділянки автодороги Одеса-Рені в районі населеного пункту Паланка, підписаний у серпні 1999 р. та ін.) є достатніми для з'ясування параметрів і якісного рівня відносин, дозволяють моделювати науково обґрунтовані варіанти їхнього розвитку в найближчій перспективі.

Офіційні заяви й виступи вищих посадових осіб України та Республіки Молдова складають наступний джерельний блок дослідження. Вони конкретизують положення міжнародних угод, підсумовують здобутки партнерських відносин і передбачають шляхи його поглиблення. Звичайно, правила дипломатичного

етикету зумовлюють відповідний характер висловлювань глав держав і урядів, міністрів і керівників їхніх підрозділів, але водночас вони є одним із показників якісного рівня міждержавних стосунків [8–12; 17–18].

Документальну базу, що використана для з'ясування історико-політичних витоків «бессарабського питання» і придністровської проблеми, становлять архівні матеріали, виявлені в архівних фондах Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України) і Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО України). У першу чергу це документи українських урядів та представницьких установ України, що функціонували в 1917–1918 рр. У них міститься інформація про ставлення вищих владних структур України до проблеми територіальної належності Бессарабії і Північної Буковини. Документи центральних радянських органів влади та управління, протоколи засідань політбюро, оргбюро та секретаріату ЦК КП(б)У, стенограми з'їздів та конференцій КП(б)У тощо проливають світло на перипетії створення у складі Української РСР АМСРР у 1924 р.

У ЦДАВО України автором опрацьовані джерела, що містяться у фондах Ради Народних Міністрів (Генерального Секретаріату) УНР доби Центральної Ради (ф. 1063), Ради Міністрів Української Держави (ф. 1064), Ради Народних Міністрів УНР доби Директорії (ф. 1065), Української Центральної Ради (ф. 1115), Канцелярії Директорії УНР (ф. 1429), Народного міністерства закордонних справ (Генерального секретарства справ міжнародних) УНР доби Центральної Ради (ф. 2592), Міністерства закордонних справ УНР доби Директорії (ф. 3696), Міністерства закордонних справ Української Держави (ф. 3766).

У ЦДАГО України автор використав документи та матеріали фонду керівних партійних органів КП(б)У (ф. 1), у якому містяться матеріали з'їздів, конференцій і пленумів ЦК КП(б)У (опис 1), протоколи засідань політбюро, оргбюро та секретаріату ЦК КП(б)У (відповідно, описи 6 і 7), матеріали «Окремої папки» рішень політбюро ЦК КП(б)У (опис 16), документи відділів ЦК КП(б)У (опис 20). Найціннішими з-поміж них є документи політбюро, оргбюро і секретаріату ЦК КП(б)У, що дозволяють

розібратися в «анатомії» партійного керівництва внутрішньою і зовнішньою політикою. Аналіз документів «Окремої папки» (протоколи з виписками та матеріали до них, довідки, постанови політбюро ЦК КП(б)У тощо) допомагає з'ясувати механізм створення АМСРР у складі Української РСР у 1924 р.

Надзвичайно корисними для проведення системно-ситуаційного аналізу й застосування емпірико-аналітичного методу, інформативно насиченими є архівні матеріали зовнішньополітичного відомства України, документи дипломатичних представництв України й Республіки Молдова. В основному в монографії використано докладні звіти про дипломатичні візити вищих посадових осіб і урядових делегацій обох держав, а також аналітичні огляди головних етапів розвитку двосторонніх відносин.

Нарешті, останньою за переліком, але не за значенням у джерельній базі дослідження є блок матеріалів періодичної преси, як вітчизняної, так і зарубіжної. Засоби масової інформації не лише найбільш динамічно впливають на розвиток соціально-політичних відносин та найоперативніше розкривають міжнародні події, що визначають протікання геополітичних процесів, а й виступають одним з основних чинників та індикаторів впливу на розвиток двостороннього та багатостороннього співробітництва. Шляхом вивчення та ґрунтовного висвітлення позицій кожної із сторін, об'єктивного неупередженого аналізу критичної ситуації вони можуть «гасити» політичні конфлікти; або ж навпаки, однобоке трактування певних політичних подій, фактів та явищ, тенденційне їх подання, свідома упередженість та безапеляційна підтримка одного з об'єктів конфлікту – виключають таку форму вирішення спірних питань та конфліктних ситуацій, як політичний компроміс [383].

Насичений подіями конфлікт у Придністров'ї зумовлює постійний інтерес до даної проблеми як з боку російської, так і західноєвропейської преси. Саме газети вмщували важливу інформацію як у повідомленнях, кореспонденціях, написаних «по гарячих слідах» подій, які розгорталися в Придністров'ї, так і пізніше – у газетних статтях, де зроблені важливі узагальнення та певні висновки етнополітичного конфлікту. Важливо відзначити, що інформаційні повідомлення та узагальнюючі статті, написані в молдовській, російській, українській та західноєвропейській пресі,

відрізняються між собою за повнотою та ступенем достовірності висвітлення подій. Останнє формує сприйняття подій, пов'язаних із даною проблемою, як українським суспільством, так і міжнародною спільнотою. Окрім того, це може призвести до генерування хибних ідей, висунення неправильних гіпотез та висновків щодо подій. Нами використані матеріали як вітчизняної, так і зарубіжної (переважно молдовської і російської, німецької, англійської) періодики, урядових і неурядових видань, аби уникнути політичної заангажованості й кон'юнктурності у відборі фактологічного матеріалу.

Передусім, це столичні видання: щотижневик «Дзеркало тижня» і газета «День», які містять не лише оперативну інформацію про перебіг дипломатичних візитів, переговорів, конкретні заходи економічного чи гуманітарного співробітництва, але й аналітичні огляди пріоритетних напрямків українсько-молдовського партнерства.

До кола іноземних видань, використаних у дослідженні, належать газети Die Welt [325–371, 302, 366], Die Zeit [384–324, 367], The Sunday Times [309], TAZ [310–311], Frankfurter Rundschau [349, 341, 342], Eurasisches Magazin [343], Süddeutsche Zeitung.

Одним із найпоширеніших видань у світі є газета “The Sunday Times”, яка виходить у світ багатьма мовами. Саме в ній відображені найактуальніші та найважливіші події, які відбувалися в різних куточках світу, зокрема й ті, що пов'язані з етнополітичним конфліктом у Придністров'ї. До найпопулярніших газет Німеччини слід віднести “Die Welt” [301, 361, 373-334] та “Die Zeit” [304, 315-316, 385], які виходять у світ німецькою мовою та є важливим джерелом актуальної інформації для громадян Німеччини, Австрії та Швейцарії. Інші, вищезгадані газети, відносяться до німецькомовних періодичних видань, які, маючи регіональний характер, водночас розповсюджуються по всій території держави. Так, наприклад, “Frankfurter Rundschau” [342, 386] заснована в місті Франкфурт на Майні і поширюється в центрі та на заході Німеччини, “Berliner Zeitung” – видається в Берліні і охоплює читачів на північному сході країни. Найбільшу читачську аудиторію на півдні Німеччини має газета “Süddeutsche Zeitung”. На теренах Німеччини, а також серед німецькомовного населення за її межами мають значний електорат видання TAZ [310, 311], Eurasisches Magazin [343]. Усі названі газети мають велику читачську аудиторію і, на наш погляд, найбільш повно й неупереджено, а також оперативно висвітлювали події, пов'язані із Придністровським конфліктом.

Таким чином, наявна в розпорядженні дослідника джерельна база містить цінний документальний матеріал, що дає можливість з'ясувати вплив придністровського етнополітичного конфлікту на українсько-молдовські міждержавні відносини.

Висновки до розділу 1

Отже, теоретичне осмислення та систематизація основних теоретико-методологічних підходів до дослідження етнополітичного конфлікту підтвердили, що у своїй еволюції етнополітичний конфлікт проходить три стадії: конфліктна ситуація, конфліктна взаємодія, інституціалізація конфлікту. Надзвичайно важливим для діагностики конфлікту та пошуків засобів його врегулювання є визначення його предмета та суб'єктів.

У науковій літературі існує велика кількість визначень етнополітичного конфлікту, головна особливість якого полягає в тому, що він одночасно стосується двох найважливіших сфер життя суспільства – політичної та етнічної, при цьому політична складова (боротьба за владу, ресурси тощо) виходить у такому конфлікті на перший план.

Основними факторами, які сприяють появі етнополітичного конфлікту, є складна етнічна географія, різна цивілізаційна орієнтація етносів, нерівність соціально-професійного статусу етнічних груп, руйнація старих норм та цінностей, загальна політико-економічна криза в суспільстві. Як правило, роль ініціатора та організаційного натхненника етнополітичного конфлікту відіграють політичні еліти, які прагнуть отримати (утримати) владу. В той же час не слід недооцінювати роль населення, мобілізація якого здійснюється за допомогою таких факторів, як етнічна (регіональна) ідентичність, розподіл ресурсів і влади між етнічними групами, територіальне питання, мовна, релігійна, культурна самотність, дискримінація за етнічною ознакою, можливість зовнішньої підтримки тощо.

Щодо досліджуваного нами конфлікту в Придністров'ї, то він є багатомірним, зокрема дослідники вказують на його етнополітичну, геополітичну, економічну та гуманітарну складові.

Вивчення стану дослідження проблеми й аналіз її документально-джерельної бази переконав нас у тому, що, попри багатий фактичний матеріал і ґрунтовну міжнародно-правову базу українсько-молдовського співробітництва, тема впливу конфлікту в Придністровському регіоні Молдови на різноманітні аспекти відносин двох держав ще не стала предметом цілісного наукового дослідження.

РОЗДІЛ 2 ГЕНЕЗА ЕТНОПОЛІТИЧНОЇ КОНФЛІКТНОСТІ У СХІДНОМУ РЕГІОНІ МОЛДОВИ

2.1. Особливості етнополітичної історії регіону

Після розпаду біполярної системи міжнародних відносин виникло чимало субрегіональних і локальних конфліктів, у які було втягнуто десятки країн. Практично всі конфлікти мають подібні історичні та геополітичні джерела, позаяк сторони, які конфліктують, свого часу стали об'єктом експансії великих держав, жертвами штучного структурування геополітичного простору; усі вони були обмежені в можливостях природного розвитку і сьогодні вирішують питання національного відродження. Особливо це впливає на локальні відносини та взаємини між сусідами. Саме із цього слід виходити, здійснюючи аналіз історичних та геополітичних витоків етнополітичного конфлікту у східному регіоні Республіки Молдова, вивчаючи його вплив на міждержавні відносини України і Молдови.

У багатовимірному комунікаційному просторі Придністров'я розташоване на природному, геополітичному, гео економічному і соціокультурному прикордонні: межі лісостепу та степу, розселення романського і слов'янських народів тощо. У минулому тут проходили економічні порубіжжя осілих землеробів і степових кочівників (кут або «Буджак» Золотої Орди), політичні кордони Галицько-Волинського князівства, Великого князівства Литовського, Польського королівства, Молдавського князівства, Османської імперії, Кримського ханства та Російської / Радянської імперій. При кожній черговій трансформації геополітичного простору ці невидимі кордони приходять у рух. Свідченням чого є історичне минуле придністровського регіону Республіки Молдова, що підкреслює його геополітичну значимість.

Етнополітичний конфлікт у Придністров'ї має глибокі історичні корені. У XIII ст. територія Придністров'я, а точніше землі по середньому і верхньому Пруту (Покуття) та середньому Дністру (Пониззя) були залежні від Галицько-Волинського князівства. У другій половині XV ст., за правління господаря Стефана Великого (1457-1504), українськими землями по річці Прут заволоділо засноване у середині XIV століття Молдавське князівство.

Історична Молдова розміщувалась у південно-східній Європі на теренах сучасних Молдови, Румунії та України (Молдавське князівство включало території українських Північної Буковини і Придунав'я. – Авт.). У часи своєї найбільшої могутності, як зазначено у Британській енциклопедії, «територія Молдови включала Бессарабію і обмежувалася на півночі та північному сході Дністром, на півдні – Чорним морем і регіонами Добруджі та Волощини, а на заході – Трансільванією [306, р. 229]». Таким чином, історична Молдова за територією істотно перевищувала сучасну Республіку Молдова, але мала північним кордоном річку Дністер, тобто не включала до свого складу землі на лівому березі Дністра, об'єднані нині в самопроголошену Придністровську Молдавську Республіку (ПМР).

Історично лівий берег Дністра – частина території українського Поділля, яка після занепаду державності Київської Русі і Галицько-Волинського князівства в різні часи входила до складу Великого князівства Литовського, Речі Посполитої, Османської і Російської імперій. У складі Молдови Придністров'я опинилося влітку 1940 р. після анексії Радянським Союзом території Бессарабії. Щоб зрозуміти, як було втрачено українську територію і створене небезпечне вогнище конфліктності на Лівобережжі Дністра, слід детальніше зупинитися на витоках «бессарабської проблеми».

Бессарабія, тобто територія між Дністром, Прутом і пониззям Дунаю, на якій мешкало переважно молдовське населення, ще у XVIII ст. опинилася на шляху експансіоністських інтересів Російської імперії на Балканах. До складу Росії Бессарабія відійшла в результаті російсько-турецької війни 1806–1812 рр. (ще раніше, за Ясським мирним договором Росії і Туреччини 1791 р. до складу Росії були включені землі Лівобережжя Дністра). До 1828 р. Бессарабія у складі Російської імперії користувалася статусом автономії, і місцева адміністрація вживала румунську (молдовську) мову поряд з російською. Проте незабаром автономію було ліквідовано, а румунську мову – виключено з офіційного обігу. Росія почала проводити традиційну для своїх прикордонних територій політику «зміцнення кордонів», заселяючи тепер уже Бессарабську губернію переселенцями з внутрішніх регіонів імперії та іззовні. Однак завдання інкорпорації Бессарабії виявилися

для Росії складними, особливо після того, як 1862 р. було завершено політичне об'єднання Дунайських князівств (Молдавія і Валахія) і створено єдину державу – Румунію, що прагнула об'єднати у своєму складі й бессарабські землі історичної Молдови. Нагода реалізувати цей намір з'явилася на завершальній фазі Першої світової війни.

Після падіння монархії в Росії у лютому 1917 р. на території Бессарабської губернії розгорнувся національний рух. Порівняно з іншими окраїнними регіонами колишньої Російської імперії, молдовський національний рух був незрілим, аморфним і не користувався масовою підтримкою. Значною мірою це було об'єктивно зумовлено тим, що молдовани переважали лише в центральній частині Бессарабії, а в цілому по губернії мали відносно більшість у 47-48 %. До того ж, незважаючи на спільність етнічного походження та історичної долі до 1812 р., молдовани Бессарабії (за винятком вузького прошарку національної інтелігенції) не ототожнювали себе із сусідами-румунами. Але понад півстолітнє існування суверенної Румунії, яка внаслідок військових поразок від Центральних держав змушена була вгамувати великодержавницькі амбіції на Балканах і звернути увагу на схід, певною мірою компенсувало слабкість процесів молдовського національного відродження.

Провідною політичною силою виступила Молдовська національна партія (МНП). Її партійна програма висувала завдання здобуття автономії Бессарабії у складі Росії, але вже тоді частина керівництва МНП таємно сподівалася на об'єднання губернії з Румунією. Члени МНП налагоджували тісні зв'язки з румунськими громадсько-політичними діячами, що опинилися на території Російської імперії після окупації більшої частини Румунії німецько-австрійськими військами. У липні 1917 р. за участю МНП був створений Центральний молдовський військово-виконавчий комітет, що розглядався партійним проводом у якості інструмента підготовки захоплення влади й створення верховного органу управління Бессарабією – «Сфатул церій» («Рада краю»).

Тоді ж бессарабське питання уперше опинилося в полі зору Української Центральної Ради. На засіданні її комітету 25 липня 1917 р. представник Єврейської об'єднаної соціалістичної робітничої партії М. Зільберфарб звернув увагу присутніх на опуб-

лікований у пресі протест Бессарабського виконкому й Офіцерської спілки щодо прагнення Центральної Ради включити Бессарабію до складу автономної України. Він же уточнив, що ця чутка виникла у зв'язку з перебігом переговорів між керівництвом Центральної Ради й делегацією Тимчасового уряду 29–30 червня, коли російський міністр закордонних справ М. Терещенко нібито заявив, «що Бессарабію, певне, доведеться прилучити до України». М. Зільберфарб від імені секретаріату міжнаціональних справ запропонував ухвалити відповідну резолюцію, що мала «розвіять це непорозуміння [1, арк. 5]».

Дискусія несподівано висвітлила два принципово відмінні підходи до оцінки бессарабської проблеми для України. Громадський діяч із Херсонщини, член виконкому Всеукраїнської ради селянських депутатів З. Висоцький зі знанням справи наголосив, що «коли говорити про Бессарабію, то тільки треба мати на увазі молдаван, бо єсть повіті, які заселені українцями, і вони нічого не будуть мати проти прилучення до України». Йому заперечив головний редактор «Вістей з Української Центральної Ради», М. Єремїїв, який зазначив: «Раніш всього ми повинні заявить, що Центральна Рада не мала на меті включати до України чужі області, а в тім і Бессарабію». Більшість учасників засідання підтримала позицію М. Єремїїва, і комітет Центральної Ради зобов'язав Генеральний Секретаріат задекларувати, що український парламент «не мав наміру включати Бессарабію до України» і не вів у цій справі переговорів та не приймав жодних рішень [1, арк. 5 зв.]. Ілюзорна принциповість Центральної Ради у даному випадку завдала шкоди конкретній постановці питання про самовизначення українського населення Хотинського, Акерманського та Ізмаїльського повітів, де воно становило від 1/3 до 3/4 усіх мешканців.

Тим часом, у середині жовтня 1917 р. кишинівський Військово-молдавський з'їзд ухвалив негайно створити «Сфатул церій» у складі 120-и депутатів (ще 10 місць передбачалося надати задністровським молдованам) і визначив третину його складу. Через місяць формування «Сфатул церій» було завершено, причому всупереч національному складу населення губернії 80 місць дісталось молдованам, а українцям – лише 15. Земства і міські самоврядування, яким було запропоновано надіслати депу-

татів за національною ознакою, відмовилися від цього і відрядили представників лише з інформаційною метою, південні бессарабські повіти бойкотували «Сфатул церій» і не визнавали його, окупований австрійськими військами Хотинський повіт також не був представлений у «Сфатул церій».

Під приводом загрози молдовському національному відродженню з боку етнічних меншин Бессарабії голова «Сфатул церій» І. Інкулєць і його заступник П. Халіппа створили так званий «молдовський блок». Але оскільки Кишинів знаходився у тилівій смузі румунського фронту російської армії, чий головнокомандувач генерал-полковник Д. Щербачов саме задекларував перехід на службу в українську армію, керівники «молдовського блоку» певний час змушені були тримати свої прорумунські симпатії в глибокій таємниці. До того ж перше засідання «Сфатул церій» 21 листопада 1917 р. відбувалося під охороною тилівих українізованих підрозділів фронту [165, с. 25].

За прикладом УЦР 2 грудня 1917 р. «Сфатул церій» проголосив Бессарабію Молдовською Народною Республікою, що «входить, як рівноправний член, до складу єдиної Російської Федеративної Демократичної Республіки», а себе – її «верховною владою» (до скликання Народних Зборів МНР). Декларація окремо обіцяла «повну рівність усіх національностей, що мешкають на території Молдовської Республіки і забезпечення їм культурно-національно-персональної автономії». Виконавчу владу в МНР очолила Рада Генеральних директорів під головуванням П. Ерхана [2, арк. 1].

УЦР не могла не привітати проголошення МНР, а стосунки з нею планувала будувати передусім на ґрунті «спільної боротьби з більшовицькою анархією на фронті і в тилу». Влада УНР навіть відклала «до установчих зборів» вирішення спірного питання про майбутній статус придунайських повітів, Хотинщини і Лівобережжя Дністра [165, с. 26].

Але населення зазначених районів, побоюючись непевної політичної перспективи, було не в захваті від створення МНР і не визнавало «Сфатул церій» у якості її верховної влади. З'їзд болгарських і гагаузьких депутатів у Бендерах 6–7 грудня 1917 р. негативно поставився до «Сфатул церій», «як до законодавчого органу [2, арк. 2]». А надзвичайне Акерманське повітове земське зібрання 16 січня

1918 р. ухвалило «приєднатися до Української Республіки в тому вигляді, як вона визначиться Українськими Установчими Зборами» [2, арк. 13]. Аналогічні рішення протягом грудня 1917 – січня 1918 рр. на підставі приговорів сільських громад були прийняті також земськими зібраннями Сорокського, Хотинського, Ізмаїльського та Бендерського повітів [2, арк. 53 зв.].

Не маючи суттєвої підтримки на місцях, перед лицем швидко зростаючої загрози захоплення влади в Бессарабії більшовиками «Сфатул церій» і Генеральний директоріат змушені були негайно шукати військової підтримки ззовні. Найприйнятнішим кандидатом на роль рятівника МНР була Українська Народна Республіка. Однак Центральна Рада, заклопотана спробами урегулювання конфлікту з російським Раднаркомом, не надала тоді належної уваги бессарабському питанню.

Тим часом прорумунськи настроєна частина «Сфатул церій» звернулася до Румунії із проханням увести на територію Бессарабії війська «для забезпечення належного порядку». Румунія цим негайно скористалася. У лютому 1918 р. територію Бессарабії було окуповано. Скориставшись німецько-австрійською окупацією України, Північної Бессарабії та Лівобережної Молдови, «Сфатул церій», за сприяння країн Антанти, 27 березня 1918 р. ухвалив рішення про «умовне», а в грудні 1918 р. – «безумовне» приєднання Бессарабії разом з Північною Буковиною (населеною переважно українцями) і Трансільванією (де переважали угорці) до складу Румунії. 10 грудня 1918 р. король Румунії ліквідував «Сфатул церій» і оголосив Бессарабію провінцією королівства. Ані українські уряди, ані уряд радянської Росії не визнали цей акт, розглядаючи окупацію Бессарабії і Північної Буковини як анексію.

Щодо лівобережжя Дністра, то воно у кінці 1918-1919 рр. почергово перебувало під управлінням Директорії УНР, військ Антанти, денікінців, Червоної армії. У лютому 1920 р. тут остаточно встановилася радянська влада. Спочатку ця територія входила до складу Одеської і Подільської губерній, а 12 жовтня 1924 р. на ній було утворено Автономну Молдавську Соціалістичну Радянську Республіку (АМСРР) у складі Української СРР. При цьому більшовицьке керівництво менш за все переймалося відрод-

женням молдавської державності. Створюючи АМСРР, Кремль демонстрував у такий спосіб незгоду з Паризьким протоколом про Бессарабію від 28 жовтня 1920 р., за яким Великобританія, Франція, Італія та Японія визнавали анексію Бессарабії Румунією, здійснену 10 грудня 1918 р.

Ідея створення молдовської державності на лівобережжі Дністра, тобто в складі радянської України, була пов'язана з відродженням у близьких до армії колах більшовицької верхівки стратегічної лінії на світову революцію. Вирішення бессарабського питання мислилося як перший етап «розвідки боєм». Другим мало стати розпалювання революції на балканському напрямку.

Думку про створення автономної національної державності молдовського народу висловила на початку 1924 р. група компартійно-державних і військових діячів, вихідців з Бессарабії, що працювали тоді в Україні, і «московська» група румунських комуністів-інтернаціоналістів на чолі з І. Діку. У створенні АМСРР, вочевидь інспірованому Москвою, активну участь брали члени «ініціативної групи»: спеціальна комісія ВУЦВК, яку відрядили в Придністров'я; делегації бійців та командирів Другого кінного корпусу, яким командував Г. Котовський, і навіть комісія студентів та викладачів молдовсько-румунського відділення Університету народів Заходу.

Основні принципи та шляхи реалізації ідеї створення молдавської автономії були викладені в доповідній записці відомого радянського військового діяча Г. Котовського, одного з керівників комуністичного підпілля в Бессарабії П. Ткаченка та інших молдовських комуністів, надісланий до ЦК РКП(б) і ЦК КП(б)У в лютому 1924 р. У ній зокрема зазначалося, що на лівому березі Дністра, у колишній Херсонській та Кам'янець-Подільській губерніях, компактно проживають від 500 до 800 тис. молдован. Відтак, автори записки пропонували створити у складі УСРР Молдавську автономну республіку, а відносини між цими утвореннями формувати на федеративних засадах. Лейтмотивом доповідної записки стало твердження про те, що «Молдавська республіка може відіграти ту ж роль політико-пропагандистського фактора, що й Білоруська республіка щодо Польщі й Карельська – щодо Фінляндії. Вона слугувала б

об'єктом привернення уваги та симпатій бессарабського населення й дала б ще більший привід претендувати на возз'єднання з нею Задністров'я [37]». Цю ідею підхопив і командувач Збройних сил в УССР М. Фрунзе, який особисто виступав за те, щоб Молдавська республіка формувалася на території України.

Натомість «ініціативна група» бессарабських біженців і румунських політичних емігрантів у складі 11-и осіб, що звернулися в ЦК РКП(б) з відповідною доповідною запискою, у своїх пропозиціях виходила з необхідності утворення на Лівобережжі Дністра Молдавської СРР, яка б «приєдналася до Союзу як рівноправний член, щоби, таким чином, набути більш солідне міжнародне становище [4, арк. 7]. Обстоюючи свій план створення молдавської союзної республіки, румунські політичні емігранти пропонували включити де-юре до її складу окуповану королівською Румунією Бессарабію, убачаючи в цьому важливий чинник поширення соціалістичної революції на Бессарабію та Румунію [4, арк. 8].

Не враховували обидва проекти тільки «незначну» обставину, а саме точку зору корінних мешканців Придністров'я – українців, предки яких свого часу колонізували цю територію. М. Скрипник, тодішній народний комісар юстиції УСРР, далекоглядно передбачаючи складність майбутнього повторного розмежування між обома республіками у разі позитивного для СРСР розв'язання «бессарабського питання», пропонував створити Молдавську АСРР у складі РСФРР [178, с. 81]. Проте його пропозицію було відхилено.

Бессарабія в той час перебувала у складі Румунії. Тому створення Молдавської республіки могло в майбутньому викликати національно-територіальні суперечки, про що попереджав народний комісар закордонних справ СРСР Г. Чичерін. Він зазначав зокрема, що ця проблема потребує уважної підготовки. Закликав зважати на міжнародну ситуацію, зокрема на «експансіоністські претензії румунського шовінізму». Доводив, що виявлення великої кількості молдаван на українській території лише посилить позиції румун у суперечці з питань Бессарабії. Г. Чичерін мав рацію, позаяк у 1924 р. було закладено «вибухівку» на багато років наперед. Відповідаючи на запит депутатів румунського парламен-

ту, стривожених створенням радянської Молдавії, прем'єр-міністр країни І. Бретіану зауважив: «Ми (румуні) не маємо хвилюватися, навпаки, можемо лише радіти, що сусідня держава визнала, що в наших територіальних претензіях ми не пішли так далеко, як потрібно було б [37]». Це висловлювання колишнього румунського прем'єра цитували у Придністров'ї в 1989–1990-му рр., коли окремі політичні сили у Кишиневі згадали про свою румунську ідентичність.

Але в той час ідея створення Молдавської автономної республіки потрапила на сприятливий ґрунт. У рамках проведення політики «коренізації» створювалися автономні республіки, автономні області та національні округи. У 1920–1923-му рр. було утворено Башкирську, Дагестанську, Карельську, Бурят-Монгольську та інші автономні радянські соціалістичні республіки. Коли у 1924 р. постало питання про створення Молдавської автономної республіки, це мало кого здивувало.

Політбюро ЦК КП(б)У 7 березня 1924 р. прийняло рішення про політичну доцільність створення Молдавської автономії у складі УСРР. Але воно визнало за потрібне перестраховатися, зазначивши, що це питання має бути розглянуте повторно. Аргументацією слугувала необхідність проведення значної підготовчої роботи для вивчення етнічного складу населення, установаження статусу автономії, визначення її територіальних меж тощо.

У ситуації, що склалася, ініціативу знову взяв на себе Г. Котовський. З бійців та командирів 2-го кавалерійського корпусу він створив спеціальну комісію, яка зайнялася збиранням інформації на місцях. Обидві сторони надали в ЦК КП(б)У власні підрахунки, які мали істотну різницю, насамперед, щодо кількості молдавського населення в Подільській та Одеській губерніях. В офіційній доповідній записці у питанні районування місцевостей, заселених молдавською національністю, зазначалося, що дані, які зібрав Г. Котовський, перевищують статистичні відомості про кількість молдаван більше ніж на 100 тис. осіб.

З огляду на відсутність достовірних етнографічних і територіальних даних політбюро ЦК КП(б)У 18 квітня 1924 р. вирішило вважати створення Молдавської СРР недоцільним. Проте Кремль, незважаючи на спротив керівної верхівки УСРР, зокрема М. Скрипника, запропонував НКВС УСРР продовжити вивчення

питання про створення адміністративної одиниці на території, де переважає молдавське населення. Для цього рекомендувалося залучити до роботи комісію з національних меншин при ВУЦВК.

Політичне підґрунтя створення АМРСР чітко проглядається в постанові політбюро ЦК РКП(б) від 29 липня 1924 р. «Про Молдавську РСР», у якій говорилося про необхідність, передусім із політичних міркувань, виділення молдавського населення у спеціальну автономну республіку в складі УСРР і пропонувалося ЦК КП(б)У дати відповідні директиви українським радянським органам. Зрозуміло, що саме ця постанова й визначила форму державності в Молдавії на тому історичному етапі.

Про справжні наміри, що їх переслідував офіційний Кремль, створюючи молдовську автономію, дізнаємося з доповідної записки до ЦК КП(б)У уповноваженого з організації Молдавської республіки О. Грінштейна від 11 серпня 1924 р. Надсилаючи запит керівництву КП(б)У щодо того, чи варто одночасно з організацією молдавських ревкому і парткому «приступати до організації ядра молдавських частин у складі військових одиниць, розташованих на території Одещини», О. Грінштейн висловив власні міркування із цього приводу таким чином: «Якщо утворення Молдавської республіки має на меті тільки політичну й дипломатичну демонстрацію проти Румунії, варто було б висловитися проти формування чи виділення молдавських частин [3, арк. 95]». Ця думка О. Грінштейна, власне, й підтверджувала, що АМСРР створювалася із суто політичних міркувань, а отже, від самого початку замислювалася її ініціаторами як штучне утворення, покликане в разі повернення Румунією Бессарабії стати зародком Молдавської СРР.

Організаційній комісії на чолі з О. Грінштейном політбюро ЦК КП(б)У доручило попередньо визначити кордони автономії та опрацювати інші, пов'язані з утворенням нової республіки питання. У розробленому комісією «плані підготовчих робіт зі створення АМСРР» йшлося про те, щоб «від імені молдавської секції Одеського губкому, сільрад декількох сіл і районів із молдавським населенням і групи молдаван-бессарабців, що мешкають на території УСРР, внести до Одеського губкому письмову пропозицію про виділення з Одеської губернії частини Придністров'я, населеної

молдаванами, і утворення на ній МСРР [3, арк. 94]». Також план передбачав внесення Одеським губвиконкомом питання про створення АМСРР на розгляд ВУЦВК і одночасне проведення в пресі пропагандистської кампанії за утворення автономії. Лейтмотивом кампанії мала стати думка, що «ініціатором організації МСРР є місця (себто, місцеві органи влади. – Авт.), передовсім, саме населення [3, арк. 94]».

Організаційна комісія, до складу якої, окрім її голови О. Грінштейна, увійшли майбутні голова Револуційного комітету АМСРР Г. Старий та голова уряду автономії А. Бадєєв, отримала завдання виробити пропозиції щодо кордонів автономії та її адміністративного центру. Пропозиції комісії взяті за основу тексту постанови політбюро ЦК КП(б)У про утворення Автономної Молдавської Радянської Соціалістичної республіки у складі УСРР від 19 вересня 1924 р. У першому пункті постанови окреслювалися територія і кордони автономії, що значно виходили за межі плану комісії О. Грінштейна про виділення зі складу Одеської та Подільської губерній лише тих населених пунктів Придністров'я, де переважало молдавське населення. У постанові зокрема йшлося про те, щоб «територію МСРР визначити у складі: Тульчинської округи; Кам'янського району без сільрад Болгани і м. Загнідково з уключенням з Велико-Косвенського району тієї ж округи сс. Грушки і Охніци; Балтської округи; Крутянського району без сс. Сербовського, Будейського, Кодимського і Французького; Рибницького району; Алексєєвського району; Ананьївського району; с. Велигоцулово Велигоцулівського району; Бирзульського району; Ставровського району і с.с. Балтського району Балти, Гідерії і Посісели. З Одеської округи – райони Григоріопольський, Дубоссарський, Тираспільський і Слободзейський». Адміністративним центром АМСРР комісія О. Грінштейна пропонувала визначити молдавське селище Бірзула (нині – м. Котовськ) [3, арк. 117].

До кінця вересня 1924 р. було вирішено основні питання підготовки створення АМСРР. 19 вересня ЦК КП(б)У прийняло розгорнуте рішення про створення в складі України Молдавської АСРР, а через тиждень ця постанова отримала схвалення політбюро ЦК РКП(б). Юридичне оформлення АМСРР відбулося 12 жовтня 1924 року на III сесії ВУЦВК восьмого скликання. Підсумковий документ

щодо цього мав такий вигляд: «Беручи до уваги твердо виражену волю робітників та селян Радянської Молдавії й виходячи з непохитних основ Конституції Союзу РСР, III сесія Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету VIII скликання постановила: 1. Утворити в складі Української Соціалістичної Республіки Автономну Молдавську Соціалістичну Радянську Республіку [37]».

Незважаючи на складність підготовчої роботи, на кінець вересня вона була в основному завершена. ЦК КП(б)У ухвалив 19 вересня 1924 р. постанову про утворення АМСРР у складі УСРР. У ній були визначені територія та кордони, внутрішнє районування, структура майбутнього уряду. У АМСРР налічувалося 582 населені пункти, де мешкало 419 238 осіб. Склад населення був багатонаціональним: молдаване – 48,7 %, українці – 34,2, росіяни – 7,9, євреї – 5,1, німці – 7,9, болгары – 1, поляки – 0,3, інші – 0,7 % [46, с.71].

Тож уключення до складу АМСРР районів на лівому березі Дністра, де молдавське населення не становило переважної більшості, дало можливість забезпечити відповідний державний статус нової автономної республіки. Де-юре до складу радянської Молдавії включалась і Бессарабія. На засіданні Раднаркому України 11 жовтня 1924 р. було визначено кордони нового національно-державного формування.

У листопаді 1924 р. до складу АМСРР було приєднано м. Балту і Балтський округ. Але уточнення кордонів тривало до 1926 р. Після деяких уточнень до складу АМСРР увійшли 11 районів Лівобережжя Дністра: Слободзейський, Тираспольський, Григоріопольський, Дубосарський, Рибницький, Кам'янський, Крутянський (Кодимський), Бірзульський (Котовський), Балтський, Ананіївський, Красноокнянський [46, с. 73].

За такої ситуації виникла проблеми з визначенням столиці АМСРР. У містах та селищах міського типу мешкали переважно українці та росіяни. Як столиця АМСРР, розглядалися Балта, Ананіїв, Тирасполь, Бірзула та Рибниця. Серед них виділявся Ананіїв, де молдаване становили 11 % населення. З точки зору розміщення найзручнішим був Тирасполь, але його стратегічне розташування не давало можливості місту отримати столичний статус. Після приєднання до АМСРР м. Балти його й було проголошено столицею.

29 вересня 1926 р. Президія ВУЦВК затвердила рішення «Про врегулювання державного кордону Автономної Молдавської Соціалістичної Радянської Республіки». За два роки її територія збільшилася майже на 2 тис. км² (на 23,7 %) і досягла 8 429 км². Чисельність населення за цей час зросла на 153 тис. осіб (на 26,7 %) і сягнула 572 тис. осіб [121, с. 76].

Це призвело до певних змін національної структури. За даними О. Репіди, у 1926 р. молдавани становили 34,2 % загальної чисельності населення республіки, українці – 50,4, росіяни – 5,7, євреї – 4,8, інші – 4,9 %. Усього на території МАСРР, яка становила 8,1 тис. км², мешкало 545 500 осіб [231, с. 112]. Дані О. Галуценка на 1926 рік трохи відрізняються, але загальна структура незмінна: українці – 48,49 %, молдавани – 30,13, росіяни – 8,54, євреї – 8,48, німці – 1,88 % [66, с. 24].

Таким чином, у 1924–1926 рр. в автономній республіці істотно змінилася національна структура. Частка українців збільшилася з 34,2 до 48,5 %, відповідно частка молдован зменшилася з 48,7 до 30,1 %. Таким чином, станом на 1926 р. молдавське населення становило менше третини, тоді як частка українців сягала майже половини населення АМССР [380].

За даними Весоюзного перепису 1939 р., національний склад населення Молдавської АРСР змінився порівняно з даними перепису 1926 р. як у абсолютному, так і у відносному значеннях: українці становили 50,71 %, молдавани – 28,54, росіяни – 10,23, євреї – 6,18, німці – 1,99 %. У цілому населення автономної республіки збільшилося на 26817 осіб, а чисельність молдован зменшилась на 1437 особа [69, с. 39]. Молдовську мову назвали своєю рідною 164081 осіб (27,4 %), українську – 301544 (50,3 %), російську – 88725 (14,8 %), єврейську – 23788 (4 %), німецьку – 11485 осіб або, 2 % від загальної кількості населення МАСРР [69, с. 40]. Таким чином, у 1926–1939 рр. частка українців серед населення МАСРР зросла із 48,5 до 50,7 %, а частка молдован скоротилася з 30,1 до 28,5 %. Утім це ніскільки не бентежило ініціаторів створення АМССР, позаяк створення автономної республіки стало першим кроком до повернення Бессарабії. Слід відзначити, що до подібного тактичного ходу більшовицька влада вдалася і в 1940 р., коли створення Карело-Фінської АРСР мало, за її задумом, стати кроком до повернення Фінляндії.

28 червня 1940 р. на територію Бессарабії увійшла Червона армія, а 2 серпня 1940 р. була утворена Молдавська РСР. До її складу увійшла і частина автономної республіки, утвореної на лівому березі Дністра. Колишні райони МАССР – Ананіївський, Балтський, Валегоцульський, Кодимський, Красноокнянський, Піщанський і Чернянський, де переважало українське населення, поверталися УРСР. У той самий час до складу УРСР увійшла південна частина Бессарабії, серед населення якої переважали українці та росіяни. 4 листопада 1940 р. Верховна Рада Союзу РСР ухвалила Указ «Про встановлення кордону між Українською Радянською Соціалістичною Республікою і Молдавською Радянською Соціалістичною Республікою». Населення придністровських територій, які відходили до молдавської республіки, не становили переважно молдавани, що стало одним із важливих чинників виникнення придністровського конфлікту.

У Радянському Союзі Придністров'я розглядалося як один із форпостів реалізації геополітичної стратегії «всесвітньої революції», девіз якої був написаний на державному гербі «Пролетарі всіх країн, єднайтеся!». Тактичне завдання полягало у возз'єднанні із сусіднім «пролетаріатом», що й було передбачено у політико-адміністративному розподілі країни. Існування таких територіальних «одиниць», як Карело-Фінська РСР, Бурят-Монгольська АРСР, давало можливість для експорту «революції» і возз'єднання пролетарських «братів».

Визнання того факту, що на території Бессарабії проживають ті ж етнічні румуни, що й в усій румунській державі, ускладнювало обґрунтування претензій СРСР на Бессарабію. Тому АМССР стала своєрідним полігоном, де відпрацьовувалася політика, наслідки якої створили сприятливий ґрунт для подій, відомих як «конфлікт у Придністров'ї». Головним завданням радянського тоталітарного режиму стало «формування» на підконтрольній території молдавського, тобто нерумунського народу. Принагідно варто коротко перерахувати ті варшавські способи створення і насадження штучної молдавської мови, яка на відміну від румунської мала нібито слов'янське, а не латинське коріння: знищення у 1938 р. інтелігенції, яка виступала за використання

латинської графіки; насадження у свідомості населення АМСРР образу ворога, котрий автоматично поширювався на все, що могло бути пов'язане з Румунією. Було встановлено режим повної ізоляції від Румунії, що виключало будь-які міжособистісні зв'язки та контакти у сфері культури.

Після того, як 28 червня 1940 р. СРСР, згідно з таємним додатковим протоколом пакту Молотова-Ріббентропа, анексував Бессарабію, північ Буковини і округ Герца, Верховна Рада СРСР, «йдучи на зустріч побажанням трудящих», 2 серпня 1940 р. створила Молдавську РСР зі столицею в Кишиневі. 4 листопада 1940 р. Президія Верховної Ради СРСР завершила формування території Молдавської РСР, установивши кордон між нею і Українською РСР, унаслідок чого 8 із 14 районів АМСРР відійшли до складу України. Щодо корінного населення Бессарабії, то ще до 28 червня 1940 р. значна частина місцевої адміністрації, священнослужителі, учителі, активісти різних політичних партій завважили за краще втекти за Прут. Ті, хто не вдався до такого кроку, в більшості своїй стали жертвами сталінських репресій. Мова корінного населення стала йменуватися «молдавською» і її перевели на кирилицю.

У Другу світову війну Румунія вступила 22 червня 1941 р. на боці Німеччини. Офіційним приводом для цього стало проголошене завдання «визволення румунських земель». Поведінка румунської адміністрації, яка в 1941–1944 рр. проводила чистки «більшовицької зарази» у Бессарабії і на лівому березі Дністра, була використана в післявоєнний період ідеологічною машиною тоталітарної радянської держави як невідпорний аргумент для насадження антирумунських настроїв серед населення Молдавської РСР.

Повоєнна депортація, штучний голод 1947 р., через який померли сотні тисяч людей, нав'язування примітивних сурогатів «молдавської радянської» культури за допомогою школи, мас-медіа, піонерії, комсомолу та компартії, сувора ізоляція МРСР від Румунії, гоніння КДБ і переслідування за щонайменші прояви «румунського націоналізму» (співробітники КДБ МРСР, які говорили «молдавською», отримували 15 % надбавки до зарплатні за знання «іноземної» румунської мови. – Авт.) – усе це разом

призвело до досягнення поставленої мети: на початок політики «перебудови» в СРСР більшість корінного населення не ототожнювало себе з румунами і свято вірило в те, що говорить молдавською, а не румунською мовою. Лише нечисленний прошарок інтелігенції був більш поінформований про історичне минуле, аніж це дозволяла тоталітарна система, оскільки вони читали в оригіналі твори румунських класиків та істориків і знали про існування таємних додатків до пакту Молотова-Ріббентропа тощо.

1988 р. в Молдавській РСР розпочалася політична конфронтація з мовної проблеми. До цього часу контраст між правобережною та лівобережною частиною МРСР і так був уже доволі очевидним. У першу чергу це пояснювалося індустріалізацією та мілітаризацією лівобережного регіону. На 12% території МРСР було сконцентровано понад 30% її промислового потенціалу, серед якого були й підприємства-монополісти ВПК. До того ж, незважаючи на те що густота населення на території МРСР була найвищою серед союзних республік, працівники для цих промислових підприємств, у тому числі й некваліфіковані, рекрутувалися переважно з РРФСР. Сам І. Смирнов, лідер придністровського сепаратистського режиму, переїхав до Тирасполя у 1987 р. [337].

У Тирасполі увесь післявоєнний період розташовувався штаб 14-ї армії Одеського військового округу, а в ряді населених пунктів Придністров'я – дислоковано численні військові частини. Відтак міста Тирасполь і Бендери (розташоване на правому березі Дністра) отримали специфічний склад населення: тут був особливо високий відсоток військовослужбовців-відставників. Звісно, що значний відсоток міського населення Придністров'я аж ніяк не вважав Молдавську РСР своєю батьківщиною, вважаючи такою СРСР або ж (після його розпаду) – Російську Федерацію. Згідно з останнім радянським переписом населення 1989 р. національні меншини, які пізніше стали «російськомовним населенням», складали 35% населення Молдавської РСР. У Придністров'ї (без м. Бендери) мешкало 39,9% молдаван, 28,3% українців і 25,4% росіян. Найчисельнішою національною меншиною в МРСР, за даними перепису 1989 р., були українці (600366 осіб, або 13,8%), проте лише близько 50 тис. з них назвали рідною мовою українську.

Суперечки з приводу державної мови призвели до глибокого розколу суспільства. Специфіка МРСР, у порівнянні з іншими

союзними республіками, полягала в тому, що було порушено питання не лише про надання молдавській мові статусу державної, але й про визнання її ідентичності з румунською та про повернення до латинської графіки. «Російськомовне населення» пережило справжній стрес, особливо після того, як в умовах свободи слова, що раптом звалилася на суспільство, на мітингах Народного фронту Молдови, що йшов в авангарді процесу молдавського національного відродження, воно почуло думку про необхідність радикального вирішення усіх проблем шляхом об'єднання Молдавської РСР з Румунією.

Відносна свобода, дарована політикою «перебудови» в СРСР, виявила водночас і вражаюче низький рівень політичної культури посттоталітарного суспільства. На лівому березі Дністра у серпні 1989 р. було створено Об'єднану раду трудових колективів (ОРТК) – ультрареакційну організацію, яка категорично відкидала будь-які претензії корінного населення Молдавської РСР на національну рівноправність. Слід зазначити, що молдавське населення в містах Придністров'я становило меншість, а 60 % усіх молдаван регіону були розкидані по селах. Тож їм було значно важче політично консолідуватися, ніж «російськомовним», сконцентрованим у заводських колективах та містах [325].

Конфлікт між лівим і правим берегами Дністра набув якісно нової форми після проведення в лютому - березні 1990 р. перших демократичних виборів до Верховної Ради МРСР, у яких усе населення республіки взяло активну участь. На лівому березі Дністра було виділено 64 виборчих округи, і на більшості з них депутатами було обрано кандидатів, яких висунула ОРТК, у тому числі й І. Смирнов [353]. У цілому ж у складі молдавського парламенту сформувалася кваліфікована більшість, яка проголосувала за румунський триколон як державний прапор МРСР, сформувала уряд на чолі з представником Народного фронту М. Друком і 23 червня 1990 р. ухвалила Декларацію про державний суверенітет Молдавської РСР. У союзного центру склалося враження, що Молдова впевнено рухається до виходу з СРСР, отож для блокування цього процесу було обрано належний інструмент – сепаратизм. 18 серпня 1990 р. у м. Комраті, що на півдні МРСР, було проголошено «Гагаузьку республіку у складі СРСР», а 2 вересня

1990 р. – заявлено про створення «Придністровської Молдавської РСР у складі СРСР [338]». Проголошення останньої започаткувало офіційне оформлення Придністровської проблеми, або проблеми територіальної цілісності Молдови [334].

Окрім політичної й гуманітарної складових, етнополітичний конфлікт у Придністров'ї має й низку соціально-економічних причин. В економічному плані Придністров'я – найрозвиненіший регіон Республіки Молдова. На території Придністров'я на час виникнення конфлікту було сконцентровано понад 30 % економічного потенціалу Республіки Молдова, тоді як територія становить лише 11,2 % від загальної території країни. Більшість великих промислових підприємств була союзного підпорядкування, зорієнтованих на загальносоюзні потреби. Таким чином, промисловість Придністров'я мала більш тісні зв'язки з промисловими центрами України та Росії, ніж із самою Молдовою [341].

Директорський корпус промислових підприємств, а також партійна номенклатура регіону комплектувалися переважно із загальносоюзної номенклатури. У цьому зв'язку придністровська номенклатура мала тісні зв'язки з Москвою і вважала себе частиною загальносоюзної номенклатури. З республіканською партійною номенклатурою Молдови вона підтримувала мінімальні стосунки і водночас мала значний авторитет серед неї.

Становище різко змінилося, коли, з одного боку, виник конфлікт у Союзному Центрі між реформаторами і консерваторами, а з другого – почав посилюватися процес етнічної політизації республіканської еліти в Молдові [193, с. 11]. Наприкінці 80-х років ХХ ст. процес етнополітизації молдовського суспільства і партійної номенклатури відбувався дуже швидко, причому під гаслами румунізації молдовського суспільства [342].

У травні 1990 р. на річці Прут була проведена широко-масштабна акція «Міст квітів», яка символізувала встановлення «особливих братерських» відносин між Молдовою і Румунією. Суттєвою ознакою зближення Молдови з Румунією стало прийняття 27 квітня 1990 р. Верховною Радою Молдавської Радянської Соціалістичної Республіки державного прапора республіки, подібного до триколову Румунії [241, с. 257].

Можливо, республіканська номенклатура розглядала зближення з Румунією як легший шлях виходу Молдови із складу СРСР, але такий швидкий процес румунізації молдовського суспільства призвів до того, що навесні 1990 р. в результаті демократичних виборів ця номенклатура повністю втратила владу в республіці. До влади прийшли представники Народного фронту, який об'єднав як націонал-демократів, так і ультра-націоналістів. Уряд Республіки Молдова очолив М. Друк, який підтримував ідею унії Молдови й Румунії [193, с. 11–12].

Придністровська компартійно-радянська номенклатура втратила будь-яку перспективу представництва як у республіканських структурах, так і в молдовському суспільстві в цілому. З іншого боку, прийнята вищим законодавчим органом Молдавської РСР Декларація про державний суверенітет Молдови відокремлювала її від Союзного центру, без підтримки якого вона ризикувала повністю втратити владу і авторитет не тільки в Молдові, а й у своєму регіоні [300].

Придністровська номенклатура всіляко підтримувала союзу. Перший з'їзд депутатів Придністров'я всіх рівнів, який відбувся 2 червня 1990 р. в с. Паркань, не визнав резолюцію Парламенту Молдови щодо підтримки незалежності Литви, але підтримав зусилля Союзного центру щодо збереження СРСР. 2 серпня 1990 р. Придністров'я відмовляється від Молдовського триколову і використовує як свій офіційний прапор Молдовської СРСР. Навіть після поразки союзної партійної номенклатури придністровська влада продовжувала допомагати їй решткам [193, с.12].

Таким чином, у 1990 р., коли ще існував Радянський Союз, у Придністров'ї вже визначилися суб'єкти конфлікту. З однієї сторони, це була молдовська національна еліта, яку представляли переважно націонал-демократи й ультра-націоналісти, з другої – консервативна номенклатура Придністров'я, представлена в основному директорським корпусом. У зв'язку із цим ескалація конфлікту між цими крайніми, діаметрально протилежними за своїми ідеологічними та політичними поглядами і силами, була неминучою.

Отже, до кризи в Придністров'ї привели три базові фактори. Перший – гострі етнічні та політичні розбіжності між Молдовою західного берега Дністра та Придністров'ям. Другим фактором

нестабільності стало те, що в умовах політичного плюралізму останніх років радянського періоду історії Молдови з'явився і здобув велику популярність Народний Фронт Молдови (НФМ), а з ним зросли настрої самовизначення серед більшості населення республіки. Ключові фігури політичної та інтелектуальної еліти НФМ стали відкрито говорити про об'єднання з Румунією. І хоча як невідворотність, так і політична підтримка такого кроку з боку населення були надто перебільшені, протистояння «румунізації» стало бойовим кличем місцевої влади у Придністров'ї, що намагалася зберегти як вплив на місцеві події, так і місце у світі «під рукою Москви». Із часом Дністер дедалі більше ставав розподільчою лінією між східним берегом, що бачив своє майбутнє, пов'язаним з Москвою, та західним, що вірив у майбутнє незалежної Молдови [308].

Третім фактором нестабільності на Лівобережжі Дністра стала російська військова присутність, яка уособлюється із залишками 14-ї армії та російським миротворчим контингентом, розташованим у Придністров'ї. До 1991 р. 14-а армія складалася як доволі скромна радянська військова одиниця, не набагато серйозніша, ніж мобілізаційна база другого ешелону, призначена для підтримки гіпотетичних військових операцій країн-членів Організації Варшавського договору (ОВД) на Балканах і проти Туреччини. Але те, що можна оцінювати як скромну силу в контексті військового балансу НАТО-ОВД, стало вирішальною військовою присутністю в контексті Молдови [355].

Отже, після розпаду Радянського Союзу через історичну область Бессарабію пройшли державні кордони України та Молдови. Ігнорування історичних соціокультурних рубежів у Молдові прихильниками об'єднання з етнічно близькою Румунією призвело до розколу країни і проголошення невизнаної Придністровської республіки. Становлення молдавської державності ускладнюється внутрішніми етнонаціональними рубежами слов'янського, тюркського та романського народів, де молдавани тяжіють до румунів, тюрки-гагаузи – до світської Туреччини, а росіяни й українці – до східнослов'янського світу.

2.2. Придністровський контекст національних інтересів Молдови та інших держав кінця ХХ ст. - початку ХХІ ст.

Насильство в Придністров'ї вибухнуло в перші місяці 1992 р. і тривало до середини липня. 14-а російська армія ще до його початку постачала зброю самопроголошеній ПМР, але відкрито стала на її бік у травні 1992 р. після відвідин сепаратистського регіону віце-президентом Російської Федерації генералом О. Руцьким, що висловив свою підтримку незалежності Придністров'я.

Колишня 14-а радянська армія на час розпаду СРСР оперативно підпорядковувалась Одеському військовому округу (ОдВО), однак після указу президента України Л. Кравчука про перехід у власність України озброєнь, техніки і майна військових підрозділів, дислокованих в Україні, частини 14-ї армії, дислоковані в Молдові (59-а мотострілецька дивізія в Тирасполі і дві ракетні бригади в Бельцях і Бендерах), а також інженерно-саперні бригади в Дубоссарах і Рибниці, понтонно-мостовий полк у Бендерах, підпорядковані безпосередньо ОдВО, автоматично виходили з підпорядкування командувача округу генерал-лейтенанта В. Радецького і переходили у відання Молдови [306].

Коли в березні 1992 р. протистояння Кишинєва і Тирасполя, влада якого 2 вересня 1990 р. проголосила утворення Придністровської Молдавської Радянської Соціалістичної Республіки у складі Григоріопольського, Дубоссарського, Кам'янського, Рибницького, Слободзейського районів, а також міст Тирасполь і Бендери (Тігіна) Молдавської РСР, переросло у збройний конфлікт, президент Молдови М. Снегур 28 березня запровадив у країні надзвичайний стан і пряме президентське правління. Озброєння і військова техніка 14-ї армії на той час опинилися не лише у військовиків Придністров'я, згідно з указом лідера бунтівного регіону І. Смирнова про перехід у власність республіки озброєнь, військової техніки і майна, що перебувало на території ПМР, а й у розпорядженні офіційного Кишинєва, якому командування 14-ї армії і Об'єднаних Збройних Сил СНД на чолі з маршалом авіації Є. Шапошниковим передало частину озброєння і військової техніки частин, дислокованих у Молдові [365].

18 червня парламентарі Молдови разом із депутатами Верховної Ради Молдови, обраними в Придністров'ї, затвердили

основні принципи мирного врегулювання, що передбачали роз'єднання ворогуючих сторін, розформування добровільних воєнізованих угруповань і повернення біженців до місць постійного проживання [379]. Однак 19 червня незаконні гвардійські формування й інші воєнізовані частини самопроголошеної ПМР атакували відділення молдовської поліції в Бендерах. У відповідь на ці дії в Бендери увійшли молдовські війська, але взяти місто під свій контроль не змогли. Бої в місті продовжувалися до 2 липня, коли сторони досягли домовленості про припинення вогню. Вирішальним чинником у поразці молдовської армії стала участь у бойових діях на боці ПМР, дислокованої в Придністров'ї 14-ї російської армії, командувач якої генерал-майор О. Лебедь віддав наказ блокувати підступи до Бендер і мосту, що з'єднує місто з територією Лівобережжя Дністра [378].

21 липня президенти Молдови і Росії підписали угоду «Про принципи мирного врегулювання збройного конфлікту в Придністровському регіоні Республіки Молдова», а 29 липня в Бендери увійшла Тульська повітряно-десантна дивізія для здійснення миротворчих функцій у регіоні. Молдова, Придністров'я і Росія оголосили смугу вздовж Дністра (довжиною 225 км і шириною 12–24 км) зоною безпеки, контролювати яку доручено тристороннім миротворчим силам у складі молдовського, придністровського і російського контингентів під наглядом Об'єднаної контрольної комісії (ОКК). Для зручності управління зона безпеки поділена на три ділянки: північну, центральну й південну. Бендери ж оголошено «зоною безпеки» зі спеціальним режимом [368].

Посприявши перемозі Тирасполя у збройному протистоянні з Кишиневом силами 14-ї армії, Росія й надалі використовує її разом з розташованим там миротворчим контингентом для посилення свого геополітичного впливу в регіоні. За оцінкою незалежних експертів, до середини 1993 р. за допомогою 14-ї російської армії було завершено формування збройних сил Придністров'я, 70% яких, у порушення досягнутих угод, дислокується в зоні безпеки. Крім того, понад 52% солдат і сержантів 14-ї російської армії комплектується зі складу населення придністровського регіону [45, с. 139], що ставить під сумнів здатність російського контингенту дотримуватися нейтралітету при виконанні миротворчих функцій. Не дивно, що керівництво Молдови, заці-

кавлене в заміні російських миротворчих сил, задля збереження паритету протилежних сторін конфлікту, запросило до зони безпеки миротворчий контингент ОБСЄ. Утім, ротації не відбулося, натомість до Молдови ОБСЄ направила свою постійну місію [318].

Рішення направити до Молдови постійну місію ОБСЄ було прийняте 4 лютого 1993 р. на 19-му засіданні Комітету старших посадових осіб (нині – Керівна рада). Віденська група Комітету на своїй 7-й зустрічі 11 березня 1993 р. затвердила мандат місії, у якому викладені її завдання. Головна мета роботи місії – сприяти політичному урегулюванню конфлікту в усіх його проявах на засадах територіальної цілісності Молдови із наданням Придністровському регіону особливого статусу. Також місія має сприяти виведенню іноземних військ із Молдови, контролювати виконання органами влади й управління Молдови зобов'язань щодо реалізації прав національних меншин у республіці, здійснювати нагляд за виконанням угод про досягнення політичного урегулювання конфлікту в Придністровському регіоні. До роботи в Кишиневі місія ОБСЄ приступила 25 квітня 1993 р., а вже 7 травня 1993 р. з урядом Молдови підписано меморандум про взаєморозуміння, що визначив основні умови діяльності місії в Молдові в межах її мандату. 25 серпня 1993 р. після обміну листами між керівниками місії і главою адміністрації Придністров'я І. Смирновим вступила в дію домовленість про діяльність місії ОБСЄ в Придністровському регіоні Республіки Молдова [369].

Попри підписання угоди про припинення вогню, яка сприяла припиненню насильства, і функціонування постійної місії ОБСЄ в Молдові, конфлікт 1992 р., по суті, закріпив виведення Придністров'я з-під юрисдикції офіційного Кишинева, надавши можливість владі ПМР перейти до розбудови власного державного формування в мирних умовах. Відтоді функціонування самопроголошеної ПМР представляє реальну загрозу національній безпеці не лише Молдови, а й сусідньої з нею України і регіону Центрально-Східної Європи в цілому [378].

Саме тому придністровський конфлікт, зона розгортання якого перебуває безпосередньо біля кордонів нашої держави, викликає особливу увагу українських політиків та науковців. Однією з

найскладніших перешкод у процесі його врегулювання є існування цілої низки геополітичних зацікавленостей у збереженні Придністровського конфлікту. Для їх глибшого розуміння слід розглянути ці різноспрямовані та, у багатьох випадках, конфліктуючі інтереси міжнародних гравців, які мають місце в зоні існування Придністровського конфлікту.

Однією з найвпливовіших сил на пострадянському просторі є Росія, зацікавленість та ступінь залучення якої до розгортання та врегулювання конфлікту у Придністров'ї дозволяють зарахувати її до учасників вторинного плану [323]. Розглядаючи мотивацію дій РФ на цих теренах, потрібно враховувати, що у зовнішньополітичному аспекті Росія не лише не відмовляється від відновлення статусу великої держави, але все наполегливіше прагне й надалі залишатися впливовим центром формування всього геополітичного ландшафту Європи, особливо ж – Східної Європи та регіону Чорноморського басейну. Придністров'я є важливим військово-стратегічним плацдармом Росії, що забезпечує їй вплив у Південно-Східній Європі та на Балканах [350; 351]. До цього її спонукає й існування такого регіонального об'єднання чорноморських держав, як ОДЕР-ГУАМ (Грузія, Україна, Азербайджан, Молдова), створене, на думку багатьох аналітиків [33; 80; 141], як альтернатива російському впливові в регіоні. Саме тому збереження статусу ключової фігури дозволяє РФ суттєво обмежувати прозахідні устремління Молдови та гальмувати процес посилення впливу НАТО і США в регіоні [319].

Оскільки Росія не має намірів долучатися до процесу європейської інтеграції, а прагне одноосібного лідерства у Східній Європі, на неї очікують непрості відносини з НАТО і ЄС. Такі претензії Росії, безумовно, призведуть до зіткнення інтересів, а отже, й до поновлення небезпеки регіональної конфронтації в Європі. В таких умовах роль придністровської проблеми, а також її впливу на міжнародні процеси суттєво зростають [349].

Крім вищезазначених, значний вплив має військовополітичний фактор, а саме – присутність на території Придністров'я російських озброєнь. Згідно зі Стамбульськими домовленостями 1999 р. РФ зобов'язувалася ліквідувати їх до 2002 р. Але, попри часткове виконання Москвою взятих зобов'язань, основна

частина озброєнь так і залишається на цій території. Крім очевидного небажання останньої втрачати військові ресурси, що надають відчуття захищеності від потенційного військового тиску Молдови, причиною невирішеності цього питання є небажання Росії залишити останній військовий форпост у цьому регіоні і таким чином втратити один із дієвих важелів впливу на ситуацію в ньому, адже Придністров'я є також важелем політичного впливу Росії на Україну. Саме тому ПМР є стратегічним партнером РФ. Орієнтований на Росію Тирасполь дозволяє їй здійснювати вплив на культурно подібні йому області Півдня та Сходу України, Криму. Проблемне питання культурно-ідеологічної орієнтації населення останнього викликає занепокоєння української влади щодо територіальної цілісності держави та є особливим засобом політичного тиску на неї з боку Росії.

Одним з основних важелів впливу Росії в Придністров'ї є інститут російського громадянства. Станом на 2000 р. Росія надала своє громадянство понад 60 тис. придністровців і посилено збільшує цю гігантську для маленького регіону кількість. Очевидно, до моменту виведення останнього російського солдата з Придністров'я тут буде 100-120 тис. громадян Російської Федерації, у руках яких опиниться вся реальна влада в регіоні, який називає себе незалежною країною. Освіта, культура, право в основному вже давно підігнані під російські стандарти. Мовою придністровської політичної еліти є російська [381].

Крім цього фактора, на особливу увагу заслуговує і ставлення Москви до посередницької місії Києва, а саме до посилення її ролі в цьому регіоні. Зі зміною зовнішньополітичних пріоритетів України та зростання її ваги в переговорному процесі як сили, що найбільше влаштовує Кишинів, Тирасполь, Брюссель і Вашингтон, відповідно виникає небезпека (з точки зору Кремля) щодо зменшення ваги Росії та її можливостей утримувати статус визначального гравця в районі Чорноморського басейну [304].

Разом із цим, не треба недооцінювати той вплив, який справляють Придністровський та інші етнополітичні конфлікти пострадянського простору на внутрішньополітичну ситуацію в самій Росії. Для неї все більш характерними стають процеси консолідації російського суспільства шляхом форсованого ство-

рення образу ворога в особі незалежних пострадянських республік. Їм посилено «інкримінуються» не тільки удавані порушення прав російськомовного населення, але й відкрите декларування прозахідної орієнтації власного державного розвитку. Неосталіністські ідеологічні кліше та ментальні архетипи кремлівської пропаганди часів «холодної війни» успішно реанімуються в масовій свідомості і вже вагомо впливають на політичну самосвідомість та поведінку пересічних росіян. Особливо наполегливо експлуатується ідея витіснення Росії з територій, що історично перебували під її впливом. Усе це призводить до формування «фантомного болю» травмованої масової свідомості, який породжує реваншистські агресивні настрої в суспільстві.

Таким чином, неврегульованість конфлікту в Придністров'ї є вигідною для Кремля, позаяк дозволяє закріпитися в регіоні задля тиску на Молдову й Україну. У зв'язку із цим можна констатувати, що придністровський конфлікт залишається замороженим у силу геополітичних обставин та факторів, головним з-поміж яких є російський геополітичний інтерес. Для зміцнення своїх геополітичних позицій у регіоні Росія намагається дискредитувати Україну шляхом укидання в інформаційний простір відвертих інсинуацій на кшталт розробки сценарію майбутнього приєднання Придністров'я до України. Деякий час окремі російські і придністровські ЗМІ посилено експлуатували ідею можливого включення Придністров'я до складу України. Поширюються інформаційним простором й інші варіанти «вирішення» Придністровської проблеми. Так, восени 2000 р. в «Независимой газете» з'явилася стаття С. Градиrowsького «Малая шахматная доска» [83]. Публікація зводилася до встановлення кондомініуму, тобто спільного володіння Придністров'ям. Кондомініум, на думку автора публікації, мають укласти між собою країни-гаранти мирного розв'язання придністровського протистояння – Росія та Україна.

Звісно, що Україна має брати до уваги різні варіанти врегулювання Придністровського конфлікту бодай тому, що українська меншина у Молдові є найчисельнішою, а велика частина Придністров'я розташована на історично українських землях. У разі змін у державному статусі Молдови Придністров'я, згідно з Московським меморандумом 1997 р., має право на самовизначення. Більше в

документі не сказано щодо цього нічого. Тим часом реально претендувати на цю землю не зможе ніхто, крім України. Це визнають навіть крайні румунські націоналісти, які бачать кордони Великої Румунії вздовж Дністра. Росія про це воліє не говорити або ж «укидає» в інформаційний простір заяви окремих своїх депутатів і лідерів самопроголошеної ПМР, що «Придністров'я – є й буде російською землею». Отже, у Придністров'ї ми маємо справу із суто прагматичними інтересами Росії, які суперечать інтересам інших учасників процесу врегулювання.

У цьому контексті варто зазначити, що проблема Придністров'я розглядається Москвою значно ширше, ніж локальна проблема в рамках російсько-молдовських відносин. Для Росії актуальною є необхідність призупинення процесів її політичного витіснення з регіону. Відповідно, військова присутність у зоні Придністровського конфлікту розглядається Росією як своєрідний важіль тиску не тільки на розвиток процесу мирного врегулювання, але й на процеси всередині Молдови, на її зовнішню політику, на розвиток загальної політичної й економічної ситуації за її межами. Гальмування процесу мирного врегулювання та збереження російського військового контингенту, надання йому юридичного статусу з функціями миротворчої місії сьогодні є принциповим питанням для РФ.

Виконання в повному обсязі рішень Стамбульського саміту ОБСЄ (1999 р.) щодо виведення російських військ та озброєнь із території Молдови, як і наполегливість європейських організацій у цьому питанні, значно зменшують вплив Росії на процес мирного врегулювання. Але зволікання з виведенням 14-ї армії з Придністров'я може надати Росії фактичні можливості шляхом тиску на Тирасполь (використовуючи при цьому і самий факт виведення російських військ) домогтися поступок Кишинева щодо статусу Придністров'я у складі «спільної держави» в обмін на згоду керівництва Молдови на правове оформлення статусу російського контингенту як гаранта в рамках майбутньої угоди про остаточне врегулювання, а також і в питаннях стосовно майбутнього формату миротворчої операції [382].

Вплив іншого зовнішньополітичного гравця – Румунії – на процес урегулювання Придністровського конфлікту на початку

1990-х рр. був позначений наміром приєднання «історичних земель», що фактично означає об'єднання з Республікою Молдова в одну державу. Домінування цієї тенденції на початку 1990-х років значною мірою сприяло виникненню Придністровського конфлікту. Останнім часом у румунській зовнішньополітичній стратегії переважає інша тенденція, яка й визначає намагання Румунії долучитися до врегулювання Придністровського конфлікту: з одного боку, Бухарест прагне стати експортером безпеки в Чорноморському басейні і поліпшити таким чином свій імідж в очах Заходу, з іншого – навіть мінімальна участь Румунії у переговорному процесі може дати їй змогу претендувати на роль регіонального лідера в зоні Чорноморського басейну. Варто відзначити, що, на думку багатьох аналітиків, такі амбіції Румунії мають об'єктивні підстави. Адже країна є членом НАТО і Євросоюзу. Ця держава, маючи чималий потенціал у найрізноманітніших галузях, претендує на роль головного стратегічного союзника США в регіоні Чорного моря і здатна вже сьогодні стати повноцінним регіональним лідером. Для того щоб здійснювати вагомий вплив на регіональну політику, Румунія повинна виконувати активну роль у наддержавних об'єднаннях країн регіону [304].

Аналізуючи інтереси у зоні Придністровського конфлікту таких його суб'єктів, як США та ЄС, зауважимо, що їх політика в цьому регіоні значно активізувалася лише з початком XXI століття. Їх відносно індиферентне ставлення та пасивну позицію в перше десятиліття існування конфлікту пояснюють багатьма чинниками, серед яких і пріоритетність вирішення інших європейських конфліктів, і мовчазна згода Заходу на визнання пріоритетності російських інтересів в придністровському регіоні в обмін на відмову від боротьби за вплив на Балканах, і відсутність американської стратегії на пострадянському просторі, формування якої співпало з приходом до влади в США неоконсерваторів тощо. До приходу в Білий дім адміністрації президента Б. Обами у січні 2009 р. можна було з упевненістю констатувати, що Придністров'я входить до зони національних інтересів Сполучених Штатів Америки. Не тому, що для США цікава ця вузька смужка землі, але тому, що й ця настільки невелика територія може дестабілізувати всю Європу. Очевидно, що

придністровське питання для США на початку XXI ст. стало, насамперед, питанням ліквідації російської військової присутності.

Найважливішим завданням США і НАТО є ліквідація російської присутності в Придністров'ї, особливо військової. Саме проросійські настрої в керівництві ПМР і в населення Придністров'я не влаштовують євроатлантичних стратегів. Сполучені Штати розуміють, що, не вирішивши проблеми російської зброї й обмеженого контингенту російських військ у Придністров'ї, вони одержують цілу низку проблем, у тому числі й ризик поступового, неконтрольованого насичення цією зброєю Балкан, що, у першу чергу, загрожує Європі, дестабілізує її південно-східну країну, а надалі призведе до надмірних витрат на врегулювання все ще існуючих тут конфліктів. Не меншим подразником є проросійські настрої керівництва ПМР та її населення загалом. Демілітаризація регіону, що впритул підступає до нових кордонів НАТО, дозволить реалізувати політико-правові варіанти геополітичного сценарію, що відповідає інтересам Вашингтона [320].

У Придністров'ї США мають шанс показати свою здатність до врегулювання етнополітичних конфліктів. Позаяк конфлікт у Придністров'ї має особливості, що вигідно відрізняють його від усіх інших. По-перше, це відсутність чинника ісламського екстремізму і фундаменталізму. На обох берегах Дністра живуть переважно православні. По-друге, нетривале за часом озброєне протистояння, відсутність у сторін реальних можливостей вирішити проблему силовим методом. По-третє, майже двадцятилітнє мирне існування розділеної Молдови з великим переговорним потенціалом. На відміну від інших «гарячих точок», тут немає непримиренності між народами.

Стратегічна мета НАТО в цій частині світу пов'язана з необхідністю збільшення безпеки і стабільності в регіоні. Після вступу Болгарії та Румунії до НАТО була завершена побудова поясу безпеки навколо конфліктних зон на Балканах, що сприятиме перетворенню Чорного моря на регіон, яким проходитиме головний маршрут торгівлі між Сходом і Заходом, особливо з погляду транспортування енергоресурсів.

Аналізуючи зовнішньополітичні впливи на Придністровський конфлікт, не варто ігнорувати інтереси в цьому регіоні ще одного

впливового геополітичного гравця – ЄС. Насамперед, необхідно врахувати, що проблеми існування та неврегульованості Придністровського конфлікту становлять істотну загрозу європейській безпеці. Таке твердження пояснюють декілька факторів. По-перше, геополітичне розташування зони конфлікту, адже після розширення ЄС у 2007 р. вона перебуває на його східних кордонах. По-друге, велика кількість опосередкованих учасників, які мають різноспрямовані інтереси, що не сприяють процесам об'єднання Європи. По-третє, цей регіон здатний дестабілізувати всю європейську систему безпеки. По-четверте, вирішення цієї проблеми може стати своєрідною лабораторією з розробки алгоритму врегулювання подібних конфліктів.

Підтвердженням зацікавленості ЄС у врегулюванні етнополітичних конфліктів у Європі в цілому та Придністровського зокрема став документ «Безпечна Європа у світі, що покращується [197, с. 295]», підготовлений у 2003 р. У ньому окреслені основні напрями зміцнення безпеки ЄС, серед яких важливу роль відіграє поширення «зони безпеки» на регіони, що безпосередньо межують з його кордонами. «Зона безпеки» Євросоюзу, як зазначається в документі, охоплює й такі держави пострадянського простору, як Україна, Молдова, Білорусь та держави Південного Кавказу. Саме вирішення політичних проблем у цих країнах є одним із ключових факторів побудови «безпечної Європи». Справді, із 2007 р. кордон між Румунією та Молдовою став кордоном ЄС [354]. На даний момент цей кордон є одним із найбільш відкритих та прозорих у Східній Європі. У світлі цього загострюється й до того актуальна проблема торгівлі людьми, зброєю та наркотиками, які можуть спрямовуватися з менш розвинутих країн Європи та Азії через молдовсько-румунський кордон до ЄС. Саме тому існування такої зони нестабільності, як придністровсько-молдовська, а також такого невизнаного міжнародною спільнотою, а значить державного утворення, що не має перед нею юридично-етичних зобов'язань, як ПМР, є безпосередньою загрозою стабільності та безпеці об'єднаної Європи.

Підтвердженням цьому є й задекларований 5 червня 2010 р. Німеччиною і Росією намір про створення нової платформи для вироблення можливих варіантів вирішення Придністровського

конфлікту у вигляді комітету РФ–ЄС із зовнішньої політики та безпеки на рівні глав зовнішньополітичних відомств сторін. Україну до участі в новій ініціативі не покликали. І це при тому, що в руках України перебувають унікальні важелі впливу як на Молдову, так і на Придністров'я, передусім – чинник спільного кордону. Напевно, у Києві ще не до кінця усвідомлюють, що наша країна продовжує «випадати» з реальних переговорних механізмів щодо придністровського врегулювання. Відбувається це багато в чому через те, що Україна, здається, до кінця не сформулювала свої національні інтереси в Молдові і придністровському врегулюванні.

Національні інтереси та геополітичні зацікавленості України в Придністров'ї та в регіоні Чорноморського басейну в цілому можна поділити за декількома напрямками. Так, серед найбільш очевидних можна виділити інтереси, пов'язані з наявністю великої кількості українських громадян у самопроголошеній ПМР, стримуванням економічних потоків, спільністю кордонів, а відтак й існуванням проблем безпеки тощо. Зацікавленість України в активній участі у врегулюванні Придністровського конфлікту пов'язана ще й з тим, що її визначальна в цьому процесі роль може розглядатися як одна з умов для більш швидкого просування по шляху європейської інтеграції, оскільки це не тільки сприятиме утвердженню позитивного іміджу України на Заході як однієї з посередниць у врегулюванні конфлікту, але й остаточно зніме питання про ймовірність входження Придністров'я до її складу.

Україна зацікавлена в територіальній цілісності Республіки Молдова у її міжнародно визнаних межах, тому що всі інші сценарії розвитку мають явно виражені загрози українським інтересам. Україна має сприяти знаходженню найпринциповішого політичного рішення – порозуміння між Кишиневом і Тирасполем на засадах відновлення цілісності республіки Молдова як демократичної, європейськи орієнтованої держави із конкурентною ринковою економікою, дієздатним урядуванням та відкритим суспільством, у якому на засадах верховенства права будуть забезпечені фундаментальні права людини, у тому числі й права національних меншин, однією із найбільших з яких є українська. За даними перепису населення Придністров'я від 2004 р., понад 160 тис. (28,8%) жителів регіону становлять етнічні українці [224, с. 14]. При цьому в ексклю-

живному інтерв'ю консула України в Бельцях (Молдова) було надано інформацію про те, що близько 70 тис. жителів цього регіону є громадянами України [224, с. 15]. Інтерес України полягає і в тому, що за даними тижневика «Дзеркало тижня», у Придністров'ї зосереджено 30-35% українського капіталу, тобто, майже третина економіки невизнаної республіки контролюється українським бізнесом [224, с. 15].

Також Україна зацікавлена не лише в територіально цілісній, але й у європейськи орієнтованій Молдові. При цьому в Києві розуміють європейську орієнтацію Молдови не стільки в зміцненні традиційних зв'язків із Румунією (хоча такі зв'язки є цілком природними), скільки в проведенні послідовного курсу на адаптацію до європейських норм та правил через реалізацію моделі асоціативних відносин з ЄС (Угода про асоціацію) із збереженням стратегічних амбіцій Кишинєва на набуття в перспективі повноправного членства в Європейському Союзі [362]. Україна зацікавлена в тому, щоб відносини Кишинєва із Бухарестом та Києвом були взаємодоповнюваними, мали ефект синергії, а не дух протистояння.

Україна та Молдова як учасники програми ЄС «Східне партнерство» можуть використовувати хоч і обмежені, але реальні можливості співпраці в даному форматі хоча б тому, що обидві держави перебувають на співмірному рівні реалізації наявних можливостей. Україна завершує, а Молдова розпочинає переговори з ЄС щодо Угоди про асоціацію, складовою частиною якої є всеохоплюючий режим вільної торгівлі, який передбачає не лише ліберальну тарифну політику, але й суттєві регуляторні реформи, які мають наблизити регуляторне середовище обох країн до стандартів ЄС. Координація чи, принаймні, обмін досвідом із питань ведення відповідного переговорного процесу є вкрай бажаним – для запозичення найкращих практик і для уникнення помилок, що були допущені іншою країною – першопрохідцем (Україною) [362].

Обидві країни мають з ЄС угоди про спрощення оформлення віз і нині справедливо домагаються як повного виконання існуючих зобов'язань з боку ЄС, так і перегляду окремих положень даних угод у бік розширення наданих ними

преференцій для окремих категорій громадян. Обидві країни прагнуть отримати від ЄС якнайшвидше безвізовий режим. Для цього, окрім політичної координації, доцільним був би обмін практичними ноу-хау. Українська сторона має звернути увагу на той факт, що Молдова вже пішла далі України у деяких суттєвих аспектах, що складають критерії набуття безвізового режиму, зокрема в Молдові вже біля двох років громадяни можуть отримувати паспорти для виїзду за кордон з біометричними даними. В Україні подібної можливості поки що немає.

Врешті, ураховуючи досвід інших країн у минулому, насамперед, Вишеградської четвірки, Україна та Молдова могли б частіше та ґрунтовніше координувати свої зовнішньополітичні зусилля і цим досягати ефекту синергії там, де існує співпадіння національних інтересів, а таких випадків на практиці є значно більше, аніж випадків їхньої суттєвої розбіжності. Підтвердженням цьому є наявна договірно-правова база українсько-молдовських міждержавних відносин [340].

Національний інтерес України полягає зокрема і в налагодженні партнерських відносин з країнами-сусідами, на чому, наприклад, наголошувалося у прийнятій 2 липня 1993 р. Верховною Радою постанові «Про основні напрями зовнішньої політики України». У ній особливий наголос робився на тому, що «...у зв'язку з особливостями історичного розвитку і специфікою геополітичного і гео економічного положення України важливими в двосторонніх відносинах з прикордонними державами є українсько-молдовські відносини [16]».

Українсько-молдовські відносини мають давні традиції, однак статусу міждержавних вони набули із часу розпаду СРСР у грудні 1991 р. Тісна співпраця двох країн зумовлена спільними кордонами, необхідністю налагодження всебічного взаємовигідного співробітництва й наявністю в Молдові чисельної української, а в Україні – молдовської громади (згідно з останнім переписом населення 2001 р. в Україні мешкає 258,6 тис. молдован [186, с. 3].

Дипломатичні відносини між Україною і Республікою Молдова були встановлені 10 березня 1992 р. Посольство України в РМ розпочало свою діяльність у березні 1993 р., Посольство РМ в Україні – у липні 1993 р. Базовим документом, що регламентує

українсько-молдовські двосторонні відносини, є Договір про добросусідство, дружбу і співробітництво між Україною та РМ, підписаний у Кишиневі 23 жовтня 1992 р. Базовий договір 1992 р., спрямований на розвиток дружніх, добросусідських, партнерських відносин між обома державами, заклав основу широкого двостороннього співробітництва в політичній, економічній, культурній та ін. сферах. Угода визначає базові елементи безпекової політики обох держав. Зокрема, у випадку, якщо одна із сторін стане об'єктом агресії, інша – не надасть підтримки агресору і сприятиме вирішенню конфлікту, використовуючи процедури та механізми ООН і ОБСЄ.

Угода 1999 р., основою якої став Договір про взаємне визнання кордонів 1994 р., установила державний кордон відповідно до документів делімітації, які є невід'ємною частиною цього договору: протоколу-опису проходження лінії державного кордону між Україною і Республікою Молдова та альбому топографічних карт державного кордону між двома державами, складених у результаті делімітації українсько-молдовського кордону, проведеної в 1995–1999-му рр.

Договір про державний кордон та Додатковий протокол до нього про передачу у власність Україні ділянки автодороги Одеса-Рені в районі населеного пункту Паланка, підписаний у серпні 1999 р., стали прикладом добросусідських відносин України і Молдови. Передавши Україні восьмикілометрову ділянку автодороги Одеса-Рені, Молдова натомість отримала від України ділянку землі на березі Дунаю в районі с. Джурджулешти, що перетворило її де-факто на морську державу й учасника низки міжнародних організацій на кшталт Дунайської комісії.

У цілому ж станом на листопад 2010 року договірно-правова база українсько-молдовських відносин нараховує 118 чинних двосторонніх угод і є серйозним фундаментом для розвитку партнерських українсько-молдовських відносин.

На сучасному етапі соціально-політичного розвитку Республіки Молдова Придністровський конфлікт залишається актуальною проблемою регіону. Одним із найімовірніших шляхів урегулювання етнополітичного конфлікту стали – план Юценка (Україна) та план Козака (Російська Федерація). У ході переговорів

придністровській владі більше імпонував план Ющенка. Зокрема наголошувалося, що у вирішенні Придністровського конфлікту Україна відіграє значну роль, не меншу ніж Російська Федерація. Водночас влада Республіки Молдова (РМ) не розглядає Українську державу як партнера в переговорному процесі. Показовими в цьому відношенні є слова колишнього глави уряду РМ та виконуючого обов'язки президента М. Гімпу: «Україна має нам допомогти в цьому, тим самим Україна вирішує і свої питання, тому що це наші спільні проблеми [238, с. 9]». План В. Ющенка передбачав розвиток у Придністров'ї демократії, проведення виборів у Верховну Раду під контролем міжнародних організацій, трансформацію формату миротворчої місії в міжнародний механізм вирішення проблеми під егідою ОБСЄ [272].

На відміну від українського формату вирішення етнополітичної конфліктності придністровського регіону російська дипломатія запропонувала план Д. Козака, за яким Молдова повинна була стати «асиметричною федерацією», а ПМР і Гагаузія отримали б особливий статус і можливість блокувати законопроекти, небажані для автономій. Молдавія зобов'язувалася дотримуватися нейтралітету і демобілізувати армію, а також надати Росії право на розміщення російських військ на території Придністров'я терміном на 20 років у якості «гарантів» урегулювання конфлікту. Буквально в останній момент, під тиском ОБСЄ та студентських протестів президент Молдови Володимир Воронін відмовився від підписання угоди, заявивши, що воно надає односторонні переваги ПМР і має приховану мету – визнання незалежності Придністров'я [219].

Відзначимо, що українська ініціатива вирішення етнополітичної конфліктності в Молдові не знайшла підтримки придністровської еліти. Офіційно влада Молдавської Республіки підтримувала більше український варіант, оскільки він передбачав адміністративні зміни шляхом демократичних реформ, приведення законодавства РМ до Європейських стандартів. Після виборів президента України у 2010 році відбулася зміна зовнішньополітичного курсу держави, що вплинуло на ініціативи України подальшого врегулювання Придністровського конфлікту. Лідерство в регіоні перейняла Російська Федерація. Так, однією з

останніх ініціатив уряду РФ стало проведення консультацій у Москві 21 червня 2011 р. про можливість відновлення офіційних переговорів у форматі «5+2». Попередні зустрічі між представниками Росії та Молдови, а також Росії і ПМР продемонстрували, що сторони конфлікту не готові відступати від заявлених раніше позицій. Так, у червні 2011 р. міністр закордонних справ РМ Ю. Лянке озвучив позиції, які були попередньо обговоренні з міністром закордонних справ Росії С. Лавровим, а саме: «об'єднання країни», а не її федералізація; суверенітет, територіальна цілісність і європейська перспектива РМ – це червоні лінії, які не можуть бути перейдені, а будь-які обговорення мають розпочатися без жодних попередніх умов [292, с. 7].

Водночас представники Молдови і ПМР заявляли про невідповідність плану Козака сучасним реаліям. Міністр закордонних справ ПМР В. Ястребчак зазначив, що час для реалізації Меморандуму Козака пройшов: світ став іншим, на карті світу з'явилися нові незалежні держави, зокрема на Балканському півострові – Чорногорія та Косово. Це дає надію і лідерам Придністров'я домагатися визнання незалежності [292, с. 7].

Керівник російського МЗС С. Лавров перед зустріччю в Москві в червні 2011 р. прагнув переконати обидві сторони змінити свої позиції і піти на обопільні поступки: Кишинів має відмовитися від деяких положень закону 2005 р., а Тирасполь – від курсу на повну незалежність. За його словами, Придністров'я не має жодних міжнародно-правових підстав для визнання незалежності, також як і Молдова не має підстав для безумовної реінтеграції країни. С. Лавров наголосив, що сторони переговорного процесу мають виробити «особливий статус» для ПМР. Проте до цього часу неясною залишається суть, яку і Молдова, і Росія, а також Україна вкладають у поняття «особливого статусу» для Придністров'я [292, с. 8].

Московська зустріч у форматі «5+2» 21 червня 2011 р. не виправдала сподівань: переговори не були відновлені, сторони так і не виявили готовності до обговорення варіантів співіснування в рамках однієї держави. Уже після невдалої московської зустрічі С. Лавров зазначив, що Кишиневу доведеться погодитися з «напів-

автономією Придністров'я, коли воно повернеться під юрисдикцію Молдови». А Росія, зі свого боку, готова впливати на цей процес «інтелектуально» в ході переговорів, політично й економічно після переговорів. Факт економічної залежності Придністров'я і Молдови від російських ринків і енергоресурсів на офіційному рівні визнають не лише експерти, а й самі учасники переговорного процесу [292, с. 8].

22 вересня 2011 р. за підсумками другого раунду московських консультацій було опубліковано заяву МЗС РФ про поновлення роботи «Постійної наради із політичних питань у рамках переговорного процесу з молдавсько-придністровського врегулювання». Такий результат значною мірою став можливим завдяки досягнутим 9 вересня 2011 р. під час конференції в німецькому Бад-Райхенхале домовленостям розпочати офіційні переговори у форматі «5+2». Кульмінаційним днем міжнародної конференції з огляду мір довіри у придністровському врегулюванні стала зустріч президента ПМР І. Смірнова і прем'єр-міністра Молдови В. Філата, під час якої сторони підписали перший за 10 років офіційний документ із придністровського врегулювання – спільне положення про експертні групи із зміцнення мір довіри і розвитку двосторонньої взаємодії [292, с. 8].

У грудні 2011 року у Придністров'ї відбулися вибори Президента, основними кандидатами на пост якого були Євген Шевчук та Анатолій Камінський. Останнього міжнародна спільнота визнає як кандидата від Кремля. Цей крок мав на меті привести російського політика до влади у Придністровській Молдавській Республіці. Ці два кандидати мали найбільшу підтримку серед виборців: за результатами виборів 76,4% голосів набрав Євген Шевчук – проукраїнський політик, а Анатолій Камінський лише 20,2%. Даний вибір населення Придністров'я свідчить про наявність чітких інтересів та прагнень до трансформації суспільства, а не тривалого перебування у статусі «заручника Кремля [174]».

Попри це, за словами экс-прем'єра Молдови М. Друка, «із 1 січня 2012 року (від інавгурації Шевчука) у Придністров'ї перемогла Україна. І тепер Українська держава буде вирішувати там свої проблеми, бо Шевчук – людина України. Москва програла найжалюгіднішим чином. І саме тому, що перемогла Україна, уже

через тиждень посол США прибув до Тирасполя. Стратегія Вашингтона полягає в тому, щоб якомога більше сприяти віддаленню Придністров'я і від Республіки Молдова, і від Росії, а місце останньої повинна зайняти Україна [191]».

Новий 43-річний президент Придністровської Республіки Євген Шевчук демонструє нові підходи до врегулювання придністровського конфлікту. Суть цих підходів – європейська орієнтація Придністров'я з подальшим її перетворенням на стабільний регіон, у якому буде комфортно почувати себе західноєвропейські капітали. У процесі пошуку взаємоприйняттого компромісу з Кишиневом необхідно заручитися підтримкою України та Російської Федерації. Такий взаємоприйнятний компроміс полягає у входженні Придністров'я до складу Молдови на правах автономії, у результаті чого Молдова отримає можливість приєднатися до Європейського Союзу та Організації Північноатлантичного Договору (НАТО), а Придністров'я – стабілізувати внутрішньополітичну та економічну ситуацію, розпочати реальні реформи із залученням значних коштів Європейського Союзу [174].

12 грудня 2011 року розпочалися переговори між урядом Молдови та Європейським Союзом про створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі, після того як 2 грудня ЄС прийняв консолідоване рішення про початок стратегічної співпраці з Кишиневом. За зразок сторони взяли принципи, покладені в основу створення зони вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом. Про це свідчить той факт, що станом на кінець 2011 року більше 50% зовнішньої торгівлі Молдови припадало на країни ЄС. У Резолюції Європейського парламенту у вересні 2011 року міститься чітке починання на статтю 49 Договору про ЄС, яка передбачає приєднання Молдови до Європейського Союзу [174].

Водночас, Російська Федерація, що має статус посередника в цьому конфлікті, на сьогоднішній день використовує метод політичного тиску. Це спостерігається у заявах Президента Російської Федерації Володимира Путіна, який намагається зробити Придністров'я членом Митного союзу Росія-Білорусія-Казахстан для унеможливлення інтеграції з ЄС. Ще одним чинником, що перешкоджає євроінтеграції, є російська православна церква.

Сьогодні в багатьох містах Придністров'я широко розгортається пропаганда Православної церкви на чолі з Патріархом Кирилом, яка виступає проти Європейського Союзу і за Митний союз. Також російська церква розгортає широку кампанію проти гомосексуалістів з метою завадити прийняти закон про недискримінацію, наявність якого необхідна для зближення з Європою. Дистабілізаційним фактором є й наявність російської армії на території Придністров'я, що перебувають у країні. Наразі там розміщено два піхотні батальйони, функція яких сьогодні полягає в охороні величезного арсеналу боєприпасів, що залишилися від 14-ї армії [225].

Особливо Російська Федерація стурбована закупівлею нових озброєнь Молдовою, що розпочалися з початком 2012 р. (з метою закриття повітряного простору, у тому числі й Придністров'я від російських військових транспортних літаків), спільними засіданнями урядів і громадянськими ініціативами з об'єднання Молдови і Румунії в одну державу, які вказують на наростання напруги в цьому регіоні [220].

З 1 січня 2012 року продовжуються акції протесту проти присутності озброєних миротворців на кордоні ПМР та Молдови, обумовлені смертельним пораненням громадянина Молдови, який порушив паспортний режим, російським військовим. Цей інцидент укотре підняв питання серед дипломатів та експертів щодо необхідності зміни миротворчого формату в Придністров'ї [170].

Цю подію Президент ПМР Є. Шевчук розцінює, як організовані провокації. Він відзначає: «Організація масових заходів у безпосередній близькості біля постів миротворчих сил у зоні безпеки, на нашу думку, носить спланований і провокаційний характер. Таке становище може ставити під сумнів намір молдавської сторони на зближення позицій, що стосуються декларованих заходів довіри, розвитку взаємодії та забезпечення більших свобод для громадян Придністров'я і Молдови». Придністровська сторона вважає, що така ситуація стала можливою «на тлі лібералізації з боку Придністров'я прикордонного та митного режиму на молдовсько-придністровському кордоні». Наголошується на тому, що одним із перших розпоряджень нового президента Шевчука був указ про спрощення режиму перетину кордону [170].

Відповідно до указу Шевчука, співробітникам постів міграційного контролю Міністерства внутрішніх справ ПМР наказано здійснювати перевірку документів, що засвідчують особу, виключно на предмет дійсності та належності документів громадянину, який перетинає держкордон Придністров'я. Прикордонним загонам Міністерства державної безпеки ПМР доручено забезпечити безперешкодний проїзд громадянам ПМР, без проведення заходів з перевірки документів, що засвідчують особу [270].

Співробітникам постів міграційного контролю та прикордонних загонів наказано проводити перевірку документів, огляд автотранспортних засобів відповідно до компетенції відповідних органів державної влади, у випадках наявності підстав вважати, що при переміщенні громадян ПМР, вантажів, товарів можуть бути порушені встановлені правила переміщення вантажів, товарів через держкордон або існують підстави вважати, що особа, котра перетинає держкордон ПМР, знаходиться в розшуку, або існують підстави вважати, що стосовно особи, яка перетинає держкордон ПМР, прийняті обмежувальні заходи щодо в'їзду (виїзду) на територію Придністров'я [271].

Згідно з указом Шевчука, автотранспортні засоби з державними номерними знаками ПМР, що належать громадянам Придністров'я, при перетині держкордону не підлягають реєстрації митними та прикордонними органами. Визначено, що громадяни ПМР, які перевозять через держкордон товари для особистого користування, вартість яких не перевищує суму, еквівалентну 200 дол. у день, можуть його не декларувати та не сплачувати мита [270].

Варто зауважити, що миротворчі сили в Придністров'ї включають 402 російських військовослужбовців, 492 придністровських, 355 молдовських і десять військових спостерігачів від України. Службу миротворці несуть на 15 стаціонарних постах і контрольно-пропускних пунктах, які розміщені на ключових ділянках Зони безпеки [170].

Зокрема лідер Ліберальної партії Молдови, депутат парламенту Михай Гімпу запропонував офіційно визнати Придністров'я непідконтрольним молдовській владі, «окупованою Росією територією». Він вважає, що за останні 20 років уре-

гулювання придністровського конфлікту зайшло в глухий кут. При цьому Придністров'я продовжує орієнтуватися на Росію. «Двадцять два роки нам показали, що допомогти нам не можуть ні Європа, ні США, ні формат «5 +2». Усе вирішує Російська Федерація [56]. «Якщо нічого не зрушиться, я не проти підтвердити рішення 1992 року про те, що ця територія Республіки Молдова окупована РФ. І будемо розвивати частину території Молдови, яка контролюється центральною владою, – без урахування самопроголошеної Республіки Придністров'я, щоб громадяни, хоча б території правого берега Дністра, зрозуміли, що означають демократичні цінності».

Окрім того, він зазначає, що питання про переоцінку відносин із Придністров'ям слід вирішити до того, як Молдова укладе угоди про асоційоване членство з Євросоюзом та зону вільної торгівлі. У свою чергу, глава місії ЄС в Молдавії Дірк Шубель зазначив, що обидві згадані угоди, підписання яких заплановане на наступний 2013 рік, можуть бути підписані без участі придністровського регіону [56].

У свою чергу, Президент ПМР Є. Шевчук виступає за збереження нинішнього вектора миротворчої операції на Дністрі, що проводиться під егідою Російської Федерації. Він відзначає, що «унікальний формат миротворчої операції на Дністрі, який об'єднав представників країн-гарантів і сторін конфлікту, виправдав себе і його важко переоцінити». На його думку, для придністровців і жителів навколишніх населених пунктів Молдови здійснювана сьогодні миротворча місія – це гарантія безпеки, миру та стабільності регіону [189].

Викликає стурбованість у жителів Придністровсько-Молдовського регіону поява в країні воєнізованих козацьких організацій. На думку ветеранів Придністровського конфлікту, такі організації «загрожують незалежності, безпеці й територіальній цілісності країни». Деякі козацькі організації в Молдові вже пройшли реєстрацію. Зокрема в місті Отачь (Атаки) був зареєстрований козацький союз на чолі з місцевим мером Василем Тагіровим, повідомляє «Інфотаг». А Союз козаків Росії заявив про намір створити в Гагаузькій автономії організацію «Козацтво Гагаузії», метою якої є захист батьківщини, хоча незрозуміло,

про яку батьківщину йдеться, відзначає голова спілки ветеранів Едуард Майкан [269].

Новим провокаційним і небезпечним кроком для Молдови і Придністров'я стали події 26 квітня 2013 р., коли військово-службовці Придністров'я намагалися встановити декілька нових контрольних пунктів між молдовським селом Варниця й мікрорайоном Північного м. Бандери, що у результаті викликало зіткнення між жителями Варниці та військовими [61].

У свою чергу Україна звернулася до обох сторін із закликом утриматися від будь-яких односторонніх кроків, що можуть призвести до негативних наслідків. Зокрема представник ОБСЄ в Україні і міністр закордонних справ Л. Кожара закликав сторони до підтримання порядку і стабільності в Зоні небезпеки як факторів, що мають безпосередній вплив на процес придністровського врегулювання [61].

У той же час вже активно лунають заклики громадських організацій Молдови щодо збільшення миротворчої присутності України [293]. Президент Молдови впевнений, що з переходом головування в ОБСЄ до України переговори по молдавсько-придністровському врегулюванню стануть більш динамічними і насиченими, урахувуючи, що «сусідня країна прекрасно знає дану тематику». За словами Тімофті, офіційний Київ «і в минулому обіймав на переговорах у форматі «5+2» (Молдова, Придністров'я – сторони конфлікту, Росія, Україна – гаранті й посередники, ОБСЄ – посередник, Євросоюз і США – спостерігачі – прим. ІА REGNUM) конструктивну позицію, що дозволило розблокувати дискусії і просунути по шляху вирішення конфлікту». У свою чергу діючий голова ОБСЄ і глава української дипломатії заявив, що позиція Києва щодо молдавсько-придністровського конфлікту «дуже близька» до позиції Кишинєва. За словами Леоніда Кожари, у якості сусіда Молдови і нинішнього голови ОБСЄ, Україна зацікавлена в якнайшвидшому вирішенні цього конфлікту [60].

Відзначимо, що Румунія та Німеччина в останній рік активно намагаються перетягнути на себе ковдру посередництва. Але конфліктуючі сторони постійно наголошують, що без України переговорний процес неможливий, та не оскаржують її статус гаранта безпеки та посередника. Участь у трійці ОБСЄ та головування у цій

організації наступного року може стати унікальною можливістю для України активізувати свої миротворчі ініціативи [293].

Водночас Україні також варто було б приєднатися до заяв Румунії, а також США та країн-членів ЄС щодо необхідності виведення російських військових (окрім миротворців) та залишок озброєнь відповідно до зобов'язань, які Росія взяла на себе під час Стамбульського самміту ОБСЄ у 1999 році [293].

У сучасних реаліях Україна має можливість представляти не антиросійську позицію, а позицію країни – майбутнього голови ОБСЄ, яка повинна сприяти виконанню обов'язків, які підписані під її егідою та гарантувати мир у регіоні [293].

Крім того, неможливо погодитися із твердженнями експерта Інституту руського зарубіжжя Віталія Журавльова, що «Україна повинна вирішити, що для неї важливіше – громадяни або політика. Треба зрозуміти, на що буде зорієнтована політика України. Або на інтересах українців, які мешкають у самому Придністров'ї, у такому разі Україна повинна підтримувати існуючу миротворчу операцію. Або мають місце політичні ігри, пов'язані із закликами про євроінтеграцію, тезами до західних цінностей та політичних орієнтирів – тоді Україна може приєднатися до вимог Молдови щодо зміни існуючого формату». У першу чергу, майбутнє українців, які мешкають у Придністров'ї, залежить від якості миротворчої операції. Нинішня ж ситуація не сприяє налагодженню відносин між двома берегами Дністра та розв'язанню існуючих проблем [293].

Останні переговори між лідерами конфліктуючих країн мали певні успіхи. Зокрема сторони змогли домовитися про спрощений режим пересування для цивільного населення під час пасхальних свят і поминальних днів у 2013 рік. Сергій Кожара вважає, що на зустрічі в Одесі 23 травня 2013 р. Кишинів і Тирасполь досягнуть компромісу у вищевказаному питанні [275].

Негативним моментом у двосторонніх відносинах України й Придністров'я є звернення громадських об'єднань та окремих громадян із Кам'янського району Придністров'я, у яких висловлюються побоювання з приводу демаркації Україною придністровської ділянки кордону шляхом односторонньої установки прикордонних знаків. Окрім того, згідно з інформацією при-

кордонних органів Придністровської Молдавської Республіки, існує близько 17 спірних ділянок протягом усієї лінії придністровсько-українського кордону [222].

Кишинів запропонував Києву, щоб технічна робота над такими спірними питаннями, як демаркація і власність, ішла не послідовно, а паралельно. «Ми також можемо синхронізувати підписання офіційних документів щодо власності та демаркації кордону, зробити це в один день, в одному місці». «Таким чином знімаються всілякі складності, підозри, ми демонструємо, що довірливо дивимося на наші взаємини, не намагаємося отримати для себе якусь вигоду на шкоду нашому партнеру», – підкреслив Лупу. Також було відзначено, що особливих проблем із демаркацією кордону немає: «На північній ділянці близько 300 км кордону вже демаркували. На південній ділянці, по-моєму, 450–470 км також демарковано. По центральній ділянці, Придністров'ю, добра половина протяжності кордону узгоджена. Залишається два питання: демаркація кордону в районах Новодністровської ГЕС і Джурджулешти [176]».

У лютому 2012 р. Прем'єр-міністр України М. Азаров запропонував підписати довгострокову угоду про функціонування Дністровського комплексного гідровузла. «Наприклад, на 49 років». Як відомо, 30 червня 2011 року Україна і Молдова визначили й закріпили межі ділянки дороги «Одеса – Рені» в районі села Паланка Штефан-Водського району Молдови, а також земельної ділянки під цією автомобільною дорогою. Згідно з домовленостями між Україною і Молдовою, ця ділянка довжиною 7,7 км. має перейти Україні у відповідь на передачу Україною Молдові ділянки в районі села Джурджулешти, де з 1997 року було розпочато будівництво нафтотерміналу, нафтопереробного заводу і порту [271].

Отже, на сьогоднішній день Придністров'ю варто ретельно з'ясувати будь-які прикордонні нюанси, оскільки досить часто сплановуються провокації з боку третіх сторін, зацікавлених у розв'язанні нового конфлікту. Крім того, порушувати прикордонні питання зі спірними ділянками не є актуально, адже у результаті новостворених баталій можна втратити надійного й об'єктивного посередника щодо вирішення конфлікту та створити нове вогнище ворожнечі. Відсутність української підтримки Придністров'ю

дасть змогу Російській Федерації остаточно встановити контроль над Молдовсько-Придністровською територією, а також втрутитися у внутрішні справи України.

Висновки до розділу 2

Дослідження історичних особливостей розвитку Придністровського регіону та політико-економічних процесів, що характеризували суспільне життя Молдавської РСР у другій половині ХХ ст., дозволило визначити чинники, які сприяли його появі. Серед них варто вказати на етнічну неоднорідність населення Молдови, політико-економічну кризу в суспільстві, пов'язану з процесами розпаду СРСР, нерівномірність розподілу соціально-професійних ролей між етносами, недостатню реалізацію культурних запитів молдовського населення; процеси «румунізації», ідеологічну протидію придністровської та молдовської еліт, що боролися за політичну владу та економічні ресурси, деструктивний вплив зовнішньополітичного чинника.

У цілому, до кризи в Придністров'ї привели три основні причини: гострі етнічні та політичні розбіжності між Молдовою західного берега Дністра та Придністров'ям; полярна геополітична орієнтація крайніх політичних таборів політикуму Молдови та Придністров'я; російська військова присутність, що уособлюється із залишками 14-ї армії, дислокованої у Придністров'ї. Саме російська військова присутність сприяла переведенню етнополітичного конфлікту у Придністров'ї до категорії «заморожених», урегулювання яких має свою специфіку. Утім це жодним чином не заперечує важливої посередницької місії держави Україна в урегулюванні конфлікту. Цьому має сприяти й наявна договірна правова база українсько-молдовських міждержавних відносин.

Україна бере активну участь у врегулюванні придністровського конфлікту. Це зумовлено тим, що зона нестабільності знаходиться безпосередньо біля українських кордонів, негативно позначається на політичних й економічних інтересах держави. Неврегульований конфлікт у Придністров'ї становить загрозу національним інтересам України, негативно впливає на процес її інтеграції до європейських структур.

РОЗДІЛ 3

УКРАЇНСЬКО-МОЛДОВСЬКА ВЗАЄМОДІЯ У СТРУКТУРІ МІЖНАРОДНИХ ЗАХОДІВ З РЕГУЛЮВАННЯ ЕТНОПОЛІТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ У ПРИДНІСТРОВ'І

3.1. Українська складова ініціатив і дій міжнародної спільноти, спрямованих на подолання етнополітичної конфліктності на Сході Молдови

Україна долучилася до врегулювання ситуації в Молдові у квітні 1992 р., коли в Кишиневі відбулися дві чотиристоронні зустрічі міністрів закордонних справ Молдови, Росії, Румунії й України. Учасники зустрічей зійшлися на необхідності врегулювати конфлікт на основі принципів міжнародного права та територіальної цілісності Молдови і створили змішану комісію з контролю за дотриманням угоди про припинення вогню та роз'єднання втягнутих у конфлікт сторін (на той час у конфлікті, окрім молдавських і придністровських формувань, брали участь і російські військові 14-ї армії, дислокованої в Тирасполі та прилеглих населених пунктах) [183].

Водночас парламент Республіки Молдова провів ряд засідань, присвячених проблемі придністровського конфлікту, в яких взяли участь і депутати від придністровського регіону, обрані до Верховної Ради Молдавської РСР у 1990 р. 16 червня 1992 р. молдовський парламент ухвалив постанову «Про основні принципи мирного врегулювання збройного конфлікту, встановлення миру і злагоди в східних районах Республіки Молдова». Тим самим було забезпечено умови для унеможливлення збройних сутичок, що призводили до загибелі людей та ескалації напруги. Було створено передумови для переведення конфлікту в переговорне русло. Але бойові дії, що спалахнули в червні 1992 р. в Бендерах, підірвали чотиристоронній процес – Румунію було виключено з механізму вирішення конфлікту.

Однією з причин цього, на думку молдовських дослідників та очевидців подій, стало втягнення російського військового з'єднання до конфліктної ситуації. Ще в грудні 1991 р. командувач 14-ю армією генерал Ю. Яковлев очолив створене в Придністров'ї «Республіканське управління з оборони та безпеки», що зробило

очевидною підтримку російськими військовими придністровських сепаратистів та змусило московське керівництво замінити командувача 14-ю армією.

Російські джерела наполягають на винятковій нейтральності своїх військових під час ескалації збройного конфлікту - аж до квітня 1992 р., коли 14-а армія була змушена виступити на захист придністровського цивільного населення. Мирні угоди між сторонами конфлікту також були підписані при дієвій участі нового командарма, генерала О. Лебеда, у липні 1992 р., а 14-а армія знову набула статусу нейтрального спостерігача.

Щодо позиції української влади в період ескалації конфлікту, то вона, як згадує один з учасників перемовин навколо Придністров'я, нині директор програм Інституту публічної політики (Кишинів) Оазу Нантой, була, по суті, аналогічна до російської, так як тогочасний міністр закордонних справ України А. Зленко, який очолював українську делегацію, зайняв спільну зі своїми російськими колегами позицію, фактично, ставши на бік сепаратистів у конфлікті та підтримавши їхні вимоги стосовно незалежності Придністров'я [183].

Угода про припинення бойових дій, укладена між Республікою Молдова та Російською Федерацією після саміту в Москві 21 липня 1992 р., сформулювала принципи мирного врегулювання збройного конфлікту у східному регіоні Республіки Молдова та запропонувала механізми контролю, уключно із започаткуванням роботи Об'єднаної контрольної комісії (ОКК) та встановленням Зони безпеки (ЗБ) уздовж берега Дністра. В Угоді зазначалося, що її виконання забезпечується військовими контингентами, що представляють Російську Федерацію та «дві інші безпосередні сторони, втягнені в конфлікт», тобто придністровськими сепаратистами та легітимною владою РМ [358].

До складу миротворчих сил увійшли п'ять батальйонів ЗС РФ, три батальйони військ Республіки Молдова та придністровські загони (два батальйони), які діяли на пропускних пунктах у трьох секторах Зони Безпеки. Натомість, військова спостережна місія, також створена в 1992 р., складалась з десяти спостерігачів із Росії, Республіки Молдова та сепаратистського регіону (у 1998 р. до роботи місії долучились українські спостерігачі).

Офіційна позиція України щодо конфлікту в Придністров'ї вперше була висловлена під час першого офіційного візиту пре-

зидента України Л. Кравчука до Молдови 23 жовтня 1992 р. Під час візиту був підписаний Договір про добросусідство, дружбу та співробітництво між Україною і Республікою Молдова. У ньому зокрема зазначалося, що «країни розвиватимуть свої добросусідські та партнерські відносини, як дружні держави, дотримуватимуться принципів суверенної рівності, незастосування сили чи загрози силою, непорушності кордонів, територіальної цілісності, мирного врегулювання суперечностей, невтручання у внутрішні справи, співробітництва і сумлінного виконання міжнародних зобов'язань [7]». Таким чином, уклавши двосторонню угоду, Україна і Молдова засвідчили політичне прагнення будувати свої відносини на якісно новому рівні і співпрацювати на основі партнерства і добросусідства.

Під час візиту президенти України і Молдови Л. Кравчук та М. Снегур торкнулися й теми Придністровського конфлікту і висловили спільне прагнення до пошуку можливостей його політичного врегулювання [227, с. 100]. Такі кроки були позитивно відзначені громадськістю та політичною елітою обох країн. Зокрема голова парламенту Республіки Молдова А. Мошану зазначив, що «цей договір потрібно було підписати значно раніше. Якщо Україна визнає нашу незалежність і цілісність, якщо будемо співробітничати як рівноправні держави, то ми зможемо спільно розв'язувати будь-які проблеми, у тому числі й ті, які пов'язані із становищем і бажаннями українського населення Молдови [227, с. 123]».

Під час першого візиту президента Молдови М. Снегура до Києва 13–14 грудня 1993 р. молдовська сторона наголосила на важливості залучення України до посередницьких зусиль з урегулювання конфлікту в Придністров'ї. Однак реальне залучення України до придністровського врегулювання відбулося у другій половині 1990-х рр. Саме в цей період відбуваються суттєві зрушення у формуванні позиції України щодо врегулювання придністровського конфлікту, про що засвідчує низка зовнішньополітичних документів цього періоду. Першим таким документом стала спільна Заява про політичне врегулювання придністровського конфлікту, яку разом із президентами Республіки Молдова та Російської Федерації 19 січня 1996 р. у Москві підписав президент України Л. Кучма. Сторони зобов'язалися вживати всіх

заходів для сприяння переговорному процесу з урегулювання конфлікту та підписання документа, що визначить особливий статус Придністров'я як складової частини єдиної та територіально цілісної Молдови. Крім того, Україна та Росія висловили свою готовність стати державами - гарантами дотримання статусу придністровського регіону [18].

У березні 1996 р. за ініціативою України був підписаний Протокол узгоджених питань, які повинні були визначити статус Придністров'я у складі Республіки Молдова. А 24 липня 1996 р. Київ відвідав глава уряду Молдови А. Сангелі. Він провів переговори з президентом України Л. Кучмою, під час яких молдовська сторона запросила українських миротворців долучитися до врегулювання в Придністров'ї.

8 травня 1997 р. у Москві президент РМ П. Лучинські та глава адміністрації Придністров'я І. Смирнов підписали «Меморандум про основи нормалізації відносин між Республікою Молдова і Придністров'ям». Під Меморандумом, як посередники в переговорному процесі між Молдовою і Придністров'ям, поставили свої підписи президенти України і Росії, а також діючий голова ОБСЄ Н.Х. Петерсон. Підписання президентом України Меморандуму від 8 травня 1997 р. перетворило Україну на одного з гарантів миру в Придністров'ї. Тоді ж було прийнято рішення про включення України до Об'єднаної Контрольної Комісії та залучення до миротворчої діяльності українських військовослужбовців.

Важливість Меморандуму полягає в тому, що вперше дві сторони конфлікту заявили про свою готовність будувати та розвивати свої відносини в межах «Спільної держави». Це зафіксовано у формулюванні п. 11 Меморандуму: «Сторони будують свої відносини в рамках спільної держави в кордонах Молдавської РСР на січень 1990 р. [13]». Однак далі декларацій справа не пішла, позаяк кожна з сторін відстоює своє бачення формули «спільна держава». У розумінні Придністров'я «спільна держава» може стати життєздатною, якщо вона формується на основі конфедеративних принципів взаємовідносин із Молдовою. У свою чергу, Республіка Молдова трактує поняття «спільної держави» як держави з унітарним територіально-державним устроєм, у якому Придністров'я розгля-

дається як складова частина єдиної держави. Отже, від часу підписання Меморандуму 1997 р. Придністров'я наполягає на отриманні такої автономії у складі Молдови, яка нічим не відрізняється від повного суверенітету, включаючи демаркацію кордонів та самостійне членство в СНД.

Своєрідним продовженням Меморандуму 1997 р. стала «Угода про заходи довіри і розвитку контактів між Республікою Молдова і Придністров'ям», підписана 20 березня 1998 р. під час одеської зустрічі на високому рівні з питань урегулювання Придністровського конфлікту [193, с. 112–114].

На початку 1999 р. за ініціативою Л. Кучми відбулася зустріч у Києві на найвищому рівні за участю суб'єктів конфлікту, країн-гарантів (України і РФ) та ОБСЄ [110]. Україна висунула ініціативу поетапного врегулювання конфлікту. Частково своє втілення вона знайшла у «Спільній заяві учасників київської зустрічі з питань нормалізації відносин між Республікою Молдова і Придністров'ям» від 16 липня 1999 р. [17]. Документ також зафіксував домовленість про створення п'яти «спільних просторів» територіального, економічного, правового, оборонного і соціального. Наявні документи підтверджують значне посилення впливу України на процес врегулювання Придністровського конфлікту в другій половині 1990-х рр.

У серпні 2000 р. голова російської державної комісії з урегулювання придністровського конфлікту Є. Примаков висунув на обговорення російські пропозиції із цього питання – так званий «план Примакова», що передбачав створення на основі ПМР і Молдови договірної федерації. Пропонований статус не задовольнив жодну зі сторін конфлікту – Придністров'я допускало лише конфедерацію, Молдова ж відмовлялася надати придністровському регіону рівноправний статус як державоутворюючого суб'єкта. «План Примакова» передбачав і участь України в урегулюванні конфлікту – але на других ролях, лише як партнера, що підтримує «ідеологічну ініціативу» Російської Федерації, однак і він не став вирішальним для долі Молдови та невизнаної ПМР.

Різне розуміння сторонами поняття «спільної держави» та, як наслідок, підходів до вирішення придністровської проблеми настійливо вимагало від країн-гарантів Росії та України і Місії

ОБСЄ розробки нового концептуального підходу до врегулювання взаємин між Тирасполем і Кишиневом. Така ініціатива – створення федеративної держави – Республіки Молдова, одним із суб'єктів якої мало стати Придністров'я, була запропонована сторонам конфлікту на зустрічі в Києві 2 липня 2002 р. у вигляді проекту Угоди між Республікою Молдова і Придністров'ям. Наступні події показали, що й запропонований Україною, ОБСЄ та США федеративний принцип побудови взаємин влади обох берегів Дністра не став продуктивним, позаяк керівництво сепаратистів волило відтепер говорити про свою готовність сісти за стіл переговорів лише у випадку конструювання конфедерації Республіки Молдова і ПМР. Аналогічна доля спіткала й російський план урегулювання конфлікту шляхом федералізації Республіки Молдова, відомий як Меморандум Д. Козака, оприлюднений восени 2003 р. Окрім федералізації, документом передбачалося збереження російської військової присутності до 2020 р.

Чому жоден із запропонованих у 1990 – на початку 2000-х рр. планів урегулювання конфлікту не став результативним? Річ у тім, що російські проекти не видавалися переконливими передусім для офіційного Кишинева, позаяк Москва не приховувала свого бажання стати єдиним арбітром конфлікту, зберігши військову присутність і геополітичний вплив у регіоні. Щодо політики України в придністровському врегулюванні, то вона хибувала на непослідовність і була значною мірою залежною від російських позицій та інтересів. Крім того, Україну часто-густо підозрювали (й небезпідставно) у лобіюванні інтересів тираспольської адміністрації та залученні представників різних рівнів державної влади до спільних оборудок за участі тіньового або навіть кримінального бізнесу Придністров'я, що призводило до суттєвих загострень у двосторонніх відносинах між Україною та Молдовою.

Після того, як президентом України в грудні 2004 р. було обрано В. Ющенка, попередню політику було переглянуто й розпочалося втілення в життя програми набуття Україною статусу регіонального лідера. «Україна найближчим часом повинна стати справжнім регіональним лідером – від Варшави до Тбілісі, бути ініціативною, формувати регіональні та міжнародні ініціативи», – зазначав В. Ющенко у своєму виступі на Всеукраїнських зборах представників місцевого самоврядування у квітні 2005 р. [5].

Однією зі складових набуття Україною статусу регіонального лідера В. Ющенко убачав активізацію України в процесі придністровського врегулювання.

Однією з перших спроб України позиціонувати себе як активного гравця в процесі придністровського врегулювання стало скликання в Одесі 27 січня 2005 р., за українською ініціативою, консультацій учасників переговорного процесу в п'ятисторонньому форматі. «Знаковою» подією, що віддзеркалила наміри встановити стратегічні партнерські стосунки між новообраною владою України та керівництвом Молдови стало підписання на початку березня 2005 р. спільної Декларації. У ній президенти України та Молдови заявили про необхідність координації зусиль та конкретних дій на спільному шляху до європейської інтеграції, а також у питанні придністровського конфлікту як загрози національній безпеці обох країн та всього регіону [39, с. 33].

Молдовська сторона, усіяко намагаючись привернути увагу до придністровської проблеми, виступила також із низкою ініціатив стосовно відновлення й активізації переговорного процесу. Загострення ситуації в Зоні безпеки (передислокація військових сил, концентрація боєприпасів та бронетехніки придністровської армії у населених пунктах, розташованих у Зоні безпеки), змусили керівництво Молдови звернутися до міжнародних організацій із проханням посилити присутність міжнародних спостерігачів, а також сприяти відновленню переговорів за участю ЄС, США і, можливо, Румунії. Про свою готовність до таких змін заявили США і представники Ради Європи, а Євросоюз прийняв рішення призначити свого спеціального представника в РМ, його мандат передбачав сприяння мирному розв'язанню придністровської проблеми.

Справжнього «прориву» у «розморожуванні» Придністровського конфлікту очікували від призначеного на 22 квітня 2005 р. саміту ГУУАМ у Кишиневі, позаяк під час його проведення мало відбутися своєрідне відродження ГУУАМ – єдиного об'єднання пострадянських країн без участі Росії. Великі сподівання були також пов'язані з наміром України виступити у ролі регіонального лідера, здатного подолати стагнацію «заморожених» пострадянських конфліктів і ефективно сприяти

поновленню територіальної цілісності не тільки Молдови, а й інших країн-членів ГУУАМ, зробивши вагомий внесок у регіональну стабільність та безпеку.

Такі цілі одразу ж викликали гостре занепокоєння і стурбованість лідерів Придністров'я. Зокрема «міністр закордонних справ» самопроголошеної ПМР В. Ліцкай заявив: «Нам відомо про плани певних сил, особливо в Грузії та Молдови, перетворити ГУУАМ у блок тиску на невизнані держави... активізація ГУУАМ потребує тіснішої взаємодії між Придністров'ям, Абхазією та Південною Осетією для спільного захисту наших інтересів [39, с. 34–35]». Свідченням цього стали так звані «саміт міністрів закордонних справ держав СНД-2», що відбувся у Москві 3-4 квітня 2005 р. і поживлення візитів лідерів сепаратистських режимів на пострадянському просторі до Москви, їхніх зустрічей «на найвищому рівні» з посадовими особами та політичними діячами РФ.

Однією з найбільш показових реакцій на наближення саміту можна вважати статтю з красномовною назвою «Наш ответ ГУУАМ», опубліковану на сайті російського Інституту національної стратегії. У ній, зокрема, зазначалося: «Повноцінний санітарний кордон навколо наших кордонів не може бути сформований доти, доки існують невизнані держави – Придністров'я, Абхазія та Південна Осетія. Завдяки своєму географічному розташуванню вони розривають антиросійський пояс Грузія-Україна-Молдова. Нова політична реальність диктує Росії необхідність закріпитися на цих рубежах, що було б адекватною реакцією на відтворення блоку ГУУАМ та посилення ролі Заходу на всьому пострадянському просторі [94]».

Напередодні кишинівського саміту ГУУАМ 21 квітня президент України В. Ющенко обговорив українські пропозиції з урегулювання придністровської проблеми з президентом Румунії Т. Бесеску під час свого візиту до Бухареста. Як повідомили молдовські та румунські агенції, обидва президенти оголосили про вироблення спільної позиції стосовно Придністров'я і про намір представити її на саміті ГУУАМ у Кишиневі. Український президент заявив також, що й Україна, і Румунія відіграватимуть важливу роль у врегулюванні придністровського конфлікту. Румунський президент підтвердив, що, хоча його країна буде

присутньою на саміті лише в ролі запрошеного спостерігача, він обстоюватиме разом із Ющенком спільні, скоординовані пропозиції [39, с. 35]. Згідно з іншими джерелами, Т. Бесеску попросив узагалі зняти презентацію українського плану з порядку денного саміту заради подальшого спільного обговорення і координації дій із керівниками інших країн ГУУАМ.

Вочевидь саме тому на саміті ГУУАМ 22 квітня замість самого плану, були оприлюднені сім основних принципів «урегулювання через демократизацію». Згодом вони трансформувалися в так звані «7 кроків», що полягали в наступному:

1. Тираспільську адміністрацію закликано ужити заходів для розбудови демократії, розвитку громадянського суспільства, а також гарантувати фундаментальні права та свободи людини.

2. Владу Придністров'я закликано ужити заходів для проведення демократичних виборів у місцевий парламент, який стане, таким чином, легітимним репрезентативним органом придністровського регіону РМ.

3. ЄС, Росія, США та Рада Європи надсилають спостерігачів для моніторингу цих виборів.

4. Україна підтримує участь ЄС і США у переговорному процесі.

5. Наявний миротворчий контингент пропонується замінити міжнародним, що складатиметься з військових та цивільних спостерігачів під егідою ОБСЄ.

6. Міжнародні організації проводять моніторинг підприємств військової індустрії Придністров'я.

7. Україна погоджується прийняти на своїй території міжнародних спостерігачів під егідою ОБСЄ для здійснення контролю придністровської ділянки українсько-молдавського кордону і пропонує представникам Придністров'я взяти участь у цій роботі [32].

Хоча президенти Грузії і Азербайджану утрималися від коментарів, було очевидно: навіть у такому схематичному вигляді українські пропозиції суттєво відрізняються від основних принципів підсумкової декларації учасників саміту щодо врегулювання «заморожених» пострадянських конфліктів. Відхід від досягнутих у Бухаресті домовленостей (уключно з відсутністю навіть згадки про

Румунію як можливого учасника врегулювання конфлікту) спонукав президента Румунії Т. Бесеску виступити з доволі гострою заявою. У ній було підкреслено, що його країна ніколи не погодиться з будь-якими пропозиціями, які можуть легітимізувати сепаратистський анклав або поставити під сумнів існування Молдови як незалежної унітарної держави. Також Бесеску закликав до приєднання ЄС, США і Румунію до переговорного процесу [39, с. 36].

В очевидному намаганні згладити негативні враження учасників саміту від українських пропозицій у заключному слові на саміті В. Ющенко зазначив, що протягом трьох тижнів ці пропозиції будуть переглянуті і представлені повторно. Утім стало очевидним, що окремі пропозиції України щодо врегулювання придністровського конфлікту внесли елемент розколу між представниками країн – членів ГУУАМ та їхніх прихильників, фактично перекреслили надії на вироблення скоординованої регіональної позиції щодо основних принципів та підходів до врегулювання конфлікту [274]. Свідченням цього стало оприлюднення 12 травня 2005 р. президентом Румунії свого бачення виходу з придністровської кризи, яке навряд чи збігалось з українськими пропозиціями [276].

Румунію і, звісно ж, Молдову стурбувало те, що хоча в «7 кроках» йшлося про трансформацію існуючого миротворчого формату у міжнародний механізм військових та цивільних спостерігачів під егідою ОБСЄ (пункт 5), натомість нічого не було сказано про важливість виведення російських військ та вивезення зброї згідно з рішеннями попередніх самітів ОБСЄ, а також про зміну переговорного формату.

Натомість реакція придністровської сторони, а також – російського посла в РМ М. Рябова (який не отримав офіційного запрошення на саміт, але був присутній у статусі гостя), свідчили про величезне полегшення від того, що Україна не запропонувала жодних радикальних змін чи «ультиматуму Придністров'ю». Майже всі пункти, зазначені у «7-ми кроках», за винятком згадки про можливу зміну формату миротворчої операції, були оголошені такими, що їх поділяє та підтримує (більше того, частково вже здійснило) Придністров'я.

Це не дивує, оскільки оприлюднені на саміті українські пропозиції були переважно зведені до загальних та обережних

побажань (на кшталт більшого залучення ЄС і США), а також закликів здійснити демократизацію у Придністров'ї шляхом упровадження багатопартійної системи, розбудови громадянського суспільства та проведення «чесних і демократичних виборів» до Верховної ради ПМР. Молдову ж не влаштувало те, що ці заклики були спрямовані самій (нелегітимній) адміністрації ПМР.

Остаточний варіант українського плану врегулювання придністровського конфлікту був ухвалений 13 травня 2005 р. на засіданні Ради національної безпеки і оборони України (РНБОУ) і оприлюднений під час нового раунду консультацій між учасниками конфлікту та медіаторами у Вінниці 16-17 травня. У ньому президент України В. Ющенко запропонував здійснення таких кроків:

- створення Тирасполем умов для розвитку демократичної політичної системи та проведення демократичних виборів до Верховної Ради Придністров'я під контролем з боку України, РФ, США, ЄС, ОБСЄ і Ради Європи;

- запрошення США та ЄС до участі в переговорному процесі;

- уведення до придністровського регіону миротворчого контингенту під егідою ОБСЄ і розширення участі українських спостерігачів (пропозиція про введення українських миротворців надходила від сторін ще 1998 р., але тогочасне керівництво держави обмежило українську військову присутність спостерігачами);

- проведення міжнародного моніторингу придністровських підприємств ВПК та центральної ділянки українсько-молдовського кордону;

- надання Придністров'ю статусу автономної республіки у складі Молдови з широкими повноваженнями щодо участі у зовнішній і внутрішній політиці, підтримання зовнішніх економічних, науково-технічних та гуманітарних зв'язків, можливості виходу зі спільної держави у разі об'єднання Молдови з іншою державою чи втрати нею статусу суб'єкта міжнародного права [15].

Імплементация плану мала відбуватися протягом трьох послідовних етапів, тривалістю кожного не більше шести місяців. На першій стадії парламент РМ мав прийняти закон про основні принципи майбутнього статусу Придністровського регіону, на підставі якого Придністров'я ухвалює нову конституцію. Наступна стадія – проведення у жовтні – листопаді 2005 р. виборів до

придністровського парламенту під егідою ОБСЄ. Після цього спільна парламентська комісія мала підготувати законопроект про статус Придністров'я й передати його до парламенту РМ. Затверджений парламентом закон мав набути чинності після ухвалення молдавським парламентом угоди про гарантії дотримання Республікою Молдовою статусу Придністров'я, підписаної трьома «гарантами» – Росією, Україною і ОБСЄ – з можливою допомогою з боку ЄС та США. Нарешті, створена з представників двох учасників конфлікту та трьох медіаторів (можливо, також за участю ЄС та США) Комісія з примирення вирішує усі спірні питання, що могли виникнути в процесі імплементації чи інтерпретації положень закону про статус Придністров'я.

На відміну від «7 кроків», «план Ющенка» нашттовхнувся на спротив придністровської адміністрації. Зокрема в головному інформаційному агентстві «Ольвія-Прес» з'явилася низка матеріалів, де стверджувалося, що цей план є нічим іншим, ніж «прикриттям» для молдовської влади, яка хоче самостійно вирішити долю Придністров'я, організувавши й використавши для цього міжнародний пресинг. Попри висловлену раніше «міністром закордонних справ ПМР В. Ліцкаєм згоду на присутність представників ЄС і США як спостерігачів, ця ідея згодом була відкинута, як і основні позиції щодо демократизації регіону, оскільки вони надавали право молдовським партіям та кандидатам брати участь у виборах до «парламенту ПМР».

Перша реакція російської сторони на оприлюднення українського плану була доволі стриманою. Зокрема спеціальний представник МЗС Росії на переговорах В. Нестерушкін зауважив, що Росія не вважає за необхідне залучення ЄС і США до переговорного процесу. Водночас у Москві не побачили в «плані Ющенка» нічого принципово нового (порівняно з попередніми російськими пропозиціями), крім відсутності термінів «федералізація» та «автономія».

В інтерв'ю радіо «Свобода» голова місії ОБСЄ в Молдові В. Гілл зазначив, що ОБСЄ, так само, як і молдовська сторона, а також нещодавно призначений спеціальний представник ЄС у РМ А. Якововіч де Серед, підтримує цю українську ініціативу. Гілл також повідомив, що представники РМ, Придністров'я, України й

ОБСЄ дійшли згоди щодо запрошення ЄС і США як спостерігачів переговорного процесу. Міністр реінтеграції РМ В. Шова підтвердив, що Молдова схвалює український план, в основі якого – демократизація Придністровського регіону, і готова приступити до його втілення [39, с. 37].

Попри офіційне визнання «плану Ющенка» практично всіма учасниками переговорного процесу, у ньому, як зазначають фахівці, є три слабкі ланки. Перша – це відсутність у плані пункту про необхідність виведення російських військ, на чому наполягає Молдова, підтримувана ЄС, США та Румунією. Україна обійшла цю позицію з огляду на завідоме їй несприйняття керівництвом Придністров'я і Росії. Друга – проведення демілітаризації (і «декадебізації») ПМР. Адже саме силові структури ПМР, які підтримуються і забезпечуються Росією й налічують близько 20 тис. озброєних людей (в абсолютній більшості громадян Росії), жорстко контролюють соціально-політичне життя регіону. Третьою проблемною складовою українського плану стала ідея проведення наприкінці 2005 р. виборів у Верховну Раду Придністров'я. Хоч вибори є одним із найважливіших інструментів реальної демократії, їх проведення вимагає ретельної підготовки. Установлені планом терміни не давали можливості для такої підготовки.

Молдовські аналітики, не відкидаючи певних позитивів «плану Ющенка», звертали також увагу на наданні гарантій лише придністровській стороні – навіть без згадки про відповідні гарантії Молдові, що відкриває шлях «легалізованій» адміністрації Придністровського регіону до відмови від будь-яких подальших кроків у напрямку реінтеграції країни.

Незадоволення проєвропейської частини молдовського політикуму та суспільства спричинили також відсутність у «плані Ющенка» положень про боротьбу з контрабандою та іншими негативними явищами на придністровській ділянці українсько-молдавського кордону (це крок назад навіть у порівнянні з оприлюдненими раніше тезами, де у п. 7 містилася згадка про спільний контроль придністровського сегменту міждержавного кордону), а також пропозиції про включення Румунії до складу учасників переговорного процесу. Доречно зазначити, що на той час і президент Молдови наполягав на залученні до переговорного процесу,

разом з ЄС і США, також і Румунії. Таку позицію В. Воронін оприлюднив зокрема на саміті керівників держав та урядів країн – членів Ради Європи у Варшаві: «Саме тому є такою актуальною участь у переговорному процесі західного сусіда Молдови – Румунії, яка у 2007 році стане повноправним членом ЄС [216]».

Інші критичні зауваження молдовських експертів до «плану Ющенка» стосувалися: закону про статус Придністров'я, що мав вироблятися на підставі попередніх, далеких від сучасних реалій документів, підписаних протягом переговорного процесу; надання Придністров'ю статусу «республіки»; права участі Придністров'я у виробленні зовнішньої політики РМ (що фактично могло дорівнювати праву вето на рішення про виведення російських військ з території об'єднаної Молдови чи навіть на проголошений останньою курс на європейську інтеграцію) [39, с. 38].

Очевидні недоліки і прорахунки «плану Ющенка», що був, за влучним виразом українського політолога О. Сушка, спробою знаходження «максимально широкого компромісу, який урахує частково інтереси всіх, а повністю – нікого», були зазначені і деякими українськими експертами [38].

На відміну від переважно негативної оцінки молдовських експертів, окремі провідні західні аналітики, навпаки, схвально поставилися до «обережності» українського плану, який не торкався найгостріших проблем придністровського врегулювання, а тому міг розраховувати на позитивне сприйняття головними опонентами жорсткішої молдовської політики – Російською Федерацією і ПМР [39, с. 38]. Лунали також пропозиції щодо подальшого вдосконалення українського плану шляхом його «європеїзації» [188].

Проте практично всі провідні міжнародні інституції та організації одностайно погодилися, що проведення вільних і чесних виборів у Придністров'ї під міжнародним наглядом, з наступним їх визнанням є нереальним не тільки в термін, призначений українським планом, а й у грудні 2005 р., як то передбачалося «конституцією ПМР» від 1995 р. Наприклад, генеральний секретар Ради Європи Т. Девіс зауважив, що демократизація – складний і довготривалий процес, тому імплементація навіть мінімальних критеріїв демократизації унеможливило проведення вільних

демократичних виборів до кінця [2005] року. «Чим скоріше відбудуться вибори в Придністровському регіоні, тим менше вони відповідатимуть критеріям РЄ та ОБСЄ», – зауважив Т. Девіс під час зустрічі з міністром реінтеграції РМ В. Шовою [39, с. 38].

У зв'язку із чим посередники врегулювання (уключно з Україною) запропонували перенести вибори на пізніший час задля підготовки міжнародної моніторингової місії під егідою ОБСЄ. Це було б першим кроком до проведення демократичних виборів під міжнародним контролем. Проте пропозиція була відхилена представниками Придністров'я, які посилалися на власну конституцію, згідно з якою вибори мали відбутися 11 грудня 2005 р. Стверджувалося, що «інакше може відбутися дестабілізація політичної ситуації в регіоні [274]».

На початку червня 2005 р. основні позиції «плану Ющенка» знайшли підтримку Північноатлантичного Альянсу, який запропонував допомогу в його втіленні [75]. Про це повідомив президент Молдови В. Воронін після переговорів з генсеком НАТО Я. де Хооп Схеффером. У цьому ж контексті генсек знову акцентував увагу на необхідності виконання Росією своїх зобов'язань щодо виведення військ та вивезення зброї з території східного регіону РМ згідно з рішеннями Стамбульського саміту ОБСЄ 1999 р. й Міністерського саміту в Порту (Португалія) у 2001 р.

Таким чином, запропонований у травні 2005 р. «план Ющенка» передбачав ініціювати перемовини між сторонами конфлікту, демілітаризувати зону конфлікту та демократизувати її, зокрема провівши демократичні вибори до парламенту ПМР. Також В. Ющенко пропонував трансформувати створений у 1992 р. Молдовою, Придністров'ям і Росією формат миротворчої операції в міжнародний механізм військових і цивільних спостерігачів, але завбачливо обійшов питання перебування на території ПМР російських військових.

У разі успішної реалізації «план Ющенка» міг привести до отримання широкої автономії Придністров'я у складі Молдови – на протигагу російському «Меморандуму Козака», який передбачав можливість для Придністров'я прийняти рішення про вихід зі складу Молдови та приєднання до іншої держави. Російські аналітики охрестили ініціативи В. Ющенка «примушуванням до

демократії» і спробу Заходу «активно залучитися до придністровського політичного процесу [156]». Такі побоювання викликала ідея проведення виборів у Верховну раду Придністров'я до кінця 2005 р. під контролем ЄС, ОБСЄ, Росії та США. Проведення демократичних виборів у східному регіоні Молдови означало для Росії посилення українського впливу.

Нелегітимне керівництво Придністров'я нібито схвально сприйняло «план Ющенка» й оцінило його як важливий крок у п'ятисторонньому переговорному процесі з розблокування ситуації, а більшість його ідей – як такі, що перегукуються з ініціативами та позиціями ПМР. Зокрема ПМР схвалила ідею моніторингу своїх підприємств, що можуть виробляти продукцію військового призначення, та була готова максимально сприяти в короткостроковому моніторингу місіями України та Росії на українсько-молдавському кордоні, у тому числі на придністровській його ділянці. Утім український план урегулювання конфлікту поставив Тирасполь перед вибором – наполягати на втіленні сценарію з федералізації Молдови із збереженням можливості вийти з її складу, як то пропонував «план Козака» (зіпсувавши тим самим навіть неформальні стосунки з новим керівництвом України), чи погодитися на позірно м'якший український варіант, який передбачав демократизацію та плюралізацію життя в республіці та, відповідно, міг похитнути позиції незмінного лідера ПМР І. Смирнова. Як показали наступні події, Тирасполь, на перший погляд, обрав український план, однак зумів завести перемовини фактично у глухий кут, тим самим доводячи недієздатність України як ефективного посередника.

10 червня 2005 р. 96 депутатів парламенту Республіки Молдова проголосувало за Декларацію на підтримку українського плану. Президент Молдови В.Воронін заявив на засіданні парламенту, що український план – найвивіреніший і найперспективніший документ, що будь-коли лягав на стіл переговорів. Водночас він зазначив, що найважливішим елементом врегулювання є демілітаризація Придністров'я і виведення російських військ з регіону [192]. Того ж дня молдовські парламентарі прийняли два звернення. Перше стосувалося демілі-

таризації Придністровського регіону та виведення з нього російського військового контингенту до 31 грудня 2005 р. У другому містилося прохання, адресоване Раді Європи, ОБСЄ, ЄС, Росії, Україні й Румунії, надати міжнародну допомогу для здійснення демократизації східного регіону Молдови. Запропоновано й критерії демократизації, що включали ліквідацію придністровського «Міністерства державної безпеки», реформування судової системи, звільнення політичних в'язнів та припинення перешкоджання діяльності молдовських політичних партій, громадських організацій і ЗМІ на території Придністров'я.

Хоча посадові особи й речники молдавського уряду стверджували, що ухвалення цих документів відкриває двері для діалогу з Придністров'ям і закликає до консолідації зусиль усієї міжнародної спільноти включно з Росією, реакція російської сторони була доволі негативною. Зокрема, 13 червня речник МЗС РФ О. Яковенко заявив, що рішення молдавського парламенту ігнорують позицію та прагнення жителів Придністров'я [55], а міністр закордонних справ РФ С. Лавров звинуватив Молдову в тому, що її влада «навмисно блокує всі спроби врегулювання придністровського конфлікту і робить усе можливе, щоб зіпсувати відносини з Росією [146]».

Придністровська сторона у відповідь на ініціативи Кишинєва ухвалила «Закон про народне ополчення», згідно з яким «народне ополчення є добровільним військовим формуванням, створеним для участі у складі збройних сил Придністров'я у збройному захисті держави [56]», а також звернулася до Росії з проханням збільшити контингент російських військових у п'ять разів [223].

Окрім того, Тирасполь здійснив деякі кроки, спрямовані на підрич ймовірного досягнення консенсусу з питань демілітаризації та демократизації регіону. Зокрема в липні керівництво самопроголошеної ПМР звернулося до України з проханням про введення українського військового контингенту до складу миротворчих сил, стверджуючи, що це було передбачене одеськими домовленостями 1998 р. (наразі військова присутність України в зоні конфлікту обмежується, як відомо, наявністю 10-и військових спостерігачів).

Проте під тиском Росії ідея демілітаризації Придністров'я скоро трансформувалася у пропозицію поступового «симетрич-

ного» зменшення військових сил та запасів зброї обох «сторін конфлікту» з перспективою виходу на «нульовий варіант». Звісно, поступова демілітаризація мала відбуватися під пильним наглядом російських військових, розташованих зокрема в Зоні безпеки. Такі пропозиції були передані спочатку міністру реінтеграції РМ В. Шові, а потім тираспольській адміністрації посередниками врегулювання конфлікту від імені діючого голови ОБСЄ, міністра закордонних справ Словенії Д. Рупеля [39, с. 40].

Попри вищезгадані обставини та інші ускладнення, бажання молдовської сторони й надалі спиратися саме на «план Ющенка» було підкреслено ухваленням 22 липня (у повній відповідності до запропонованого українським планом розкладу) закону «Про основні положення особливого правового статусу населених пунктів лівобережжя Дністра (Придністров'я)». Цей закон передбачав, що Придністров'я увійде до складу об'єднаної Молдови як особлива автономна територіальна одиниця. Її Верховна Рада, обрана під наглядом міжнародної електоральної комісії за провідної участі ОБСЄ, матиме законодавчі та репрезентативні повноваження. Новим законом підкреслено, що вибори в Придністровському регіоні мають бути проведені відповідно до молдовського законодавства і за умови здійснення моніторингу Радою Європи [39, с. 41].

Закон не торкався розподілу функцій і повноважень між загальнонаціональними та регіональними органами влади. Це питання, як і деталі статусу Придністров'я, мав врегулювати окремий закон, розроблений представниками Молдови і Придністров'я й ухвалений парламентом РМ після формування нової системи державного устрою. Однак у прийнятому законі наголошується на верховенстві національного законодавства й містяться вимоги відповідності регіональних законодавчих актів загальнонаціональним законам.

Передбачивши, що придністровська автономія матиме власний законодавчий орган, молдовський закон не визначив навіть приблизних дат виборів до нього, зазначивши натомість, що підставою для проведення наступних виборів має бути реалізація умов не тільки демократизації, а й демілітаризації регіону. Це означало, що початок спільної роботи уряду РМ і демократично

обраної влади Придністров'я над остаточним визначенням правового статусу регіону та розподілом повноважень фактично відбуватиметься тільки після демілітаризації, яка включає «виконання Росією своїх зобов'язань щодо повного, швидкого та транспарентного виведення військ та вивезення арсеналів зброї [41]».

29 липня 2005 р. відбулося засідання уряду РМ, на якому були ухвалені гарантії населенню лівобережжя Дністра. Такі гарантії стосуються, насамперед, права власності фізичних та юридичних осіб Придністров'я на день вступу в дію закону «Про основні положення особливого правового статусу населених пунктів лівобережжя Дністра (Придністров'я)», а після того – підготовки документів, що підтверджують такі права. Гарантії передбачають збереження рівня соціального захисту та доступ до соціальних послуг у РМ для всіх категорій населення Придністров'я, уключно з працівниками силових структур (міліція, митна та прикордонні служби, за винятком керівників центрального апарату так званого Міністерства держбезпеки), а також співробітникам прокуратури, судів, адвокатури, нотаріату, за якими зберігаються їхні робочі місця разом із правом доступу до працевлаштування на території усієї Республіки Молдова й трудовий стаж [172].

Таким чином, можна констатувати, що, формально дотримуючись положень «плану Ющенко», останній піддали значному корегуванню в процесі імплементації Республікою Молдова. Закон від 22 липня здобув високу оцінку голови місії ОБСЄ в Молдові В. Гілла. Він підтвердив, що сучасний стан справ у Придністров'ї жодним чином не дозволяє сподіватися на демократичні вибори, «оскільки під час голосування на кожній ділянці присутні представники спецслужб».

На відміну від такої схвальної оцінки, МЗС Росії, коментуючи підписання закону президентом Молдови В. Вороніним 29 липня, заявив, що Росія вважає цей односторонній акт Молдови «контрпродуктивним», оскільки він ускладнює перспективу повернення до столу переговорів і створює перешкоди зусиллям посередників від Росії, України й ОБСЄ сприяти виробленню життєздатного та надійно гарантованого особливого статусу Придністров'я у складі єдиної Молдови. Відповідно ж російської сторони

на положення про демілітаризацію була заява, що російські війська залишатимуться на території Придністров'я доти, доки там знаходяться арсенали невивезеної російської зброї [39, с. 41].

Ще далі пішли у своїх негативних коментарях представники тираспольської адміністрації та їхні речники, звинувативши Молдову в намірах провести «окупацію Придністров'я», підкорити його із застосуванням воєнної сили, «поставити на коліна та ін. [39, с. 41]. Не бракувало й тверджень про те, що цим кроком Молдова остаточно «поховала план Ющенка» [Беліцер], хоча його справжніми «могилицями», як показали наступні події, виступили влада ПМР та Росія. РФ розробила власні пропозиції щодо врегулювання придністровського конфлікту. Вони фактично були спрямовані на остаточне знищення українського плану, але замуфльовані під бажання розвинути його й удосконалити. Ураховуючи уроки й причини невдачі, що спіткали «меморандум Козака», цього разу з документом під назвою «Основні принципи, напрямки і етапи придністровського врегулювання» були попередньо ознайомлені основні впливові гравці [237].

Російський проект одразу ж викликав бурхливе схвалення придністровської сторони. Вона миттєво забула про нещодавню підтримку українського плану і заявила, що саме російський план буде основним предметом розгляду поновленого переговорного процесу [126]. Молдова ж стверджувала, що офіційно про якийсь новий російський план їм нічого не відомо, тому вони продовжуватимуть працювати над документами, ухваленими парламентом РМ на засадах «плану Ющенка» [126].

Проте, усупереч очікуванням придністровських і російських учасників переговорного процесу, пропозиції РФ навіть не були включені до порядку денного переговорів у форматі «5+2», що почалися в Кишиневі 27 жовтня. Підготовка до цієї події йшла у надзвичайно напруженому режимі, з поїздками та консультаціями голови ОБСЄ Д. Рупеля до Кишинева, Тирасполя, Києва, Москви, зустрічами майбутніх учасників переговорів у Люблянці та ін.

Головною проблемою залишалася демілітаризація, оскільки Росія категорично відмовлялася навіть обговорювати його, посилаючись на «провину» Молдови у зв'язку з відмовою останньої від «меморандуму Козака» 2003 року, що спричинило тривалу

перерву в переговорному процесі. Такі пояснення були рішуче відкинуті Комітетом міністрів Ради Європи [39, с. 42].

Серед труднощів в організації переговорів за участю всіх визначених учасників неабияке місце займала і непоступлива позиція президента Вороніна. Він довгий час відмовлявся вести прямі переговори з «кримінальним сепаратистським режимом Смирнова», а також буквально до останнього дня заявляв, що не братиме участь у переговорах, якщо ЄС і США не виступатимуть у ролі повноправних учасників [79].

Самі переговори, які йшли, за свідченнями учасників, «дуже важко», не стали помітним проривом у придністровському врегулюванні. Обговорення таких актуальних питань, як реалізація етапу українського плану стосовно демократизації Придністров'я й проведення там виборів, результати яких мають бути визнані міжнародною спільнотою, моніторинг підприємств військово-промислового комплексу, виведення російських військ тощо, не привело до ухвалення суттєвих спільних рішень або документів. Єдине, чого вдалося досягти, було підписання спільного звернення до голови ОБСЄ з проханням «продовжити консультації про направлення до Придністров'я Міжнародної оціночної місії, яка на місці проведе аналіз ситуації та підготує відповідні рекомендації [39, с. 42]».

Протягом переговорів укотре виявилися розбіжності у питанні «демократичних виборів» у Придністров'ї та їхнього міжнародного моніторингу. Якщо українські й російські учасники вважали це можливим навіть до кінця 2006 року, ОБСЄ, ЄС і США, не кажучи вже про Молдову, вбачали в цьому чергову спробу легітимації існуючого недемократичного режиму [273].

Ще одним моментом, який виразно продемонстрував відсутність порозуміння між українськими і молдавськими учасниками, була реакція на тему контрабанди, зокрема, зброї, через українсько-придністровський відтинок кордону. Її запропонував обговорити голова молдовської делегації В. Шова. У відповідь спецпредставник президента України на переговорах щодо Придністров'я Д. Ткач у доволі різкій формі сказав, що він вимагає «припинити спекуляцію на ці теми» і що Україна не допускає ніякого незаконного транзиту через свою територію, оскільки «рівень

охорони кордонів у цьому регіоні вже доведений до європейських стандартів [39, с. 43]».

Складність досягти порозуміння з найбільш чутливих питань була підкреслена черговою заявою міністра оборони РФ С. Іванова про «неможливість виведення військ раніше, ніж буде досягнуте нове політичне рішення [39, с. 43]».

Отже, перемовини за «планом Ющенка» між сторонами конфлікту – Молдовою та Придністров'ям та посередниками – Україною, Росією й ОБСЄ, що проходили за участі спостерігачів від США та Євросоюзу й отримали назву «формату 5+2», були приречені на поразку. Ці переговори перервалися в лютому 2006 року. Саме тоді Україна, ураховуючи прохання Кишинєва та зацікавленість ЄС і США, ухвалила рішення про заборону з 1 березня 2006 р. Придністров'ю експортувати продукцію без оформлення на молдавській митниці. Тирасполь розцінив такі дії як блокаду, мета якої – захоплення придністровської індустрії. Категоричності позиціям Тирасполя додавав факт беззастережної підтримки з боку РФ, активна інформаційна кампанія, спрямована на дискредитацію України, а також той факт, що введенням нового митного режиму Україна суттєво послаблювала можливості контрабанди з території Придністров'я.

У цілому, «план Ющенка» став спробою України суттєво потіснити Росію на одному з її найдавніших пострадянських аванпостів. Прийняття конкретного плану врегулювання проблеми є справою з зовнішньополітичної точки зору неоднозначною: з одного боку, це смілива заявка на регіональне лідерство, а з іншого – це позбавляє переговорний процес гнучкості, здатності до дипломатичних маневрів, постає нагальна потреба відстоювати чітко визначений план дій. За такої ситуації дивіденди від успіху є більшими, але й ризик невдачі вищим. Проведення невизнаних міжнародним співтовариством парламентських виборів у ПМР 11 грудня 2005 р. можна вважати першою такою невдачею. Наступна подія, що поставила новий план під загрозу зриву, – це рішення України виконати зобов'язання Спільної заяви українського та молдовського прем'єр-міністрів від 30 грудня 2005 р. Реакція на цей факт з боку придністровської влади підтвердила, що реальної підтримки плану Ющенка з боку придністровців ніколи й не було.

Існувала її видимість, з допомогою якої придністровське керівництво мало намір виторгувати в Києва зручну для нього модель митного порядку на кордоні.

Перша Угода з Україною про посилений митний контроль на придністровській ділянці українсько-молдовського кордону, укладена у 2003 р., не дала бажаних результатів, оскільки не виконувалася добросовісно українською стороною, тому потоки контрабанди та нелегальних товарів продовжували курсувати через кордон. І лише в березні 2006 р. було досягнуто бажаного результату після запровадження українською стороною уніфікованого митного порядку перетину кордону.

Запровадивши нові митні правила, нова українська влада пройшла своєрідний тест на декларовану європейськість. Однак залишається під питанням, наскільки цей сміливий крок допоміг Україні поповнити свій євроінтеграційний актив. Києву довелося поставити на карту, мабуть, найбільш значущу зовнішньо-політичну ініціативу української влади: «план Ющенко» з придністровського врегулювання.

За те, що «план Ющенко» не було реалізовано, несе відповідальність не тільки Україна. Багато помилок і прорахунків припадає і на долю владних структур Республіки Молдова. Поважні міжнародні інституції також не змогли послугувати взірцем послідовності, логічності заяв і вчинків чи здатності виробляти стратегічно продумані й узгоджені рішення, на які могли б спиратися всі щиро зацікавлені у мирному та остаточному розв'язанні придністровської проблеми – довготривалої перешкоди, що гальмує подальшу європеїзацію не тільки Молдови, а й України.

Остаточно посередницькі зусилля України були зруйновані неконструктивною позицією керівництва Придністровської республіки, яке за потурання офіційного Кремля у вересні 2006 р. провело референдум щодо незалежності Придністров'я з його подальшою інтеграцією до складу Російської Федерації, а 10 грудня 2006 р. – вибори президента республіки. Перемогу на виборах уже четверте здобув лідер сепаратистів І. Смирнов.

Щодо перспектив урегулювання конфлікту, то нині справа зводиться до призначення зустрічей у рамках групи «5+2», на які звично не з'являються представники ПМР, та пошуку тери-

торіальних можливостей для їх проведення – часто вони відбуваються в Одесі. У цьому, зокрема, виражаються спроби поновити роботу у форматі «5+2». Так, у 2008 р. відбулися чотири неформальні зустрічі у зазначеному форматі.

Численні зустрічі впродовж 2009 року конфлікуючих сторін, а також посередників та спостерігачів формату «5+2» у загальному підсумку не внесли суттєвих змін, однак визначили перспективи до поступового руху в напрямку розв'язання конфлікту. Зокрема це стосується функціонування спільних робочих груп правого і лівого берегів Дністра, а також напрацювання постійного прямого діалогу Кишинєва й Тирасполя (за домовленостями зустрічі 6 листопада у Відні у форматі «5+2»).

Між тим, поведінка придністровської адміністрації підтверджує її незацікавленість у розв'язанні конфлікту. Ідеться про блокування Тирасполем перспектив відновлення переговорного процесу у форматі «5+2», заяв щодо збільшення російського контингенту в Придністров'ї, а також перспектив приєднання невизнаної ПМР до Російської Федерації, що тільки збільшує розрив у відносинах із Кишинєвом. При цьому керівництво тираспольської адміністрації намагається перекласти вину на представників правобережної Молдови, указуючи на незавершеність процесу утворення державної влади в РМ (ідеться про невдалі спроби обрання президента республіки у 2009–2010 рр.).

Основними перешкодами в переговорному процесі продовжують залишатися такі чинники:

1. Різне бачення сторонами конфлікту поняття «спільна держава», під яким офіційний Кишинєв має на увазі унітарну державу з автономною територією із широкими повноваженнями на лівому березі, а адміністрація Придністров'я – конфедерацію з подальшим досягненням незалежності [193, с. 31]. Але розглядати варіант конфедеративної моделі неможливо з погляду сучасного розуміння цього терміна, у якому можуть брати участь тільки держави-члени конфедерації, які вже досягли незалежності. Сьогодні ні Молдова, ні невизнана Придністровська Молдавська Республіка, ні європейські посередники (ОБСЄ, ЄС) не вважають за припустимий варіант унітарної держави або конфедерації. Відхиляються й моделі федералізму у всіх його проявах (симетричний,

асиметричний, мультиетнічний). Таким чином, на сьогоднішній день не існує взаємоприйнятної моделі реінтеграції двох частин держави.

2. Здійснення економічної діяльності. Упродовж усього періоду існування адміністрація Тирасполя проводила активну політику створення атрибутів незалежної держави. У результаті регіон має президента, парламент, прапор і гімн, судові і правоохоронні органи, системи зв'язку й утворення, а також валюту та свою власну економічну систему. Розвиток правобережної території РМ здійснювався в рамках європейських цінностей і стандартів, у тому числі і в економічній сфері. У той же час лівобережні землі продовжували існувати в жорстких адміністративних умовах. Згідно з положенням Меморандуму ОБСЄ про врегулювання придністровського конфлікту від 8 травня 1997 р., придністровські економічні агенти мають право проводити самостійну зовнішньоекономічну діяльність. Проте у зв'язку з прогресивним розвитком відносин між Молдовою і Європейським Союзом, а також участю Молдови у СОТ питання про боротьбу з контрабандою, нелегальною міграцією, виробництвом і торгівлею зброєю в контексті посилення контролю на придністровській ділянці українсько-молдовського кордону було включено в порядок денний переговорів у грудні 2005 – лютому 2006 рр. Результатом цих обговорень стало введення нових митних правил здійснення експортно-імпортних операцій, які влада Придністров'я при активній підтримці російських політичних колів оголосили «економічною блокадою».

Таким чином, існує необхідність вироблення безпосередньо Кишиневом і Тирасполем взаємоприйнятної форми економічного співробітництва. Проте відсутність гарантій із молдовської сторони для економічних агентів ПМР щодо повернення коштів придністровським підприємствам у тому порядку, який був установлений молдовськими представниками, фактичне невиконання низки рішень, а також відсутність гарантій офіційного Кишинева з питання відмови від перегляду результатів приватизації в Придністров'ї – усе це не сприяє конструктивному діалогу у форматі Кишинів – Тирасполь, а отже, і реалізації положень «плану Ющенка».

3. Виконання Угоди від 1994 р. про правовий статус, порядок і терміни виведення військових формувань Росії, які знаходяться на лівобережних територіях Молдови, Москва весь час пов'язувала із залежністю від прогресу в політичному врегулюванні Придністровського конфлікту і визначення статусу цього регіону. Беручи до уваги той факт, що до 2001 р. ніякого прогресу в процесі врегулювання не спостерігалось, Росія відмовлялася виконувати узяті на себе зобов'язання. Тільки у 2001 і 2003 рр. намітився деякий поступ і на сьогоднішній день на даній території залишився невеликий військовий контингент і 20 тис. т боєприпасів. Однак у цілому Росія як держава-гарант об'єктивно не зацікавлена в остаточному виході з геостратегічно важливого регіону. Адже, якщо ситуація в Придністров'ї буде врегульована в рамках міжнародного права, то вплив Росії ослабне, вона втратить ще один інструмент тиску на Молдову та Україну.

Перешкоджають урегулюванню придністровської проблеми й такі специфічні чинники, як: сприйняття даного регіону його мешканцями як рівноправного суб'єкта з правобережними територіями, що історично склалося протягом 20 років; перебування при владі в Молдові і ПМР радикально протилежних політичних сил; чітка орієнтація як Кишинєва, так і Тирасполя на зовнішні чинники та інтеграцію в протилежних напрямках (Європа – Росія); досить обмежені можливості основних міжнародних посередників і країн-гарантів урегулювання Придністровського конфлікту. Збереження гостроти цих чинників обумовлюється як відсутністю в регіоні сприятливого підґрунтя для реалізації міжнародних ініціатив щодо вирішення конфлікту, так і неузгодженістю підходів основних учасників переговорного процесу.

Залучення західних учасників до пошуку варіанту врегулювання спричинило жорсткішу позицію Росії щодо збереження свого впливу та військової присутності на території лівого берега Дністра. Щодо України, то незважаючи на життєвий інтерес до Придністров'я, складно уявити, аби Київ за нинішньої влади чітко виступав проти збереження російської військової присутності у Придністров'ї після того, як В. Янукович пішов на пролонгацію перебування Чорноморського флоту РФ в Криму до 2042 р. Тепер

виконання «стамбульських домовленостей» 1999 р. має наполегливо вимагати від Росії Європейський Союз. І зокрема Німеччина, несподіване бажання якої активно залучитися до вирішення Придністровського конфлікту викликало чимале здивування в українських експертних колах. Перетворюючись на активного гравця, Євросоюз має врахувати, що Росія у вирішенні конфлікту в Придністров'ї є далеко не всемогутньою. Її згода на той чи інший варіант урегулювання зовсім не означає, що реінтеграція Молдови відбудеться без особливих проблем. Потрібно враховувати також наявність локального рівня проблеми: зацікавленість у статус-кво чималої кількості політико-бізнесових груп, що мають прямий зиск із неврегулювання конфлікту.

Також Євросоюз має серйозно попрацювати над розвитком свого бренду в Придністров'ї. Його деякі лідери досі плутають Європейський Союз із Радою Європи, а багато мешканців регіону сприймають Євросоюз не інакше як співорганізатора «економічної блокади» регіону (так у Придністров'ї та Росії називали запровадження нових митних правил перетину українського-молдовського кордону чотири роки тому). Нарешті, Євросоюзу потрібно подбати про те, аби у країнах «Східного партнерства» не посилювалося враження, що вони цікаві для ЄС лише тоді, коли на їхніх територіях відбуваються конфлікти.

Що стосується українських ініціатив на придністровському напрямі, то офіційний Київ у порівнянні з рештою учасників переговорного формату «5+2» останнім часом демонструє, щонайменше, «витриману» позицію. Українська сторона обмежується участю в неформальних зустрічах на міністерському та експертному рівнях. Тому останнім часом доволі часто лунають оцінки, що Київ зараз не в повну силу реалізує свій потенціал для розв'язання придністровської проблеми. На цьому етапі у центрі уваги Києва залишається питання відновлення повноцінних переговорів у форматі «5+2», демаркація центральної ділянки українсько-молдовського державного кордону і створення єврорегіону «Дністер», який уключав би Вінницьку область України, Кам'янський район Придністров'я та прикордонні райони РМ.

Відзначимо, що у квітні 2011 р. Україною був запропонований проект нової військової доктрини врегулювання

придністровського конфлікту, в якому зазначено, що потенційними загрозами безпеки України є виникнення збройного конфлікту на її кордонах та втягування України у збройне протистояння двох держав.

Україна бере участь у врегулюванні Придністровського конфлікту на принципах територіальної цілісності та об'єднання двох частин молдавської держави в одну країну на основі взаємної згоди. Приєднання України до переговорного процесу як гаранта мирного врегулювання у 1996 р. було здійснено в той час, коли Молдова, Придністров'я та Росія не мали успіху у переговорах. Офіційна позиція України щодо територіальної цілісності Молдови повністю відповідає інтересам Кишинєва, що й було покладено в основу співробітництва між двома державами [292, с. 29].

Схожість інтересів в окремих напрямках дозволила досягти важливих результатів. Наприклад, за спільним зверненням президентів України та РМ до Європейського Союзу була відкрита Місія ЄС з надання допомоги на кордоні України та Молдови, яка робить значний вклад в один із ключових аспектів урегулювання конфлікту – контроль за безпекою на українсько-молдавському кордоні, включаючи придністровську ланку, боротьба з контрабандою та нелегальною торгівлею тощо [292, с. 29].

Як країна-гарант, Україна намагається застосовувати усі можливі інструменти для скорішого розв'язання конфлікту на власному кордоні. Окрім дипломатичних заходів із проведення консультацій та зустрічей сторін конфлікту, Київ намагається співпрацювати з іншими учасниками переговорного процесу – Росією, ОБСЄ, ЄС та США [292, с. 34].

Діяльність української дипломатії у 2012 р. мала певні успіхи. Зокрема українська сторона спромоглась організувати зустріч лідерів Молдови та Придністров'я у січні 2012 році у форматі 1+1. Уперше зустрілися новообраний лідер Придністров'я Євгеній Шевчук і прем'єр-міністр Молдови Влад Філат. Їхню зустріч в Одесі західна спільнота сприйняла як своєрідний яскравий камбек України в тему придністровського врегулювання, з якої вона на рівні помітних ініціатив випала після фіаско «плану Ющенка». Після вдалого знайомства в Одесі Шевчук і Філат продовжили зустрічатись у форматі 1+1 [74].

Миротворче питання у Придністров'ї є однією із головних тем обговорення цієї проблеми. Зокрема ведеться пошук шляхів виведення російських миротворців із цього регіону. Україна як одна із сторін урегулювання конфлікту повинна виробити нові рекомендації, що призведуть до позитивних результатів.

Інцидент, що стався на придністровсько-молдовському кордоні (убивство громадянина Молдови російським миротворцем), змусив українську сторону відреагувати на цю подію. Зокрема Міністерство закордонних справ України оприлюднило заяву, в якій зазначається, що українська сторона підтверджує готовність узяти активну участь у дискусіях з питань демілітаризації регіону і відповідної трансформації нинішньої миротворчої операції на Дністрі в мирогарантійну, під егідою ОБСЄ в контексті врегулювання придністровського конфлікту [277].

У 2013 році Україна головує в Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ). Головування України в ОБСЄ може стати шансом для України підвищити свій статус та зміцнити позиції у міжнародних відносинах. Можна передбачити активізацію України в регіональному політичному, гуманітарному та безпековому діалозі. Придністровський конфлікт залишається ключовим питанням для регіональної та безпекової політики України, а також для активного залучення ОБСЄ у мирний процес [211].

В останні роки конфлікт набув нового значення, що пов'язано з посиленням інтересу до невирішеного питання з боку міжнародного співтовариства, поновленням регулярних переговорів у форматі 5+2, прогресом у вирішенні низки «технічних» питань та заходів зміцнення довіри [211, с. 6].

Головування України в ОБСЄ у 2013 році є не тільки важливою підставою для посилення ролі України в переговорному процесі, а й можливістю досягти прогресу у врегулюванні цього конфлікту. Така можливість обумовлена, зокрема, тим, що в Україні існує високий рівень обізнаності й розуміння причин Придністровського конфлікту, перебігу подій протягом усього періоду його існування, а також нового контексту, що виник після зміни влади в Республіці Молдова у 2009 році та в Придністровському регіоні – у грудні 2011 року [211, с. 6].

Україну держави, де існують конфлікти, вважають не тільки миролюбним і неупередженим партнером, зацікавленим у

стабільності в регіоні, а й адекватним співрозмовником, якому зрозумілі проблеми посткомуністичних держав. Окрім того, її вважають такою, яка найменш зацікавлена стосовно територіальних претензій чи претензій іншого характеру до конфліктуючих сторін. Від самого початку Київ офіційно підтримує територіальну цілісність та суверенність Республіки Молдова виключно мирними засобами на взаємно прийнятних умовах для конфліктуючих сторін. У той же час, у випадку з Придністров'ям, Україна має добрі налагоджені відносини, які дозволяють працювати з обома сторонами конфлікту, зокрема Україна намагається залучити Придністров'я до роботи єврорегіону «Дністер» [211, с. 7].

Очоливши головування в ОБСЄ, міністр закордонних справ Л. Кожара відвідав Кишинів і Тирасполь. Зокрема на зустрічі з прем'єр-міністром Молдови В. Філатом і Президентом ПМР Є. Шевчуком запропонував використовувати українські майданчики для переговорів із придністровського врегулювання, закликав сконцентрувати зусилля на поліпшенні життя людей, підвищити роль України у врегулюванні конфлікту, знайти консенсус із питань транспорту, телефонного зв'язку, торгівлі, пенсійного забезпечення тощо. Діалог лідерів надав імпульсу роботі переговорників і експертів, завдяки чому, були створені умови для вирішення питань високої соціально-економічної значущості. Залучення до процесу Євгена Шевчука та Влада Філата і підписання ними відповідних угод зіграло ключову роль і в запуску регулярного вантажного залізничного сполучення [58].

Уже 19 лютого 2013 р. у Львові у форматі 5+2 відбулися переговори з придністровського врегулювання – перші під головуванням України. У переговорах, окрім політичних представників Придністров'я та Молдови, були представники України, США, Росії та Європейського Союзу [154].

Під час львівського раунду сторони підтвердили: готовність продовжувати переговори в конструктивному дусі; домовилися про активізацію роботи над неузгодженими рішеннями на рівні політичних представників та експертів, зокрема над положеннями Протокольного рішення щодо поліпшення умов свободи пересування населення обох берегів Дністра, взаємодії у гуманітарній

сфері; готовність «українського майданчика» для організації зустрічі керівництва Республіки Молдова і Придністров'я, як тільки будуть опрацьовані конкретні рішення [295].

Окрім того, як відзначає представник Придністров'я в Україні Ніна Штанські, багато уваги було приділено відкриттю моста в населених пунктах Бичок та Гура-Бикулуй.

Ще одним питанням залишається домовленість про невикористання моста у воєнних цілях. Ніна Штанські відзначає, що існує практика укладання додаткових договорів щодо цього питання. Пропонувалося декілька компромісних рішень, але не було досягнуто домовленостей. У свою чергу політичний представник Молдови Євген Карпов зазначає, що це питання не є актуальним, оскільки існують гарантії щодо невикористання моста у воєнних справах. На його думку, міст знаходиться в Зоні безпеки, де присутні миротворці [175].

На думку придністровських представників, однією з причин непідписання протоколу про вільне пересування є зміни щодо надання придністровським водіям нейтральних номерів, уключення їх у загальну базу даних та видача документів для міжнародних перевезень, тобто молдавська сторона висунула нові правила реєстрації транспорту [175].

Водночас сторонами було розглянуто дві ініціативи: молдавську – про створення єдиного економічного простору та придністровську, яка стосується створення соціально-економічного простору взаємодії (простір довіри). Крім цього, сторони домовилися про вивезення радіоактивних елементів [175].

На сучасному етапі розробляється спільний «план Україна – Румунія» задля врегулювання Придністровського конфлікту. Україна та Румунія як член Євросоюзу могли б узяти на себе зобов'язання щодо гарантії безпеки в регіоні, таким чином надавши додаткові аргументи щодо виведення російських військ. Така перспектива заслуговує на увагу, зважаючи на те, що Україна і Румунія – рівні партнери, і в жодного з них недостатньо авторитету або потенціалу для провідної позиції в такій ініціативі; Румунія має тісніші відносини з новим коаліційним урядом Молдови, а Україна із старим «комуністичним», а також можливість тіснішого спілкування з РФ; у той же час Росія як ще один гарант безпеки і зацікавлена

сторона, скоріш погодиться з ініціативою такого тандему для мінімізації участі інших гравців [292, с. 19].

Отже, нові ініціативи України в процесі врегулювання придністровського конфлікту повинні будуватися на принципах демократизації регіону, підвищення стабільності і безпеки шляхом демілітаризації, зокрема скорочення кількості російських військ. Миротворчий контингент має бути розширеним з обов'язковим уключенням українських військових фахівців. Україна повинна мати не тільки стратегію участі у придністровському врегулюванні, а й чітку тактику з урахуванням нових тенденцій та власних інтересів, представлених на локальному рівні, зокрема інтересів українців у РМ і ПМР, регіональному проєвропейському та міжнародному ОБСЄ рівнях.

Відзначимо, що важливим кроком щодо ініціатив України у вирішенні проблем придністровського регіону стало створення в парламенті міжфракційного депутатського об'єднання з питань сприяння у врегулюванні Придністровського конфлікту на чолі із Сергієм Гордієнко.

3.2. Співпраця з прикордонною місією ЄС «EUBAM» України і Молдови на придністровській ділянці їх міждержавного кордону

Важливою в українсько-молдовських міждержавних відносинах у Придністров'ї є тема боротьби з контрабандою на придністровській ділянці міждержавного кордону. Її Євросоюз порушував давно. Проте конкретний проєкт, який передбачав участь Єврокомісії у вирішенні цієї проблеми, був підписаний у жовтні 2005 р. під назвою «Меморандум про надання допомоги в питаннях стабілізації кордону між Україною та Республікою Молдова» [14]. Прийняття цього документа завершило формування Прикордонної місії Європейського Союзу (EUBAM).

Місія Європейського Союзу з надання прикордонної допомоги Молдові та Україні (EUBAM) є, вочевидь, найефективнішим інструментом реформ, який існує у Молдові та Україні на сьогоднішній момент у сфері керування кордонами. З іншого боку, Місія є масштабним проєктом, який засвідчив спроможність ЄС

організовувати великі місії за досить короткий строк. Також варто зазначити, що необхідна політична воля була спочатку продемонстрована РМ та Україною, на прохання яких Місія була започаткована.

Діалог щодо митниці та кордонів між Республікою Молдова та Україною вступив у нову фазу після невдалої спроби у вересні 2001 р. встановити спільні українсько-молдовські контрольні пункти на території України. Пізніше він фокусувався на встановленні спільних контрольних пунктів у сепаратистському сегменті спільного кордону Республіки Молдова та України (уключаючи Кучурган-Первомайське та Кучурган-Новосавіцьке). У березні-травні 2003 р. команда спостереження та оцінювання під мандатом ОБСЄ провела пошукову місію в сепаратистському регіоні та розробила певні рекомендації на користь міжнародної місії під мандатом ОБСЄ.

Прикордонна місія ЄС стала реакцією (у рамках Європейської політики сусідства) на спільний лист президентів України та Молдови від 2 червня 2005 р., адресований Президенту Європейської Комісії М. Баррозу та Високому представнику ЄС з питань спільної зовнішньої та безпекової політики Х. Солані. У листі містилося прохання надати допомогу на кордоні між Україною та Молдовою, уключно з його придністровським сегментом, а також забезпечити міжнародний моніторинг цього кордону. Позитивна відповідь з боку ЄС не забарилася. Наприкінці серпня до регіону була направлена місія ЄС із встановлення фактів, а 7 жовтня 2005 р. Комісар ЄС з питань зовнішньої політики та політики сусідства Б. Ферреро-Вальднер підписала в Паланці (пункті перетину українсько-молдавського кордону) відповідну угоду з міністрами закордонних справ України і Молдови. 30 листопада 2005 р. в Одесі було оголошено про започаткування місії; офіційно вона розпочала свою діяльність 1 грудня 2005 р. [319].

EUBAM – це консультативний, технічний орган, не наділений виконавчими повноваженнями. Законодавчою базою його діяльності є вищезгаданий Меморандум про взаєморозуміння між Європейською Комісією, Урядом Республіки Молдова та Урядом України про Місію Європейського Союзу з прикордонної допо-

моги Республіці Молдові та Україні, підписаний у жовтні 2005 р. Основні цілі Місії:

- працювати разом з Молдовою та Україною над гармонізацією стандартів і процедур управління кордоном відповідно до стандартів ЄС;

- допомогти вдосконаленню професійного потенціалу молдавських і українських прикордонних та митних служб на оперативному рівні;

- поліпшити можливості аналізу ризиків;

- удосконалювати співробітництво й взаємодоповнюваність між прикордонними та митними службами, а також з іншими правоохоронними відомствами;

- сприяти прикордонному співробітництву.

Повноваження Місії згідно з її мандатом полягають у такому:

- бути присутніми та спостерігати за проведенням митного оформлення та прикордонного контролю;

- у рамках консультативної діяльності вивчати документи, необхідні для перетину кордону, та облікові записи (уключно з електронними даними);

- сприяти запобіганню незаконного перевезення людей і товарів;

- вимагати здійснення повторної перевірки й повторної оцінки будь-якого вже оформленого вантажу;

- без попереджень здійснювати візити до будь-яких пунктів на українсько-молдавському кордоні, у тому числі до всіх прикордонних частин та митних постів уздовж транзитних шляхів, до транзитних офісів та до будь-яких, розташованих у межах територій, дільниць органів внутрішніх справ та служб обліку митних доходів [224, с. 151].

Штаб-квартира Місії знаходиться в Одесі; окрім того, існують шість польових офісів, три з яких розташовані в Молдові, три – в Україні. Спочатку було вирішено, що Місія складатиметься з невеликої кількості осіб: 69 фахівців з різних країн – членів ЄС та приблизно 50 місцевих працівників, які мали надавати всіляку підтримку роботі Місії. Її бюджет на 24 місяці був установлений у розмірі близько 8 млн. євро. Такі доволі скромні ресурси, виділені на всі потреби EUBAM, викликали в деяких аналітиків сумніви в

можливості успішного досягнення нею зазначених амбітних цілей. Проте ефективність роботи Місії, а також високий ступінь інтересу та бажання співпрацювати з боку урядів як України, так і Молдови призвели до її подальшого розгортання, посилення людськими, фінансовими та матеріально-технічними ресурсами. У результаті бюджет Місії ЄС до кінця листопада 2007 р. сягнув 20 млн. євро [224, с. 151].

На додаток до фінансування, яке надходить із фондів ЄС, країни-члени ЄС роблять свій прямий внесок у вигляді фінансування фахівців із профільних служб своїх країн, відряджених для роботи у складі Місії. Після обговорення результатів першого періоду роботи Місії з представниками України та Молдови, унаслідок рішення про розширення її діяльності, 13 липня 2006 р. був відкритий новий офіс у Кишиневі (для приділення більшої уваги «внутрішньому кордону» Молдови з її придністровським регіоном); відкрилися також офіси в Одесі та Іллічівську задля ефективнішої протидії контрабанді, що потрапляла до України через ці морські порти. Наприкінці 2006 р. діяльність Місії ЄС стала ще потужнішою завдяки започаткуванню тристоронньої прикордонної співпраці між Місією та відповідними профільними службами та відомствами України і Молдови. 21 листопада 2006 р. у Брюсселі, під час проведення 5-ї тристоронньої зустрічі України, Молдови і ЄС з питань кордону, були підписані окремі угоди між прикордонними та митними службами сусідніх країн, а саме: Протокол між Державною митною службою України та Митною службою Молдови стосовно організації обміну первинною інформацією про товари та вантажі, що перетинають державний кордон Молдови і України; Протокол щодо обміну статистичною і оперативною інформацією між Прикордонною службою Молдови та Державною прикордонною службою України на всіх рівнях. Було також підписано угоду між усіма чотирма службами та Місією ЄС. Цей крок сприяв підготовці щомісячного спільного звіту стосовно безпеки на українсько-молдавському кордоні та відповідних аналітичних матеріалів [224, с. 149].

Безпекова складова діяльності Місії знайшла подальший розвиток у налагодженні співпраці з відповідними профільними

відомствами двох країн; 14 грудня 2006 р. відбулася 1-а тристороння зустріч Місії ЄС із Службою безпеки України та Інформаційною та безпековою службою Молдови, де сторони підписали Спільну заяву і домовилися про конкретні аспекти взаємодії [329]. У подальшому така співпраця сприяла координації зусиль, спрямованих на підвищення регіональної безпеки, зокрема в боротьбі з кримінальними злочинами на українсько-молдавському кордоні. На 3-й тристоронній зустрічі, що відбулася в Одесі 21 січня 2009 р., були підведені підсумки співпраці за попередній період, проаналізовані досягнення та обговорені подальші плани взаємодії Місії ЄС із службами безпеки України та Республіки Молдови [327].

Унаслідок поступового збільшення кількості персоналу зараз Місія ЄС нараховує понад 200 осіб; до її складу входять більше ста експертів із 22 держав – членів ЄС, представники декількох країн СНД з Програми розвитку ООН і місцеві фахівці з Молдови та України. Країни ЄС, що надіслали своїх експертів для роботи в складі Місії, – це Австрія, Бельгія, Болгарія, Велика Британія, Греція, Голландія, Данія, Естонія, Італія, Кіпр, Латвія, Литва, Німеччина, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Фінляндія, Франція та Чеська Республіка. За допомогою тих експертів, що працюють на самому кордоні, Місія забезпечує навчання молдавських та українських службовців безпосередньо на робочих місцях, таким чином допомагає здійснювати ефективніший прикордонний та митний контроль, а також надійнішу охорону кордону. Радники з аналізу ризиків здійснюють свою діяльність у Києві та Кишиневі.

Серед напрямків діяльності Місії, безпосередньо пов'язаних із придністровською проблемою, слід виділити сприяння реалізації Спільної заяви Республіки Молдови та України про впровадження ефективного митного контролю на спільному кордоні та її моніторинг. Імплементация Спільної заяви з митних питань, підписаної прем'єр-міністрами України та Молдови 30 грудня 2005 р. і введеною в дію постановою Кабінету Міністрів України № 112-р від 1 березня 2006 р., розцінюється як одна з найважливіших подій року. Моніторинг дотримання цієї угоди став

одним із пріоритетів роботи Місії; її речники стверджують, що цей крок не тільки забезпечив більшу прозорість на кордоні та поставив заслін нелегальним торговим операціям, але й поступово змушував придністровський бізнес реєструватися (на постійній або тимчасовій основі) у центральних органах влади Республіки Молдови, що мало б сприяти, принаймні, у середньо- та довгостроковій перспективі процесові реінтеграції РМ [328].

Набуття чинності угоди про запровадження ефективного митного контролю на українсько-молдовському кордоні означало, що віднині весь експорт із Придністров'я в Україну або через територію України здійснюється тільки тими економічними агентами, які пройшли відповідну процедуру реєстрації у Кишиневі та мають молдовські митні печатки. Проте рішення України про початок реалізації митної угоди з 3 березня 2006 р., незважаючи на попередні повідомлення про такі наміри, виявилися неочікуваними для лівобережної адміністрації, яка звикла до того, що з Києвом завжди «можна домовитися», і спричинили надзвичайно гостру й бурхливу реакцію як придністровської влади, так і значної частини населення східного регіону Молдови. Зокрема вся придністровська преса назвала ситуацію, що виникла, «економічною блокадою Придністров'я» з боку України, недружньою та необачливою акцією, здійсненою під тиском та на угоду ЄС і США з метою придушення «молодої незалежної республіки [224, с. 155]».

7 березня 2006 р. лідер Придністров'я І. Смирнов повідомив, що у відповідь на цей крок придністровська сторона припиняє свою участь у переговорах про врегулювання конфлікту у форматі «5+2» [376]. Згідно з інформацією місцевих ЗМІ, 9 березня тисячі демонстрантів брали участь у акціях протесту в містах Рибниця та Бендери. Надзвичайно критичною була й реакція Росії. Наприклад, міністр закордонних справ РФ С. Лавров зауважив, що ця угода порушує домовленості стосовно здійснення ПМР економічної діяльності за кордоном, що буди підписані Молдовою та ПМР при посередництві Москви у 1997 р. (відповідно до «меморандуму Примакова», який насправді не мав юридичної сили), що Київ чинить економічний тиск з метою добитися політичної капітуляції Придністров'я.

Ще гострішими були висловлювання депутатів Державної думи Росії, які закликали надати всіляку підтримку населенню Придністров'я в умовах «створеної Україною та Молдовою економічної кризи, що може призвести до гуманітарної катастрофи [224, с. 156-157]». Посол Росії у РМ М. Рябов на прес-конференції 20 березня заявив, що новий митний режим «прямо шкодить легітимним інтересам Росії», і що економічна блокада є «політичною акцією, заздалегідь спланованою Молдовою, Україною та деякими європейськими політиками». Звинувативши «безвідповідальні європейські штаб-квартири» в нерозумінні можливих наслідків цього кроку, він оприлюднив низку вимог Москви, першою з яких була вимога накласти мораторій на новий митний та прикордонний режим, тобто, фактично, повернутися до ситуації, що існувала до 3 березня 2006 р. [224, с. 156].

Головним кроком у цій дипломатичній війні мала бути широко розрекламована акція надання гуманітарної допомоги постраждалому населенню Придністров'я. 23 березня 2006 р. потужний караван автомобілів з гуманітарною допомогою, зібраною за ініціативи Держдуми, правлячої партії

«Єдина Росія» та мера Москви Ю. Лужкова, вирушив з Москви до Придністров'я. За розрахунками, колона автотранспорту мала досягнути українсько-молдавського кордону 25 березня, тобто якраз напередодні парламентських виборів в Україні. Завданням численних телевізійних груп було вести живу трансляцію того, як цей караван героїчно прориває «українську блокаду» приходять на допомогу потерпілим від дій «ющенківського режиму. Проте, оскільки українські прикордонники та митники не чинили жодного спротиву проходженню колони, а придністровські змушені були припинити блокування кордону зі своєї сторони, ефект від таких дій вийшов меншим, ніж запланований.

На відміну від негативної реакції Росії і ПМР, керівні органи Євросоюзу підтримали цей крок і характеризували його як надзвичайно важливий; вони підкресливали, що запровадження нового митного режиму завдяки спільним зусиллям Молдови, України та ЄС спрямоване на встановлення цивілізованих європейських норм проходження вантажів через українсько-молдавський кордон [224, с. 157].

Керівники України і Євросоюзу доводили, що значне погіршення можливості перетину кордону вантажами з товарами, а також економічної ситуації в цілому спричинене діями самих владних структур Придністров'я, які перешкоджали реєстрації придністровського бізнесу в Кишиневі, тобто, фактично, його легалізації, і закликали припинити «самоблокаду» регіону. Адже в боротьбі проти запровадження легітимних міжнародних правил експорту з Придністров'я на досі неконтрольованій ділянці кордону адміністрація регіону заблокувала будь-які імпорتنі та транзитні перевезення в/або через Придністров'я (від чого потерпали й Україна з Молдовою). Після 4 березня в'їзд до Придністров'я був неможливий ані залізницею, ані автомобільними шляхами; заборонений був також перетин «адміністративного кордону» між ПМР та Республікою Молдова, зокрема для представників придністровського бізнесу (аби припинити вже розпочатий процес реєстрації ними підприємств у відповідних службах РМ). Блокування перекритих пунктів перетину придністровського сегменту українсько-молдавського кордону та «внутрішнього кордону» з Молдовою забезпечувалося також пікетами політичних груп та осіб, лояльних до режиму Смирнова. Створені таким чином скупчення легкових авто й вантажівок біля кордону, зупинений рух поїздів на залізниці надавали російському телебаченню можливості демонструвати прикордонні «жахи», спричинені, за російсько-придністровською версією, діями України та Молдови під тиском ЄС та США [289].

Попри все, Україна спромоглася витримати разом із Молдовою та Євросоюзом консолідований тиск Росії, Придністров'я та лобістів їхніх інтересів усередині країни, не поступилася принциповою позицією щодо необхідності дотримання нового митного режиму на придністровській ділянці українсько-молдавського кордону. Подальший перебіг подій повністю підтвердив правоту тих, хто визначив «придністровську трагедію» як «самоблокаду». Переконавшись у тому, що Україна не збирається переглядати своє рішення, керівництво Придністров'я змушене було відмовитися від показових дій (на кшталт пікетування), спричинених бажанням унеможливити легалізацію економічних агентів Придністров'я в центральних органах влади Республіки Молдова і таким чином не втратити доходи від опо-

даткування, а також певний зиск від неконтрольованих операцій тіньового бізнесу. (У якості помсти чи «компенсації», стовідсоткове мито було накладено на всі товари з правобережної Молдови). Визнавши свою поразку, 18 травня 2006 р. Тирасполь змушений був дозволити легалізацію придністровських економічних агентів владними структурами РМ [224, с. 159–160].

Вчинений Росією спротив запровадженню сучасних міжнародних стандартів у здійсненні експортно-імпорتنих операцій на кордоні, який, до того ж, є не російським, а спільним кордоном двох інших суверенних держав, не увінчався успіхом. Більше того, така позиція викликала певні сумніви в готовності та здатності самої Росії дотримуватися цих стандартів, що негативно вплинуло на перспективи приєднання РФ до СОТ.

Неухильне дотримання нового митного режиму позначилося, відповідно, на динаміці реєстрацій придністровських підприємств. Так, станом на 23 травня 2006 року Державною реєстраційною палатою РМ було зареєстровано 168 економічних агентів придністровського регіону, серед них 98 на тимчасовій основі, 70 – на постійній У вересні того ж року таких підприємств було, відповідно, 123 і 107 [224, с. 160]. Згідно з інформацією Місії ЄС, яка продовжувала моніторинг реалізації Спільної заяви про митний режим і Постанови Уряду Молдови про зовнішню торгівлю компаній Придністровського регіону Республіки Молдова, кількість лівобережних компаній, що зареєструвалися в молдавських органах влади, й далі продовжувала постійно зростати. Цьому сприяли постанови Уряду Молдови про імпорту/експорту діяльність, що дозволяли тимчасово зареєстрованим компаніям із Придністровського регіону Республіки Молдова отримувати доступ до торговельних преференцій (наданих Молдові у 2008 р.), аналогічний тим, яким користуються компанії, зареєстровані на постійній основі. Вирівнювання доступу до преференційних торговельних режимів було рекомендовано Європейською Комісією і підтримано Місією ЄС. Правила доступу забезпечують зареєстрованим компаніям на всій території Молдови рівні можливості користування доступом до преференційних торговельних схем для здійснення експорту. Вони сприяють росту законної торгівлі і збільшують можливості митної

служби здійснювати перевірку й контроль за походженням товарів відповідно до міжнародних зобов'язань Республіки Молдови, включаючи зобов'язання перед СОТ, членство в Угоді про вільну торгівлю в Центральній Європі (CEFTA) і доступ до схеми Загальної системи преференцій плюс (ЗСП+). Була також запроваджена спрощена процедура реєстрації шляхом передачі її митним службам РМ [229].

У результаті такої політики, на кінець вересня 2008 р. в Кишиневі зареєструвалися вже 466 економічних операторів Придністровського регіону, із них 162 на постійній основі і 304 – на тимчасовій [224, с. 161]. Таким чином, перешкоджання цьому процесу було успішно подолано; спільні дії України, Молдови та Місії ЄС, що значно приборкали нелегальні транскордонні оборудки та певною мірою сприяли інтеграції економічних агентів лівого берегу Дністра, отримали високі оцінки європейської та євроатлантичної спільноти, а риторика стосовно «злочинних намірів» Молдови, України та ЄС покарати населення Придністров'я придушенням економічною блокадою практично зникла з повідомлень ЗМІ.

Для України досвід тих років, що минули від упровадження нового митного режиму на придністровському сегменті українсько-молдавського кордону, міг би слугувати важливим уроком того, що тверда, послідовна й принципова державна позиція в спірних і сенситивних питаннях міжнародних стосунків, зокрема з Росією, інколи має значні шанси на успіх, незважаючи на значно слабкіші медіаресурси, що, зазвичай, використовуються в ході постійних «інформаційних війн». Цей урок свідчить також, що найкращі результати можуть бути досягненні за умови постійних консультацій, координації та узгодження своєї політики стосовно Придністров'я із сусідньою Республікою Молдовою та відповідними структурами й органами ЄС. Наявність прикордонної Місії ЄС, що тісно співпрацює з урядами як України, так і Молдови, значно полегшує таку задачу.

Утім, попри помітний поступ у напрямку ефективного управління кордоном, уявлення про Придністров'я як «чорну діру Європи» не таке вже й далеке від істини. Перші ж місяці діяльності Місії ЄС дозволили встановити, що масштаби контра-

банди та незаконної торгівельної діяльності на придністровській ділянці українсько-молдавського кордону вказують не на приватні ініціативи окремих мешканців, а на добре організовану систему, яка, вірогідно, користується підтримкою чи, принаймні, повною бездіяльністю органів влади Придністров'я. Усупереч широко розповсюдженим очікуванням, що така контрабанда включає – насамперед чи переважно – зброю та наркотики, виявилось, що йдеться передусім про харчові продукти, зокрема куряче м'ясо.

Тільки протягом квітня 2006 р. українські прикордонники перехопили караван із 10 вантажівок, що перевозили близько 100 тонн м'яса (з майже закінченим строком придатності); для здійснення такої операції, контрабандисти налагодили міст із металевих конструкцій через траншею, нещодавно викопану на українському боці кордону. Проведені Місією ЄС підрахунки показали значні бюджетні втрати від цих незаконних операцій: наприклад, у період між жовтнем 2005 та травнем 2006 рр. державний бюджет України втратив приблизно 43 млн. євро (за рахунок несплати податків та митних зборів); потенційні втрати Молдови становили біля 18 млн. євро. У той же час здобутки бюджету ПМР як головного чинника цих нелегальних транзитних операцій сягали близько 7 млн. євро [224, с. 162].

Результати спільних операцій, проведених у 2008 р., є вражаючою ілюстрацією того, як завдяки спільним тристороннім зусиллям зросла ефективність запобігання та протидії злочинній активності на українсько-молдовському кордоні порівняно з попередніми роками. Ідеться, насамперед, про широкомасштабну операцію ФОКУС-2, під час якої на контрольно-пропускних пунктах та вздовж «зеленого» кордону було виявлено 293 випадки незаконного перевезення контрабандних товарів загальною вартістю понад 1 млн. євро. Такий успіх був зумовлений налагодженням ефективного обміну інформацією, у тому числі випереджальною інформацією стосовно підозрілих осіб або вантажів, що рушили до кордону; плідною взаємодією представників різних служб як на національному, так і та міжнародному рівні; використанням досконалішого сучасного обладнання. Унаслідок викриття відповідних правопорушень були ініційовані розслі-

дування, що тривають і зараз. Ще одним досягненням було виявлення та конфіскація важкого наркотику кокаїну; цього разу в Одеському порту було знайдено 40 кг кокаїну (вартість у вуличних продажах дорівнює 8 млн. євро); у Молдові – 6 кг (1,2 млн. євро) [224, с. 165]. До цих операцій долучилися європейські правоохоронні органи та Агентство боротьби з наркотиками США. У результаті такої співпраці українські та молдавські служби встановили постійні контакти та обміни інформацією з міжнародними колегами.

Як зазначив голова Місії EUBAM генерал Ф. Банфі, контрабанда здійснюється організованими кримінальними угрупованнями, що користуються у своїй злочинній діяльності вельми складними й ретельно відпрацьованими методами; тому для успішної протидії подібним злочинам прикордонні та митні служби обох держав мають завжди на крок їх випереджати. До того ж, експерти припускають, що постійний фокус уваги на придністровському сегменті кордону міг змусити злочинні угруповання та корупційні мережі змінити географію своїх оборудок і перенести їх до південних та північних ділянок українсько-молдавського кордону.

У цьому контексті, прикро відзначити, що профільні міністерства та відомства України, не кажучи вже про різні політичні сили, схоже, так і не виробили консолідованої позиції щодо нелегальної транскордонної діяльності на придністровській ділянці українсько-молдавського кордону. Крім экс-міністра закордонних справ України Б. Тарасюка, відомого своєю непримиримою позицією стосовно керівництва нелегітимного та небезпечного квазідержавного устрою під назвою Придністровська Молдавська Республіка, можна послатися на висловлювання А. Кінаха, котрий, перебуваючи на посаді радника президента з питань безпеки, заявив, що нелегальна торгівля, здійснювана Придністров'ям, сягає 250 млн. дол. на рік, що придністровська ситуація є загрозою національній безпеці України [224, с. 167]. Такої ж позиції дотримується ще один відомий український політик А. Яценюк. 22 травня 2007 р., беручи участь у 6-му засіданні Консультативної Ради Місії в Одесі в якості міністра закордонних справ України, він дав високу

оцінку діяльності EUBAM та передав європейській і молдавській сторонам ноти МЗС України про набуття чинності Угоди щодо продовження мандату Місії. Після того на прес-конференції голова українського зовнішньополітичного відомства зауважив, що Придністров'я все ще залишається «чорною дірою». Натомість у наступному прес-релізі Державної прикордонної служби України стверджувалося, що подібні заяви є безпідставними. Треба зауважити, що сам факт публічного «спростування» Державною прикордонною службою України заяв Міністра закордонних справ зашкоджає національним інтересам країни, оскільки, будучи миттєво підхоплений деякими зовнішніми політичними гравцями та підконтрольними їм медіаресурсами, цей та подібні випадки підживлюють уявлення про політичну слабкість державної влади, демонструють її нездатність узгодити та скоординувати державну політику, зокрема в такому чутливому питанні, як Придністровський конфлікт [224, с. 167]. Твердження про «відсутність чорної діри на кордоні з Придністров'ям» прозвучало також 28 січня 2009 року з вуст Голови прикордонної служби України М. Литвина під час його зустрічі з головою Місії ЄС генералом Ф. Банфі [279].

Окрім боротьби з контрабандою споживчими товарами й такими злочинами, як наркотрафік, суттєві досягнення на українсько-молдавському кордоні спостерігалися і в протидії нелегальній міграції та торгівлі людьми. Так, поліпшилося виявлення нелегальних мігрантів шляхом удосконалення методів інтерв'ювання, а також розпізнавання фальшивих та підроблених документів. Зростаюча кількість завчасного виявлення фальшивих документів (паспортів, Шенгенських віз тощо) сприяло запобіганню нелегальній міграції до країн Євросоюзу. У 2008 р. було проведено кілька цільових операцій у рамках боротьби з торгівлею людьми та нелегальною міграцією, що дозволило виявити кілька каналів такої міграції і з'ясувати, у який спосіб вони діють. Із шести масштабних випадків нелегальної міграції п'ять було виявлено службами, що брали участь в операції, один був розкритий міжнародними партнерами. Для підсумку результатів цільових операцій у Кишиневі був проведений семінар по боротьбі

з нелегальною міграцією й торгівлею людьми. Цей семінар організувала Місія ЄС разом з Молдавським центром боротьби з торгівлею людьми; у ньому взяли участь усі відповідні служби Молдови й України, представники Румунії, поліції Словаччини й Угорщини, а також Центру SECI, ФРОНТЕКС і MOM.

На сьогодні мандат Місії продовжено до 2011 р. відповідно до Угоди Урядом України, Урядом Республіки Молдова та Європейською Комісією від 15 липня 2009 р. При всіх видатних досягненнях тристороннього співробітництва у форматі EUBAM, результати якого справедливо отримали високу оцінку всіх зацікавлених структур та високопосадовців, зрозуміло, що багато негативних явищ залишаються неподоланими (у першу чергу, через слабкості інституційної системи та законодавчої бази, які значно знижують ефективність боротьби з корупцією, контрабандою, нелегальною міграцією тощо). Для забезпечення сталого прогресу й досягнення головної мети – створення інтегрованої системи управління кордоном відповідно до європейських стандартів – ще далеко; необхідно докласти чимало додаткових зусиль в означених вище напрямках.

Особливо актуальною залишається перспектива реального внеску тристороннього проекту EUBAM у врегулювання придністровської проблеми. В контексті придністровського конфлікту низка заходів, ініційованих та підтриманих Європейським Союзом через її прикордонну Місію, дійсно сприяла, принаймні, «економічній реінтеграції» Придністровського регіону в спільний простір Республіки Молдови. Стосовно ж політичного аспекту врегулювання, поки що важко помітити ознаки позитивних змін хоча б на рівні заохочення владних структур Придністров'я до відновлення офіційного переговорного процесу в форматі «5 + 2». На даному етапі цей внесок є лише опосередкованим, а вагомих його результатів можна очікувати лише в довгостроковій перспективі. Натомість, згортання цієї діяльності з тих чи інших причин може звести нанівець усі попередні зусилля.

Таким чином, започаткування та подальшу діяльність протягом усього українсько-молдовського кордону Місії Європейського Союзу з прикордонної допомоги Молдові та Україні EUBAM можна вважати прикладом ефективної взаємодії України і

Молдови з ЄС. Ця унікальна Місія, що вперше позначила безпосередню присутність ЄС на пострадянському просторі, сприяла – й продовжує сприяти – не тільки поглибленню ефективного прикордонного співробітництва між двома сусідніми країнами, підвищенню фахового рівня їх прикордонних та митних служб, поліпшенню матеріально-технічного забезпечення кордону. Вона ознаменувала також політичну волю керівництва обох держав до зближення з Євросоюзом, стала конкретним утіленням ідей євроінтеграції.

Стосовно ж Придністров'я, у процесі обговорення основних цілей та завдань Місії акценти помітно змінилися: від первісних намірів суттєво вплинути на процес урегулювання придністровського конфлікту вони зсунулися в бік більш прагматичних прагнень приборкати контрабанду й взагалі «навести порядок» на українсько-молдавському кордоні включно з його придністровським відтинком, тобто активно протидіяти оборудкам тіньового бізнесу, а також імовірній транскордонній діяльності злочинних угруповань. Хоча такі цілі опосередковано могли сприяти ослабленню авторитарного придністровського режиму, позбавивши його значної частки джерел прибутку, безпосереднього залучення ЄС до процесу залагодження конфлікту шляхом запровадження Прикордонної місії не відбулося. Більше того, згідно з мандатом, Місія ЄС не могла оперувати на території Придністровського регіону. Тому у промові з приводу започаткування EUBAM Х. Солана, Високий Представник ЄС з питань спільної зовнішньої та безпекової політики, торкаючись придністровського питання, обмежився згадкою про «створення передумов для визначення майбутнього статусу Придністров'я [202, с. 146]».

15 лютого 2007 р. К. Міжей, що був призначений Спеціальним представником ЄС для Молдови (змінивши на цій посаді першого Спеціального представника А. Якововіца де Сегеда), відзначив досягнення EUBAM у поліпшенні контролювання кордону та посиленні співробітництва між Україною та Молдовою, а також «тверду відданість України європейським цінностям», але оминув питання про роль Місії ЄС у врегулюванні придністровського конфлікту [224, с. 147]. Так само голова Місії,

генерал Ф. Банфі, відповідаючи на запитання стосовно можливого внеску EUBAM у розв'язання цього конфлікту, підкреслив, що Місія – це проект надання переважно технічної та організаційної допомоги двом сусіднім країнам на їх спільному кордоні, тому її діяльність допомагає підвищенню стабільності та приборканню нелегальній активності, тим самим створюючи політичний клімат, сприятливіший для вирішення придністровської проблеми. Проте головна мета, за його словами, може бути досягнута лише на політичному рівні [224, с. 147].

Відзначимо, що бюджет EUBAM у сумі 21 млн. € передбачений на (2011–2013 рр.). У структурі підрозділу працює близько 100 військовослужбовців, переважно з країн ЄС, і більше 120 національних співробітників Молдови та України. Меморандум про взаєморозуміння, підписаний Європейською комісією, урядом Молдови, і урядом України в кінці 2005 року, є правовою основою для EUBAM, а консультативна рада – яка збирається двічі на рік – діє як керівний орган Місії [331].

Основними завданнями Місії є цінності нейтралітету, партнерства, надійності, результативності, обслуговування та прозорості. Мандат Місії поновлювався тричі (у 2007, 2009 і 2011), термін нинішнього мандата закінчується 30 листопада 2015 року [330]. З 18 травня 2010 року очолює EUBAM Удо Буркхолдер, а Славомір Піхор був призначений заступником начальника Європейського Союзу з прикордонної допомоги Молдові та Україні на 1 жовтня 2010 року [332].

За спостереженнями науковців, діяльність Місії Європейського Союзу з прикордонної допомоги Україні та Молдові (EUBAM) і її плани видозмінювалися, цілі та завдання трансформувалися і поглибилися [292, с. 26].

Зокрема, якщо на початковому етапі діяльності основними пріоритетами були спільна діяльність з Молдовою та Україною у напрямі гармонізації стандартів та процедур управління кордоном за нормами, які діють у рамках ЄС; сприяння підвищенню рівня професійної підготовки спеціалістів молдавських та українських митних і прикордонних служб на оперативному рівні, а також підвищення рівня професійності зазначених служб у цілому; розвиток системи аналізу ризиків; удосконалення співробітництва

та взаємодоповнюваності між прикордонною та митною службами та іншими правоохоронними органами; підтримка транскордонного співробітництва, то на сучасному етапі – сприяти покращенню загальних можливостей прикордонного та митного управління, можливостей України і Молдови у боротьбі з організованою злочинністю на кордоні, а також наближенню стандартів правоохоронних органів та органів, що працюють на кордоні, до стандартів ЄС; сприяти Молдові і Україні у виконанні їхніх обов'язків згідно з Планами дій європейської політики добросусідства та Угоди про партнерство і співробітництво; сприяти мирному врегулюванню Придністровського конфлікту [292, с. 27].

Дослідники також вважають, що помилковою є думка про те, що Місія є провідником позиції Європейського Союзу щодо розв'язання придністровського конфлікту. Хоча EUBAM є Місією Європейського Союзу, проте її коло повноважень чітко окреслене саме прикордонною тематикою. Фактично, Місія займається лише наслідками Придністровського конфлікту, політичні ж питання врегулювання залишаються у повноваженнях Спеціального представника ЄС для Молдови [292, с. 27].

Одним із наслідків співробітництва України та ЄС у цьому питанні можна назвати останні зрушення щодо демаркації українсько-молдавського кордону після підписання Акту визначення та закріплення на місцевості меж ділянки автомобільної дороги Одеса-Рені у червні 2011 р. За оцінками експертів, Молдова виконала зобов'язання під тиском ЄС та США, які наголосили, що такий крок з боку Молдови сприятиме укріпленню регіональної безпеки та підтвердить наміри Кишинева щодо мирного та взаємовигідного врегулювання конфліктної ситуації [292, с. 32].

Новим кроком у вирішенні Придністровського питання стала конференція, організована Місією Європейського Союзу по наданню допомоги в моніторингу молдавсько-українського кордону (EUBAM) і Пограничною службою Молдови, що проходила 15–16 листопада 2011 року в м. Одеса. У роботі конференції взяли участь представники 15 держав і 14 міжнародних і європейських організацій, а також акредитованого в Молдові дипломатичного корпусу [173].

Основною метою конференції було дослідити сучасний стан і перспективи врегулювання придністровського конфлікту; здійснити прогноз можливих змін суспільно-політичної ситуації в Молдові і Придністров'ї, а також перспектив поновлення прямих переговорів між Кишиневом і Тирасполем після виборів у ПМР і Молдові; розглянути позиції України, Румунії, РФ, ОБСЄ і ЄС щодо придністровського врегулювання; подати пропозиції щодо визначення подальшої ролі України в придністровському врегулюванні [292, с. 49].

Зокрема на засіданні Володимир Філат відзначив, що для молдавських прикордонників дуже важливі стосунки з європейськими партнерами, які внесли особливий внесок щодо надання допомоги з приведення у відповідність діяльності Прикордонної служби європейським стандартам. В. Філат відзначив про знані кроки у поліпшенні співпраці Молдови з Делегацією Європейської комісії в Молдові в частині впровадження проекту «Встановлення мобільного і фіксованого зв'язку в Пограничній службі», взаємодії з Місією EUBAM і стратегічному партнерстві з Європейським агентством по оперативній співпраці на зовнішніх кордонах країн-учасників ЄС (FRONTEX), яке характеризуються спільними оперативними заходами, розвитком інституційних можливостей і повчальними заходами, а також пілотними проектами про «фокусні пункти [173]».

За його словами, Молдова освоюватиме можливості, що надаються співпрацею в рамках Партнерства по мобільності з ЄС, процесом регіональної співпраці в Центральній і Південно-східній Європі, Східного партнерства, і братиме участь у найважливіших проектах, направлених на їх зміцнення, а також у тематичних платформах співпраці. «Ми продемонстрували готовність і вміння виконувати наші зобов'язання і співробітничати в обох інтересах [173]».

На конференції було наголошено на тому, що система повинна забезпечувати співвідношення між вільним пересіченням державного кордону людьми, ефективним розвитком економічних зв'язків, міжособових стосунків і аспектами пограничної безпеки. У той же час вона повинна створити надійний бар'єр на дорозі

міжнародного тероризму, нелегальної міграції, контрабанди і інших трансграничних злочинів [173].

Невирішеними на сьогоднішній день є питання українсько-молдавського кордону, посередником при якому виступає ЄС. У черговий раз це питання було піднято на конференції «Україна – Молдова – ЄС», що проходила 24 січня 2012 р. у Києві. Тристороння зустріч за участю заступника міністра закордонних справ України Павла Клименка, заступника міністра закордонних справ і європейської інтеграції Молдови Андрія Попова, а також голови відділу Європейської служби зовнішньої діяльності Джона К'єра та голови місії Європейської комісії з питань надання допомоги з прикордонних питань Україні та Молдові (ЕВАУМ) Удо Буркхольдер [100].

Учасники засідання відзначили зміцнення безпеки на молдавсько-українському кордоні, значне просування в питаннях її демаркації, прогрес у розвитку систем інтегрованого управління кордонами в Україні та Молдові, а також поглиблення співпраці між прикордонними і митними органами країн та місією ЕВАУМ. «Сторона ЄС підтвердила готовність продовжити надання Україні та Молдові допомогою місії ЕВАУМ необхідну допомогу в реалізації згаданих амбітних завдань».

У результаті зустрічі було актуалізовано подальше співробітництво у форматі «Україна – ЄС – Молдова» із прикордонних питань як для україно-молдавських відносин, так і для реалізації євроінтеграційних устремлінь України та Молдови, насамперед, у контексті виконання відповідних планів дій щодо лібералізації візового режиму з Євросоюзом [100].

20–22 лютого 2012 р. Комітет з Парламентського співробітництва між Україною та ЄС провів вісімнадцяте засідання, на якому Україна вирішила продовжити мандат Місії EUBAM на наступний термін, що є підтвердженням успішної роботи Місії та прикладом взаємовигідної і плідної співпраці між Україною, Республікою Молдова та ЄС [296].

Окрім цього, EUBAM надала значну технічну підтримку на початку роботи спільного прикордонного пункту пропуску «Росошани-Брічень» у 2012 році. Цей пункт пропуску став першим на молдавсько-українському кордоні, який функціонує відповідно до

стандартів ЄС. EUBAM також відіграє свою вагомую роль, допомагаючи Україні та Молдові запровадити безвізовий режим з ЄС. Зокрема з березня 2008 року Місія надавала експертну підтримку та обладнання для роботи українсько-молдавської комісії з демаркації спільного державного кордону [211, с. 6].

ОБСЄ є одним з офіційних посередників у врегулюванні Придністровського конфлікту. Дії ОБСЄ в цьому напрямку були активізовані у 2011 р., зокрема проведенням конференції під егідою ОБСЄ за підтримки уряду Німеччини, яка відбулася у вересні 2011 р. у Бад-Райхенхалє, та відновленням офіційних переговорів у форматі «5+2», яке відбулося під час чергового раунду консультацій у Москві 22 вересня 2011. У той же час варто зазначити, що дії ОБСЄ у мирному процесі у Придністров'ї відбуваються такими методами, як: заходи щодо зміцнення довіри, міжособистісні контакти та політичне врегулювання [211, с. 6–7].

Суперечливе питання «Бути чи не бути Придністров'ю незалежною державою» не підтримує, зокрема, канцлер Німеччини Ангела Меркель. Вона вважає, що «вирішення конфлікту між Молдавією і Придністров'ям можливе шляхом надання регіону особливого правового статусу, у рамках територіальної цілісності Молдови, в її міжнародновизнаних кордонах. При цьому необхідний ефективний центральний уряд і автономія місцевої влади [168]».

На думку А. Меркель, збереження нинішнього статус-кво «замороженого» конфлікту на руку обмеженому колу осіб. На думку Меркель, ця проблема не може існувати довго, її необхідно вирішувати в інтересах людей мешканців обох берегів Дністра [168].

Канцлер Німеччини наголошує на тому, що конфліктуючим сторонам необхідно забезпечити свободу пересування між Молдовою та Придністров'ям, щоб сприяти економічному розвитку та залученню інвестицій. Оскільки Європейський Союз надає фінансові ресурси для реалізації цих цілей, то вони мають бути призначені для обох берегів Дністра. Також вигоди від приєднання Молдови до зони вільної торгівлі ЄС та лібералізації візового режиму повинні поширюватися на всіх жителів країни. Крім того, канцлер вважає, що молдовська влада має продовжити

курс реформ, спрямованих на європейську інтеграцію і зміцнення демократії [168].

EUBAM не володіє виконавчими повноваженнями, що забороняється навіть мандатом. Проте існує спостерігач на кордоні, який може вимагати додаткових перевірок на вимогу чи через інформування відповідних компетентних органів. Існування Місії свідчить про залучення ЄС до регіону та його присутність у ньому. Місія сприяла інформуванню щодо ситуації та більш ефективній орієнтації політики у Республіці Молдова та Україні. По-друге, вона значно покращила спілкування та довіру між компетентними прикордонними органами сусідніх країн. Третім елементом, який потрібно згадати, є розробка 41 рекомендації у Звіті оцінювання потреб та рекомендацій (NAAR), який буде спрямовувати процес реформ. Незважаючи на його фактично технічну роль, позитивний вплив Місії на сферу політики кордонів є очевидним. Може бути передбачено поширення такого досвіду від справ митного контролю та управління кордонами до співпраці у сфері реадмісії.

Висновки до розділу 3

Таким чином, урегулювання придністровської проблеми є важливою складовою українсько-молдовських відносин. 3 липня 1996 р. на запрошення керівництва Молдови та Придністров'я Україна як гарант та посередник бере активну участь у переговорному процесі з політичного врегулювання придністровської проблеми. Позиція України базується на дотриманні територіальної цілісності та суверенітету Республіки Молдова, а також виробленні особливого правового статусу Придністров'я в об'єднаній державі.

На початковому етапі посередницька місія Києва не була вдалою і протягом переговорного процесу зводилася до ролі молодшого партнера РФ у тому курсі, який пропонував Кремль конфліктуючим сторонам. Зміна внутрішньополітичної ситуації та визначення чітких зовнішньополітичних пріоритетів України сприяли посиленню її ваги в переговорному процесі, а запропоновані президентом В. Ющенком та позитивно сприйняті ЄС та США пропозиції щодо врегулювання

придністровського конфлікту вивели Україну на новий якісний рівень в її посередницькій ролі. ЄС робив ставку на Україну, яка найбільше влаштувала і Кишинів, і Тирасполь, і Вашингтон, яка здатна була відносно зменшити вагу Росії та її можливості утримувати статус визначального гравця в районі Чорноморського басейну.

Взаємодія України і Молдови в придністровському врегулюванні й досвід успішної співпраці України й Молдови з прикордонною місією ЄС «EUBAM» на придністровській ділянці міждержавного кордону підтверджують значний потенціал двосторонніх відносин. Але чи здатна Україна виробити самостійну позицію в Придністровському конфлікті для реалізації своїх інтересів на південно-західному напрямку? Для відповіді на поставлене питання слід розглядати Придністровський конфлікт не просто як протистояння Кишинєва з Тирасполем, вирішення якого лежить у площині врегулювання територіально-правового статусу останнього, а як проблему, що стосується національних інтересів України у двох напрямках: румунському та російському.

Щодо впливу Румунії на процес врегулювання придністровського конфлікту, то він, на нашу думку, буде, в основному, базуватися на спільній з позицією ЄС платформі, зважаючи на членство Румунії в Європейському Союзі. Тому при плануванні своїх дій у врегулюванні Придністровського конфлікту Україні доведеться враховувати передусім чинник Російської Федерації, головні геополітичні зусилля якої спрямовані на перетворення Молдови на своєрідний буфер між Євросоюзом і НАТО, з одного боку, та Росією – з іншого. У цьому зв'язку Росія автоматично перетворюється на міжнародного гравця, зацікавленого в територіально цілісній Республіці Молдова. Відтак подібний сценарій придністровського врегулювання відповідатиме національним інтересам усіх зацікавлених сторін і сприятиме встановленню регіональної стабільності.

РОЗДІЛ 4

ПОТЕНЦІАЛ МІЖДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ І МОЛДОВИ У ПОДОЛАННІ ЕТНОПОЛІТИЧНОЇ КОНФЛІКТНОСТІ В ПРИДНІСТРОВ'І

4.1. Економічне співробітництво

Важливим чинником урегулювання етнополітичних конфліктів є налагодження взаємовигідного торговельно-економічного співробітництва. Україна і Молдова співпрацюють не лише в рамках політичного розв'язання придністровської проблеми, а й у контексті економічного розвитку східного регіону Республіки Молдова. Особливої ваги така співпраця набуває з огляду на значний промисловий потенціал придністровського регіону, створений у радянську добу історії.

Придністров'я в кінці 1980-х років було типовим, достатньо урбанізованим, високоіндустріальним регіоном, основу господарського комплексу якого становили розвинені промисловість і сільське господарство. У Молдавській РСР Придністров'я було важливим промисловим регіоном і при 11,2 % території і 17 % населення виробляло близько 35 % валового національного продукту МРСР (у тому числі 90 % електроенергії, 56 % товарів народного споживання, третину сільськогосподарської продукції).

Формування галузевої структури господарства Придністров'я визначали природні умови (м'який клімат, родючі ґрунти), сприятливі для розвитку сільського господарства, яке постачало різноманітну сировину для багатогалузевої харчової промисловості. Водночас у регіоні відчувалася нестача паливно-енергетичних і сировинних ресурсів. З корисних копалин промислове значення мала лише будівельна сировина – вапно, глина, пісок.

Слід відзначити і найвищу в СРСР щільність населення в цьому регіоні, яка сягала 200 осіб на 1 км². Цей показник близький за значенням до показників багатьох густонаселених країн світу. Система розселення Придністров'я включала 141 населений пункт: 4 міста, 8 селищ міського типу і 129 сіл. Домінувало населення середніх і малих міст. Висока щільність населення зумовила забезпеченість трудовими ресурсами.

Сукупність природних і економічних факторів сприяли розвитку обробної, у першу чергу харчової промисловості, трудомісткого і переважно нематеріаломісткого машинобудування та металообробки, легкої промисловості. За вартістю товарної продукції провідну роль у галузевій структурі промисловості відігравали електроенергетика, легка і харчова промисловість, машинобудування [345].

Унаслідок швидкого індустріального розвитку промисловість Придністров'я до кінця 1980-х років мала потужні засоби виробництва, характеризувалася розвиненою інфраструктурою, її основу становили майже 130 виробничих і науково-виробничих об'єднань, комбінатів і підприємств, з яких близько половини можна було віднести до великих і середніх. Найпотужнішими підприємствами регіону стали Молдавська ГРЕС, Молдавський металургійний комбінат (м. Рибниця), «Молдавкабель», «Електромаш», бавовняний комбінат тощо. Регіон виділявся за обсягами виробництва електроенергії на душу населення, що складала близько 6 тис. кВт/год. на одну людину. Навіть сьогодні Молдавська ГРЕС (с. Дністровськ) забезпечує 90 % електроенергії для потреб усієї Молдови.

Багато підприємств Придністров'я – завод ливарних машин ім. Кірова, «Молдавізоліт», «Електромаш» та інші – мали всесоюзне значення і виробляли унікальну продукцію. Наприкінці 80-х років промисловість Придністров'я виробляла на рік 13,5 млрд. кВт/год. електроенергії, більше 700 тис. т сталі і близько 600 тис. т прокату, 3,4 тис. великих електромашин, 10,4 тис. силових трансформаторів, 957 одиниць технічного обладнання для ливарного виробництва, 185 тис. електродвигунів малої потужності тощо.

На експортоорієнтовані підприємства припадало близько 70 % обсягу промислового виробництва регіону. В кінці 80-х років Придністров'я забезпечувало основну частину експорту МРСР. Будучи свого роду «молдавським Руром», Придністров'я відправляло на територію правобережної Молдови значну частину продукції, уключно з електроенергією, прокатом, будівельними матеріалами і виробами легкої промисловості [370].

Союзні зовнішньоторговельні організації експортували сотні найменувань придністровських товарів у десятки країн світу, в

тому числі в Англію, Бельгію, Болгарію, Угорщину, Індію, Іспанію, Канаду, Румунію, Фінляндію тощо. Через електромагістралі міжнародної енергосистеми «Мир» Молдавська ГРЕС щорічно постачала в Болгарію і Румунію значні обсяги електроенергії, які становили третину всього експорту Молдавської РСР.

Усе це переконує нас в тому, що офіційний Кишинів і придністровська адміністрація вкрай зацікавлені в налагодженні взаємовигідного економічного співробітництва, контрибутором якого, як показують складні перипетії придністровського врегулювання, може доволі успішно виступати держава Україна. Основою такої співпраці має стати наявна договірно-правова база українсько-молдовських відносин у торговельно-економічній сфері [339].

Основні параметри міждержавної торговельно-економічної співпраці визначені Базовим українсько-молдовським договором від 23 жовтня 1992 р., їх конкретизація напрацьовувалася в ході подальших контактів офіційних осіб двох держав. Так, 23-24 лютого 1995 р. відбувся візит міністра закордонних справ України Г. Удовенка до Кишинева. Велися переговори в тому числі й щодо активізації економічного співробітництва. Подальші напрями економічного зближення двох країн зазначені в Декларації про основні принципи створення двостороннього Митного союзу (11 березня 1997 р.), у Програмі економічного співробітництва на довгострокову перспективу тощо [348].

Важливим напрямом регіонального партнерства України і Молдови слід назвати транскордонне співробітництво. Важливим у цьому контексті стало підписання між урядами України і Республіки Молдова договору про співробітництво прикордонних областей України та адміністративно-територіальних одиниць Республіки Молдова 11 березня 1997 р. З огляду на взаємну економічну зацікавленість розвивається співробітництво у створенні потужних пропускних пунктів на кордонах, будівництві сучасних авто- і залізничних шляхів.

Кілька важливих документів, які мали визначати рівень подальшого українсько-молдовського співробітництва в соціально-політичній та торговельно-економічній сферах було підписано під час офіційного візиту до Києва президента Молдови В. Вороніна у травні 2001 р. Велике значення мала Угода між Мінагрополітики

України та Міністерством сільського господарства і харчової промисловості Республіки Молдова про економічне та науково-технічне співробітництво, оскільки в цій галузі у нас багато спільного. Таким чином, було відкрито нові шляхи до створення українських підприємств у Молдові і молдовських в Україні.

Зацікавленість України у розвитку економічної взаємодії з Молдовою у рамках міжнародних організацій, у тому числі ГУУАМ, відзначив президент України Л. Кучма під час робочої зустрічі з президентом Молдови В. Вороніним, яка відбулася 19 липня 2002 р. в Ялті. Президент України позитивно оцінив результати торговельно-економічного співробітництва між двома країнами. Було зазначено, що Україна посідає у молдовському експорті друге після Росії місце, і третє – в імпорті. Леонід Кучма також підкреслив, що розширенню двостороннього співробітництва сприяє виконання положень міждержавної українсько-молдовської програми довгострокового економічного співробітництва (1998–2007 рр.) [167, с. 102].

14 червня 2002 р. у Києві відбулася зустріч прем'єр-міністра України А. Кінаха з прем'єр-міністром Молдови В. Тарлевім. Під час засідання Спільної міжурядової українсько-молдовської комісії з питань торговельно-економічного співробітництва прем'єр-міністр А. Кінах зазначив, що «у 2001 р. товарообіг між двома країнами збільшився на 51%, склавши 372,9 млн. доларів США, а у 2002 р. цей показник збільшився ще на 20%». Також було охарактеризовано як «величезний резерв» співпрацю в енергетичному секторі, у створенні транспортної інфраструктури, повного використання унікального географічного положення України і Молдови для розбудови пан'європейських транспортних коридорів. Прем'єр-міністр Молдови В. Тарлев зазначив, що протягом 2002 р. урядам двох країн удалося досягти результату, рівного якому не було протягом усіх попередніх років двосторонніх взаємовідносин [167, с. 103].

Утім українсько-молдовська торговельно-економічна співпраця має значний потенціал розвитку, особливо ж коли йдеться про нереалізовані можливості в Східній Молдові. Нині понад 30 підприємств ПМР підтримують економічні контакти більш ніж із 55 великими підприємствами України [141, с. 67].

Взуттєві підприємства ПМР щорічно купують в Україні сировину і матеріали для виробничих потреб на суму більше 1 млн. дол. Об'єкти електротехнічної галузі Придністров'я також закупають в Україні сировину і матеріали на суму більше 1 млн. дол. щороку. У свою чергу Молдавська ГРЕС кожен рік отримує з України обладнання і комплектуючі матеріали на суму понад 1,5 млн. дол. Крім того, через територію України здійснюється транзит вантажів із Придністров'я до Росії та в інші країни СНД, сума яких складає близько 80 млн. дол. [141, с. 67]. Обсяг торговельного обороту Придністров'я з Україною, наприклад, у першому півріччі 2001 р., склав 34,1 млн. дол. США, у тому числі експорт в Україну становив 4,1 млн. дол, а імпорт з України – 30 млн. дол. [141, с. 66]. Отже, економічна доцільність співробітництва України і Придністров'я існує і є виправданою.

Найбільшою проблемою для розвитку економічного співробітництва України із самопроголошеною ПМР є невизначеність політико-правового статусу Придністровського регіону Республіки Молдова, яка не дозволяє розбудувати належну нормативно-правову базу. Тому доволі часто виключно економічні проекти набувають не властивих їм політичних ознак. Для прикладу проаналізуємо події «митної війни» Кишинєва і Тирасполя у 2001 р., до якої була втягнута Україна.

Прагнучи взяти під свій контроль зовнішньоекономічну діяльність самопроголошеної ПМР і діючи у відповідності з вимогами СОТ, членом якої Молдова стала у 2001 р., уряд Республіки Молдова 1 вересня 2001 р. запровадив нові митні правила, зокрема нові митні печатки, попередивши заздалегідь владу Придністров'я [99, с. 171]. Такий крок Кишинєва у Тирасполі був сприйнятий, як початок «митної війни», у яку мимоволі була втягнута й Україна. Для регулювання торгівлі на придністровській ділянці українсько-молдовського кордону Кишинів звернувся до Києва з пропозицією відкриття спільних українсько-молдовських митних і прикордонних постів, на що отримав відмову [99, с. 171]. Це дало підставу Молдові звинуватити Київ у небажанні стати партнером Кишинєва у встановленні митного контролю над потоком товарів із Придністров'я.

Оскільки спільні митниці планувалося створити на українській території, то офіційною юридичною підставою для відмови слугувало те, що Київ не міг допустити розташування

іноземних митних структур на власній території. Був у Києва й економічний мотив, щоб не пристати на новий молдовський проект. Запровадження спільних митних постів з Молдовою призвело б до значного скорочення Україною прибутків від роботи з економічними агентами Придністров'я.

Не отримавши згоди офіційного Києва на припинення транзиту товарів із Придністров'я територією України, молдовське керівництво пішло на відкритий шантаж України. Свідченням цього стала заява президента Молдови В. Вороніна про те, що Молдова заблокує вступ України до СОТ, якщо Київ і надалі опиратиметься створенню дієвого бар'єру на шляху експорту придністровських товарів. 28 листопада 2001 р. В. Воронін звинуватив Україну у сприянні нелегальним вантажоперевезенням з Придністров'я, тобто фактично – у контрабанді [130]. 29 листопада МЗС України вручило Повноважному Послу РМ в Україні О. Андрієвскі ноту протесту, в якій зокрема було зазначено: «Повністю відкидаючи ці необгрунтовані звинувачення, Українська сторона заявляє, що такі недружні дії ставлять під сумнів переговорний процес з питань організації спільного прикордонного та митного контролю на українсько-молдовському кордоні [240]». У ноті МЗС України також містилася вимога до молдовської сторони надати відповідні пояснення. Отже, Україна через відсутність нормативноправової бази співробітництва з Придністров'ям була втягнута до економічного конфлікту Кишинєва і Тирасполя.

Цей приклад уже вкотре продемонстрував, що серйозною перешкодою на шляху взаємовигідного торговельно-економічного співробітництва України і Республіки Молдова залишається невизначений статус придністровського регіону. Ця обставина позбавляє Придністров'я, яке володіє потужним, доволі привабливим для українських підприємств виробничим потенціалом, законних підстав для використання напрацьованого між Україною і Молдовою правового поля у царині економічних відносин.

Згідно з положенням Меморандуму про врегулювання придністровського конфлікту від 8 травня 1997 р., придністровські економічні агенти мають право проводити самостійну зовнішньоекономічну діяльність. Проте у зв'язку з

прагненням Молдови запровадити зону вільної торгівлі з Євро-союзом, а також участю Молдови у СОТ питання про боротьбу з контрабандою, нелегальною міграцією, виробництвом і торгівлею зброєю в контексті посилення контролю на придністровській ділянці українсько-молдовського кордону було включено в порядок денний переговорів у грудні 2005 – лютому 2006-го рр. Результатом перемовин стало введення нових митних правил здійснення експортно-імпортних операцій, які влада Придністров'я при активній підтримці окремих політичних сил Росії оголосили «економічною блокадою». Вперше питання про «економічну блокаду» в Придністров'ї постало у 2001 р., коли Молдова ввела нові митні печатки. Проте на той час звинувачення в організації «гуманітарної катастрофи» адресувалися переважно російській стороні. У 2003 р. влада Молдови запровадила новий порядок перетину кордону для економічних агентів Придністров'я, який проіснував понад рік, але у 2004 р. був скасований через спровоковану Тирасполем так звану «шкільну кризу».

Об'єктивно оцінюючи ситуацію в регіоні, необхідно відзначити, що внутрішня економіка Придністров'я вже давно є закритою через відмову від ринкових механізмів й адміністративного методу управління. Під час так званої «економічної блокади» (березень 2006 р.) адміністрація Тирасполя вдалася до жорсткого контролю аж до заборони отримувати документи для здійснення зовнішньоекономічних операцій у Реєстраційній палаті РМ. І відмовилися проводити подальші переговори з питання врегулювання суперечностей. Молдова ж наполягала на необхідності наведення порядку на кордоні та припиненні протиправних дій, а також висловила задоволення з приводу того, що Україна «нарешті бере участь у наведенні порядку [76]». За обставин, що склалися, влада Придністров'я звинуватила Україну у сприянні «економічній блокаді», що не могло не вплинути на ставлення до України з боку населення самопроголошеної ПМР.

Березневі події 2006 р. підтвердили, що існує необхідність вироблення безпосередньо Кишиневом і Тирасполем взаємоприйнятної форми економічного співробітництва. Проте відсутність гарантій з молдовської сторони для економічних агентів ПМР щодо повернення коштів придністровським підприємствам у по-

рядку, встановленому молдовськими представниками, фактичне невиконання низки рішень, а також відсутність гарантій офіційного Кишинєва з питань відмови від перегляду результатів приватизації в Придністров'ї – усе це не сприяло конструктивному діалогу у форматі Кишинів – Тирасполь.

Іншою перешкодою на шляху інтенсифікації бізнес-контактів між Україною та Придністров'ям є складність грошових розрахунків. Прямі контакти між банківськими структурами України та «невизнаної республіки» не можуть бути налагоджені з об'єктивних причин – нелегальності усіх структур ПМР з точки зору міжнародного права. Згідно із чинними інструкціями Національних банків України та Республіки Молдова, відсутні правові підстави для співробітництва між Національним банком України та так званим Придністровським республіканським банком. Укладення комерційними банками України угод із комерційними банками Придністров'я та здійснення з ними розрахункових операцій неможливе через те, що такі дії будуть суперечити українсько-молдовським договорам та міжнародному праву. Так, зокрема, відповідно до ст. 1 Угоди між Національним банком Молдови та Національним банком України про організацію розрахунків від 27 жовтня 1992 р. розрахунки й платежі за товари та послуги між юридичними та фізичними особами Молдови й України здійснюються через кореспондентські рахунки Національного банку Молдови та Національного банку України, які відкриваються згідно із законодавством обох держав [20]. Про відповідні заходи йдеться й в Угоді між Національним банком України та Національним банком Молдови про організацію міжбанківських розрахунків [19].

Щоб використати цю обставину задля тиску на Україну для часткової легітимізації свого статусу, придністровська сторона наголошує на тому, що завадою на шляху активізації контактів між бізнес-структурами є відсутність можливостей для придністровських комерційних банків відкривати кореспондентські рахунки у фінансово-банківських структурах України. Саме тому, за їхнім свідченням, грошові операції проводяться не в гривнях, а в доларах, що створює негативні умови подвійної конвертації для придністровських підприємців, а рух валютних коштів відбу-

вається не безпосередньо, а через банківські структури РФ, Європейського Союзу тощо.

Така ситуація заважає, передусім, розвитку малого бізнесу, адже не всі малі підприємницькі структури, особливо сільсько-господарські, мають змогу відкрити валютний рахунок, через що малорозвиненою є прикордонна торгівля [54].

Не сприяють активізації бізнес-контактів між підприємствами України і Придністров'я й проблеми залізничного транспорту та митні питання [54]. Україна дотримується в цьому питанні взятих міжнародних зобов'язань згідно з домовленнями з Молдовою. Натомість, Придністров'я не зважає на юридичні моменти та юрисдикцію. Так, ще у 2004 р. ПМР оголосило ділянку молдавської залізниці (МЗД), яка розташована на території невизнаного територіального утворення, «державного» власністю (42 км). Після чого було створено підприємство «Придністровська залізниця» на базі восьми філій МЗД.

4 березня 2006 р. керівництво МЗД ухвалило рішення про припинення руху поїздів по придністровській ділянці, пославшись на неможливість контролювати безпеку руху. В підсумку було зупинено залізничне сполучення з Україною та РФ тощо. Російська та придністровська сторона запропонували в листопаді 2006 р. створити чотирьохсторонній Придунайський міжнародний залізнично-транспортний консорціум (ПМЗТК) за участі РФ, Придністров'я, Молдови та України [238].

Російські та придністровські інтереси в даному випадку співпали, чого не можна сказати про Україну, з огляду на її підтримку територіальної цілісності РМ, та Молдову. Саме тому відповідна пропозиція так і не була підтримана ні українською, ні молдовською сторонами, через те що в такий спосіб формально відбулося б визнання права ПМР на 42-кілометрову ділянку території РМ та легалізація в такий спосіб «державної» Придністровської залізниці.

Задля тиску на Україну у питанні визнання ПМР придністровська сторона також заявляє про те, що негативним чинником у розвитку бізнес-контактів українських та придністровських підприємців можна вважати введення з 3 березня 2006 р. нових правил митного оформлення товарів згідно з домовленістю між Україною та

Республікою Молдовою від 30 грудня 2005 р. про уніфікацію процедур митного оформлення товарів, зокрема походженням з Придністровської Молдавської Республіки. На підставі домовленості, усі вантажі, які переміщуються через українсько-молдавський кордон (придністровську частину кордону), зобов'язані проходити митне оформлення в РМ [107]. Щоправда, при цьому представники придністровської сторони, апелюючи до бізнес-інтересів України та ПМР, нехтують міжнародно-правовими аспектами та ігнорують український підхід до цілісності території Молдови.

Не можна погодитися і з твердженням влади ПМР, що молдовська сторона створила максимально ускладнену непрозору схему роботи із придністровськими підприємствами з метою тиску на Тирасполь. Адже, як свідчить статистика, кількість зареєстрованих резидентів зовнішньоекономічної діяльності Придністров'я в молдавських органах із часу введення в дію угоди від 30 грудня 2005 р. не зменшилися, а навпаки – збільшилися. Загалом «митні питання», які існують між Україною та Придністров'ям, створюють певні незручності для бізнесменів, однак не є критичними, про що свідчить той факт, що українсько-придністровська торговельна співпраця продовжується. Водночас Україна виконала зобов'язання і підвищила ефективність співпраці з протидії контрабанді та незаконному переміщенню вантажів та товарів, частково обмежила реекспорт товарів на свою територію.

Отже, у сучасних умовах на шляху налагодження бізнес-контактів України та невизнаного Придністров'я стоїть низка об'єктивних перешкод. По-перше, об'єктивні економічні процеси, пов'язані зі світовою фінансово-економічною кризою не сприяють зростанню активності зовнішньоекономічних агентів, купівельна спроможність яких залишається невисокою. По-друге, на заваді активним контактам стоїть низка чинників, які можна назвати суб'єктивними: вище керівництво ПМР усіма можливими засобами потребує легітимізувати статус Придністров'я, а тому намагається політизувати налагодження бізнес-контактів, розглядає його крізь призму визнання ПМР суб'єктом міжнародних відносин, що подекуди відлякує українських економічних агентів, які працюють у законодавчому полі. По-третє, окремі економічні агенти ПМР

негативно сприймають позицію України щодо врегулювання придністровського конфлікту на основі збереження територіальної цілісності й суверенітету Молдови. По-четверте, зовнішньоекономічні агенти Придністров'я останнім часом здійснюють переорієнтацію експортно-імпорتنих операцій у бік Європейського Союзу. Відповідна ситуація пов'язана з тим, що більшість промислових підприємств ПМР приватизовані представниками російського бізнесу, який легітимізує зовнішньоекономічну діяльність ПМР в очах європейських партнерів.

Позитивне значення для бізнес-контактів підприємців України та ПМР на рівні *people-to-people* може мати реалізація проектів транскордонного співробітництва, у тому числі в межах єврорегіону «Дністер», у складі Вінницької області України, Сорокського, Флорештського та Шолданештського районів Республіки Молдова і Кам'янського району (Придністров'я). З метою активізації процесу заснування єврорегіону, а також розробки проектів установчих документів було створено робочу групу на чолі із заступником начальника управління міжнародного співробітництва та європейської інтеграції Вінницької обласної державної адміністрації [333].

Утім питання транскордонного співробітництва на південно-західних рубежах України безпосередньо пов'язані з урегулюванням Придністровського конфлікту, позаяк тривалий час розвиток торговельно-економічних зв'язків гальмувався ескалацією політичної напруженості в регіоні. Певні зрушення розпочалися тільки в другій половині 90-х рр. XX ст. Зокрема в липні 1998 р. делегація Придністров'я на чолі з лідером регіону І. Смирновим відвідала Одесу з офіційним візитом. Під час візиту було укладено Угоду про торговельно-економічне, науково-технічне, правове і культурне співробітництво між Одеською областю і Придністров'ям [21]». У рамках реалізації основних положень Угоди у Тирасполі було створено підприємство «Українське Причорномор'я», а в Рибниці – «Південноукраїнський торговельний дім». На території Одеської області запрацював «Торговельний дім «Квінт».

Найбільший обсяг експортно-імпортних операцій здійснює Молдавський металургійний комбінат (ММК) у Рибниці (Придністров'я). Особливо тісно ММК співпрацював із промисловими регіонами півдня і сходу України. За даними 2001 р., ММК придбав в Україні сировини на суму 25 млн. дол. [221, с. 66]. Завод щомісячно купує на теренах нашої держави від 50 до 60 тис. тонн металолому. Через українські порти Рибницький комбінат щомісячно відвантажує 75 тис. тонн металопрокату [207]. Загальний обсяг торгівлі між Одеською областю і Придністров'ям тільки у 2000 р. становив близько 35 млн. дол. [207].

Розвивається співробітництво між Придністров'ям і Вінницькою областю України, започатковане під час візиту до Вінниці у вересні 1996 р. придністровської делегації на чолі з І. Смирновим. Першими діловими партнерами вінничан стали Кам'янський і Рибницький райони Придністров'я. У серпні 1997 р. під час перебування у Придністров'ї делегації Вінницької області сторони уклали Угоду про соціально-економічне, науково-технічне, правове і культурне співробітництво. Стратегічними напрямками співпраці в угоді визначено: переробку малясу з Вінницької області на Рибницькому цукроспирткомбінаті; переробку яблук на сік у межах спільного підприємства, створеного на базі Вінницького СП «Поділля ОБСТ» і консервних заводів Придністров'я; розробку й реалізацію проектів з виробництва і транспортування електроенергії; постачання у Придністров'я ямпільських газових лічильників.

Аналізуючи у цілому перспективи розвитку міжрегіонального співробітництва України і Республіки Молдова, зазначимо, що суттєвим гальмом, яке перешкоджає ефективній реалізації торгово-економічного партнерства, перш за все з Придністров'ям, є статус невизнаності цього регіону. Ця обставина позбавляє Придністров'я, яке володіє потужним, доволі привабливим для українських підприємств виробничим потенціалом, законних підстав для використання напрацьованого між Україною і Молдовою правового поля у царині економічних відносин.

У цілому українсько-молдовське торговельно-економічне співробітництво характеризується зростанням товарообігу [375]. За даними Державного комітету статистики України, у січні-

листопаді 2010 р. товарообіг між Україною і Республікою Молдова становив 711,4 млн. дол. і зріс у порівнянні з аналогічним періодом 2009 р. на 6,4%. У тому числі експорт товарів становив 645,4 млн. дол. і зріс у порівнянні із січнем-листопадом 2009 р. на 3,6%; імпорт товарів становив 66 млн. дол. і зріс у порівнянні з січнем-листопадом 2009 року на 44,2%. Позитивне сальдо України становило 579,3 млн. дол. Основними статтями українського експорту до Республіки Молдова у 2010 р. стали (у відсотках від загального обсягу експорту товарів): продукція агропромислового комплексу – 32,6%; металургійної промисловості – 18,0%; хімічної промисловості – 12,0%; енергоносії – 10,0%; машинобудування – 9,8%; деревообробної промисловості – 6,2%. Основними статтями імпорту з РМ до України у 2010 р. були (у відсотках від загального обсягу імпорту товарів): продукція агропромислового комплексу – 53,2%; металургійної промисловості – 16,8%; машинобудування – 9,3%; легкої промисловості – 6,0%; хімічної промисловості – 5,7%; вироби з каменю та гіпсу – 3,3%, деревообробної промисловості – 3,1% [119].

За даними Національного бюро статистики Республіки Молдова, у січні-жовтні 2010 р. товарообіг між Україною й Молдовою збільшився в порівнянні з 2009 р. на 16,5% і досягнув 499 млн. дол. [119]. Україна впевнено утримує перше місце щодо обсягів свого експорту в Молдову й третє місце щодо загальних обсягів товарообігу після Російської Федерації та Румунії. Однак ще не змогла відновити той товарообіг, що був до кризи 2008 р., який, за даними української статистики, становив 1347,6 млн. дол. [119].

Попри те, що обсяг українських товарів у зовнішньо-торговельному товарообігу Республіки Молдова у січні-квітні 2010 р. склав 10,8% [120], і за цим показником Україна перебуває на другому місці серед країн СНД, ці цифри не відповідають реальним можливостям і потребам наших країн. Адже далеко не весь потенціал задіяний, а в деяких галузях, як-от у сфері постачання української електроенергії в Молдову, Україна втратила свої позиції. Не в останню чергу це пояснюється тим, що на стан українсько-молдовської економічної співпраці та її поглиблення значною мірою впливають відносини між Молдовою та РФ, зокрема вплив останньої на керівництво Придністров'я.

У зв'язку із цим важливе значення має налагодження зовнішньоекономічних зв'язків України з Придністровським ре-

гіоном Молдови, адже воно може сприяти вирішенню Придністровського конфлікту, оскільки могло б стати певною альтернативою малоконструктивному впливу РФ, яка з метою ослаблення Молдови вбачає доцільність у невизначеному статусі Придністров'я як механізму впливу на Молдову. Для цього Москва має значні економічні важелі впливу. До того ж, за неофіційними даними, російський бізнес намагається захопити та монополізувати придністровську економіку, протидіючи бізнес-контактам на високому та частково на середньому рівні бізнес-структур інших держав, у тому числі й України.

Наслідком російської економічної експансії в Придністров'ї стало те, що найпривабливіші об'єкти економіки скуплені оптом і задешево. Так, наприклад, Молдавська ГРЕС у Придністров'ї, що забезпечує електроенергією усю Молдову, продана дочірньому підприємству РАТ «ЄЕС Росії» - Інтер РАТ за 20 млн дол., при тому, що її ринкова вартість становить близько 150 млн. У 2007 р. власністю «Уральської сталі» російського олігарха А. Усманова став Молдавський металургійний завод у Рибниці, експорт продукції якого забезпечує 30% бюджетних надходжень Придністров'я. Крім того, російські бізнесмени стали власниками таких придністровських підприємств, як винзавод «Букет Молдавії», Бендерський шовковий комбінат, взуттєва фабрика «Флоаре», завод з виробництва зброї «Прилад» тощо. На черзі – ще близько 100 неприватизованих підприємств, у їх числі – придністровські електромережі й відомий завод із виробництва коньяків «KVINT». Більшість із нерозпроданої придністровської державної власності, на думку експертів, отримає нових власників, переважно з Росії [71].

Натомість перед Україною, у контексті економічного співробітництва з Придністров'ям, стоїть дилема, суть якої полягає в тому, що, з одного боку, Київ зацікавлений в економічній співпраці на транскордонному рівні з Молдовою (Придністров'ям), з іншого – активізація та поглиблення співробітництва створює формальні передумови для визнання Придністровської Молдавської Республіки (ПМР) та підтримки цього самопроголошеного утворення. У цьому зв'язку досить складно знайти той необхідний баланс, який би сприяв економічному зростанню

Придністров'я та його реінтеграції до РМ і не сприяв би відцентровим діям ПМР щодо РМ. Необхідною умовою економічного розвитку могли б стати тристоронні контакти бізнес-структур Молдови, України та Придністров'я, що могло б мати позитивний вплив не тільки для окремо взятих держав, але й для регіону, оскільки ефективна інтеграція може відбуватися, як свідчить приклад Європейського союзу, на підставі економічних чинників, які в подальшому сприяють інтеграції політичній. Відтак, украї важливо знайти необхідні схеми, коли б цілісність Молдови та вирішення придністровського питання (безпека та інтеграція) відбулося шляхом забезпечення за рахунок економічних та демократичних важелів.

Важливим напрямом регіонального партнерства України і Молдови є прикордонне співробітництво, що регулюється договором між урядами України і Республіки Молдова про співробітництво прикордонних областей України і адміністративно-територіальних одиниць Республіки Молдова від 11 березня 1997 р. З огляду на взаємну економічну зацікавленість розвивається співробітництво у створенні потужних пропускних пунктів на кордонах, будівництві сучасних авто- і залізничних шляхів. Розвивається й транскордонне співробітництво України, Молдови й Румунії в рамках функціонуючих єврорегіонів «Верхній Прут», «Нижній Дунай» і новостворюваного регіону «Дністер».

Єврорегіон «Верхній Прут» створено 22 вересня 2000 р. в м. Ботошань (Румунія). Його засновниками виступили Чернівецька область України, Белцький і Єдинецький повіти Молдови, Ботошанський і Сучавський повіти Румунії. З 15 жовтня 2003 р. до складу єврорегіону «Верхній Прут» входять Чернівецька та Івано-Франківська області з боку України, Ботошанський та Сучавський повіти з боку Румунії, Фалештський, Єдинецький, Глоденський, Окницький, Ришканський та Бриченський райони з боку Республіки Молдова.

До єврорегіону «Нижній Дунай» увійшли Одеська область України, райони Кагул і Кантемір Республіки Молдова та румунські повіти Тульча, Бреїла і Галац. Саме в Галаці у серпні 1998 р. була підписана угода про створення організації, що об'єднала прикордонні території в басейні Дунаю для вирішення спільних для трьох країн завдань: забезпечення гармонійного і збалансованого роз-

витку економіки, що відповідає рівню зайнятості і соціального захисту населення, екологічної безпеки, розвитку транспортної інфраструктури тощо. За дванадцять років тісного співробітництва в рамках організації сторонам удалося значно активізувати взаємини в гуманітарній сфері. Засновано фестиваль «Вінок Дунаю», проведено чимало спортивних і культурних заходів, налагоджується освітній обмін між Україною, Румунією та Молдовою. У той же час стратегічні економічні проекти залишаються поки що в планах. Це, зокрема, стосується будівництва паромних комплексів Орловка-Ісакча та Ізмаїл-Тулча, організації комерційних туристичних маршрутів територією трьох країн, низки інших проектів [102].

Також Молдова та Україна у 2009 р. досягли домовленості про створення єврорегіону «Дністер», до складу якого увійдуть Флорештський, Дондюшанський, Шолденештський, Сорокський і Кам'янський райони Молдови та Вінницька область України. Єврорегіон «Дністер» дозволить створити сприятливі умови для зміцнення співпраці Молдови та України у сфері соціального, економічного та культурного розвитку за рахунок залучення європейських фондів. Створення єврорегіону «Дністер» передбачає стимулювання місцевої публічної влади з обох берегів Дністра до участі в залученні додаткових фондів, виділених Європейською комісією за допомогою трьох інструментів фінансування: Тристоронньої операційної програми Румунія-Україна-Молдова з бюджетом 126 млн. євро, Програми країн Чорноморського басейну на 2007–2013 рр. із загальним бюджетом 18 млн. євро та Програми транскордонної співпраці для Південно-Східної Європи з бюджетом 2 млн. євро. Створення єврорегіону «Дністер» дасть змогу створити гнучку структуру спільного менеджменту, що сприятиме розвитку транскордонної торгівлі Молдови й України, просуванню туризму, зміцненню культурної і соціальної співпраці, взаємодії з питань довкілля тощо [177].

Водночас на заваді ефективній економічній співпраці двох держав стоїть спільна для обох країн проблема боротьби з корупцією. Серйозні міжнародні дослідження та аналіз указують на існування в Республіці Молдова одного з найвищих рівнів корупції у Європі. Ці висновки базуються на тому, що, по-перше, економіка Республіки Молдова знаходиться у власності п'яти

великих акціонерних компаній (які володіють 80% ринкових коштів, але виплата податків з їх річного доходу є за межею будь-якого раціонального порогу – розміром 10 млн. дол.). Як було зазначено у звіті щодо розвитку ЄПС, «корупція є поширеною і втручання уряду в бізнес є критичною перепорою на шляху економічного розвитку». Навіть необхідні реформи усе ще розробляються («реформа гільйотини», «реформа єдиного вікна», удосконалення фіскальної політики), а представники приватного сектору зустрічаються із непривітним ставленням органів влади, які є відповідальними за регулювання, контроль та фіскальну політику, чи із накладанням законів. Інвестиційний клімат все ще складний через відсутність важливих державних компаній реструктуризації та через надмірне регулювання, відсутність прозорості у деяких секторах, особливо у сфері страхування, медія та електропостачання.

У Республіці Молдова існує один із найвищих рівнів толерантності щодо корупційної діяльності (приблизно 60% населення вважає пропонування хабарів прийнятною практикою), що актуалізується важливу та вчасну політику цивільного навчання, збільшення попереджувальних кампаній тощо.

Існує потреба чітко відділити бізнес та політику, створити нові схеми та практику фінансування політичних партій, розслідувати та карати найбільш відомі скандальні випадки втручання представників політичних партій в економічну діяльність. Правила щодо несумісності повинні бути прийняті, їх треба дотримуватися через незалежні механізми, уключно із громадянським суспільством.

Обов'язковим є встановлення прозорості та відповідальної системи публічних обвинувачень органів урядової влади та місцевого самоврядування. З метою посилення спроможності держави втілювати антикорупційну політику необхідна подальша реформа судової влади, особливо для забезпечення її незалежності [265].

Таким чином, налагодження зовнішньоекономічних зв'язків між Україною та Придністров'ям може сприяти вирішенню придністровського конфлікту, оскільки могло б стати альтернативою впливу РФ, яка з метою ослаблення Молдови вбачає доцільність в існуванні «замороженого» конфлікту в Придністров'ї. Для цього Москва має значні економічні важелі впливу. До того ж, за

неофіційними даними, російський бізнес намагається захопити та монополізувати придністровську економіку, протидіючи бізнес-контактам на високому та частково на середньому рівні бізнес-структур інших держав, у тому числі й України. У цьому контексті перед Україною також стоїть дилема, яка виявляється в тому, що, з одного боку, Київ зацікавлений в економічній співпраці на транскордонному рівні з Молдовою (Придністров'ям), з іншого – активізація та поглиблення співробітництва створює формальні передумови для визнання ПМР та підтримки самопроголошеного утворення. У цьому зв'язку досить складно знайти той необхідний баланс, який би сприяв економічному зростанню Придністров'я та його реінтеграції до РМ і не сприяв би відцентровим діям ПМР щодо РМ.

Необхідною умовою українсько-молдовських відносин могли б стати тристоронні контакти бізнес-структур Молдови, України та Придністров'я, що могло б мати позитивний вплив для регіону вцілому, оскільки ефективна інтеграція може відбуватися, як свідчить приклад Європейського Союзу, на підставі економічних чинників, які в подальшому сприяють інтеграції політичній. Відтак, україно-молдовсько-придністровське важливо знайти необхідні схеми, коли б цілісність Молдови та вирішення придністровського питання (безпека та інтеграція) відбулося шляхом забезпечення за рахунок економічних та демократичних важелів. Резерви для збільшення товарообігу між нашими країнами існують. Серед них – розвиток співробітництва у сфері енергетики, транспорту, виробництва та переробки сільсько-господарської продукції.

Доцільність тісної економічної співпраці України з Республікою Молдова пояснюється й тим, що територією цієї республіки проходять стратегічні транспортні та енергетичні коридори, з ефективним функціонуванням яких пов'язана економічна безпека України. Наявність у цьому регіоні зони нестабільності створює загрозу реалізації міжнародних проектів, таких як:

– проект дев'яти транспортних коридорів, які були визначені II Пан'європейською (Критською) конференцією з питань транспорту, чотири з яких проходять територією нашої держави, а два з них безпосередньо через Одеську область: сьомий – Дунайський (Австрія – Угорщина – Югославія – Болгарія – Румунія – Молдова – Україна) та

дев'ятий (Гельсінкі – Санкт–Петербург – Київ (Москва) – Одеса (Кишинів) – Бухарест – Александрополіс);

– Євразійський транспортний коридор (Іллічівськ – Поті – Тбілісі – Баку) у межах проекту Євросоюзу TRACECA, який після побудови нафтопроводу Одеса – Броди та нафтотерміналу «Південний» має реальний шанс перетворитися на нафтотранспортний. Успішність реалізації цих проектів значною мірою залежить від політичної стабільності у цьому регіоні та, відповідно, від урегулювання етнополітичного конфлікту в Придністров'ї.

Водночас Україні слід зважати на те, що самопроголошена ПМР розглядається російською та місцевою владою як геополітичний форпост Росії на Балканах. З іншого боку, Молдова цікавить деяких західних політиків як можливий плацдарм НАТО у Південно-Східній Європі.

4.2. Взаємодія в гуманітарній сфері

Важливим чинником українсько-молдовських відносин, що безпосередньо впливає на перспективи вирішення етнополітичного конфлікту в Придністров'ї, є ситуація із забезпеченням офіційним Кишиневом прав національних меншин. Адже однією з причин активізації сепаратистських рухів в Молдові в останні роки існування Молдавської РСР стала реальна чи удавана перспектива інтеграції Молдови з Румунією, яка українською, російською, гагаузькою та іншими національними меншинами Молдови сприймалася як небажаний варіант. Повернути довіру національних меншин влада Молдови може, лише гарантувавши на законодавчому рівні захист їх національних прав.

Згідно з останнім переписом населення 2004 р. у Республіці Молдова більшість населення, яку називають молдованами, складала 78%, порівняно із 9% українців, 8% росіян та 4% гагаузів. На законодавчому рівні права національних меншин у Молдові регулюються Конституцією Республіки Молдова, Законом щодо осіб, які належать до національних меншин, Концепцією національної політики Республіки Молдова. Також Республіка Молдова ратифікувала Конвенцію схеми захисту національних меншин та найбільш важливі міжнародні угоди щодо захисту прав

людини, уключно із Європейською конвенцією щодо захисту фундаментальних прав та свобод.

На даний час проблема ідентичності більшості є найбільш важливою темою політичних дебатів. Залучення політиків створює проблеми щодо назви ідентичності більшості – молдовани чи румуни – та назви мови більшості – молдавської чи румунської, із величезною різницею у відсотках та дозволеною невідповідною поведінкою технічних операторів під час останнього перепису, що створило проблему оголошених результатів [359].

У цьому контексті потрібно згадати, що прийняття органічного закону про Концепцію національної політики Республіки Молдова у грудні 2003 р. не ліквідувало суперечки, а поглибило відмінності. Концепція встановила ідентичність більшості населення, обмежуючи цим вільний вибір ідентичності населенням Республіки Молдова, права, наданого всіма угодами з прав людини та прав етнічних меншин [360].

У законі про Концепцію національної політики російська мова визначається, як «мова міжетнічного спілкування», що означає запровадження нової мови спілкування замість державної. Потрібно згадати, що мова є також частиною права осіб на ідентичність та права на вибір власної ідентичності та мови спілкування. Міжнародні положення та практика держав не знайомі з дефініцією «мова міжетнічного спілкування». Держава може нав'язати зобов'язання знати офіційну мову країни для полегшення спілкування між громадянами такої країни та для ефективного адміністрування.

Нав'язування мови меншин як «мови міжетнічного спілкування» є дискримінацією і тих осіб, що належать до більшості, і тих, хто належать до інших меншин, оскільки всі вони підпадають нерівному ставленню, що суперечить статті 20 Рамкової Конвенції про захист національних меншин, яка зазначає, що захист прав осіб, які належать до національних меншин, не може проводитися без поваги до прав інших осіб.

«Мова міжетнічного спілкування» немає сенсу тому, що якщо мова не відповідає вимогам офіційної мови, з таких причин вона не може бути нав'язана, як мова спілкування між етнічними меншинами. Водночас, офіційна мова є також мовою спілкування між етнічними меншинами. Ідея мови спілкування підтримується

іншим поняттям, яке не входить до законів, що пов'язані етнічними спільнотами, уключно із спільнотами меншин, поняттям під назвою «російськомовне населення». Застосування даної дефініції до осіб з різних національних меншин, які володіють російською мовою, суперечить самому визначенню етнічної ідентичності та представляє дискримінацію етнічних меншин та більшості.

Своїми положеннями Закон про Концепцію національної політики провокує проблеми у відносинах між етнічними спільнотами у Республіці Молдова, де молдовська більшість почувається, як національна меншина, а російська меншина поводить, як більшість. Стало природним, що всі представники більшості знають офіційну мову та російську, а етнічні росіяни знають та публічно використовують тільки російську мову.

Іншим дискусійним положенням Закону про Концепцію національної політики є проблема відповідальності осіб та організацій, уключно із політичною, за неповагу до положень закону. Установлення відповідальності, уключно з розпуском політичних партій чи неурядових організацій за недотримання положень Концепції, суперечить праву людей на ідентичність та публічну підтримку власної ідентичності, а також праву осіб на власну думку, вільного вираження та вільного об'єднання.

Отже, наявність окремих суперечливих положень Концепції національної політики є прямим шляхом до позовів до Європейського суду прав людини проти Республіки Молдова. Передусім саме через це Концепція не стала чинною.

Для гармонізації міжетнічних відносин, а відтак і для створення гуманітарних передумов урегулювання етнополітичного конфлікту в Придністров'ї влада Республіки Молдова має впровадити положення, за якими етнічні меншини зобов'язані вивчати офіційну (державну) мову у школі; офіційна мова повинна вивчатися всіма представниками етнічних меншин як елемент інтеграції до суспільного життя. Натомість із Концепції національної політики видається доцільним вилучення, як неконституційного, положення про російську мову як мову «міжетнічного спілкування». Також владі РМ слід уникати політичного залучення до дискусій стосовно ідентичності чи назви мови та гарантувати

дотримання міжнародних угод щодо прав самовизначення громадян.

Щодо держави Україна, то вона сподівається, що належному забезпеченню прав і задоволенню потреб українців у Молдові ефективно сприятиме діяльність Змішаної міжурядової українсько-молдовської комісії з питань національних меншин, утворення якої передбачено Угодою між Україною і Молдовою щодо співробітництва із забезпечення прав осіб, що належать до національних меншин [120].

Українська національна меншина – найчисельніша в Молдові. За даними останнього перепису населення у 2004 р., у Молдові мешкало 282,4 тис. українців, або 8,4% населення, а в Придністровському регіоні – 178,2 тис. осіб, або 28,8% населення [120]. Етнічні українці Молдови зберегли національні традиції, духовність, мову завдяки, у першу чергу, діяльності українських громадських організацій регіону. Зокрема в Придністровському регіоні вони представлені двома великими об'єднаннями – Регіональною громадською організацією «Укрпросвіта» та Спілкою Українців Придністров'я імені О. Бута. Крім того, в регіоні діють україномовні навчальні заклади, працюють українські редакції на телебаченні та на «Радіо ПМР», видається газета «Гомін». Також регулярно проводяться наукові й творчі заходи, реалізуються освітні проекти щодо вивчення української мови й літератури, відроджуються українські народні традиції [281].

З точки зору офіційного Києва, підтримка національної громади за кордоном – один із пріоритетних напрямів зовнішньої політики Української держави, що «сприяє розвитку національної свідомості українців, які проживають за межами України, зміцненню їхніх зв'язків із батьківщиною [22]». Реалізація цього напрямку має на меті широке залучення української громади за кордоном до суспільного життя країни, а також ефективного використання інтелектуального, духовного та культурного потенціалу діаспори в інтересах України та українського суспільства. Здійснюючи співпрацю із закордонною громадою, Україна виходить передусім із того, що така діяльність є важливою складовою внутрішньої і зовнішньої політики України та має відповідати її національним інтересам [6]. Таким чином, зі змісту нормативних

документів стає очевидним, що для ефективної реалізації цього процесу та досягнення дієвих результатів необхідно забезпечити взаємодію «закордонного українства й Української держави». Іншими словами, з одного боку, діяльність закордонних українців має бути спрямована на збереження та збагачення національних культурних і духовних цінностей у країні проживання, а також зміцнення авторитету України у світі. З іншого боку, Українська держава має піклуватися про свою діаспору, розвивати відносини з українськими громадськими організаціями для досягнення певних результатів від співпраці з ними, у тому числі в освітній, науковій, культурній, інформаційній сферах.

Очевидно, що значну роль у забезпеченні взаємодії «Україна – закордонне українство» можуть відігравати безпосередньо засоби масової інформації. Адже, по-перше, українська громада за кордоном воліє постійно перебувати в курсі подій, що відбуваються в Україні. По-друге, про зусилля закордонної громади, спрямовані на зв'язок з етнічною батьківщиною, збереження мови, національних традицій і культури, так само, як і про зустрічні зусилля держави, має знати широка аудиторія як в Україні, так і за її межами. Між тим, у випадку з українцями Придністровського регіону РМ, ця робота залишається, переважно, поза увагою засобів масової інформації України [336].

Питання української громади Придністров'я має свою специфіку, зокрема через проживання в невизнаному сепаратистському регіоні та можливості полегшеного отримання паспорту громадянина України – на відміну від етнічних українців правобережної Молдови. Придністровський конфлікт розділив українську громаду Молдови на дві частини. Це обумовлюється кількома чинниками. З одного боку, за оцінкою самих представників української громади Молдови, рівень взаємодії між організаціями обох берегів Дністра залишається невисоким та обмежується поодинокими випадками спілкування. З іншого боку, постає питання самоідентифікації, адже українці Придністров'я, на відміну від українців правобережної Молдови, вважають себе, фактично, громадянами України, що підтверджується наявністю в них українських паспортів. Крім того, лідери українського руху в Придністров'ї не тільки активно підтримують сепаратистський режим

і владні структури самопроголошеної республіки, а й ведуть відповідну агітацію серед членів української спільноти регіону. Більше того, ці ж лідери продовжують насаджувати серед етнічних українців регіону імідж Молдови як «ворога на західному кордоні ПМР [224, с. 235]».

Оскільки переважна більшість членів української меншини правобережної Молдови є лояльними громадянами РМ, це додатково ускладнює стосунки між двома українськими громадами та перешкоджає перспективам реінтеграції країни. Водночас багато хто з українців Придністров'я більшою мірою зберігає «радянську ментальність», у порівнянні з українцями правобережжя Дністра чи то суспільства України. Так, наприклад, на думку провідного українського експерта з питань Придністров'я Г. Перепелиці, українська громада Придністров'я «не є по суті українською». «Вона є частиною такого ж радянського російського соціуму, як і вся інша спільнота Придністров'я. Вони уособлюють себе з Україною тільки в тому сенсі, що можна взяти з неї та як можна її використати для власних потреб. А що стосується політичних поглядів, вони цілком заангажовані Росією і, звичайно, підтримують її політику. Я думаю, що жителі Придністровського регіону РМ далекі від того, що відбувається в Україні. Вони дуже далекі від розуміння тих демократичних цінностей, за які бореться Україна [224, с. 235]». Безумовно, ці чинники не сприяють об'єднанню зусиль українських організацій Молдови в питанні забезпечення культурно-освітніх потреб українців.

Натомість багато українців Молдови висловлюють побажання, щоб їх діти в дошкільних і середніх навчальних закладах вивчали поряд з державною мовою і рідну українську. Наразі з 1500 середніх навчальних закладів у Молдові лише у 52 викладається українська мова як окремий предмет, яку вивчають близько 6 тис. учнів (у 2006 р. таких закладів було 57, а українську мову вивчали більше 8 тис. дітей). Скаржаться українці Молдови й на фактичну відсутність української преси, радіо і телебачення. Українська присутність в електронних ЗМІ обмежується трансляцією на телеканалі «Молдова 1» 30-хвилинної програми українською мовою «Світанок» (двічі на місяць) і виходом в ефір радіожурналу «Відродження» (щочетверга). У Молдові транс-

люється лише один український телеканал «Інтер+», причому лише в мережі кабельного телебачення. Звичайно, цього недостатньо для задоволення інформаційних потреб українців. Крім того, на думку українських експертів з Групи безпекових та стратегічних студій та Інституту демократії ім. Пилипа Орлика, висловлену ними за результатами комплексного дослідження «Придністровська проблема: погляд з України», пасивна позиція України у вирішенні Придністровської проблеми та стосунках з Молдовою сприяє асиміляції молдовських українців та призводить до ігнорування їхніх прав [224, с. 266].

На цьому тлі приємним винятком стало повідомлення про участь делегації Посольства України в РМ у церемонії освячення Главою Фалештської і Східно-Молдовської єпархії Української православної церкви Київського патріархату, єпископом Філаретом Пинку місця майбутнього церковного комплексу в селі Кожушне, розташованому у 20-и км від Кишинєва, 10 жовтня 2010 р. У ході будівництва поруч із будівлею церкви планується спорудити приміщення для недільної школи і бібліотеки. Між тим, у жовтні 2009 р. Міністерство юстиції Республіки Молдова офіційно зареєструвало Фалештську і Східно-Молдовську єпархію Української православної церкви Київського патріархату, яка була утворена у 2004 р. Цим створено перший прецедент за кордоном: поширення юрисдикції Української церкви на територію зарубіжної країни, що сприяє духовному відродженню української громади Молдови, забезпеченню прав і задоволенню релігійних потреб її представників.

Дещо кращою видається ситуація із забезпеченням освітньо-культурних потреб українців у придністровському регіоні Молдови. Влада Придністров'я, де мешкає понад 100 тис. громадян України, більшість яких є етнічними українцями, вважає їх етнічною меншиною, а однією з трьох основних національностей (поряд із молдованами та росіянами), які живуть на його території. Щорічно понад 150 українців Придністров'я отримують можливість здобувати вищу освіту на теренах етнічної Батьківщини. У Придністров'ї видається україномовна газета «Гомін», що виходить раз на тиждень, транслюється п'ять українських телеканалів, але, щоб дивитися чотири з них, придністровці мають платити неабиякі гроші. На терені самопроголошеної ПМР

функціонують українська школа в місті Рибниця й українська гімназія в Бендерах.

Сприяє поглибленню співпраці з українською громадою в Молдові і розвитку двостороннього культурного співробітництва з країною перебування діяльність Культурно-інформаційного центру, створеного у 2007 р. у складі Посольства України в Республіці Молдова.

Відзначимо, за даними Держслужби статистики Мінекономіки ПМР, населення Придністровської Молдавської Республіки на 1.10.2010 р. становило 518,7 тис. осіб, у містах проживало 357,8 тис. осіб, у сільській місцевості – 160,9 тис. осіб. У 2010 році (січень-вересень) населення ПМР зменшилося на 3822 особи (на 1979 осіб за рахунок перевищення смертності над народжуваністю і на 1843 осіб за рахунок міграційного відтоку). Національний склад населення: молдавани – 31,9%, росіяни – 30,3%, українці – 28,8%, інші національності – 7,1% [292, с. 34].

Участь українця Євгена Шевчука у вищезгаданих виборах свідчить також про великий інтерес України у вирішенні Придністровського конфлікту. Мова йде про русифікацію українського населення на території Придністров'я, що є прикладом прояву російського націоналізму в інших державах [225].

Протягом 2008 – 2010 років український Інститут демократії імені Пилипа Орлика за підтримки організації «Група стратегічних та безпекових студій» провели дослідження «Придністровська проблема: погляд з України», результати якого засвідчили, що українці у Придністровській Молдавській Республіці зазнають дискримінації за національною ознакою. Найчастіше це проявляється у процесі призначення на ключові посади, а також у процесі задоволення їхніх національно-культурних потреб. Також відбувається асиміляція українців саме російським культурним середовищем [225].

Ще одним доказом цього є той факт, що влада Молдови не надала дозволу на відкриття закордонної виборчої дільниці під час парламентських виборів до Верховної Ради України (2012 р.) на території невизнаної республіки Придністров'я. Громадяни України, які проживають у Молдові, змогли взяти участь у голосуванні лише на двох ділянках – у Кишиневі і в Бельцях. За словами посла України в Молдові С. Пирожкова, «у Молдові є тільки ще одне місце, яке по

букві закону може претендувати на розміщення виборчої дільниці – «Народний дім» у Тирасполі, що відноситься до території посольства України. Однак дозвіл на відкриття там виборчої дільниці від офіційних властей Молдови не отримано [59]].

Окрім того, понад 150 тис. громадян України і 180 тис. – Росії проживають на території Придністров'я. Водночас, вони позбавлені можливості вільно пересуватися через кордон з Молдовою через існуючий конфлікт [254].

У 2011 році Президент України В. Янукович заявив, що Україна зацікавлена у врегулюванні Придністровського конфлікту на принципах збереження територіальної цілісності Молдови та надання Придністров'ю особливого статусу [225].

У вирішенні цього конфлікту найбільше зацікавлена саме Україна, оскільки на території Придністров'я проживає значний відсоток українців. Невирішеність Придністровського конфлікту загрожує поживленню сепаратистських тенденцій в Україні. Україна проголосила вирішення придністровського питання пріоритетом № 1 свого головування в ОБСЄ у 2013 році [225].

Етнічні росіяни (201 218 тис. осіб за даними перепису – 2004) складають 5,95% усього населення Молдови. Попри те, що російська меншина є лише третьою за чисельністю етнічною групою, її чіткі політичні, мовні та культурні уподобання несуть головний виклик для нового молдавського уряду та проголошеного ним курсу на євроінтеграцію. Деякі необачливі політичні кроки нової влади посилюють напругу й поглиблюють поділ між російською меншиною та етнічним населенням молдаван і українців [187].

Прихід до влади в РМ прозахідного «Альянсу за європейську інтеграцію» у 2009 р. міг би посилити вплив європейського фактора, однак затяжна політична криза відсунула питання про придністровський конфлікт на задній план як для політичної еліти, так і для простих жителів республіки. Якщо у 2008 р. 1,5% населення Молдови вважало важливим урегулювання відносин із ПМР, то на початку 2011 р. ця цифра склала менше 1% [292, с. 9].

Усе більше людей у Молдові починають розуміти, що інтегрувати Придністров'я можна тільки на соціальному рівні – кожного жителя Лівобережжя зацікавити новими можливостями.

Тобто інтегрувати не ПМР в цілому, а суспільство й окремі населені пункти. Особливо це стосується молоді і людей середнього віку, які не отримують фінансових доплат від російського уряду. Здійснити такий проект Молдова зможе тільки за умови широкоформатної підтримки з боку ЄС [292, с. 9].

Молдова на сьогодні не в змозі самостійно вирішити Придністровський конфлікт або боротися з викликами безпеки, які є його результатом. Кишинів схиляється до концепції регіональної безпеки, сподіваючись, що ця тема стане складовою Європейської стратегії безпеки [292, с. 9].

Відзначимо, гуманітарна політика України щодо Придністров'я зосереджена, зокрема, на освітянському напрямі. Для шкіл, де викладається українська мова, дитячих садків, кафедри української філології при Тираспольському університеті імені Тараса Шевченка з боку Міністерства освіти і науки України, громадських організацій і місцевих адміністрацій України надавалися підручники, організовувалися методичні семінари за участю українських фахівців – педагогів-україністів, відбувався обмін досвідом між навчальними закладами. Велике значення мало надання Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України квот на навчання українців, які проживають за межами нашої країни, у вищих навчальних закладах [87].

У сфері культури за сприяння української сторони (Міністерства культури України та товариства «Україна-Світ») організовувалися виступи в регіоні відомих українських митців, зокрема Ніни Матвієнко, Оксани Білозір, Національного академічного українського народного хору імені Г. Верьовки тощо [87].

Допомога надавалася різними каналами, зокрема дипломатичним: знаковою подією було започаткування МЗС України Культурно-інформаційного центру у складі Посольства України в Республіці Молдова, що здійснює роботу в тому числі в Придністровському регіоні. Першим заходом у приміщенні центру було відзначення Дня Соборності України в січні 2007 р. за участю представників громадських організацій українців з обох берегів Дністра. Посольство України було також ініціатором створення українського культурного центру при Тираспольському університеті імені Тараса Шевченка, відкритого в жовтні 2007 року.

За підтримки України було започатковано ще один осередок української культури в Тирасполі [87].

Українську громаду Правобережної Молдови представляють етнічні українці, які, переважно, є громадянами РМ. Офіційно в РМ (включаючи лівобережний регіон) зареєстровано 10 таких громадських організацій. При Бюро міжетнічних відносин Молдови акредитовані, наприклад, Українська громада, Спілка українців, Жіноча громада українок Молдови, Товариство «Просвіта» ім. Т.Г. Шевченка, Благодійний фонд професійних художників та українських народних майстрів «Відродження», Кишинівська громада українців ім. Петра Могили, Асоціація української молоді «Злагода», Асоціація «Квітучий край», а також дві організації українців Придністровського регіону РМ [187].

Значну роботу з відродження українства регіону (вивчення української мови, створення аматорських мистецьких колективів, широке відзначення Дня незалежності України, Шевченківських днів, проведення щорічних фестивалів української пісні «Пшеничне перевесло» тощо) здійснюють громадські організації самого Придністров'я (Спілка українців Придністров'я, громадська організація «Укрпросвіта»), а також України (товариства «Україна-Світ», «Просвіта») [87].

Разом з тим, голова Спілки українців Придністров'я Л. Ткачук зазначає, що «сьогодні є проблема і в Україні. На жаль, зважаючи на змінюваність влади, ніхто ще не прийняв жодного концепту відносно Придністров'я. Позаяк немає стратегічного бачення ситуації Придністров'я, чіткої політики. Ми змушені доводити, що маємо якісь права. Більшість наших дітей навчається в Україні, але квоту отримати дуже важко і задля цього потрібно звертатися до численних інстанцій. До порівняння, випускники молдавських шкіл отримують до 5-6 тис. місць на безкоштовне навчання в університетах Румунії. Ми маємо проблему з перетином кордону. Нашу республіку завжди піддавали різним зовнішнім негативним факторам. У цій ситуації, зрозуміло, ми були раді будь-якій підтримці від будь-якої держави. Ця допомога надійшла з боку Росії [87]».

Таким чином, оцінюючи сьогоденню ситуацію української меншини, можна сказати, що майже нічого не змінилося з часу,

коли до влади прийшов Альянс за європейську інтеграцію. Із тез найактивніших членів українських НУО Молдови можна узагальнити, що члени української громади залишаються доволі пасивними і не виявляють великої зацікавленості в участі у політичному житті країни, громадянами якої вони є. Окремою проблемою є практично повна відсутність або дуже низький рівень контактів між українцями, що проживають на правому березі Дністра, зокрема в Республіці Молдова, та тими, які мешкають на лівому березі, у сепаратистській Придністровській Молдавській Республіці. Представники української громади Республіки Молдова іноді скаржаться, що Посольство приділяє українцям Придністров'я набагато більше уваги, ніж українцям Правобережної Молдови [187].

Загалом, українська громада Молдови не має чіткої позиції, яка вирізняла б її як найбільшу етнічну меншину, що мало б створювати можливості впливати на ситуацію, зокрема стосовно культури та освіти. Українці Молдови залишаються подібними членам інших меншин, зокрема щодо політичних поглядів та уподобань, які не співпадають із позиціями титульного етносу.

Підтримка української громади регіону та її європеїзація могла б також здійснюватися через залучення до європейських культурно-гуманітарних проєктів, наприклад, у рамках Ради Європи, досвід якої у сприянні налагодженню міжкультурного діалогу важко переоцінити [87].

Водночас, пасивна позиція України у вирішенні придністровської проблеми та стосунків з Молдовою сприяє асиміляції молдовських українців та призводить до ігнорування їхніх прав. За дослідженнями Групи стратегічних та безпекових студій та Інституту демократії ім. Пилипа Орлика, з'ясовано, що тисячі українців в Молдові піддаються дискримінації за національною ознакою під час призначення на ключові посади та задоволення їхніх національних потреб, зазначив експерт Групи Ярослав Матійчек: «Відбувається дивна асиміляція українців навіть не в молдовське, а в російськомовне культурне середовище. Це не йде на користь розвитку ані України, ані самої Молдови [280]».

Інші експерти зазначили, що вирішенню двосторонніх проблем заважає заангажованість експертів, політизація проблем та недооцінка ролі української громади Молдови, яка могла б виступати в ролі єднальної ланки для двох берегів Дністра. За оцінками учасників дослідження, українська преса або ігнорує проблему придністровського «замороженого» конфлікту та проблеми у відносинах України з Молдовою, або передруковує повідомлення на цю тему із російських ЗМІ. А це спричиняє байдужість до цієї проблеми українського суспільства та політиків [280].

Першочерговим завданням для української громади Молдови є відновлення контактів, ініціювання проєктів, що дозволять поєднати інтереси українців обох берегів Дністра, активність Посольства України в Республіці Молдова спрямована на ліквідацію умовного поділу на українців правобережжя та лівобережжя Дністра. Що стосується співпраці неетнічних громадських організацій Придністровського регіону, то вкрай важливою є підтримка тих структур, що поділяють ідеї реінтеграції, а лідери яких не прагнуть отримувати фінансову допомогу міжнародних структур та українських партнерів, при цьому й надалі відстоюючи принципи сепаратистського розподілу Республіки Молдова на дві окремі держави.

Окрім зазначеного, громадянське суспільство України та Молдови має достатній потенціал для того, щоб спираючись на власний досвід, знання специфіки регіону та особливостей функціонування неурядових організацій, що працюють у сфері врегулювання Придністровського конфлікту, надавати відповідну інформацію донорським структурам, міжнародним чи/та європейським структурам, зацікавленим у здійсненні свого внеску у врегулювання конфлікту та подолання його наслідків. Співпраця проєвропейських аналітичних центрів України та Молдови у цій сфері, розробка та поширення інформаційних бюлетенів з такою інформацією іноземними мовами, стало б, до певної міри, на заваді поширенню дезінформації про придністровський регіон Молдови та сприяло б діяльності і розвитку в ньому громадянського суспільства. При налагодженні співпраці між українськими та молдовськими неурядовими структурами, уключно із такими ж структурами у Придністровському регіоні, необхідно зважати на можливість співпраці з офіційно

незареєстрованими групами активістів та громадськими ініціативами. Відсутність ресстрації у «квазідержавних» придністровських структурах надає їм ширше поле для маневру, позбавляє необхідності виступати ретрансляторами «офіційної пропаганди ПМР». Прикладом структур, що мали б стати предметом уваги міжнародних донорів та партнерів з України (передусім – правозахисних організацій) можуть бути організації вчителів шкіл, які з'явилися після так званої «шкільної кризи» 2003 р.

Більшу увагу необхідно приділити інформуванню придністровської громадськості: з одного боку, щодо політичних трансформацій, які мають місце у Правобережній Молдові та Україні, з іншого – щодо європейських реформ і можливостей, які відкривають життєву перспективу перед жителями Придністровського регіону. Доречним видається створення громадського порталу, що став би майданчиком для народної журналістики та народної дипломатії (на кшталт порталу www.maidan.org.ua), який був би корисним для подолання у цьому регіоні російського інформаційного домінування. Не можна лишати поза увагою і потенціалу, який містять у собі т.зв. ресурсні центри для неурядових організацій. Вдалим прикладом такого ресурсного центру у Молдові можна вважати Центр ресурсів і розвитку для Придністров'я, в Україні – ресурсний центр «Гурт» – поєднання досвіду цих структур, створення ресурсного центру, який би забезпечував інформування неурядових організацій Молдови та України про можливості фінансової підтримки проектів, залучення волонтерів та експертів з придністровської тематики стало б суттєвим чинником налагодження співпраці неурядових організацій України та Молдови, позитивно позначилося б на розширенні кола неурядових гравців, що цікавляться придністровською тематикою і можуть зробити внесок у подолання наслідків Придністровського конфлікту.

Підводячи підсумки, зазначимо, що Україна і Молдова як держави-сусіди зробили конкретні кроки для утвердження принципів реального добросусідства і плідного регіонального співробітництва. Однак практика засвідчує, що це українсько-молдовське співробітництво знаходиться сьогодні ще на початковому етапі, а в його поглибленні є ще багато резервів економічного, політичного і соціально-психологічного характеру.

Зважаючи на значну довжину українсько-молдовського кордону й чисельну українську громаду в регіоні, Україна має ефективніше застосовувати інструменти соціокультурного, економічного і політичного впливу на Придністров'я. До таких засобів слід віднести митний режим як інструмент економічного впливу. Навіть наміри щодо їхнього безпосереднього застосування матимуть значний вплив як на ситуацію у Придністров'ї, так і на політику зацікавлених сторін.

Також Україні слід застосувати й такий важіль впливу в регіоні, як проблема громадянства у Придністров'ї й українські можливості її розв'язання. На виняткову увагу заслуговує й сфера освіти в Придністров'ї, оскільки існуюча ситуація шкодить національним інтересам України. Створений у Придністров'ї російськомовний культурний простір сприяє асиміляції етнічних українців регіону. Обмеження в царині освіти України для абітурієнтів з Придністров'я лише посилюють цей процес, тому нагальним є розв'язання цих проблем на спільних концептуальних засадах.

Системне і послідовне застосування наявних у розпорядженні України важелів впливу на ситуацію у Придністров'ї дозволить впливати як на політику одного із суб'єктів конфлікту, так і на перебіг конфлікту в цілому. Це сприятиме захисту національної безпеки і посилюватиме роль України у процесі врегулювання Придністровського конфлікту.

Серед першочергових завдань для налагодження продуктивної комунікації між двома країнами стоїть потреба розбудови довіри між політичними елітами та відповідними державними структурами, які вже тривалий час не мають продуктивних комунікацій, бо зав'язли в розв'язанні проблем, вирішення яких потребує політичної волі та здатності до компромісів. Відповідальні посадові особи з обох боків мають усвідомити, що тривале зволікання розв'язання технічних питань, таких як завершення оформлення прав України на 7 км автодороги в районі села Паланка, делімітації та демаркації кордону в районі Новодністровської ГЕС та порту Джурджулешти не є нашою перевагою, а лише грає на зниження міжнародного авторитету як України, так і Республіки Молдова. У цих питаннях політики мають або якнайшвидше виконати досягнуті домовленості там, де вони вже були досягнуті (Паланка), або продемонструвати здатність до відповідального діалогу та компромісу там, де зберігаються спірні питання (Новодністровськ, Джурджулешть та деякі інші питання).

Однак, навіть попри окремі невирішені проблеми з Молдовою, зазначимо, що Україна і Молдова як держави-сусіди зробили конкретні кроки у формуванні партнерських відносин. У цілому ж українсько-молдовське партнерство у Придністровському регіоні перебуває сьогодні на початковому етапі, а для його поглиблення є чимало резервів у політичній, економічній і гуманітарній сферах, уміле використання яких сприятиме врегулюванню конфлікту в Придністров'ї і виведенню міждержавних відносин України і Молдови на стратегічний рівень.

Висновки до розділу 4

Отже, дослідження потенціалу українсько-молдовських відносин підтвердило, що вагомим чинником вирішення придністровського конфлікту може стати налагодження прозорої економічної співпраці між Україною та Придністровським регіоном РМ. В аналізі регіональних та локальних конфліктів як загрози для національної безпеки країни не можна оминати економічної складової. Аналіз регіональних та локальних конфліктів (у тому числі й придністровського) показує, що, зазвичай, територія «замороженого» конфлікту перетворюється в тінюву зону. Економіка перестає розвиватись і переходить у форму класичної тінювої економіки. Відсутні транспарентна фіскальна й бюджетна системи, відсутні нормальні регулятори. Усе це представляє загрозу для регіональної системи безпеки.

У зв'язку із цим, ефективним кроком на шляху до реінтеграції Молдови могли б стати тристоронні контакти бізнес-структур Молдови, України та Придністровського регіону, адже ефективна інтеграція може відбуватися, як свідчить приклад Європейського Союзу, на підставі економічних чинників, які в подальшому сприяють інтеграції політичній. Щоправда, при цьому перед політичними гравцями стоїть складне завдання – віднайти необхідний баланс, який би сприяв економічному зростанню Придністров'я та його реінтеграції до РМ та не заохочував би відцентрових дій ПМР щодо РМ.

Перспективною з точки зору реінтеграційного потенціалу стала б і робота з налагодження контактів між українцями Правобережної Молдови та Придністровського регіону. Щоправда, при цьому слід ураховувати те, що у Придністровському регіоні українські громади «спрямовують» власний етнокультурний розвиток в антимолдовське русло, що руйнує консолідованість молдовських українців лівого і правого берегів Дністра. Водночас, ця ж обставина антагоністично

налаштовує перших щодо Молдови й Румунії, перетворює їх на інструмент втілення Тирасполем політики сепаратизму. Подолати цю проблему можна, зосередившись на підтримці проєктів, що сприяли б об'єднанню українців Молдови. Поза тим, необхідно домагатися викорінення практики русифікації національних меншин Молдови. Доречною також видається просвітницька робота з метою розповсюдження даних про забезпечення прав та задоволення потреб етнічних спільнот молдован в Україні, українців в Молдові. Комплексного вирішення в даному контексті вимагає і проблема подвійного громадянства у Придністровському регіоні Республіки Молдова, яка донедавна не знаходила належної уваги з боку органів державної влади України. Задля її вирішення видається необхідним переглянути політику масового надання громадянства України жителям Придністровського регіону РМ, а також спонукати етнічних українців, котрі проживають на території Придністровського регіону РМ і не планують виїхати з регіону, отримувати громадянство Республіки Молдова. Проте такі процеси мають супроводжуватися всебічним задоволенням етнокультурних потреб українців та інших етнічних меншин Республіки Молдова з боку держави у повній відповідності з європейськими стандартами, нормами та міжнародними угодами, учасниками яких є Україна та Молдова.

Не можна лишати поза увагою і питань українсько-молдовського кордону, зокрема на його придністровській ділянці. Недоліки функціонування режиму українсько-молдовського кордону криються у сплетінні сепаратистського (придністровського) і контрабандного чинників. Відтак, важливе значення для належного забезпечення функціонування кордону має політична воля української і молдовської сторін щодо завершення процесу демаркації кордону; подолання проблеми недостатності його матеріально-технічного оснащення; подолання дефіциту якості організації режимів митного і прикордонного контролю. Не менш важливим чинником у забезпеченні ефективного функціонування українсько-молдовського кордону стали б корективи до мандату Місії EUBAM у напрямі розширення її повноважень. Поширення мандату прикордонної Місії ЄС на територію Придністровського регіону РМ могло б стати важливою складовою цілісної програми заходів, спрямованих на реалізацію реінтеграційного проєкту.

ВИСНОВКИ

У дослідженні проаналізовано вплив етнополітичного конфлікту у Східному регіоні Республіки Молдова на сучасний стан та перспективи українсько-молдовських відносин. На основі мети та визначених завдань монографічного дослідження автор сформулював такі наукові положення та висновки:

1. Основними факторами виникнення етнополітичного конфлікту є етнічна диференціація соціуму, різна культурна, релігійна, геополітична та інша орієнтація етнічних груп та відмінності в їх політичних і соціально-професійних статусах, руйнація традиційних норм та цінностей, кризова суспільна динаміка. Роль ініціатора та організатора етнополітичного конфлікту, зазвичай, виконують політичні еліти, відповідна поведінка яких найчастіше зумовлена прагненням використати конфліктну політизацію етнічності для забезпечення своїх корпоративних економічних, владно-політичних та інших інтересів. Сприяє такій політизації актуалізація відмінностей етнічних (регіональних) ідентичностей, питань нерівномірності етнічного і регіонального розподілу владних, економічних, земельних, територіальних та інших суспільних ресурсів, реальне або штучне загострення мовних, релігійних, культурних проблем, наявність дискримінації за етнічною ознакою, зовнішнє втручання в ситуацію.

2. Попри доволі ґрунтовне вивчення вітчизняними і зарубіжними науковцями етнополітичного конфлікту в Придністров'ї, комплексне дослідження його суті, предмета і впливу на українсько-молдовські міждержавні відносини не проводилося, і тому становить значний дослідницький та практично-політичний інтерес, зокрема в аспекті необхідності системного вивчення ситуації для визначення заходів, реалізація яких здатна сприяти відверненню і блокуванню конфліктної етнополітичної динаміки, розв'язанню конфлікту, а відтак стабілізації загальної суспільної ситуації. Придністровський конфлікт виник унаслідок синергетичної дії великої кількості історичних, етнополітичних, економіко-соціальних, гуманітарних та міжнародних (геополітичних) чинників. Він суттєво впливає на розвиток українсько-молдовських міждержавних відносин, які при цьому мають значний конструктивний потенціал щодо розв'язання самого конфлікту.

3. Історичним корінням Придністровський етнополітичний конфлікт сягає Першої світової війни, краху Російської та Австро-Угорської імперій. Ці події актуалізували проблему державної належності Бессарабії та Буковини, етнічної і державно-територіальної самоідентифікації різних груп населення названих регіонів. Так виникло «бессарабське питання» у міжнародних відносинах. Його вирішення ускладнювалося впродовж десятиліть не тільки суперечками дипломатів, політиків, науковців, але й існуванням певних стереотипів у свідомості населення України, Молдови та Румунії, оскільки «історична справедливість» у кожній із сторін була «своєю» і багато в чому залишається такою дотепер. Національний фактор хоча й брався до уваги при вирішенні територіальних проблем політиками, але частіше він використовувався ними як ресурс для задоволення реальних або позірних геополітичних і стратегічних інтересів їх країн. Обґрунтування керівництвом СРСР прав на територію Бессарабії включало заперечення етнічної тотожності молдован і румунів. Створення ж АМСРР у складі УСРР використовується владою самопроголошеної ПМР як аргумент для легітимації її сепаратистської політичної поведінки.

4. Інтереси зовнішньополітичних гравців щодо Придністровського конфлікту в Молдові різноспрямовані, багатоскладові, взаємопов'язані і при цьому часто суперечливі і взаємоблокуючі. Цим зумовлено малу результативність ініціатив і дій з урегулювання конфлікту за посередництва міжнародних організацій та інших держав. Для України питання врегулювання конфлікту в Придністров'ї має кілька вимірів: *гуманітарний* (у Придністров'ї і всій Молдові мешкає велика кількість етнічних українців, а також громадян України різних національностей, захист їхніх прав є обов'язком держави); *економічний* (Україна, Молдова і її Придністров'я мають спільну необхідність і значний потенціал взаємовигідної економічної співпраці); *політико-регіональний* (Україна зацікавлена в суспільній стабільності в державі, з якою має спільний кордон, а також має підстави для регіонального лідерства в національних інтересах та інтересах усіх країн Причорномор'я, Центрально-Східної Європи).

5. У комплексі обставин, що визначають зацікавленість України в урегулюванні Придністровської проблеми, найгострішою є загроза національній безпеці держави. Така загроза фор-

мується у зв'язку з існуючими та ймовірними соціально-політичними, економічними та іншими проблемами, зумовленими певним незбігом інтересів України і Росії в регіоні, а також із геополітичним проектом «Велика Румунія». Зокрема деякі дії Росії та Румунії в Причорномор'ї створюють серйозну небезпеку існуванню та територіальній цілісності Молдови як суверенної держави, через що в геополітичній ситуації в регіоні, частиною якого є Україна, формуються нові конфліктогенні чинники. У зв'язку із цим статус та політична активність України як «третьої сили» щодо сторін Придністровського конфлікту є вкрай важливими як для всієї Центрально-Східної Європи і її Причорноморського сегмента, так і для двосторонніх відносин України з іншими державами, зокрема з Молдовою. Щодо ситуації в Придністров'ї позиції України і Республіки Молдова зближує певна дотичність їхніх інтересів. Виявами і водночас чинниками такої близькості є, зокрема, такі:

- спорідненість геополітичних, у тому числі безпекових проблем обох держав, зумовлених російською військовою присутністю, територіальними претензіями з боку Румунії, енергетичною та іншою залежністю від політики Російської Федерації;

- пряма фінансова, матеріально-технічна, інформаційна підтримка Росією «співвітчизників» на території суверенних України та Молдови, а також деякі специфічні елементи поведінки румунської сторони, зокрема заохочення нею громадян України і Молдови до отримання громадянства Румунії, у зв'язку із чим формуються ситуації етнополітичної напруги;

- спільна зацікавленість у вирішенні Придністровського конфлікту на засадах збереження територіальної цілісності і зміцнення державного суверенітету Республіки Молдова;

- одновекторна зовнішньополітична мета – європейська інтеграція, реалізація якої вимагає стабільності як усередині кожної з держав, так і у відносинах із країнами-сусідами.

6. В українській політиці щодо Придністровського конфлікту простежується п'ять якісно відмінних періодів. У *першому періоді* (1992–1996-й рр.) позиція України була вичікувальною й обмежувалася переважно декларативними або спільними (з іншими сторонами придністровського врегулювання) заявами про підтримку територіальної цілісності Республіки Молдова. У *другому періоді*

(1996-1999-й рр.) Україна стала активним учасником (із 1997 р. – країною-гарантом) процесу придністровського врегулювання; кульмінацією тут стало висунення Україною у 1999 р. плану поетапного врегулювання Придністровської проблеми. *Третій період* (1999–2004-й рр.) збігається з другою президентською каденцією Л. Кучми і вирізняється тим, що у придністровському питанні політична поведінка української влади зблизилася з поведінкою влади Російської Федерації. *Четвертий період* (2005-2009-й рр.) означений більшою самостійністю й активністю України та її намаганнями об'єднати зусилля всіх учасників придністровського врегулювання навколо «Декларації про ініціативу України щодо врегулювання Придністровського конфлікту» (т. зв. «план Ющенка»). Декларація засвідчила прагнення української сторони перейти від тактико-ситуативного реагування на етнополітичну динаміку в Придністров'ї до системної політичної стратегії в регіоні і самоутвердження в статусі дієвого і прогнозованого учасника процесу врегулювання Придністровського конфлікту. Однак задекларована ініціатива не була підтримана всіма зацікавленими сторонами, тому Україна знову зайняла вичікувальну позицію. *П'ятий період* розпочався після президентських виборів в Україні у 2010 р. і пов'язаний з загальною корекцією зовнішньополітичного курсу держави. Незавершеність і суперелівість цієї корекції виявилися і в політиці щодо Придністровського конфлікту: Україна не демонструє наступності і наступальності в реалізації намірів попереднього періоду і не виявляє якихось нових скільки-небудь помітних ініціатив і дій, хоча їх підготовка і реалізація цілком імовірні з огляду на стратегічні інтереси держави в регіоні.

7. Вагомим чинником розв'язання Придністровського конфлікту може стати налагодження прозорої економічної співпраці між Україною та Придністровським регіоном РМ. Зокрема ефективним кроком на шляху до реінтеграції Молдови могли б стати тристоронні контакти бізнес-структур Молдови, України й Придністров'я, адже ефективна інтеграція відбувається, як показує приклад Європейського Союзу, передовсім на економічній основі, формування якої стимулює наступну інтеграцію. При цьому учасникам тристоронньої економічної взаємодії важливо опрацювати такі її форми і способи, які б забезпечували баланс їх економічних і політичних інтересів, не захоплювали б відцентрових дій самопроголошеної ПМР та стимулювали

інтеграцію її економічного потенціалу в економічний простір РМ і систему її господарських зв'язків з Україною та іншими державами. Індикаторами такого балансу можна визначити: а) показники економічної ефективності взаємодії для кожної з її сторін, б) параметри взаємовигідного розподілу праці як інтеграційного чинника щодо економіки, політики та інших сфер суспільних зв'язків.

8. Перспективним напрямом розвитку молдовсько-придністровського реінтеграційного потенціалу може стати налагодження контактів між українцями Правобережної Молдови та Придністровського регіону. Робота має проводитися в таких формах, які б мінімізували негативні для інтеграції загально молдовського соціуму процеси в українській громаді Придністров'я. Серед таких процесів – політизоване «спрямування» етнокультурного розвитку українців, котрі живуть на території ПМР, в антимолдовське і певною мірою проросійське русла, що перешкоджає їх єднанню з українцями правого берега Дністра. Водночас ця обставина антагоністично налаштовує українців Придністров'я щодо Молдови й Румунії та стимулює підтримку ними сепаратистської поведінки тираспольської влади. Доречною видається просвітницька робота з поширення відомостей про можливості забезпечення прав та задоволення потреб етнічних молдован в Україні і етнічних українців у Молдові.

9. Комплексного вирішення потребує проблема подвійного громадянства у Придністровському регіоні Молдови. Досі немає стратегічної визначеності у ставленні до цієї проблеми держави Україна та її уповноважених органів. Зокрема варто було б критично оцінити доцільність продовження політики полегшеного надання українського громадянства жителям Придністровського регіону РМ і водночас опрацювати питання вад, переваг і способів, стимулювання етнічних українців та осіб інших національностей – вихідців з України, які проживають і планують надалі проживати на території Придністровського регіону РМ, до отримання молдовського громадянства. При цьому важливо розробляти і реалізувати національні та спільні українсько-молдовські програми якнайповнішого забезпечення прав і задоволення культурних потреб осіб і груп осіб різної етнічної належності у складі населення обох держав відповідно до європейських стандартів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

І. ДЖЕРЕЛА

1. Архівні документи

Центральний державний архів

Вищих органів влади і управління України (м. Київ)

Ф. 1115. Українська Центральна Рада

1. Ф. 1115, оп. 1, спр. 20. Протоколи засідань Комітету Центральної Ради. 22 серпня–10 вересня 1917 р., 20 арк.

Ф. 2592. Народне міністерство закордонних справ (Генеральне секретарство справ міжнародних) УНР доби Центральної Ради

2. Ф. 2592, оп. 1, спр. 123. Листування дипломатичного відділу по питанню про Бессарабію, 218 арк.

Центральний державний архів громадських об'єднань України (м. Київ)

Ф. 1. Центральний комітет Комуністичної партії України

3. Ф. 1, оп. 16, спр. 1. Особая папка рішень Политбюро ЦК КП(б)У с 12 октября 1923 г. по 19 ноября 1925 г., 290 арк.

4. Ф. 1, Оп. 20, Спр. 1841, арк. 7.

2. Офіційні документи

5. Виступ президента України В. Ющенка на Всеукраїнських зборах представників місцевого самоврядування у квітні 2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nrcu.gov.ua/index.php?id=4&listid=1356>. – Ресурс доступний на 2005 р.

6. Державна програма співпраці із закордонними українцями на період до 2010 року та інші документи на сайті Міністерства закордонних справ України. Перелік законодавчих актів, що регламентують взаємодію України із закордонними українцями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/publication/content/5551.htm>. – Заголовок з екрану.

7. Договір про добросусідство, дружбу і співробітництво України і Республіки Молдова від 23 жовтня 1992 року // Голос України. – 1992. – 25 жовт.

8. Заява МЗС України з приводу порушень домовленості про припинення вогню в районі конфлікту у Придністров'ї // Голос України. – 1992. – 22 квіт.

9. Заява Президента України Леоніда Кравчука у зв'язку з подіями у Молдові // Голос України. – 1991. – 17 груд.

10. Заява Президії Верховної Ради України з приводу збройного конфлікту у Республіці Молдова // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 26. – С. 380.

11. Заява Уряду України // Факт. – 1992. – 3 лип.

12. Заява Уряду України у зв'язку із загостренням ситуації у придністровських районах Республіки Молдова // Голос України. – 1992. – 22 трав.

13. Меморандум об основах нормализации отношений между Республикой Молдова и Приднестровьем (подписан в г. Москва 08.05.1997) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.lawmix.ru/abro.php?id=6291>. – Загл. с экрана.

14. Меморандум про надання допомоги в питаннях стабілізації кордону між Україною та Республікою Молдова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.eubam.org/doc/memorandum_ua.zip. – Загл. с экрана.

15. План урегулювання приднестровской проблемы [Электронный ресурс] // Міністерство закордонних справ України [офіційний сайт]. – Режим доступа : <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/publication/content/2802.htm>. – Загл. с экрана.

16. Про Основні напрями зовнішньої політики України : Постанова Верховної Ради України від 2 липня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – 37. – Ст. 379.

17. Совместное заявление участников Киевской встречи по вопросам нормализации отношений между Республикой Молдовой и Приднестровьем // Феномен Приднестровья. – 2-е изд. – Тирасполь : РИО ПГУ, 2003. – С. 305–306.

18. Спільна заява Президентів України, Республіки Молдова та Російської Федерації про якнайшвидше політичне врегулювання придністровського конфлікту 19 січня 1996 р. [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступа : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=998_007. – Заголовок з екрану.

19. Угода між Національним банком України та Національним банком Молдови про організацію міжбанківських розрахунків (щодо припинення дії Угоди з 19.09.2009 див. Лист Національного банку № 13-114/6638-18730 (в8730500-09) від 07.10.2009) Документ 498_135, редакція від 08.05.1997 [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу: http://www.zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=498_135. – Заголовок з екрану.

20. Угода між Національним банком Молдови та Національним банком України про організацію розрахунків. Документ 498_007, редакція від 27.10.1992 [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу: http://www.zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=498_007. – Заголовок з екрану.

21. Угода про торговельно-економічне, науково-технічне і культурне співробітництво між Придністров'ям і Одеською областю // Гомін. – 1998. – 1 серп.

22. Указ Президента України № 875/2006 від 13 жовтня 2006 року «Про Національну концепцію співпраці із закордонними українцями» [Електронний ресурс] // Офіційне інтернет-представництво Президента України. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/5096.html>. – Заголовок з екрана.

II. ЛІТЕРАТУРА

1. Монографії, статті

23. Абдулатипов Р. Г. Этнополитические конфликты в странах СНГ : некоторые миротворческие и правовые механизмы разрешения / Р. Г. Абдулатипов. – Баку : [б.и.], 1996. – 365 с.

24. Абдулатипов Р. Г. Этнополитология. Этнос и государства. Этнополитические конфликты – причины и пути их разрешения / Р. Г. Абдулатипов. – СПб. : Питер, 2004. – 313 с.

25. Авксентьев В. А. Региональная конфликтология : концепты и российская практика / В. А. Авксентьев, Г. Д. Гриценко, А. В. Дмитриев ; под ред. М. К. Горшкова. – М. : Альфа-М, 2008. – 368 с.

26. Амелин В. Н. Власть как общественное явление / В. Н. Амелин // Социально-политические науки. – 1991. – № 2. – С. 6–8.

27. Анискевич А. С. Введение в общую теорию конфликтов / А. С. Анискевич, А. В. Дмитриев, В. Н. Кудрявцев. – М. : ИНИОН РАН, 1993. – Ч. 1. – 212 с.

28. Антонюк О. В. Формування етнополітики Української держави : історичні та теоретико-методологічні засади : [монографія] / О. В. Антонюк ; Держ. акад. керівних кадрів культури і мистецтв. – К., 1999. – 284 с.

29. Арендт Х. Начала тоталитаризма / Х. Арендт // Філософія політики : хрестоматія : у 4 т. / [авт.-упоряд. В. П. Андрущенко (кер.) та ін.]. – К. : Знання України, 2003. – Т. 3. – С. 217–233.

30. Арон Р. Демократия и тоталитаризм / Р. Арон ; [пер. с франц. Г. И. Семенова]. – М. : Текст, 1993. – 303 с.

31. Аршба О. И. Современные концепции «управления» этнополитическим конфликтом / О. И. Аршба // Вестн. Моск. ун-та. – Сер. 18. : Социология и политология. – 2000. – № 1. – С. 78–85.

32. Асаров Б. «Апрельские тезисы» Виктора Ющенко [Электронный ресурс] / Б Асаров // Moldova Azi. – 2005. – 27 апр. – Режим доступа : <http://www.azi.md/news?ID=34021>. – Загл. с экрана.

33. Асаров Б. Ключевой элемент. Зона Черного моря и Республика Молдова : вызовы безопасности и евроатлантические перспективы [Электронный ресурс] / Б. Асаров // Moldova Azi. – 2005. – 17 апр. // Программа безопасности Евразии / Harvard University. – Режим доступа : http://www.harvard-bssp.org/bssp_rus/publications/233. – Загл. с экрана.

34. Бабилунга Н. В. Приднестровский конфликт : исторические, демографические, политические аспекты / Н. В. Бабилунга, Б. Г. Бомешко. – Тирасполь : РИО ПГУ, 1998. – 198 с.

35. Бабюх Ю. Витоки «бессарабської проблеми» : Автономна Молдавська Республіка у геополітичних розрахунках Кремля / Ю. Бабюх, Я. Верменич // День. – 2009. – 13 жовт.

36. Бабюх Ю. Утворення Молдавської АСРР : геополітичні та етнічні аспекти / Ю. Бабюх // Регіональна історія України. : зб. наук. ст. / Ін-т історії України НАН України. – К., 2010. – Вип. 4. – С. 123–134.

37. Бабюх Ю. Створення Автономної Молдавської СРР : причини і наслідки / Ю. Бабюх // Укр. іст. журн. – 2009. – № 6. – С. 80–87.

38. Беліцер Н. 2005 : Україна і Придністров'я, або чому провалився «План Ющенко» / Н. Беліцер // Євроатлантика. – 2010. – № 1. – С. 32–43.

39. Беліцер Н. Коментарі до Плану врегулювання Придністровської проблеми, 07-06-2005 [Електронний ресурс] / Н. Беліцер. – Режим доступу : <http://maidan.org.ua/static/mai/1118124018.html>. – Заголовок з екрану.

40. Беліцер Н. Молдовська дилема України / Н. Беліцер, О. Сушко // Дзеркало тижня. – 2005. – № 12 (2-8 квіт.).

41. Беліцер Н. Пристрасті навколо Придністров'я, 16.08.2005 [Електронний ресурс] / Н. Беліцер // Телекритика. – Режим доступу : <http://www.telekritika.kiev.ua/tvweek/?id=23829>. – Заголовок з екрану.

42. Бельков О. Конфликтологический инструментарий политического менеджмента / О. Бельков // Власть. – 2003. – № 11. – С. 27–31.

43. Бирюков С. Непризнанные государства : историческая эволюция и современный статус [Электронный ресурс] / С. Бирюков // Агенство политических новостей [сайт]. – Режим доступа : <http://www.apn.ru/publications/comments1968.htm>. – Загл. с экрана.

44. Благодатских И. Проблема оккупированных территорий в историографии Молдовы / И. Благодатских // Приднестровская государственность : история и современность. – Тирасполь : Изд-во Приднестров. ун-та, 2005. – С. 262–267.

45. Богданович В. Ю. Конфликты и войны после распада СССР / [В. Ю. Богданович, А. Я. Маначинский, Ю. В. Егоров и др.]. – К. : Кий, 2008. – 420 с.

46. Боєчко В. Кордони України : історична ретроспектива та сучасний стан / Боєчко В., Ганжа О., Захарчук Б. – К. : Основи, 1994. – 167 с.

47. Боєчко В. Д. Утворення Молдавської Автономної Соціалістичної Радянської Республіки і «Бессарабське питання» / В. Д. Боєчко // Проблеми історії України : факти, судження, пошуки : міжвід. зб. наук. пр. / Ін-т історії України НАН України. – К., 1994. – Вип. 3. – С. 25–32.

48. Бройде З. Єврорегіон «Верхній Прут» – конституювання, конкретні завдання, перспективи / З. Бройде // Регіони Східної

Європи : інтеграційні очікування та конфронтаційні небезпеки : матеріали Міжнар. конф. – Чернівці : Букрек, 2000. – С. 126–136.

49. Бромлей Ю. В. Национальные процессы в СССР : в поисках новых подходов / Ю. В. Бромлей. – М. : Наука, 1988. – 207 с.

50. Булавченко О. Дністровські пороги / О. Булавченко // Дзеркало тижня. – 2002. – №5 (9–15 лют.).

51. Буркут І. Придністров'я : шляхи врегулювання у світлі балканського досвіду / І. Буркут // Україна-Румунія-Молдова : історичні, політичні та культурні аспекти взаємин : матеріали Міжнар. наук. конф., Чернівці, 16–17 трав. 2001 р. – Чернівці, 2002. – С. 438–451.

52. Буркут І. Розпад Австро-Угорщини і формування нових держав Центральної та Східної Європи / І. Буркут // Народне віче Буковини. 1918–1993 : док. і матеріали обл. наук.-практ. конф., присвяч. 75-річчю Буковинського народного віча 3 листоп. 1918 р. – Чернівці : Прут, 1994. – С. 27–40.

53. Бянов Г. Н. К вопросу о посреднической роли Украины в контексте перспектив приднестровского урегулирования / Г. Н. Бянов // Приднестровская государственность : история и современность. – Тирасполь : Изд-во Приднестр. ун-та, 2005. – С. 40–43.

54. В Бендерах состоялся первый международный бизнес-форум 12.06.2008 / [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.tiraspol.ru/news/?action=show&id=441>. – Загл. с экрана.

55. В Кишиневе не понимают позиции Москвы? 15.06.2005 [Электронный ресурс] // Новости IT индустрии. – Режим доступа : <http://www.regnum.ru/news/470244.html>. – Загл. с экрана.

56. В Молдове предлагают признать Россию окупантом. 04 декабря 2012. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://podrobnosti.ua/power/2012/12/04/874388.html>.

57. В Приднестровье вооружают мирное население. 06.07.2005 [Электронный ресурс] // Lenta.ru / Rambler Media Group. – Режим доступа : <http://lenta.ru/news/2005/07/06/militia/>

58. В Приднестровье должен быть спецпредставитель от Украины 25 января 2013. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://blogs.lb.ua/yuriy_zbitnev/186964_pridnestrove_dolzhen.html.

59. В Приднестровье запретили открывать избирательный участок для украинцев - 26 октября 2012. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://lb.ua/news/2012/10/26/176063_ukraintsi_pridnestrovyia_smogut.html.

60. Вимога Молдавії вивести війська Росії з Придністров'я «дуже близька» Україні. - 24 січня 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://wartime.org.ua/4907-vimoga-moldavii-vivesti-vyska-rosyi-z-pridnistroya-duzhe-blizka-ukrayin.html>.

61. Возглавляющий ОБСЕ Кожара обеспокоен инцидентами в Приднестровье. - 27.04.2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://news.liga.net/news/politics/847852-vozglavlyayushchiy_obse_kozhara_obespokoen_intsidentami_v_pridnestrove.htm.

62. Гакман С. Євро регіон «Верхній Прут» у контексті транскордонного співробітництва / С. Гакман // На шляху до Європи. Український досвід євро регіонів : проект Київського центру Ін-ту Схід-Захід / [за ред. С. Максименка та І. Студеннікова]. – К. : Логос, 2000. – С. 133–145.

63. Гакман С. Євро регіон «Верхній Прут» : від ідеї до конституювання / С. Гакман // Транскордонне співробітництво у поліетнічних регіонах Східної та Південно-Східної Європи : матеріали наук. симп. 16–17 черв. 1999 р. / Чернівецький нац. ун-т імені Ю. Федьковича. – Чернівці : Золоті литаври, 1999. – С. 105–112.

64. Гакман С. Розвиток міжетнічних взаємин на території Євро регіону «Верхній Прут» : динаміка, реалії та перспективи / С. Гакман // Євро регіони : Потенціал міжетнічної гармонізації : зб. наук. пр. / Чернівецький нац. ун-т імені Ю. Федьковича. – Чернівці : Букрек, 2004. – С. 180–190.

65. Гакман С. Транскордонне співробітництво в західних областях України в контексті розвитку євро регіонів / С. Гакман // Актуальні проблеми внутрішньої політики. – 2004. – № 3. – С. 193–199.

66. Гакман С. Вплив розширення ЄС на транскордонне співробітництво України з центральноєвропейськими сусідами / С. Гакман // Розширення Європейського Союзу : вплив на відносини України з центральноєвропейськими сусідами. – К. : К.І.С., 2004. – С. 97–146.

67. Гакман С. Інститут євро регіонів і перспективи регулювання міжетнічних відносин на прикордонні / С. Гакман // Вісн. Нац. акад. держ. управління при Президентові України. – 2004. – № 2. – С. 323–329.

68. Гакман С. М. Проблема Бессарабії та Буковини в міжнародних відносинах : дипломатичний аспект (березень–

червень 1940 р.) / С. Гакман // Питання історії нового та новітнього часу : зб. наук. ст. / Чернівецький нац. ун-т імені Ю. Федьковича. – Чернівці : Прут, 1997. – Вип. 5. – С. 111–121.

69. Галущенко О. С. Население Молдавской АССР (1924–1940) / О. С. Галущенко. – Кишинев : Типогр. АН Республики Молдова, 2001. – 49 с.

70. Галущенко О. С. Актуальные проблемы образования МАССР в современной историографии / О. С. Галущенко // Ежегодный ист. альманах Приднестровья. – 2003. – № 6. – С. 72–78.

71. Гамова С. Кусок Молдавии уходит в собственность России / С. Гамова // Независимая газета. – 2006. – 17 апреля.

72. Гарнетт Ш. Чи настане мир у Придністров'ї / Ш. Гарнетт, Р. Лебенсон // Політика і час. – 2003. – № 5. – С. 51–63.

73. Гельнер Э. Нации и национализм / Э. Гельнер. – М. : Инфо-Пресс, 1991. – 396 с.

74. Гетьманчук А. Дипломатія-2012, або Як Україні не стати "тушкою" міжнародного масштабу // Українська правда / – 21 грудня 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://blogs.pravda.com.ua/authors/hetmanchuk/50d48100b44c3/view_print/.

75. Гетьманчук А. Придністров'я : новий формат, старі табу / А. Гетьманчук // Дзеркало тижня. – 2005. – № 43 (5–11 листоп.).

76. Гетьманчук А. Придністров'я : особливості третьої «економічної блокади» / А. Гетьманчук // Дзеркало тижня. – 2006. – № 9 (11–17 берез.).

77. Гетьманчук А. Росія в Придністров'ї : показовий миротворець / А. Гетьманчук // Дзеркало тижня. – 2008. – № 16 (26 квіт.–16 трав.).

78. Гизатуллина Э. Приднестровская Молдавская республика : современная ситуация и перспективы разрешения конфликта / [Электронный ресурс] / Э. Гизатуллина // Геоконфликтология 2008–2007. – Режим доступа : <http://geoconflict.narod.ru/texts/gizatullina.html>. – Загл. с экрана.

79. Глава приднестровского МИД : «Переговорный процесс находится под угрозой срыва» 19.10.2005. / [Электронный ресурс] // Новости IT индустрии. – Режим доступа : <http://www.regnum.ru/news/531177.html>. – Загл. с экрана.

80. Глебов С. Глобальні і регіональні виміри безпеки в Чорноморському регіоні (сучасний етап розвитку міжнародних відносин) / [Електронний ресурс] / С. Глебов. – Режим доступу : <http://www.ucipr.kiev.ua/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=1692&mode=thread&order=0&thold=0>. – Заголовок з екрану.

81. Гоббс Т. Левиафан, или Материя, форма и власть государства церковного и гражданского / Т. Гоббс // Сочинения : в 2 т. / Т. Гоббс. – М. : Мысль, 1991. – Т. 2. – С. 4–641.

82. Горелова Е. Политическая экономия реинтеграции / Е. Горелова // Молдова-Приднестровье : Общими усилиями – к успешному будущему. Экономические аспекты. – Кишинев : Сидраг, 2009. – С. 9–28.

83. Градировский С. Малая шахматная доска / С. Градировский // Независимая газета. – 2002. – 29 июл.

84. Григоришин С. Перспективи розвитку міжрегіональних відносин у контексті «Договору про привілейоване партнерство та співробітництво між Румунією та Республікою Молдова» / С. Григоришин // Вісн. Центру буковинознавства. – Чернівці, 1993. – Вип. 1. – С. 168–174.

85. Григоришин С. Політика Румунії по відношенню до Північної Буковини в роки Першої світової війни / С. Григоришин // Вісн. Центру буковинознавства. – Чернівці, 1993. – Вип. 1. – С. 62–75.

86. Гузенкова Т. С. Молдавия и Приднестровье : проблемы и тенденции развития / Т. С. Гузенкова // Республика Молдова : современные тенденции развития / Рос. ин-т стратегических исследований. – М., 2004. – С. 350.

87. Гуманітарний аспект політики України щодо Придністров'я. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/gumanitarnii-aspekt-politiki-ukrajini-shchodo-pridnistro/>.

88. Дарендорф Р. Общество и свобода / Р. Дарендорф // Філософія політики : хрестоматія : у 4 т. / [авт.-упоряд. В. П. Андрущенко (кер.) та ін.]. – К. : Знання України, 2003. – Т. 3. – С. 24–31.

89. Дарендорф Р. Элементы теории социального конфликта / Р. Дарендорф // Социс. – 1994. – № 5. – С. 142–147.

90. Девятков А. Перспективы урегулирования приднестровского конфликта / А. Девятков // Вестн. Евразии. – М., 2006. – № 2 (32). – С. 136.

91. Дергачев В. А. Геополитическая и геоэкономическая трансформация Украинского Приднубья : науч. монография / В. А. Дергачев, В. В. Демченко. – К. : МПП Гордон, 2005. – 92 с.

92. Джаконини В. Дарендорф : теория конфликта / В. Джаконини // Политология вчера и сегодня. – М., 1990. – Вып. 2. – С. 2.

93. Дириза С. На темній стороні / С. Дириза // Зовнішні справи. – 2008. – № 3. – С. 48–51.

94. Дмитриев А. Наш ответ ГУУАМ. Проект Института национальной стратегии, 29.03.2005 [Электронный ресурс] / А. Дмитриев // АПН. Нижний Новгород. Агенство политических новостей. – Режим доступа : <http://www.apn-nn.ru/print.php?type=pub&id=223>. – Загл. с экрана.

95. Дмитриев А. В. Конфликтология : [учебник] / А. В. Дмитриев. – [3-е изд., перераб.]. – М. : Альфа-М; ИНФРА-М, 2009. – 336 с.

96. Дорошко М. С. Держави пострадянського простору у світовій політиці / М. С. Дорошко, Н. В. Шпакова. – К. : Знання, 2010. – 66 с.

97. Дорошко М. С. Конфлікт у Придністров'ї : політичне підґрунтя / М. С. Дорошко // Актуальні проблеми міжнародних відносин : зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т імені Т. Шевченка, Ін-т між нар. відносин. – К., 2005. – Вип. 53, ч. 2. – С. 13–14.

98. Дробижева Л. М. Социальные проблемы межнациональных отношений в постсоветской России / Л. М. Дробижева. – М. : Центр общечеловеческих ценностей, 2003. – 376 с.

99. Европеизация и разрешение конфликтов : конкретные исследования европейской периферии : пер. с англ. / [Копитерс Б., Эмерсон М., Хейссен М. и др.]. – М. : Весь мир, 2005. – 312 с.

100. Евросоюз хочет помочь Украине и Молдове обустроить границы 26 января 2012, [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://lb.ua/news/2012/01/26/133573_evrosoyuz_hochet_pomoch_ukraine_i.html.

101. Етнополітологія в Україні : здобутки, проблеми, перспективи : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 27–28 верес.

2003 р., м. Київ / НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. та ін. ; [редкол. : О. М. Майборода (відп. ред.) та ін.]. – К. : Світогляд, 2004. – 257 с.

102. Єврорегіони : потенціал міжетнічної гармонізації : зб. наук. пр. / Чернівецький нац. ун-т імені Ю. Федьковича. – Чернівці : Букрек, 2004. – 254 с.

103. Єнін Є. Придністровське врегулювання на тлі інтересів України / Є. Єнін // Зовнішні справи. – 2008. – № 12. – С. 35–38.

104. Єнін Є. В. Неврегульованість придністровського конфлікту : ризики та загрози для України [Електронний ресурс] / Є. В. Єнін // Гілея. – 2010. – Вип. 35. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2010_35/...P16_doc.pdf. – Заголовок з екрану.

105. Єрмаков П. Етнополітичний конфлікт : специфіка його прояву та розв'язання у тоталітарних і демократичних системах / П. Єрмаков // Політичний менеджмент. – 2007. – № 1 (22). – С. 100–107.

106. Єрмоленко Д. Придністровський конфлікт у міжнародних відносинах : витоки, сучасний стан та перспективи розв'язання / Д. Єрмоленко // Віче. – 2009. – № 6. – С. 10–12.

107. ЄС незрозуміло, чому Придністров'я самоізолювалось 11 березня 2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.irf.ua/files/ukr/2%20-%20text.pdf>. – Заголовок з екрану.

108. Журавлев В. Легитимация приднестровского государства : структурно-функциональный подход / В. Журавлев. – Тирасполь : Науч. изд-во ЦСПИ «Перспектива», 2005. – 164 с.

109. Закусило Т. Референдум у Придністров'ї : казка, що не стане бувальщиною? / Т. Закусило // Україна молода. – 2006. – 19 верес.

110. Зам'ятін В. Український мирний план для Придністров'я / В. Зам'ятін // День. – 1999. – 18 берез.

111. Затулин К. Россия и Приднестровье в новой системе международных отношений / К. Затулин // Приднестровье в геополитической системе координат XXI века. – Тирасполь : Науч. изд-во ЦСПИ «Перспектива», 2002. – С. 52–57.

112. Зварич І. Т. Етнополітика в Україні : регіональний контекст / І. Т. Зварич. – К. : Дельта, 2009. – 320 с.

113. Здравомыслов А. Межнациональные конфликты в постсоветском пространстве / А. Здравомыслов. – [2-е изд.]. – М. : Аспект Пресс, 1999. – 286 с.

114. Здравомыслов А. Г. Социология конфликта / А. Г. Здравомыслов. – М. : Аспект-пресс, 1996. – 437 с.

115. Зенгхаас Д. Етнічні конфлікти : причини та шляхи розв'язання / Д. Зегнхаас // Політичні читання. – 1994. – № 2. – С. 179–188.

116. Золян С. Нагорный Карабах : проблема и конфликт / С. Золян. – М. : Лингва, 2001. – 435 с.

117. Илашук А. Республика Молдова в контексте расширения НАТО на Восток : проблемы безопасности и внутренней политической стабильности / А. Илашук // Безпека та стабільність країн постсоціалістичної Європи в контексті розширення НАТО : ілюзії та реалії : матеріали Міжнар. наук. семінару, (Чернівці, 12–13 листоп. 2002 р). / Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, Чернівецький обл. фонд громадських ініціатив, Центр документації та інформації НАТО в Україні / О. В. Добржанський (ред.). – Чернівці : Золоті литаври, 2003. – С. 71–76.

118. История Приднестровской Молдавской Республики : в 2 т. / [под ред. В. Я. Гросула]. – Тирасполь : Рио ПГУ, 2001. – Ч. 1. – 415 с.

119. Інтерв'ю Посла України в Республіці Молдова С. І. Пирожкова інформаційному агентству «All Moldova» [Електронний ресурс] / інтерв'ю брав Іон Тома // Буковина толерантна. – Режим доступу : <http://buktolerance.com.ua/?p=3159>. – Заголовок з екрану.

120. Інтерв'ю С. І. Пирожкова інформаційному агентству «Інфотаг» з нагоди 14-річчя Конституції України 28 червня 2010 р. [Електронний ресурс] // Міністерство закордонних справ [офіційний сайт]. – Режим доступу : <http://www.infotag.md/comments/583940>. – Заголовок з екрану.

121. Кава О. С. Причини виникнення придністровського конфлікту наприкінці 80-х років ХХ століття / О. С. Кава // Магістеріум. – К. : НаУКМА, 2004. – Вип. 17 : Історичні студії. – С. 74–80.

122. Камінський Є. Спроба типологізації конфліктів у сучасній системі міжнародних відносин / Є. Камінський // Дослідження світової політики. – К., 1996. – Вип. 1. – С. 3–14.

123. Капітоненко М. Регіональне лідерство України : випробування Придністровським конфліктом / М. Капітоненко // Зовнішні справи. – 2008. – № 1. – С. 32–35.

124. Картунов О. В. Вступ до етнополітології : науково-навчальний посібник / О. В. Картунов. – К. : Крок, 1999. – 300 с.

125. Кизка В. Придністров'я – геополітичне перехрестя на кордонах України / В. Кизка // День. – 2000. – 19 верес.

126. Кишинев утверждает, что ничего не знает о новом плане приднестровского урегулирования. 17.10.2005 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.euroatlantica.info/index.php?id=1868. – Загл. с экрана.

127. Кияк Т. Молдово-україно-румунські взаємини / Т. Кияк // Україна дипломатична : наук. щорічник / Дипломатична акад. України при М-ві закордонних справ України. – К., 2002. – Вип. 2. – С. 519–557.

128. Кіссе А. Новітні концепції етнічного конфлікту : сутність і типологія / А. Кіссе // Політичний менеджмент. – 2005. – № 1 (10). – С. 14–23.

129. Коноплев Р. Молдова : атлантический вектор, 15.06.2005 / [Электронный ресурс] / Р. Коноплев / АПН. Агентство политических новостей. – Режим доступа : <http://www.apn.ru/publications/article1436.htm>. – Загл. с экрана.

130. Копила И. Президент Молдовы обвинил Украину в содействии контрабанды из Приднестровья / И. Копила // Факты. – 2001. – № 132.

131. Коробов В. Украинский вклад в формирование общего днестровско-причерноморского экономического макрорегиона / В. Коробов // Молдова-Приднестровье : общими усилиями – к успешному будущему : экономические аспекты. – Кишинев : Сидраг, 2009. – С. 29–46.

132. Коробов В. К. Федерализация Молдовы – поиск путей урегулирования Приднестровского конфликта / В. К. Коробов, Г. Н. Бянов // Приднестровская государственность в контексте современного международного опыта федерализма / Центр социально-политических исследований «Перспектива». – Тирасполь : ЦСПИ «Перспектива», 2003. – С. 152–155.

133. Корольова Л. Л. Особливості, проблеми та перспективи визначення політичного статусу самопроголошених держав

пострадянського простору / Л. Л. Корольова, В. Й. Лажнік // Наук. вісн. Волинського держ. ун-ту імені Лесі Українки. – 2007. – Вип. 2. – С. 197–206.

134. Косолапов Н. А. Конфликты постсоветского пространства и современная конфликтология / Н. А. Косолапов // Мировая экономика и международные отношения. – 1995. – № 10. – С. 5–17.

135. Косьмій Ю. Методологічний аспект етнополітичних досліджень / Ю. Косьмій // Методологія політичної науки : матеріали Всеукр. наук. конф. Перші методологічні читання / Львівський нац. ун-т, [укл. В. М. Денисенко, Л. Я. Угрин]. – Львів : ЛНУ, 2010. – С. 16–17.

136. Котигоренко В. О. До питання про методику дослідження етнічних конфліктів / В. О. Котигоренко // Наук. записки / НАН України, Ін-т політ. і етнонац. досліджень імені І. Ф. Кураса. – 2000. – Вип. 12. – С. 95–102.

137. Котигоренко В. О. Етнічні протиріччя і конфлікти в сучасній Україні : політологічний концепт / В. О. Котигоренко. – К. : Світогляд, 2004. – 722 с.

138. Кривицька О. Конфліктність пострадянської етнічної ідентифікації / О. Кривицька // Політичний менеджмент. – 2003. – № 3. – С. 43–55.

139. Круглашов А. Чи допоможуть європейські ліки хронічній кризі Придністров'я? / А. Круглашов, І. Петрова // Політика і час. – 2006. – № 4. – С. 44–57.

140. Кулик В. Хто «замовив» Україну в придністровському врегулюванні? / В. Кулик // Дзеркало тижня. – 2010. – № 24 (26 черв.–2 лип.).

141. Кулик В. К вопросу о роли Украины в Приднестровском урегулировании / В. Кулик // Приднестровье в геополитической системе координат XXI века. – Тирасполь : РИО ПГУ, 2002. – С. 58–67.

142. Кулик В. Придністров'я : врегулювати не можна законсервувати / В. Кулик // Дзеркало тижня. – 2011. – № 5. – 11–16 лют.

143. Кулик В. Придністровський «каунтдаун» / В. Кулик // Дзеркало тижня. – 2010. – № 43. – 20–26 листоп.

144. Кулик В. Україна повинна стати гравцем, а не фігурою у «придністровській партії» / В. Кулик // Контекст. – 2001. – № 10. – С. 30–37.

145. Курас І. Ф. Етнополітологія : перші кроки становлення / І. Ф. Курас. – К. : Генеза, 2004. – 734 с.

146. Лавров обвинил Молдавию в затягивании приднестровского конфликта. 13.07.2005 [Электронный ресурс] // Lenta.ru / Rambler Media Group. – Режим доступа : <http://lenta.ru/news/2005/07/13/lavrov/>. – Загл. с экрана.

147. Лебедева М. М. Политическое урегулирование конфликтов : подходы, технологии, решения / М. М. Лебедева. – М. : Аспект-Пресс, 1997. – 303 с.

148. Левусь Д. Україна-Молдова : спільні проблеми на тлі європейських перспектив / Д. Левусь, Є. Єнін // Дзеркало тижня. – 2005. – № 15 (23–29 квіт.).

149. Левусь Д. Чорна діра, або Боротьба з транскордонною злочинністю як необхідна складова врегулювання придністровського конфлікту / Д. Левусь, О. Турган // Зовнішні справи. – 2007. – № 11. – С. 34–37.

150. Левусь Д. Придністров'я на роздоріжжі. Яка доля чекає на регіон і хто подбає про його жителів / Д. Левусь, Є. Єнін // Дзеркало тижня. – 2005. – № 29 (30 лип.–5 серп.).

151. Левусь Д. Точка неповернення... [Електронний ресурс] / Д. Левусь, О. Турган ; Центр суспільних досліджень «Український меридіан» // Зовнішні справи. – 2008. – № 8. – Режим доступу : <http://uaforeignaffairs.com/article.html?id=200>. – Заголовок з екрану.

152. Левусь Д. Хто не з нами той... проти врегулювання Придністровського конфлікту / Д. Левусь, Є. Єнін // Дзеркало тижня. – 2005. – № 23 (18–24 черв.).

153. Ленін В. І. Тези реферату з національного питання / В. І. Ленін // Повне зібрання творів : у 50 т. : пер. з рос. / В. І. Ленін. – [5-ге вид.]. – К. : Політвидав України, 1972. – Т. 24. – 620 с.

154. Лідерів Придністров'я та Молдови не було на переговорах у Львові. [Електронний ресурс] – режим доступу: http://zaxid.net/home/showSingleNews.do?lideriv_pridnistrovuya_ta_moldovi_ne_bulo_na_peregovorah_u_lvovi&objectId=1278306.

155. Майборода О. М. Теория этнополитики в западном обществоведении / О. М. Майборода. – К. : Наук. думка, 1993. – 228 с.

156. Макаркин А. План Ющенко и план Козака [Электронный ресурс] / А. Макаркин. – Режим доступа : www.rian.ru/analytics/20050615/40526451. – Загл. с экрана.

157. Максименко І. В. Українська ініціатива щодо врегулювання молдово-придністровського конфлікту : стан і перспективи реалізації / І. В. Максименко // Вісн. Одеського нац. ун-ту. – Одеса, 2006. – Вип. 10, т. 11 : Соціологія, політологія. – С. 353–365.

158. Малий етнополітологічний словник / Антонюк О. В., Волобуєв В. І., Головатий М. Ф. [та ін.]. – К. : МАУП, 2005. – 288 с.

159. Малышева Д. Б. Этнополитические конфликты в современном мире / Д. Б. Малышева // Свободная мысль. – 2008. – № 12. – С. 205–209.

160. Малышева Д. На «фронтах» СНГ – без перемен / Д. Малышева // Мировая экономика и междунар. отношения. – 2004. – № 12. – С. 69–79.

161. Маракуца Г. С. Приднестровский конфликт – перспективы урегулирования / Г. С. Маракуца // Приднестровье. – 2003. – № 3. – С. 15–19.

162. Маркедонов С. СНГ-2 : непризнанные государства на постсоветском пространстве (к определению природы феномена) / С. Маркедонов // Гуманитарная мысль Юга России. – 2005. – № 1. – С. 118–126.

163. Маркедонов С. Государства de facto [Электронный ресурс] / С. Маркедонов // АПН. Агенство политических новостей. – Режим доступа : <http://www.apn.ru/publications/comments10896.htm>. – Загл. с экрана.

164. Маруховська О. Конфліктний та безконфліктний підходи як витoki становлення методології етнополітичної конфліктології / О. Маруховська // Методологія політичної науки : матеріали Всеукр. наук. конф. Перші методологічні читання / Львівський нац. ун-т ; [укл. В. М. Денисенко, Л. Я. Угрин]. – Львів : ЛНУ 2010. – С. 14–15.

165. Матвієнко В. М. Українська дипломатія 1917–1921 років : на теренах постімперської Росії : монографія / В. М. Матвієнко. – К. : Видавн.-поліграфічний центр «Київський ун-т», 2002. – 373 с.

166. Межэтнические отношения и конфликты в постсоветских государствах / В. А. Тишков, Е. И. Филиппова [та ін.]. – М. : Аспект-Пресс. – 2001. – 485 с.

167. Мельничук Г. Україна-Молдова : проблеми та перспективи двосторонніх відносин (90 рр. ХХ – початок ХХІ ст.) / Г. Мельничук // Питання історії України : зб. наук. ст. / Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, каф. історії України. – Чернівці : Зелена Буковина, 2004. – Т. 7. – С. 98–105.

168. Меркель видит Приднестровье частью Молдовы 22 августа 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://podrobnosti.ua/power/2012/08/22/853994.html>.

169. Мерніков Г. Політика національної безпеки України та країн-сусідів : спільні інтереси і розходження, висновки для України / Г. Мерніков // Стратегічні пріоритети. – 2010. – № 3(16). – С. 65–75.

170. Миротворці Придністров'я продовжать місію в Молдові, каже президент невизнаної республіки 12 січня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.newsru.ua/world/05jan2012/moldova1.html>.

171. Молдавия. Страна в 240 километрах от центра Европы : беседы с молдавскими лидерами // Международная жизнь. – 2001. – № 2. – С. 94–100.

172. Молдавские гарантии Приднестровью, 01.08.2005 [Электронный ресурс] // Новости IT индустрии. – Режим доступа : <http://www.regnum.ru/news/491562.html>. – Загл. с экрана.

173. Молдова активізує процес реформ для ефективного управління кордонами і полегшення діалогу по лібералізації візового режиму. 14 січня – 2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://wewini2funi.ru/author/dima/page/11>.

174. Молдова випередить Україну на шляху до Європейського Союзу 08 Лют, 2012. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://geostrategy.ua/node/75>.

175. Молдова і Придністров'я не домовилися у Львові про вільне пересування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zaxid.net/home/showSingleNews.do?moldova_i_pridnistrovyia_ne_domovilisya_u_lvovi_pro_vilne_peresuvannya&objectId=1278314.

176. Молдова предложила Киеву решить вопрос собственности и демаркации границы в один день 1 октября 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://lb.ua/news/2011/10/01/117393_moldaviya_predlozhila_kievu_reshit.html.

177. Молдова та Україна створюють єврорегіон «Дністер» [Електронний ресурс] // Інформаційне агентство УНІАН [сайт]. – Режим доступу : <http://www.unian.net/ukr/news/news-303031.html>. – Заголовок з екрану.

178. Морарь А. Г. Правда против вымысла / А. Г. Морарь. – Кишинев : [б.и.], 1977. – 212 с.

179. Мотиль О. Підсумки імперій : занепад, розпад і відродження / О. Мотиль. – К. : Критика, 2009. – 199 с.

180. Мошес А. Геополитические искания Киева : (Центральная и Восточная Европа в политике Украины) / А. Мошес // Pro et contra. – М., 1998. – Т. 3, № 2. – С. 95–110.

181. Мошняга В. Еврорегионы «Верхний Прут» и «Нижний Дунай» на практике / В. Мошняга // Республика Молдова в европейском контексте и в аспекте политики безопасности : материалы конф. в г. Гамбурге, 18–19 июня. 2001 г. – К. : Заповіт, 2001. – С. 89–93.

182. Мошняга В. Молдово-румыно-украинские еврорегионы : реальность и ожидания / В. Мошняга // Регіони Східної Європи: інтеграційні очікування та конфронтаційні небезпеки : матеріали Міжнар. наук. конф., Чернівці, 18–19 верес. 2000 р. – Чернівці : БУКРЕК, 2000. – С. 159–160.

183. Нантой О. Приднестровский конфликт и взаимоотношения Молдовы и Украины / О. Нантой // Контекст. – 2001. – № 10. – С. 32–41.

184. НАТО готово мирить Кишинев и Тирасполь по-украински. 07.06.2005 [Электронный ресурс] // Lenta.ru / Rambler Media Group. – Режим доступа : <http://www.lenta.ru/news/2005/06/07/plan/>. – Загл. с экрана.

185. НАТО поддерживает необходимость решения приднестровского конфликта путем определения этого региона в составе Республики Молдова [Электронный ресурс] // Point. News. – Режим доступа : <http://point.md/News/Read.aspx?NEWSID=32710>. – Загл. с экрана.

186. Наулко В. Сучасний етнічний склад населення України / В. Наулко // Наук. часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. – Сер. № 6 : Історичні науки : зб. наук. пр. – 2008. – Вип. 6. – С. 3–6.

187. Націєтворення і євроінтеграція у Молдові (2) (Новий уряд і політика стосовно меншин Етнічний склад населення Молдови). –

11.12.2010. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bigyalta.com.ua/story/19675>.

188. Нику Попеску. Європеизация плана Ющенко по Придністровью [Електронний ресурс] / Нику Попеску // *Moldova azi.* – 2005. – 12 юл. – Режим доступу : <http://www.azi.md/news?ID=35036>. – Загл. с екрана.

189. Новый президент Придністровья хочет, чтобы российские военные остались 05 января 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://podrobnosti.ua/power/2012/01/05/813321.html>.

190. Паин Э. А. Типология этнополитических конфликтов в пост-СССР как введение в изучение их природы : тезисы доклада в Московском центре Карнеги / Э. А. Паин. – М., 1996. – 27 с.

191. Палій О. Чи стане Придністров'я Наддністрянщиною? // *Сільські вісті / лютий* – 2012. – № 19 (18759) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.silskivisti.kiev.ua/18759/index.php?n=12243>.

192. Парламент Молдови схвалив план придністровського врегулювання, запропонований Президентом України Віктором Ющенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nrcu.gov.ua/index.php?id=4&listid=15311>. – Заголовок з екрана.

193. Перепелица Г. Н. Конфликт в Придністровье : причины, проблемы и прогноз развития / Г. Н. Перепелица. – К. : Стилос, 2001. – 147 с.

194. Перепелица Г. М. Генезис конфліктів на посткомуністичному просторі Європи / Г. М. Перепелица. – К. : Стилос – ПЦ «Фоліант», 2003. – 256 с.

195. Перепелица Г. М. Конфлікти в посткомуністичній Європі : монографія / Г. М. Перепелица. – К. : НІСД, 2003. – 432 с.

196. Петрова І. Етнополітичний конфлікт у Придністров'ї : інституційний аспект / І. Петрова // *Політологічні та соціологічні студії* : зб. наук. пр. / Чернівецький нац. ун-т імені Ю. Федьковича. – Чернівці : Рута, 2005. – Т. 3. – С. 228–244.

197. Петрова І. Придністровський конфлікт – загроза національній безпеці України / І. Петрова // *Політологічні та соціологічні студії* : зб. наук. пр. – Чернівці : Вид. дім «Букрек», 2008. – Т. 6 (темат. вип.) : Проблеми національної безпеки : регіональні та глобальні аспекти. – С. 286–298.

198. Петрова І. Причини та передумови Придністровського конфлікту / І. Петрова // Держава і право : зб. наук. пр. Юридичні і політичні науки / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К., 2005. – Вип. 30. – С. 760–766.

199. Петрова І. Проблема ефективності дипломатичних заходів держав-гарантів врегулювання Придністровського конфлікту / І. Петрова // Історико-політичні проблеми сучасного світу : зб. наук. ст. / Чернівецький нац. ун-т імені Ю. Федьковича. – Чернівці : Рута, 2006. – Т. 12–13. – С. 258–263.

200. Петрова І. Роль України у врегулюванні Придністровського конфлікту / І. Петрова // Буковинський журн. – 2005. – № 4. – С. 117–125.

201. Петрова І. В. Історичні передумови виникнення Придністровського конфлікту / І. Петрова // Всесвітня історія та актуальні проблеми міжнародних відносин : статті і матеріали / [за ред. М. С. Бур'яна та І. В. Грицьких]. – Луганськ : Альма-матер, 2006. – Вип. 2. – С. 127–130.

202. Пирожков С. Україна та Молдова: від сусідства до партнерства / С. Пирожков // Україна дипломатична : наук. щорічник. – К., 2007. – Вип. 8. – С. 550–568.

203. Пінцак В. Березневі події 1992 року у Придністров'ї та Україна : спроба політичного аналізу / В. Пінцак // Політологічні та соціологічні студії : зб. наук. пр. / кол. авт. – Чернівці : Прут, 2002. – Т. 2. – С. 323–335.

204. Пінцак В. Позиція України щодо врегулювання Придністровського конфлікту: джерелознавчий аспект / В. Пінцак // Історична панорама. – 2010. – Вип. 11. – С. 90–98.

205. Пінцак В. Політика України щодо врегулювання Придністровського конфлікту : (аналіз наукових студій) / В. Пінцак // Віче. – 2008. – № 5-6. – С. 70–72.

206. Пінцак В. Політика України у врегулюванні Придністровського конфлікту / В. Пінцак // Нова політика. – 2002. – № 2. – С. 25–28.

207. Пінцак В. Придністровський конфлікт як фактор ускладнення транскордонних взаємин України / В. Пінцак // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії : наук. записки Рівненського держ. гуманітар. ун-ту. – Рівне : РДГУ, 2008. – Вип. 12. – С. 207–209.

208. Плаксенко М. За російським посередництвом / М. Плаксенко // Зовнішні справи. – 2008. – № 1. – С. 36–39.

209. Плаксенко М. Інтернаціоналізація придністровського конфлікту / М. Плаксенко // Політика і час. – 2006. – № 10. – С. 30–33.

210. Плаксенко М. Л. Роль та інтереси Росії в урегулюванні Придністровського конфлікту / М. Л. Плаксенко // Стратегічні пріоритети. – 2008. – № 3(8). – С. 233–239.

211. Позиційний документ щодо порядку денного головування України в ОБСЄ у 2013 р. – листопад 2012. – 21 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/09561.pdf>.

212. Политология : хрестоматия / [сост. М. А. Василик, М. С. Вершинин]. – М. : Гардарики, 2000. – 843 с.

213. Политология : підруч. для вищ. навч. закладів / [за заг. ред. Ю. І. Кулагіна, В. І. Полуріза]. – К. : Альтерпрес, 2002. – 612 с.

214. Пономарьов О. Федералізація Молдови : вихід з придністровської кризи (етнодержавотворчі процеси в Румунії та Молдові) / О. Пономарьов // Людина і політика. – 1999. – № 4. – С. 20–26.

215. Прузаускас А. Мог ли быть вечным «Союз нерушимый» / А. Прузаускас // Свободная мысль. – 1992. – № 2. – С. 2–11.

216. Президент Молдовы высказался за серьезное вмешательство международного сообщества в приднестровское урегулирование [Электронный ресурс] // Moldova Azi. – 2005. – 17 мая. – Режим доступа : <http://www.azi.md/news?ID=34240>. – Загл. с экрана.

217. Президент Румынии представил свой вариант решения приднестровского конфликта [Электронный ресурс] // Moldova AZI. – 2005. – 12 мая. – Режим доступа : <http://www.azi.md/news?ID=34183>. – Загл. с экрана.

218. Приднестровская государственность в контексте современного международного опыта федерализма / Центр социально-политических исследований «Перспектива». – Тирасполь : Научн. изд-во ЦСПИ «Перспектива», 2003. – 312 с.

219. Приднестровская государственность в контексте современного международного опыта федерализма / Центр социально-политических исследований «Перспектива». – Тирасполь : Научн. изд-во ЦСПИ «Перспектива», 2003. – 312 с.

220. Приднестровье – новая война или новая Европа. 28 марта 2012 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://blogs.lb.ua/yuriy_zbitnev/143152_pridnestrovenovaya_voyna_novaya.html.

221. Приднестровье в геополитической системе координат XX века / Центр социально-политических исследований «Перспектива». – Тирасполь : Научн. изд.-во ЦСПИ «Перспектива», 2002. – 248 с.

222. Приднестровье обвиняет Украину в незаконном захвате земель 5 октября 2012, [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://lb.ua/news/2012/10/05/173353_pridnestrove_obvinyayet_ukrainu.html.

223. Приднестровье просит увеличить российский контингент в пять раз. 09.07.2005 [Электронный ресурс] // Lenta.ru / Rambler Media Group. – Режим доступа : <http://lenta.ru/news/2005/07/09/more/>. – Загл. с экрана.

224. Придністровська проблема : погляд з України. – К. : Істина, 2009. – 272 с.

225. Придністровський конфлікт: проблеми врегулювання. 19 грудня 2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://filingridius.blogspot.com/2012/12/blog-post_70.html.

226. Примуш М. В Етнополітична мобілізація як фактор зародження та розвитку етнополітичних конфліктів [Електронний ресурс] / М. В. Примуш. – Режим доступу : http://www.socialscience.com.ua/jornal_content/88/ba227783a050755b57e71cac706d2065. – Заголовок з екрану.

227. Про зовнішню політику Української держави у 90-х роках ХХ століття : Статті. Документи. Коментарі. – К. : Київська правда, 2001. – 782 с.

228. ПРООН та ЄС аналізують транскордонну співпрацю в межах реалізації Місії ЄС з прикордонної допомоги Молдові та Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.undp.org.ua/ua/media/1-undpnews/482>. – Заголовок з екрану.

229. Пряхин В. Ф. Региональные конфликты на постсоветском пространстве (Абхазия, Южная Осетия, Нагорный Карабах, Приднестровье, Таджикистан) / В. Ф. Пряхин. – М. : ГНОМ и Д, 2002. – 312 с.

230. Растоу Д. Переходы к демократии : попытка динамической модели / Д. Растоу // Філософія політики : хресто-

матія : у 4 т. / [авт.-упоряд. : В. П. Андрущенко (кер.) та ін.]. – К. : Знання України, 2003. – Т. 3. – С. 233–335.

231. Репида А. В. Образование Молдавской АССР / А. В. Репида. – Кишинев : Картя Молдовеняскэ, 1974. – 157 с.

232. Репида А. В. Образование Молдавской ССР / А. В. Репида. – Кишинев : Картя Молдовеняскэ, 1983. – 236 с.

233. Римаренко Ю. Етнодержавознавство : теоретико-методол. засади / Римаренко Ю., Шкляр Л., Римаренко С. ; Ін-т держави і права НАН України. – К., 2001. – 254 с.

234. Римаренко С. Ю. Самовизначення особи, нації, держави / С. Ю. Римаренко. – К. : Видавн. дім «Юридична книга», 2000. – 543 с.

235. Розширена Європа – Сусідні країни : нова статута відносин зі східними та південними сусідами (ЄС) : [пер. з англ.] / Представництво Європейської Комісії в Україні, Молдові та Беларусі. – К, 2004. – 212 с.

236. Розширення Європейського Союзу : вплив на відносини України з центральноевропейськими сусідами. – К., 2004. – 112 с.

237. Российский план урегулирования приднестровского конфликта : перезагрузка, 21.10.05 [Электронный ресурс] // Главред. – Режим доступа : <http://glavred.info/archive/2005/10/21/105859-5.html>. – Загл. с экрана.

238. Россия и Приднестровье предложили Молдове и Украине создать транспортный консорциум 18.11.2006 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://press.try.md/view.php?idb=Main&id=78544>. – Загл. с экрана.

239. Рыбаков С. Анатомия этнической деструктивности / С. Рыбаков // Вестн. Московского ун-та. – Сер. 18 : Социология и политология. – 2001. – № 4. – С. 3–39.

240. Сагайдачний І. Молдовський вир / І. Сагайдачний // Дзеркало тижня. – 2001. – № 47 (1–6 груд.).

241. Сафонов А. Влияние Приднестровского конфликта на внешнюю политику Молдовы / А. Сафонов. – Кишинев, 1998. – С. 257.

242. Сергей П. Урегулирование всех проблемных вопросов между Украиной и Молдовой приблизит нас к Европе [Электронный ресурс] / П. Сергей. – Режим доступа : <http://www.infotag.md/comments/583940/>. – Загл. с экрана.

243. Сергійчук В. Етнічні межі і державний кордон України / В. Сергійчук. – Тернопіль : КЖВ «Тернопіль», 1996. – 180 с.

244. Сіліна Т. Молдавський експеримент / Т. Сіліна // Дзеркало тижня. – 2001. – № 9 (3–8 берез.).

245. Скорейко Г. М. Буковинсько-бессарабське порубіжжя як об'єкт міжнародних суперечок кінця XVIII – XIX ст. / Г. М. Скорейко // Зб. наук. статей / Чернівецький нац. ун-т імені Ю. Федьковича. – Чернівці, 2002. – Т. 5. – С. 117–122.

246. Смирнов И. Н. Эволюция Приднестровского конфликта / Смирнов И. Н., Бомешко Б. Г., Маракуца Г. С. – Тирасполь : [б. и.], 1995. – С. 73–74.

247. Сміт Е. Нації та націоналізм у глобальну епоху / Е. Сміт ; [пер. з англ. М. Климчука і Т. Цимбала]. – К. : Ніка-Центр, 2006. – 320 с.

248. Сміт Ентоні Д. Націоналізм : теорія, ідеологія, історія / Е. Сміт ; [пер. з англ. Р. Фещенка]. – К. : К.І.С., 2004. – 170 с.

249. Сміт Ентоні Д. Національна ідентичність / Е. Сміт; [пер. з англ. П. Тарашука]. – К. : Основи, 1994. – 224 с.

250. Смолянський В. Г. Национальные конфликты в СССР и СНГ (1985–1992 гг.) / В. Г. Смолянский. – Улан-Удэ, 1996. – 83 с.

251. Сорока М. Світ відкриває Україну / М. Сорока // Про зовнішню політику Української держави у 90-х роках ХХ століття : Статті. Документи. Коментарі. – К. : Київська правда, 2001. – 782 с.

252. Социология межэтнической толерантности / [отв. ред. Л. М. Дробижева]. – М. : Изд-во Института социологии РАН, 2003. – 222 с.

253. Стародуб Т. С. Українське Придунав'я у геополітичному трикутнику Україна-Румунія-Молдова / Т. С. Стародуб // Стан і перспективи соціально-економічного розвитку Українського Придунав'я : проблеми і виклики : матеріали міжнар. конф., м. Одеса, 28 жовт. 2005 р. / [відп. ред. В. О. Шевченко]. – Одеса : Фенікс, 2005. – С. 103–112.

254. Сто тисяч українців у Придністров'ї не можуть вільно їздити в Молдову [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zaxid.net/home/showSingleNews.do?100_tis_ukrayintsiv_u_pridnistrovyyi_ne_mozhut_vilno_yizditi_v_moldovu&objectId=1278315.

255. Стратегічні інтереси України в країнах Чорноморського регіону та проблеми національної безпеки : [монографія] / Б. О. Парахонський та ін. – К. : НІСД, 2001. – 134 с.

256. Стратегічні партнери України : декларації і реалії. 1. Стратегічне партнерство України з іншими державами : підходи та оцінки // *Національна безпека і оборона*. – 2000. – № 12. – С. 3–22.

257. Сушко О. Розморожування Смирнова – київська версія / О. Сушко // *Дзеркало тижня*. – 2005. – № 20 (28 трав.–3 черв.).

258. Твердохліб В. Молдова не задоволена Україною / В. Твердохліб // *Дзеркало тижня*. – 2002. – № 28 (27 лип.–2 серп.).

259. Твердохліб В. Молдова після Страсбурга / В. Твердохліб // *Дзеркало тижня*. – 2001. – № 18 (18–24 трав.).

260. Тишков В. А. О природе этнического конфликта / В. А. Тишков // *Свободная мысль*. – 1993. – № 4. – С. 4–15.

261. Тишков В. А. Очерки теории и политики этничности в Российской Федерации / В. А. Тишков. – М. : Гардарики, 1997. – 473 с.

262. Тишков В. А. Этничность, национализм и государство в посткоммунистическом обществе / В. А. Тишков // *Вопросы социологии*. – 1993. – № 1/2. – С. 3–38.

263. Тощенко Ж. Т. Постсоветское пространство : суверенизация и интеграция. Этносоциологические очерки / Ж. Т. Тощенко. – М. : РГГУ, 1997. – 214 с.

264. Тренин Д. Казус Косово : Политические перспективы непризнанных государств на территории бывшего ССР и альтернативные стратегии «размораживания» постсоветских конфликтов / Д. Тренин // *Pro et Contra*. – 2006. – Т. 10, № 5-6 (36). – С. 6–21.

265. Тресторонній підхід до європейської та євроатлантичної інтеграції : аналітична доп., підгот. укр.-молдав.-румун. експертною групою. Київ – Кишинев – Бухарест 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ieac.org.ua/pics/content/6/1184149474_ans.pdf. – Заголовок з екрану.

266. Троян С. Австрійська концепція «Міттельєвропи» напередодні та під час першої світової війни / С. Троян // *Наук. вісн. Чернівецького ун-ту. Історія*. – Чернівці, 1996. – Вип. 6-7. – С. 216–225.

267. Тукмаков Д. Придністровье на карте региональных интересов [Электронный ресурс] / Д. Тукмаков. – Режим доступа : <http://www.apn.ru/publications/article1963.htm>. – Загл. с экрана.

268. У ВР створено депутатське об'єднання з питань сприяння у врегулюванні Придністровського конфлікту. 19.03.2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rbc.ua/ukr/news/society/v-vr-sozdano-deputatskoe-obedinenie-po-voprosam-sodeystviya19032013162200/>.

269. У Молдові козаків назвали загрозою державній безпеці 14 березня 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.newsr.u.ua/world/14mar2013/moldove.html>.

270. У Придністров'ї спрощений порядок перетину державного кордону. 30.12.2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rbc.ua/ukr/newslineshow/v-pridnestrove-uproshchen-poryadokperesecheniya-gosudarstvennoy-30122011224600>.

271. Україна і Молдова зацікавлені в розшенні имушественных и пограничных вопросов 3 февраля 2012, [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://lb.ua/news/2012/02/03/134915_ukraina_i_moldova_zainteresovani_v.html?utm_source=lb_ua&utm_medium=link&utm_campaign=theme.

272. Україна предлагає реанімувати "план Ющенко" по Придністров'ю. 04/11/2009 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rian.com.ua/politics/20091104/78227750.html>.

273. Україна вважає, що урегулювання придністровського конфлікту продвигнеться після легітимних виборів в Верховний Совет. 31.10.2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.liga.net/news/165739.html>. – Загл. с екрана.

274. Український план урегулювання проблеми Придністров'я став для союзників неприємною несподіванкою. Радио Свобода, 05-05-2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.maidan.org.ua/static/mai/1115279394.html>. – Загл. с екрана.

275. Українське керівництво в ОБСЄ призиває Кишинев і Тирасполь к збереженню стабільності и спокою в регіоні 27.04.2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rbc.ua/rus/newslineshow/ukrainskoe-predsedatelstvo-vobseprizivaetkishinev-i-27042013151700>.

276. Україна – Молдова : історична спадщина і перспективи розвитку співробітництва : матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю 26–27 черв. 2002 р. / Одеський регіональний ін-т держ. управління Української академії держ. управління при Пре-

зидентові України ; [заг. ред. В. М. Кривцова]. – Одеса : ОРІДУ УАДУ, 2003. – 164 с.

277. Україна допоможе Молдові вивести з Придністров'я російських миротворців. – 26 січня – 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://wartime.org.ua/851-ukrayina-dopomozhemoldov-vivesti-z-pridnistrovyia-rosyskih-mirotvorcv.html>.

278. Україна та Росія у системі міжнародних відносин : стратегічна перспектива : кол. монографія / Нац. Ін-т проблем міжнар. безпеки ; [за заг. ред. С. І. Пирожкова]. – К. : НППМБ, 2001. – 624 с.

279. Українські прикордонники та Місія Європейської Комісії зацікавлені у подальшій співпраці. 29 січня 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pvu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=62924&at_id=62916. – Заголовок з екрану.

280. Українці в Молдові дискримінуються за національною ознакою. Крім того, самі українці асимілюються не з молдовською, а з російською культурою. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tsn.ua/ukrayina/prava-ukrayintsiv-utiskayutsya-ne-lishe-v-rosiyi-ale-imoldovi.html>.

281. Українці Придністров'я відтворюють народні традиції та прагнуть до поширення національної культури в регіоні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrinform.ua/ukr/order/?id=760896>. – Заголовок з екрану.

282. Филипенко А. О. Придністровський конфлікт і національна безпека України: історична ретроспектива / А. О. Филипенко // Україна-Молдова: історична спадщина і перспективи розвитку співробітництва: матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю, 26–27 черв. 2002 р. / Одеський регіональний ін-т держ. управління Української академії держ. управління при Президентові України; [заг. ред. В. М. Кривцова]. – Одеса : ОРІДУ УАДУ, 2003. – С. 130–137.

283. Фісанов В. Австро-Угорщина як геополітичний експеримент / В. Фісанов // Питання історії нового та новітнього часу : зб. наук. ст. / Чернівецький держ. ун-т. – Чернівці : ЧДУ, 1999. – Вип. 6. – С. 28–37.

284. Фічора Т. Врегулювання регіональних конфліктів – вагома складова євроінтеграційної стратегії України [Електронний ресурс] /

Т. Фічора. – Режим доступу : <http://nomos.com.ua/content/view/270/69>. – Заголовок з екрану.

285. Фічора Т. Ящик Пандори / Т. Фічора // Зовнішні справи. – 2008. – № 5. – С. 32–35.

286. Фролов К. Приднестровский регион в геополитической системе координат восточно-христианской цивилизации / К. Фролов // Приднестровье в геополитической системе координат XXI века / Центр социально-политических исследований «Перспектива». – Тирасполь : Науч. изд-во ЦСПИ «Перспектива», 2002. – С. 68–70.

287. Фурман Д. Молдова : молдаване или румыны? (Влияние особенностей национального сознания молдаван на политическое развитие Республики Молдова) / Д. Фурман, К. Батог // Современная Европа. – 2007. – № 3. – С. 40–56.

288. Хобсбаум Э. Нации и национализм после 1780 г. / Э. Хобсбаум ; [пер. с англ. А. А. Васильева]. – СПб. : Алетейя, 1998. – 306 с.

289. Хомра А. У. Трансформация внешнеторговых связей регионов Украины с соседними странами / А. У. Хомра // Россия и СНГ в новейших европейских интеграционных процессах : сб. материалов междунар. науч. конф. (Москва, 17–18 окт. 2002 г.) / Ин-т междунар. экон. и полит. исследований. – М. : ИМЭПИ РАН, 2002. – С. 324–325.

290. Черник П. Україна–Молдова : проблеми взаємостосунків сучасної доби / П. Черник // Українська національна ідея : реалії та перспективи розвитку. – Львів, 2003. – № 14. – С. 28–32.

291. Шеларь Г. Молдова и Приднестровье : региональное экономическое измерение / Галина Шеларь // Молдова-Приднестровье : общими усилиями – к успешному будущему : экономические аспекты. – Кишинев : Cu drag, 2009. – С. 67–81.

292. Шелест Г.В. Україна в системі міжнародних заходів щодо придністровського врегулювання : пріоритети та інструменти : аналітична доповідь / Г. В. Шелест, І. В. Максименко, Ю. В. Сербіна, Л. В. Хомич ; за заг. ред. В. М. Якушика. – Одеса : Фенікс, 2011. – 100 с.

293. Шелест Г.В. Чи варто щось змінювати? (25.01.2012) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uaforeignaffairs.com/ua/blog/usi-blogi/view/article/chi-var-to-shchos-zminjuvati/>.

294. Шумпетер Й. Капіталізм, соціалізм і демократія / Й. Шумпетер // Філософія політики : хрестоматія : у 4 т. / [авт.-упоряд. : В. П. Андрущенко (кер.) та ін.]. – К. : Знання України, 2003. – Т. 3. – С. 350–359.

295. Щодо зустрічі у форматі «5+2», м. Львів. // Міністерство закордонних справ України – 26 лютого 2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mfa.gov.ua/ua/press-center/briefing/1143-brifing-v-mzs>

296. Щодо співробітництва у спільному сусідстві. // Комітет з Парламентського співробітництва між Україною та ЄС / – 2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://comeuroint.rada.gov.ua/komevrount/control/uk/publish/article?art_id=53542&cat_id=45826%20.

297. Этингер Я. Межнациональные конфликты в СНГ и международный опыт / Я. Этингер // Свободная мысль. – 2003. – № 3. – С.87–95.

298. Яковлев В. Н. Тернистый путь к справедливости / В. Н. Яковлев. – Тирасполь : [б.и.], 1993. – 212 с.

299. Яценко Н. Е. Толковый словарь обществоведческих терминов / Н. Е. Яценко. – М. : [б.и.], 1999. – 528 с.

300. 3D Plan to Address the Frozen Conflict in Transnistria, Brussels, February 18th, 2005 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://foundation.moldova.org/pagini/eng/125> and <http://www.moldova.org/pagini/eng/122/>. – Заголовок з екрану.

301. Adomeit H. Rußlands Rückkehr in die Weltpolitik / Hannes Adomeit // Die Welt. – 2006. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.welt.de/printwelt/article199470/Russlands_Rueckkehr_in_die_Weltpolitik.html. – Заголовок з екрану.

302. Alexander D. Schwierige Kandidaten / D. Alexander // Die Welt. – 2010. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.welt.de/print/die_welt/politik/article11614710/Schwierige-Kandidaten.html. – Заголовок з екрану.

303. Asarov V. Kosovo versus Transnistria [Електронний ресурс] / V. Asarov // Moldova Azi. – 2006. – Mar. 13. – Режим доступу : <http://www.azi.md/investigation?ID=38404>. – Заголовок з екрану.

304. Aufrüsten für die Arktis [Електронний ресурс] // Die Zeit. – 2008. – Режим доступу : <http://www.zeit.de/online/2008/36/arktis-bodenschaeetze-konflikte>. – Заголовок з екрану.

305. Böhm A. Vorwärts, Genossen, wir müssen zurück! / A. Böhm // GEO. Das neue Bild der Erde. – Hamburg, 2006. – P. 9–10

306. Britannica. – 1994. – Vol. 8. – 1118 с.

307. Brubaker R. Nationalism Reframed / R. Brubaker // Natiohood and National Question in the New Europe. – Cambridge, 1996. – P. 10–25.

308. Büscher K. Separatismus in Transnistrien – Die PMR zwischen Russland und Moldova // Osteuropa. Zeitschrift für Gegenwartsfragen des Ostens / K. Büscher. – Berlin : Wissenschafts-Verl, 1996. – P. 8–9.

309. Clarke L. Hain offers £1m in bid to disband UDA [Електронний ресурс] / L. Clarke // The Sunday Times – 2006. – 26 September. – Режим доступу : <http://www.thesundaytimes.co.uk/sto/public/sitesearch.do?querystring=Transnistria+conflict§ionId=2&p=sto&bl=on&pf=all>. – Заголовок з екрану.

310. Clasen B. 200 Festnahmen in Moldawien [Електронний ресурс] / Bernhard Clasen / B. Clasen // TAZ. – 2009. – Режим доступу : <http://www.taz.de/1/politik/europa/artikel/1/200-festnahmen-in-moldawien/>. – Заголовок з екрану.

311. Clasen B. Seismografische Auswirkungen [Електронний ресурс] / B. Clasen, B. Oertel // TAZ. – 2008. – Режим доступу : <http://www.taz.de/1/politik/europa/artikel/1/seismografische-auswirkungen/>. – Заголовок з екрану.

312. Clinton fordert von OSZE Konfliktlösung [Електронний ресурс] // Frankfurter Rundschau. – Режим доступу : <http://www.fr-online.de/home/clinton-fordert-von-osze-konfliktloesung/-/1472778/4885008/-/index.html>. – Заголовок з екрану.

313. Commission of the European Communities, Commission Staff Working Paper, European Neighborhood Policy, Country Report, Moldova, Dec. 5, 2004. – Місце вид., рік. – с. 15

314. Cornelius Vadim Tudor. Romanian's one way ticket to the future / Cornelius Vadim Tudor. – Bucharest, 2003. – 274 p.

315. Das Ende der Schröder-Doktrin [Електронний ресурс] // Die Zeit. – 2011. – Режим доступу : <http://www.zeit.de/2011/12/P-Russlandpolitik>. – Заголовок з екрану.

316. Das Weltsystem im Jahr 2020 [Електронний ресурс] // Die Zeit. – 2007. – Режим доступу : <http://www.zeit.de/online/2007/12/weltpolitik-2020>. – Заголовок з екрану.

317. Davis D. Ethnicity, Minorities and International Conflict / Davis D., Jagers K., Moore W. // Wars in the Midst of Peace: The International Politics of Ethnic Conflict. – Pittsburgh: University of Pittsburg Press, 1997. – P. 148–149.

318. Delgado Talia, Transnistria, The Forgotten Conflict [Електронний ресурс]. – 2005. – Apr. 23. – Режим доступу : <http://www.anale-istorie-oradea.ro/archive/2010.pdf>. – заголовок з екрану.

319. Der Weinkrieg [Електронний ресурс] // Die Zeit. – 2006. – Режим доступу : http://www.zeit.de/2006/16/Der_Weinkrieg. – Заголовок з екрану.

320. Die Sümpfe des Dnjestr [Електронний ресурс] // Die Zeit. – 2002. – Режим доступу : http://www.zeit.de/2002/30/Die_-Suempfe_-des_Dnjestr. – Заголовок з екрану.

321. Dispute closes enclave's borders. Trans-Dniester says it has been blockaded [Електронний ресурс] / By C.J. Chivers. – 2006. – March 10. – Режим доступу : <http://www.ihf.com/articles/2006/03/09/news/moldova.php>. – Заголовок з екрану.

322. Doroshko M. S. To the question about the sources of Prydnistrovska problem / M. S. Doroshko // Актуальні проблеми міжнародних відносин : зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т імені Т. Шевченка, Ін-т між нар. відносин. – К., 2006. – Вип. 60, ч. 1. – С. 55–57. – English.

323. Ein Gütesiegel und seine schwindende Kraft [Електронний ресурс] // Die Welt. – 1997. – Режим доступу : http://www.welt.de/print-welt/article642975/Ein_Guetesiegel_und_seine_schwindende_Kraft.html. – Заголовок з екрану.

324. Ein unabhängiges Schottland wäre kein Problem [Електронний ресурс] // Die Zeit. – 2008. – Режим доступу : http://www.zeit.de/2008/07/Ein_unabhaengiges_Schottland_waere_kein. – Заголовок з екрану.

325. Es kann ihnen nur gut tun, es mit der Unabhängigkeit zu versuchen [Електронний ресурс] // Die Welt. – 1998. – Режим доступу : http://www.welt.de/printwelt/article597209/Es_kann_ihnen_nur_gut_tun_es_mit_der_Unabhaengigkeit_zu_versuchen.html. – Заголовок з екрану.

326. EU aid to post-Soviet states has 'limited' impact by Valentina Pop. 15.01.2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://euobserver.com/22/27414?print=1>. – Заголовок з екрану.

327. EUBAM and security services of Moldova and Ukraine to strengthen border cooperation. 21.01.2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eubam.org/index.php?action=-show&sid=cnppxdd1a69ex3gc5wu25aipuyqr7toa&id=62>. – Заголовок з екрану.

328. EUBAM cannot solve frozen conflict in Moldova [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://euobserver.com/24/27414>. – Заголовок з екрану.

329. EUBAM, «Border cooperation agreed between the EU Border Assistance Mission to Moldova and Ukraine and the Information and Security Service of the Republic of Moldova and the Security Service of Ukraine», Press Release, Odesa, 14 December 2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eubam.org/files/0-99/83/press-release-security-14-12-06.doc>. – Заголовок з екрану.

330. EUBAM. Background. [Електронний ресурс] – режим доступу <http://www.eubam.org/en/about/overview>.

331. EUBAM. Where we work. [Електронний ресурс] – режим доступу http://www.eubam.org/en/about/where_we_work.

332. EUBAM. Who we are [Електронний ресурс] – режим доступу http://www.eubam.org/en/about/who_we_are.

333. Fiodorov A. Facing Environmental Problems: the Case of the Republic of Moldova, Journal of Eurasian Research [Електронний ресурс] / A. Fiodorov. – Режим доступу: <http://www.actr.org/JER/issue6/7.htm>. – Заголовок з екрану.

334. Graf K. Der Transnistrien-Konflikt : Produkt spätsowjetischer Verteilungskämpfe und Zerfallskonflikt der implodierten Sowjetunion / Kilian Graf. – Hamburg : Disserta-Verlag, 2010.

335. Hannes Hofbauer H. Mitten in Europa. Politische Reiseberichte aus Bosnien-Herzegowina, Belarus, der Ukraine, Transnistrien / Hannes Hofbauer // Moldawien und Albanien. Promedia. – Wien, 2006. – 222 s.

336. Hasler F. Ein Land wie ein Freilichtmuseum der Sowjetunion [Електронний ресурс] / Felix Hasler // Die Welt. – 2009. – Режим доступу : <http://www.welt.de/reise/article5272458/Ein-Land-wie-ein-Freilichtmuseum-der-Sowjetunion.html>. – Заголовок з екрану.

337. Hasler F. In sowjetischen Ruinen [Електронний ресурс] / Felix Hasler // Die Welt. – 2009. – Режим доступу: <http://www.welt.de/die-welt/vermischtes/article5271419/In-sowjetischen-Ruinen.html>. – Заголовок з екрану.

338. Hier wird Frieden mit dem Panzer gemacht [Електронний ресурс] // Die Zeit. – 2008.– Режим доступу : <http://www.zeit.de/2008/25/Moldova-Camping>. – Заголовок з екрану.

339. Hillgruber K. Die Patrioten von Transnistrien [Електронний ресурс] / Katrin Hillgruber // Die Welt. – 2008. – Режим доступу : http://www.welt.de/welt_print/article2102593/Die_Patrioten_von_Transnistrien.html– Заголовок з екрану.

340. Kommunisten verlieren die absolute Mehrheit [Електронний ресурс] // Die Zeit. – 2009.– Режим доступу : <http://www.zeit.de/online/2009/31/wahl-moldawien-kommunisten>. – Заголовок з екрану.

341. Konfliktherd Transnistrien [Електронний ресурс] // Frankfurter Rundschau. – Режим доступу : <http://www.fr-online.de/politik/konfliktherd-transnistrien/-/1472596/4886720/-/index.html>. – Заголовок з екрану.

342. Krieg als Therapie [Електронний ресурс] // Die Zeit. – 2009. – Режим доступу : <http://www.zeit.de/online/2008/36/russland-krieg-als-therapie>. – Заголовок з екрану.

343. Kühner F. Brücke für einen geeinten Kontinent von Wladiwostok bis Dublin? [Електронний ресурс] / Florian Kühner // Eurasisches Magazin. – 2007. – 13.03. – Режим доступу: <http://www.eurasischesmagazin.de/artikel/?artikelID=20070313>. – Заголовок з екрану.

344. Ländliche Kommunisten gegen prowestliche Städte [Електронний ресурс] // Frankfurter Rundschau. – Режим доступу : <http://www.fr-online.de/politik/laendliche-kommunisten-gegen-prowestliche-staedter/-/1472596/4873400/-/index.html>. – Заголовок з екрану.

345. LEAD, The Sustainability of Societies in Transition : Agrarian Reform and Sustainable Agriculture in Moldova, December,

2004. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://casestudies.lead.org/index.php?csid=16>

346. LeVine R. Ethnocentrism : Theories of Conflict, Ethnic Attitudes and Group Behavior / R. LeVine, D. Campbell. – New York ; London, 1972. – P. 99-103

347. Marshall M. G. Systems at Risk : Violence, Diffusion, and Disintegration in the Middle East // Wars in the Midst of Peace : The International Politics of Ethnic Conflict / Ed. by Carment D., James P. – Pittsburg, PA, 1997. – P. 89

348. Martens M. Rückenwind aus Kiew – Konfliktlösung mit Hilfe der Ukraine. / Michael Martens // FAZ. – Frankfurt, 2005. – 10 Januar.

349. McCain J. Russia's Provocative Game – a Threat to Western Europe? [Електронний ресурс] / John McCain // Süddeutsche Zeitung. – 2007. – Режим доступу : <http://www.sueddeutsche.de/politik/munich-security-conference-russias-provocative-game-a-threat-to-western-europe-1.931367>. – Заголовок з екрану.

350. Medwedjew erkennt Unabhängigkeit von Südossetien und Abchasien an [Електронний ресурс] // Die Zeit. – 2009. – Режим доступу : <http://www.zeit.de/online/2008/35/medwedew-erkennt-unabhaengigkeit-von-suedossetien-und-abchasien-an>. – Заголовок з екрану.

351. Medwedjew warnt vor weiteren Militäraktionen [Електронний ресурс] // Die Zeit. – 2009. – Режим доступу : <http://www.zeit.de/online/2008/35/kaukasus-duma>. – Заголовок з екрану.

352. Menn A. Konstruktion von Nation und Staat in Osteuropa. Transnistrien und die Republik Moldau / Andreas Menn. – Saarbrücken : Vdm Verlag Dr. Müller, 2008. – 112 s.

353. Merkel bescheinigt der OSZE erhebliche Mängel [Електронний ресурс] // Die Zeit. – 2010. – Режим доступу : <http://www.zeit.de/politik/ausland/2010-12/osze-gipfel-astana>. – Заголовок з екрану.

354. Moldawien wählt zwischen EU und Russland [Електронний ресурс] // Die Zeit. – 2009. – Режим доступу : <http://www.zeit.de/online/2009/31/moldawien-wahl-praesident>. – Заголовок з екрану.

355. Moskaus Erbe – hochexplosiv [Електронний ресурс] // Die Zeit. – 1994. – Режим доступу : <http://www.zeit.de/1994/49/moskaus-erbe-hochexplosiv>. – Заголовок з екрану.

356. Nantoi O. Transnistrian conflict: what could the European Union and the United States of America do? [Електронний ресурс] / O.Nantoi. – Режим доступу : <http://www.ipp.md>. – Заголовок з екрану.

357. Nantoi O. The plan for the Transnistrian conflict settlement proposed by Ukraine – pros and cons [Електронний ресурс] / O. Nantoi. – Режим доступу : <http://www.ipp.md>. – Заголовок з екрану.

358. Nantoi O. The Frozen Conflict in Transnistria : Presentation in Washington, Jan. 14 / O. Nantoi ; Institute of Public Policies. – 2005. – 84 p.

359. National Human Development Report – 1996. State Building and Integration of Society, Republic of Moldova. – s. 224–227.

360. Nimführ M. Hier spricht Radio PMR. Nachrichten aus Transnistrien / Marcell Nimführ, Andrey Smolensky // Bildschöne Bücher. – Berlin ; Wien, 2007. – s. 14.

361. Patten Ch. 3000 Kilometer Chancen [Електронний ресурс] / Chris Patten // Die Welt. – 2002. – Режим доступу : http://www.welt.de/printwelt/article416311/3000_Kilometer_Chancen.html. – Заголовок з екрану.

362. Prowestliche Koalition in Moldawien beschlossen [Електронний ресурс] // Die Zeit. – 2009. – Режим доступу : <http://www.zeit.de/online/2009/33/moldawien-wahl-koalition>. – Заголовок з екрану.

363. Quinlan, Paul D, Moldova under Lucinschi, Demokratizatsiya, Winter 2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.findarticles.com/p/articles/mi_qa3996/is_200201/ai_n9062110/pg_5. – Заголовок з екрану.

364. Rex J. Ethnicity and Migration / J. Rex // The Ethnicity Reader : Nationalism, Multiculturalism and Migration / [ed. by M. Gubernau and J. Rex]. – Malden : MA (USA), 1997. – 314 p.

365. Ross M. Natural Resources and Civil War / M. Ross // An Overview with Some Policy Options. – 2002. – Dec. 13.

366. Schinde R. Das Verborgene und sein Fährmann [Електронний ресурс] / R. Schinde // Die Welt. – 2005. – Режим доступу : http://www.welt.de/printwelt/article424382/Das_Verborgene_und_sein_Faehrmann.html. – Заголовок з екрану.

367. Schweine und Gas [Електронний ресурс] // Die Zeit. – 2006. – Режим доступу : <http://www.zeit.de/online/2006/48/EU-Russland-Gipfel>. – Заголовок з екрану.

368. Skordas, Achilles, Transnistria : Another Domino on Russia's Periphery? // *Yale Journal of International Affairs*. – 2005. – Summer/Fall. – S. 33–46.

369. Sommer T. Der Bär will in der Höhle bleiben [Електронний ресурс] / T. Sommer // *Die Zeit*. – 1993. – Режим доступу : <http://www.zeit.de/1993/46/der-baer-will-in-der-hoehle-bleiben>. – Заголовок з екрану.

370. Spanu, Vlad, Why is Moldova Poor and Economically Volatile?, Dec 21, 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://foundation.moldova.org/pagini/eng/822>. – Заголовок з екрану.

371. Stabilisiertes De-facto-Regime // *Die Welt*. – 2009. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.welt.de/die-welt/vermischtes/article5271421/Stabilisiertes-De-facto-Regime.html>. – Заголовок з екрану.

372. Statement by the Permanent Delegation of the Republic of Moldova at the OSCE Permanent Council meeting (1 November 2007) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.osce.org>. – Заголовок з екрану.

373. Stürmer M. Energie ist der Schlüssel zu allem [Електронний ресурс] / M. Stürmer // *Die Welt*. – 2006. – Режим доступу : http://www.welt.de/printwelt/article152161/Energie_ist_der_Schluessel_zu_alle.html. – Заголовок з екрану.

374. Stürmer M. Stalins verhängnisvolle Grenzen [Електронний ресурс] / M. Stürmer // *Die Welt*. – 2009. – Режим доступу : <http://www.welt.de/die-welt/article3539907/Stalins-verhaengnisvolle-Grenzen.html>. – Заголовок з екрану.

375. The Economist Print Edition, The Hazards of a Long, Hard Freeze, Aug 19, 2004

376. Transdnister Pulls Out Of Talks On Settlement. March 7, 2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rferl.org/featuresarticle/2006/03/4a343748-0c85-4a12-81dd-9ac7c5cd54ad.html>. – Заголовок з екрану.

377. Transdnisterian Conflict, Origins and Main Issues, Based on the Background Paper «The Transdnisterian Conflict in Moldova: Origins and Main Issues», CSCE Conflict Prevention Centre, Vienna, June 10, 1994 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.state.gov/documents/organization/13611.pdf>. – Заголовок з екрану.

378. Transnistria [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://encyclopedia.thefreedictionary.com/Transnistria>. – Заголовок з екрану.

379. Transnistria, The Forgotten Conflict [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.brain-storming.info/article.php?ida=70>. – Заголовок з екрану.

380. Transnistria-Moldova Conflict : Territorial Dispute [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www1.american.edu/ted/ice/moldova.htm>. – заголовок з екрану.

381. Transnistrien [Електронний ресурс] // Die Welt. – 2010. – Режим доступу : <http://www.welt.de/die-welt/politik/article8590630/-Transnistrien.html>. – Заголовок з екрану.

382. Troebst S. Der Transnistrienkonflikt und seine Bearbeitung durch die OSZE / Stefan Troebst – In: Österreichisches Studienzentrum für Frieden und Konfliktforschung (Hrsg.): Afrikanische Perspektiven – Friedensbericht 1998, Stadtschleining, 1998. – S. 347–379.

383. Troebst S. Staatlichkeitskult im Pseudo-Staat. Identitätsmanagement in Transnistrien. in: Osteuropa / Stefan Troebst // Zeitschrift für Gegenwartsfragen des Ostens. Wissenschafts-Verl. – Berlin 2003, 7.

384. Vielleicht war der Weckruf noch nicht laut genug // Die Zeit. – 2008. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://blog.zeit.de/bittner-blog/2008/08/20/vielleicht-war-der-weckruf-noch-nicht-laut-genug_107. – Заголовок з екрану.

385. Wie der Teufel den Schwan holte [Електронний ресурс] // Die Zeit. – 1996. – Режим доступу : http://www.zeit.de/1996/44/Wie_der_Teufel_den_Schwan_holte. – Заголовок з екрану.

386. Wo Hammer und Sichel ganz offiziell sind [Електронний ресурс] // Frankfurter Rundschau. – Режим доступу : <http://www.fr-online.de/reise/wo-hammer-und-sichel-ganz-offiziell-sind/-/1472792/4553978/-/index.html>. – Заголовок з екрану.\

Дисертації, автореферати дисертацій

387. Антонюк О. В. Формування етнополітики в Україні : теоретико-методологічні та концептуальні засади : дис. д-ра політ. наук : спец. : 23.00.05 «Етнополітологія та етнодержавознавство» / О. В. Антонюк. – К., 2001. – 414 с.

388. Гакман С. М. Проблема Бессарабії та Буковини у контексті радянсько-румунських міждержавних відносин. 1917–1940 рр. : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. іст. наук : спец. : 07.00.02 / С. М. Гакман. – Чернівці, 2001. – 20 с.

389. Дацюк А. В. Збройні етнополітичні конфлікти та шляхи їх врегулювання в контексті забезпечення національної безпеки держави : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. політ. наук : спец. : 21.01.01 / А. В. Дацюк. – К., 2007. – 21 с.

390. Дирун А. В. Динаміка суспільно-політичного розвитку Республіки Молдова в контексті етнополітичного конфлікту : дис. канд. політ. наук : спец. : 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / А. В. Дирун. – Одеса, 2005. – 18 с.

391. Єрмаков П. П. Особливості врегулювання етнополітичних конфліктів : дис. канд. політ. наук : спец. : 23.00.05 «Етнополітологія та етностудіологія» / П. П. Єрмаков. – К., 2000.

392. Зварич І. Т. Регіональні особливості розвитку етнополітичних процесів в Україні : дис. д-ра політ. наук : спец. : 23.00.05 «Етнополітологія та етностудіологія» / І. Т. Зварич. – К., 2009.

393. Кіссе А. І. Політико-правові засади управління етнічним конфліктом : дис. на здоб. д-ра політ. наук : спец. : 23.00.05 «Етнополітологія та етностудіологія» / А. І. Кіссе. – К., 2006. – 362 с.

394. Ларченко М. Л. Міжетнічний конфлікт як соціально-політичне явище : теоретичний аналіз : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. політ. наук : спец. : 23.00.01 «Теорія та історія політичної науки» / М. Л. Ларченко. – Львів, 2008. – 20 с.

395. Мельничук Г. І. Становлення та еволюція зовнішньої політики Республіки Молдова (1991–2005 рр.) : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. іст. наук : 07.00.02 «Політичні інститути та процеси» / Г. І. Мельничук. – Чернівці, 2007. – 21 с.

396. Петрова І. В. Зовнішньополітичні чинники врегулювання Придністровського конфлікту : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. політ. наук : спец. : 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / І. В. Петрова. – Чернівці, 2007. – 22 с.

397. Пінцак В. І. Позиція України у врегулюванні Придністровського конфлікту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. : 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / В. І. Пінцак. – Чернівці, 2008. – 21 с.

398. Римаренко С. Ю. Етнонаціональний вимір соціального об'єкта (теоретико-методологічний аналіз): дис. на здоб. д-ра політ. наук: спец.: 23.00.05 «Етнополітологія та етнодержавознавство» / С. Ю. Римаренко. – К., 2002. – 432 с.

399. Черник П. П. Геополітичне положення України в Центрально-Східній Європі: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. політ. наук: спец.: 23.00.04 «Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку» / П. П. Черник. – Львів, 2008. – 20 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Договір про добросусідство, дружбу і співробітництво між
Україною та Республікою Молдова

Договір від 23.10.1992

Договір про добросусідство, дружбу і співробітництво між Україною та Республікою Молдова

(Договір ратифіковано Законом N 459/96-ВР від 01.11.96,
ВВР, 1996, N 50, ст.281)

Україна та Республіка Молдова, які надалі іменуються Високими Договірними Сторонами, будуючи свої відносини, що сягають корінням в історичне минуле, керуючись цілями і принципами Статуту ООН (995_010) та іншими загально-визнаними нормами міжнародного права, сповнені рішучості розвивати на основі цих принципів і норм дружні стосунки, переконані в тому, що добросусідство, взаємна повага і співробітництво відповідають інтересам народів Високих Договірних Сторін і служать справі творення якісно нових відносин на основі рівноправності та зміцнення системи безпеки в Європі, вітаючи позитивні історичні зміни в Європі та обох державах, підтверджуючи готовність повною мірою виконувати положення Хельсінкського Заключного Акта (994_055), Паризької Хартії для нової Європи (995_058), а також інших документів НБСЄ, і цим зробити свій внесок у побудову демократичної, мирної і єдиної Європи, твердо переконані в тому, що додержання прав і основних свобод людини є невід'ємною умовою зміцнення миру, демократії та дружніх відносин між народами, визнаючи необхідність надати новий якісний рівень своїм двостороннім відносинам з урахуванням досвіду політичного, економічного, науково-технічного, гуманітарного, культурного співробітництва і з цією метою зміцнити їх договірну базу, домовилися про таке:

Стаття 1

Високі Договірні Сторони розвиватимуть свої добросусідські та партнерські відносини як дружні держави, вони послідовно дотримуватимуться принципів суверенної рівності, незастосування сили чи загрози силою, непорушності кордонів, територіальної цілісності, мирного врегулювання спорів, невтручання у внутрішні справи, поваги прав людини і основних свобод, рівноправності і права народів розпоряджатися своєю долею, співробітництва і сумлінного виконання міжнародних зобов'язань, а також норм, що містяться в документах НБСЄ.

Стаття 2

Високі Договірні Сторони підтверджують, що їх безпека є неподільною і нерозривно пов'язаною з безпекою всіх держав-учасниць Народи з безпеки та співробітництва в Європі.

З урахуванням цього вони послідовно співробітничатимуть у сфері взаємної безпеки і будуватимуть свої відносини на основі рівності та поважання суверенітету одна одної.

Стаття 3

Кожна з Високих Договірних Сторін не дозволить використання її території для збройної агресії або інших дій із застосуванням сили проти іншої Високої Договірної Сторони.

Високі Договірні Сторони будуть перетинати створення і діяльність на своїх територіях незаконних збройних формувань як своїх, так і закордонних, вербування, використання, навчання, фінансування або транзит найманців.

У випадку, якщо одна з Високих Договірних Сторін стане об'єктом агресії, інша Висока Договірна Сторона не надасть ніякої підтримки агресору і сприятиме вирішенню конфлікту, використовуючи процедури та механізми ООН і НБСЄ.

Стаття 4

Високі Договірні Сторони обмінюються взаємною інформацією про зосередження військ та бойової техніки в районах

спільного кордону, а також попередньо повідомляють одна одну про їх пересування, великі навчання та інші подібні дії.

Стаття 5

Кожна з Високих Договірних Сторін гарантує громадянам іншої Високої Договірної Сторони, а також особам без громадянства, які проживають на її території, незалежно від їх національної належності та інших відмінностей, громадянські, соціальні, економічні і культурні права та свободи до загально-визнаних міжнародних стандартів у галузі прав людини стосовно таких категорій громадян.

Кожна із Високих Договірних Сторін захищає права своїх громадян, які проживають на території іншої Сторони, надає їм покровительство і підтримку згідно із загально-визнаними нормами міжнародного права.

Стаття 6

Питання набуття громадянства однієї з Високих Договірних Сторін особами, які проживають на території іншої Сторони, регулюватимуться відповідною угодою з урахуванням законодавства Сторін про громадянство.

Стаття 7

Високі Договірні Сторони гарантуватимуть права особам, які належать до національних меншин, у повній відповідності з нормами, що містяться в документах ООН і НБСЄ.

Високі Договірні Сторони забезпечують особам, які належать до національних меншин і проживають на території відповідної Сторони, права як на індивідуальній основі, так і спільно з іншими членами своєї групи, на вільне вираження, збереження та розвиток їх етнічної, культурної, мовної і релігійної самобутності, на захист від будь-яких спроб асиміляції проти їх волі.

Стаття 8

Високі Договірні Сторони підтримуватимуть розвиток самобутності національних меншин конкретними заходами, зокрема

створенням сприятливих умов для функціонування учбових, культурних закладів мовою цих меншин, вільного прийому радіо- і телепередач у місцях їх компактного проживання і сприятимуть іншій Високій Договірній Стороні у наданні такої допомоги.

Високі Договірні Сторони створюватимуть відповідні умови для вільного доступу в місця проживання національних меншин засобів масової інформації іншої Сторони.

Стаття 9

Конкретні питання співробітництва в галузі забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин і проживають на території іншої Високої Договірної Сторони, урегулюватимуться окремими угодами, виходячи із особливостей національного законодавства Сторін відповідно до загальновизнаних норм міжнародного права.

Стаття 10

Визнаючи право кожної з Високих Договірних Сторін на прийняття свого міграційного законодавства і проведення самостійної міграційної політики, Сторони будуть регулювати питання, що виникатимуть у цій галузі, відповідно до загальновизнаних принципів і норм міжнародного права шляхом укладання окремих угод.

Стаття 11

Високі Договірні Сторони, прагнучи забезпечити необхідні умови для зближення їх народів на дружній та добросусідській основі, всебічно сприятимуть розширенню контактів між своїми громадянами як на індивідуальній основі, так і по лінії державних, громадських та інших організацій, у тому числі між фондами, учбовими закладами й культурними установами, науководослідними інститутами, засобами масової інформації.

Стаття 12

Високі Договірні Сторони всілякими способами сприятимуть розвитку контактів між органами державної влади і управ-

ління, а також регіональними і місцевими органами самоврядування та їх керівниками на постійній, регулярній основі. Сторони також заохочуватимуть прикордонне співробітництво в різних сферах.

Високі Договірні Сторони домовились, що зустрічі на вищому рівні відбуватимуться, як правило, один раз на рік, а також кожного разу, коли це буде необхідним і доцільним.

Стаття 13

Високі Договірні Сторони вважають, що правовий режим державного майна, майна юридичних осіб і громадян однієї Сторони, що знаходиться на території іншої Сторони, регулюється законодавством Сторони місцезнаходження майна та нормами міжнародного права.

Конкретні питання регулювання відносин власності розглядатимуться окремою угодою Сторін.

Стаття 14

Високі Договірні Сторони приділятимуть особливу увагу розвитку взаємовигідного двостороннього співробітництва в галузі економіки. Вони вживатимуть відповідних заходів для того, щоб удосконалювати і наближати до норм та практики світового ринку механізм своїх економічних зв'язків.

Керуючись внутрішнім законодавством, виходячи із своїх міжнародних зобов'язань і для виконання цілей цього Договору, Сторони забезпечуватимуть сприятливі економічні, фінансові і юридичні умови для підприємницької та іншої господарської діяльності, включаючи стимулювання й захист взаємних капіталовкладень, і не вживатимуть у взаємних економічних зв'язках дискримінаційних заходів.

Стаття 15

Високі Договірні Сторони укладають двосторонні угоди в галузі валютно-фінансових відносин, торговельного обміну, платежів, руху цінних паперів, митних і транспортних тарифів.

Зазначений перелік угод не є вичерпуючим і узгоджуватиметься у міру необхідності.

Стаття 16

Високі Договірні Сторони будуть розширювати співробітництво в галузі транспорту, включаючи забезпечення вільного транзиту осіб і вантажів через свої території відповідно міжнародних норм і практики, національного законодавства і європейських стандартів на умовах, що передбачаються окремими угодами.

Стаття 17

Високі Договірні Сторони розвиватимуть співробітництво й обміни в галузі освіти, культури, мистецтва, охорони здоров'я, науки, інформації, техніки, туризму, спорту, молодіжних обмінів та в інших сферах.

Стаття 18

Високі Договірні Сторони сприятимуть створенню відповідних умов для ефективного співробітництва у сфері фундаментальних і прикладних наук, передової техніки і технології, а також для підтримання безпосередніх зв'язків і спільних ініціатив учених, дослідників, науково-дослідних інститутів, закладів Академій наук і науково-виробничих об'єднань обох держав.

Стаття 19

Кожна з Високих Договірних Сторін забезпечить своїм громадянам широкий доступ до культурних цінностей, засобів масової інформації іншої Сторони і підтримуватиме спрямовані на це державні, громадські та індивідуальні ініціативи. Вони сприятимуть поширенню обмінів між творчими колективами, діячами мистецтв, спеціалістами, закладами культури й освіти одна одної на державному, регіональному та місцевому рівнях, заохочуватимуть вивчення мови іншої Сторони.

Високі Договірні Сторони на взаємній основі сприятимуть справі збереження та вивчення мистецтв і культурного надбання

іншої Сторони, включаючи охорону пам'яток історії та культури, виявлення й вивчення архівних матеріалів, пов'язаних з історією обох країн.

Стаття 20

Високі Договірні Сторони, виходячи із взаємних інтересів, розвиватимуть співробітництво в галузі охорони та покращання стану навколишнього середовища, запобігання транскордонних забруднень, зменшення і ліквідації наслідків промислових аварій та стихійних лих, зокрема Чорнобильської катастрофи, раціонального і ресурсозберігаючого природокористування, розширення сфери екологічно чистих виробництв, здійснення заходів по охороні й відновленню природних ресурсів, рослинного та тваринного світу, насамперед у регіонах, що межують із спільним кордоном.

Сторони, враховуючи свої можливості, співробітничатимуть у вирішенні глобальних, європейських і регіональних екологічних проблем.

Стаття 21

Високі Договірні Сторони співробітничатимуть у питаннях надання правової допомоги й розвитку правових відносин із громадянських, кримінальних і сімейних справ.

Високі Договірні Сторони співробітничатимуть у заходах по боротьбі з організованою злочинністю, тероризмом, незаконними операціями із зброєю, боеприпасами, вибухонебезпечними, отруйними та радіоактивними речовинами, незаконним обігом наркотиків, повітряним, морським піратством і контрабандою, включаючи незаконний вивіз культурних цінностей, інших видів злочинів, здійснюватимуть обмін інформацією в галузі правоохоронної діяльності. Вони також здійснюватимуть спільні дії в межах міжнародного співробітництва в цій сфері.

Стаття 22

Високі Договірні Сторони укладуть між собою інші договори й угоди про співробітництво в усіх сферах міждержавних відносин, що становлять взаємний інтерес.

Стаття 23

Високі Договірні Сторони вирішуватимуть спори, що можуть виникнути у зв'язку з тлумаченням чи використанням положень цього Договору шляхом використання процедур мирного вирішення спорів, передбачених Статтею 33 Статуту ООН.

Стаття 24

Положення цього Договору не зачіпають прав і зобов'язань Високих Договірних Сторін, що випливають із договорів, укладених Сторонами з іншими державами.

Стаття 25

Положення цього Договору можуть доповнюватися або змінюватися за взаємною згодою Високих Договірних Сторін.

Стаття 26

Цей Договір підлягає ратифікації і набирає чинності в день обміну ратифікаційними грамотами.

Стаття 27

Цей Договір укладено строком на 5 років. Його дія автоматично продовжується на наступний п'ятирічний строк, якщо жодна із Сторін не заявить про своє бажання денонсувати його шляхом письмового повідомлення не пізніше ніж за шість місяців до закінчення строку дії Договору.

Стаття 28

Цей Договір підлягає реєстрації в Секретаріаті ООН відповідною до Статті 102 Статуту Організації Об'єднаних Націй (995_010).

Здійснено в м. _____ 23 жовтня 1992 р. в двох примірниках, кожний українською та румунською мовами, при цьому обидва тексти мають однакову силу.

За Україну
Президент
Л.Кравчук

За Республіку Молдова
Президент
М.Снегур

Протокол
про обмін Ратифікаційними Грамотами про ратифікацію
Договору про добросусідство, дружбу і співробітництво
між Україною і Республікою Молдова

Ми, нижчепідписані, Геннадій Удовенко, Міністр Закордонних Справ України, та Міхай Попов, Міністр Закордонних Справ Республіки Молдова, зустрілися сьогодні з метою обміну Ратифікаційними Грамотами про ратифікацію Договору про добросусідство, дружбу і співробітництво між Україною і Республікою Молдова, підписаного у м.Кишиневі 23 жовтня 1992 р. Встановивши, що Ратифікаційні Грамоти складені належним чином і у відповідній формі, ми здійснили обмін ними.

Відповідно до статті 26 Договору про добросусідство, дружбу і співробітництво між Україною і Республікою Молдова він набуде чинності в день обміну Ратифікаційними Грамотами, тобто з 5 січня 1997 року.

Вчинено в м.Одесі 5 січня 1997 року в двох примірниках, кожний українською і молдавською мовами, при цьому обидва тексти є автентичні.

Міністр Закордонних
Справ України
Г.Удовенко

Міністр Закордонних
Справ України
М.Попов

Договір про добросусідство, дружбу і співробітництво України і Республіки Молдова від 23 жовтня 1992 року // Голос України. – 1992. – 25 жовт.

Додаток Б

**Меморандум об основах нормализации отношений
между Республикой Молдова и Приднестровьем (подписан в г.
Москве 08.05.1997)**

Руководство Республики Молдова и Приднестровья, именуемые в дальнейшем Сторонами, исходя из необходимости скорейшего и полного урегулирования отношений между Республикой Молдова и Приднестровьем исключительно мирными, политическими средствами; подтверждая приверженность принципам ООН, ОБСЕ и общепризнанным нормам международного права, а также договоренностям, ранее достигнутым между Республикой Молдова и Приднестровьем; сознавая ответственность за обеспечение гражданского мира, межнационального согласия, укрепление стабильности и безопасности в данном регионе Европы; придавая первостепенное значение реализации основных прав и свобод человека, независимо от национальной принадлежности, вероисповедания, политических убеждений, места жительства и иных различий; считая, что объединение их духовных и материальных ресурсов ускорит решение общих экономических и социальных проблем и откроет перспективу построения совместными усилиями современного процветающего общества; при посредничестве Российской Федерации, Украины и Миссии ОБСЕ, договорились о нижеследующем:

1. Стороны подтверждают свои обязательства не прибегать во взаимных отношениях к применению силы или угрозы силой. Любые разногласия будут решаться исключительно мирными средствами, путем переговоров и консультаций при содействии и посредничестве Российской Федерации и Украины, как стран-гарантов выполнения достигнутых договоренностей, ОБСЕ и при содействии СНГ.

2. Стороны будут продолжать становление между ними государственно-правовых отношений.

Документ, определяющий эти отношения, статус Приднестровья, будет основываться на принципах взаимно согласо-

ванных решений, включая разграничение и делегирование полномочий, и взаимно обеспеченных гарантий.

К разработке данного документа Стороны приступят сразу же после подписания настоящего Меморандума с учетом всех ранее достигнутых принципиальных договоренностей, в том числе достигнутых 17 июня 1996 года.

3. Приднестровье принимает участие в осуществлении внешней политики Республики Молдова – субъекта международного права, по вопросам, затрагивающим его интересы. Решение по данным вопросам принимается по согласию Сторон.

Приднестровье имеет право самостоятельно устанавливать и поддерживать международные контакты в экономической, научно-технической и культурной областях, а в других областях - по согласию Сторон.

4. Стороны обращаются к Российской Федерации, Украине и ОБСЕ с просьбой о продолжении их посреднических усилий в достижении прочной и всеобъемлющей нормализации отношений между Республикой Молдова и Приднестровьем.

5. Республика Молдова и Приднестровье становятся взаимными гарантами полной и безусловной реализации договоренностей об отношениях между ними.

6. Стороны приветствуют заявление Российской Федерации и Украины об их готовности стать государствами-гарантами соблюдения положений определенного соответствующими документами статуса Приднестровья и договоренностей, зафиксированных в настоящем Меморандуме.

7. Стороны обращаются к ОБСЕ с просьбой продолжить содействие соблюдению договоренностей между ними.

8. Стороны заявляют о необходимости выработки механизма гарантий всеми участниками переговорного процесса.

9. Стороны подтверждают, что действия по поддержанию мира, осуществляемые Совместными Миротворческими силами в зоне безопасности в соответствии с Соглашением между Президентами Республики Молдова и Российской Федерации от 21 июля 1992 года "О принципах мирного урегулирования вооруженного конфликта в Приднестровском регионе Республики Молдова", будут продолжены.

10. В случае нарушения достигнутых договоренностей Стороны вправе обратиться к гарантам для проведения консультаций с целью принятия мер по нормализации ситуации.

11. Стороны строят свои отношения в рамках общего государства в границах Молдавской ССР на январь 1990 г.

Москва, 8 мая 1997 года

За Приднестровье (Подпись)

За Республику Молдова (Подпись)

От государств-гарантов:

За Российскую Федерацию (Подпись)

За Украину (Подпись)

В присутствии

Действующего Председателя ОБСЕ (Подпись)

Меморандум об основах нормализации отношений между Республикой Молдова и Приднестровьем (подписан в г. Москва 08.05.1997) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.lawmix.ru/abro.php?id=6291>. – Загл. с экрана.

Додаток В

ЗАКОН УКРАЇНИ
Про закордонних українців

(назва у редакції Закону
України від 09.02.2012 р. N 4381-VI)

Із змінами і доповненнями, внесеними
Законом України
від 9 лютого 2012 року N 4381-VI

Українська держава сприяє розвитку національної свідомості українців, які проживають за межами України, зміцненню зв'язків з батьківщиною та поверненню їх в Україну. Відповідно до статті 12 Конституції України держава дбає про задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за її межами.

Стаття 1. Визначення термінів

Закордонний українець - це особа, яка є громадянином іншої держави або особою без громадянства, а також має українське етнічне походження або є походженням з України; українське етнічне походження - це належність особи або її предків до української нації та визнання нею України батьківщиною свого етнічного походження.

Стаття 1⁽¹⁾. Законодавство про закордонних українців

Відносини у сфері співпраці із закордонними українцями регулюються Конституцією України, цим Законом, іншими нормативно-правовими актами, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

(Закон доповнено статтею 1⁽¹⁾ згідно із
Законом України від 09.02.2012 р. N 4381-VI)

Стаття 1⁽²⁾. Основні засади співпраці із закордонними українцями

Основними засадами співпраці із закордонними українцями є:

- 1) визнання невід'ємності та належності кожній особі від народження основних прав і свобод людини і громадянина;
- 2) розв'язання проблем становлення та консолідації української нації;
- 3) обов'язковість задоволення національно-культурних і мовних потреб закордонних українців;
- 4) взаємне збагачення надбаннями духовної та матеріальної культури;
- 5) взаємодія з іншими державами у сфері забезпечення прав і свобод закордонних українців на засадах обов'язковості дотримання загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права, зокрема невтручання у внутрішні справи інших держав;
- 6) паритет у забезпеченні іноземними державами та Україною прав і потреб закордонних українців та національних меншин України.

Реалізацію державної політики України у сфері співпраці із закордонними українцями здійснює центральний орган виконавчої влади з питань співпраці із закордонними українцями.

(Закон доповнено статтею 1⁽²⁾ згідно із Законом України від 09.02.2012 р. N 4381-VI)

Стаття 2. Національна комісія з питань закордонних українців

Національна комісія з питань закордонних українців (далі - Національна комісія) створюється при Кабінеті Міністрів України.

До складу Національної комісії входять представники центральних органів виконавчої влади, народні депутати України (за згодою), представники Адміністрації Президента України, а також громадських організацій, які опікуються питаннями закордонних українців, з правом дорадчого голосу.

Національна комісія приймає рішення про надання, відмову або припинення статусу закордонного українця.

Заяви на отримання статусу закордонного українця подаються до закордонних дипломатичних установ України або безпосередньо до Міністерства закордонних справ України.

Національна комісія розглядає заяви на отримання статусу закордонного українця у термін до 90 днів з дня реєстрації заяви у Національній комісії та приймає рішення про надання або відмову у наданні такого статусу.

У разі позитивного рішення щодо надання статусу закордонного українця Національна комісія видає особі посвідчення встановленого зразка, який затверджується Кабінетом Міністрів України.

У разі відмови у наданні статусу закордонного українця особі видається копія відповідного рішення Національної комісії. У такому випадку за особою залишається право повторного звернення щодо надання статусу закордонного українця до Національної комісії.

Частина восьму статті 2 виключено

(згідно із Законом України
від 09.02.2012 р. N 4381-VI)

Стаття 3. Умови надання статусу закордонного українця

Умовами надання особі статусу закордонного українця є:

- 1) українська самоідентифікація;
- 2) українське етнічне походження або походження з України;
- 3) письмове звернення щодо бажання мати статус закордонного українця;
- 4) досягнення особою 16-річного віку;
- 5) відсутність громадянства України.

Українське етнічне походження або походження з України заявник підтверджує відповідними документами або свідченнями громадян України, закордонних українців чи громадських організацій закордонних українців.

Стаття 4. Порядок надання статусу закордонного українця

Особа, яка бажає набути статусу закордонного українця, подає письмову заяву про надання статусу закордонного українця: на території України – до Міністерства закордонних справ

України, а за кордоном – до дипломатичних установ України за формою, встановленою Кабінетом Міністрів України.

До заяви про надання статусу закордонного українця додаються:

- 1) паспортний документ або документ, що його замінює;
- 2) документи чи свідчення, які підтверджують українське етнічне походження або походження з України, відповідно до частини другої статті 3 цього Закону.

До документів може бути додано характеристику-клопотання громадської організації закордонного українця, членом якої є заявник.

Частину четверту статті 4 виключено

(згідно із Законом України
від 09.02.2012 р. N 4381-VI)

Стаття 5. Посвідчення закордонного українця

Посвідчення закордонного українця є документом, що засвідчує цей статус, але не замінює паспорт.

До посвідчення закордонного українця вносяться разом з фотокарткою такі дані:

- 1) прізвище та ім'я чи імена;
- 2) дата та місце народження;
- 3) громадянство чи наявність статусу особи без громадянства;
- 4) країна постійного проживання.

Дані до посвідчення закордонного українця вносяться українською мовою.

Вносити до посвідчення закордонного українця дані, не передбачені цією статтею, забороняється.

Частину п'яту статті 5 виключено

(згідно із Законом України
від 09.02.2012 р. N 4381-VI)

Посвідчення закордонного українця видається на 10 років з подальшою його перереєстрацією.

Власник посвідчення закордонного українця відповідає за достовірність внесених до посвідчення даних. У разі зміни імені,

прізвища, громадянства власник посвідчення протягом шести місяців зобов'язаний повідомити про це Міністерство закордонних справ України або дипломатичне представництво чи консульську установу України за кордоном. У такому випадку особі видається нове посвідчення.

У разі втрати посвідчення закордонного українця особі за її заявою Національна комісія видає дублікат посвідчення.

За оформлення посвідчення закордонного українця або його дублікату встановлюється плата, порядок стягнення і розмір якої визначаються Кабінетом Міністрів України.

Стаття 6. Відмова у наданні статусу закордонного українця

Підставою для відмови у наданні статусу закордонного українця особі є:

- 1) дії, вчинені особою, які суперечать інтересам національної безпеки України;
- 2) подання завідомо неправдивих даних або підроблених документів для отримання відповідного статусу;
- 3) порушення інших вимог, передбачених Порядком про оформлення і видачу посвідчення закордонного українця.

(пункт 3 статті 6 із змінами, внесеними згідно із Законом України від 09.02.2012 р. N 4381-VI)

Стаття 7. Підстави припинення статусу закордонного українця

Дія статусу закордонного українця припиняється:

- 1) у разі подання особою відповідної заяви з дня її реєстрації у Національній комісії;
- 2) у разі набуття закордонним українцем громадянства України;
- 3) якщо цього статусу було набуто внаслідок подання завідомо неправдивих даних або підроблених документів;
- 4) якщо протягом шести місяців з дня зміни імені, прізвища, громадянства або місця проживання особа не повідомила про це Міністерство закордонних справ України або дипломатичну установу України за кордоном;

5) якщо особа вчинила дії, зазначені у статті 6 цього Закону.

Рішення про припинення статусу закордонного українця може бути оскаржено у Національній комісії.

Особа, статус закордонного українця стосовно якої було припинено згідно з пунктами 3 і 5 частини першої цієї статті, не має права на поновлення цього статусу.

Стаття 8. Порядок в'їзду та перебування закордонного українця на території України

В'їзд в Україну та виїзд з України закордонних українців здійснюються відповідно до Закону України "Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства". При цьому закордонні українці - громадяни держав, з якими Україна має візовий режим, мають право на безкоштовне оформлення багаторазової візи для відвідання України без надання відповідного запрошення терміном дії на 5 років на підставі посвідчення закордонного українця.

Закордонний українець може іммігрувати в Україну для постійного проживання за умови отримання в установленому законом порядку дозволу на імміграцію для постійного проживання поза межами квот на імміграцію.

Положення цієї статті поширюються також на подружжя закордонного українця та його дітей у разі їх спільного в'їзду та перебування на території України.

Стаття 9. Права, свободи і обов'язки закордонних українців

Закордонний українець, який перебуває в Україні на законних підставах, користується такими самими правами і свободами, а також несе такі самі обов'язки, як громадянин України, за винятками, встановленими Конституцією, законами України чи міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Особа, яка набула статусу закордонного українця, має право працювати на підприємствах, в установах і організаціях або провадити іншу трудову діяльність на підставах і в порядку, встановлених для громадян України.

Закордонним українцям щороку встановлюються квоти прийому до вищих навчальних закладів України в межах обсягів державного замовлення.

Особи, які набули статусу закордонного українця, мають право на набуття громадянства України в порядку, встановленому Законом України "Про громадянство України".

(стаття 9 у редакції Закону
України від 09.02.2012 р. N 4381-VI)

Стаття 10. Захист прав і законних інтересів закордонних українців

Задоволення національно-культурних і мовних потреб закордонних українців та захист їхніх прав як національних меншин в інших державах є невід'ємною складовою частиною зовнішньополітичної діяльності України.

Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані забезпечувати реалізацію прав закордонних українців під час їх перебування в Україні.

Рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб щодо вирішення питань, пов'язаних з перебуванням закордонних українців в Україні, можуть бути оскаржені в суді в установленому законом порядку.

За видатні заслуги перед Україною закордонні українці можуть бути нагороджені державними нагородами України в порядку, встановленому законодавством України.

(стаття 10 у редакції Закону
України від 09.02.2012 р. N 4381-VI)

Стаття 10⁽¹⁾. Повноваження Кабінету Міністрів України щодо співпраці із закордонними українцями

Кабінет Міністрів України під час здійснення своїх повноважень та для досягнення цілей внутрішньої та зовнішньої політики:

1) затверджує державну цільову програму співпраці із закордонними українцями;

2) затверджує порядок оформлення і видачі посвідчення закордонного українця;

3) сприяє проведенню заходів за участю фахівців та громадськості щодо забезпечення співпраці із закордонними українцями.

(Закон доповнено статтею 10⁽¹⁾ згідно із Законом України від 09.02.2012 р. N 4381-VI)

Стаття 10⁽²⁾. Повноваження центрального органу виконавчої влади з питань співпраці із закордонними українцями

До повноважень центрального органу виконавчої влади з питань співпраці із закордонними українцями належать:

1) забезпечення реалізації державної політики у сфері співпраці із закордонними українцями;

2) здійснення координації заходів, що проводяться центральними органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування щодо забезпечення співпраці із закордонними українцями;

3) розроблення та внесення пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання питань співпраці із закордонними українцями;

4) надання громадським організаціям (осередкам) закордонних українців організаційної, методичної, технічної та іншої допомоги в їх діяльності;

5) розроблення спільно з іншими заінтересованими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування державної цільової програми співпраці із закордонними українцями;

6) участь у підготовці та укладенні міжнародних договорів України щодо забезпечення прав закордонних українців, створення сприятливих умов та можливостей для задоволення їх соціальних, культурно-освітніх, мовних, інформаційних та інших потреб;

7) участь у роботі змішаних міжурядових комісій з питань національних меншин;

8) співпраця з державними органами іноземних держав, до компетенції яких належить питання національних меншин;

9) взаємодія з міжнародними організаціями, що проводять моніторинг дотримання прав осіб, які належать до національних меншин;

10) моніторинг забезпечення прав закордонних українців, пов'язаних із збереженням і розвитком їх етнічної, культурної та мовної ідентичності;

11) надання фінансової підтримки для виконання заходів, що здійснюються громадськими організаціями закордонних українців, зокрема форумів, конгресів, конференцій, семінарів за участю закордонних українців в Україні та за кордоном.

(Закон доповнено статтею 10⁽²⁾ згідно із Законом України від 09.02.2012 р. N 4381-VI)

Стаття 10⁽³⁾. Повноваження центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки щодо співпраці із закордонними українцями

До повноважень центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки належать:

1) забезпечення реалізації державної політики щодо сприяння здобуттю закордонними українцями освіти в Україні;

2) сприяння відкриттю та функціонуванню навчальних закладів за кордоном, у яких здійснюється навчання українською мовою або вивчається українська мова;

3) участь у виконанні освітніх та наукових програм відродження і розвитку національної культури та української мови в місцях компактного проживання закордонних українців.

(Закон доповнено статтею 10⁽³⁾ згідно із Законом України від 09.02.2012 р. N 4381-VI)

Стаття 10⁽⁴⁾. Повноваження центрального органу виконавчої влади у сфері культури щодо співпраці із закордонними українцями

До повноважень центрального органу виконавчої влади у сфері культури належать:

1) забезпечення реалізації державної політики щодо створення умов для задоволення національно-культурних потреб закордонних українців, збереження і популяризації культурних надбань Українського народу;

2) здійснення заходів щодо популяризації культурних надбань Українського народу за межами України, залучення закордонних українців до участі в культурно-мистецьких заходах в Україні та за її межами;

3) сприяння проведенню в місцях компактного проживання українців за кордоном міжнародних та регіональних культурно-мистецьких акцій, мистецьких фестивалів, конкурсів, аукціонів, виставок та інших заходів;

4) проведення конкурсів на кращі ескізи проекти пам'ятників і монументів державного значення за кордоном, присвячених визначним подіям в історії України, видатним діячам української історії, науки і культури.

(Закон доповнено статтею 10⁽⁴⁾ згідно із Законом України від 09.02.2012 р. N 4381-VI)

Стаття 10⁽⁵⁾. Повноваження центрального органу виконавчої влади у сфері телебачення і радіомовлення щодо співпраці із закордонними українцями

До повноважень центрального органу виконавчої влади у сфері телебачення і радіомовлення належать:

1) забезпечення поширення радіомовлення та трансляції телевізійних програм з України, зокрема через супутниковий зв'язок та інші засоби комунікації, на країни проживання закордонних українців;

2) сприяння трансляції україномовних теле- та радіопрограм на країни проживання закордонних українців;

3) сприяння налагодженню співпраці телерадіокомпаній прикордонних областей України з телерадіокомпаніями сусідніх країн проживання закордонних українців;

4) сприяння створенню в країнах проживання закордонних українців кореспондентських пунктів Українського національного інформаційного агентства "Укрінформ".

(Закон доповнено статтею 10⁽⁵⁾ згідно із Законом України від 09.02.2012 р. N 4381-VI)

**Стаття 10⁽⁶⁾. Повноваження інших центральних органів
виконавчої влади щодо співпраці
із закордонними українцями**

Інші центральні органи виконавчої влади в межах своїх повноважень забезпечують реалізацію цього Закону.

(Закон доповнено статтею 10⁽⁶⁾ згідно із
Законом України від 09.02.2012 р. N 4381-VI)

Стаття 11. Виключено

(згідно із Законом України
від 09.02.2012 р. N 4381-VI)

**Стаття 12. Сприяння благодійній діяльності
закордонних українців**

Держава в особі її органів влади гарантує і забезпечує захист передбачених законодавством України прав та інтересів закордонних українців – учасників благодійництва та благодійної діяльності, заохочує здійснення такої діяльності.

Стаття 13. Прикінцеві положення

1. Цей Закон набирає чинності через шість місяців з дня його опублікування.

2. Кабінету Міністрів України протягом шести місяців з дня опублікування цього Закону:

подати Верховній Раді України пропозиції щодо внесення змін до законів України, які впливають із цього Закону;

прийняти нормативно-правові акти, необхідні для реалізації цього Закону;

забезпечити перегляд і скасування міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади їх нормативно-правових актів, що суперечать цьому Закону.

Президент України
м. Київ
4 березня 2004 року
N 1582-IV

Л. КУЧМА

Закон України про закордонних українців [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1582-15>

Додаток Г

**КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ
ПОСТАНОВА**

**від 18 липня 2012 р. № 682
Київ**

**Про затвердження Державної програми співпраці із
закордонними українцями на період до 2015 року**

Кабінет Міністрів України постановляє:

1. Затвердити Державну програму співпраці із закордонними українцями на період до 2015 року (далі - Програма), що додається.

2. Міністерству закордонних справ та іншим центральним органам виконавчої влади, відповідальним за виконання Програми, забезпечити здійснення визначених Програмою заходів за рахунок та в межах видатків, які передбачаються їм у Державному бюджеті України на відповідний рік, та інших джерел, передбачених законодавством.

3. Раді міністрів Автономної Республіки Крим, місцевим органам виконавчої влади, відповідальним за виконання Програми, розробити і затвердити заходи щодо співпраці із закордонними українцями на період до 2015 року або передбачити їх у програмах міжнародного співробітництва та регіонального розвитку.

4. Центральним та місцевим органам виконавчої влади, відповідальним за виконання Програми, Раді міністрів Автономної Республіки Крим:

подавати щороку до 1 березня Міністерству закордонних справ інформацію про стан виконання Програми;

подати у 15-денний строк після закінчення виконання Програми Міністерству закордонних справ інформацію про результати виконання Програми.

Прем'єр-міністр України

М.АЗАРОВ

ЗАТВЕРДЖЕНО
постановою Кабінету Міністрів України
від 18 липня 2012 р. № 682

ДЕРЖАВНА ПРОГРАМА
співпраці із закордонними українцями на період до 2015 року

Мета Програми

Метою Програми є забезпечення центральними та місцевими органами виконавчої влади співпраці із закордонними українцями, збереження їх національно-культурної ідентичності, використання інтелектуального, культурного та духовного потенціалу закордонних українців для утвердження позитивного міжнародного іміджу України, а також забезпечення підтримки громад закордонних українців.

Шляхи і способи розв'язання проблеми

Державна програма співпраці із закордонними українцями має стати дієвим інструментом реалізації державної політики у сфері розвитку та поглиблення співпраці із закордонними українцями. Її перевагою є можливість проведення зацікавленими органами виконавчої влади скоординованої роботи із забезпечення розвитку зв'язків з громадами закордонних українців, визначення та виконання комплексу завдань і заходів у зазначеній сфері на довгострокову перспективу, у тому числі разом з громадськими об'єднаннями, які представляють інтереси закордонних українців.

Альтернативою Програмі може бути здійснення окремих заходів щодо співпраці із закордонними українцями в рамках виконання бюджетних програм центральних органів виконавчої влади, що ускладнює реалізацію цілісної державної політики у зазначеній сфері.

Проблему передбачається розв'язати шляхом:
визначення пріоритетних завдань і заходів співпраці із громадами закордонних українців;

удосконалення законодавства з питань співпраці із закордонними українцями та посилення захисту їх інтересів у країнах постійного чи тимчасового проживання;

оптимізації співпраці із закордонними українцями з урахуванням попереднього досвіду і нових реалій;

активізації інформаційно-роз'яснювальної роботи в місцях компактного проживання закордонних українців;

здійснення науково-освітніх та культурно-мистецьких заходів за участю закордонних українців;

розширення мережі недільних та інших шкіл, кафедр українознавства у державах компактного проживання закордонних українців, надання їм відповідної допомоги;

залучення до виконання заходів Програми громадських організацій, які працюють у цій сфері, зокрема Української всесвітньої координаційної ради, Товариства зв'язків з українцями за межами України та інших;

заохочення діяльності громад закордонних українців, активізації їх контактів з культурно-освітніми, мистецькими та іншими громадськими організаціями України;

забезпечення виготовлення інформаційної продукції для закордонних українців на рівні сучасних міжнародних стандартів;

популяризації української літературної та мистецької спадщини за кордоном;

розроблення методики викладання української мови за кордоном, видання підручників з урахуванням специфіки країни перебування.

Прогнозні обсяги та джерела фінансування:

ПАСПОРТ
Державної програми співпраці із закордонними українцями на
період до 2015 року

1. Концепція Програми схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22 червня 2011 р. № 572 (Офіційний вісник України, 2011 р., № 47, ст. 1924).
2. Державний замовник-координатор - МЗС.
3. Державні замовники - центральні органи виконавчої влади, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації.
4. Керівник Програми - перший заступник Міністра закордонних справ.
5. Виконавчі заходи Програми - центральні органи виконавчої влади, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації.
6. Строк виконання - 2012-2015 роки.
7. Прогнозні обсяги та джерела фінансування

Джерела фінансування	Обсяг фінансування, тис. гривень	У тому числі за роками			
		2012	2013	2014	2015
Державний бюджет	103 908	18 428,3	26 430,9	25 627,4	33 421,4
у тому числі:					
МЗС	19 189,2	2 659,2	3 210	3 260	10 060
Мінкультури	9 500	1 500	4 000	2 000	2 000
МОНмолодьспорт	30 456,1	6 835,6	7 459,4	7 865,9	8 295,2
Держкомтелерадіо	44 012,7	7 433,5	11 561,5	12 181,5	12 836,2
МОЗ	120			120	
Укрдержархів	630		200	200	230
Місцеві бюджети	5 645	1 293	1 673	1 356	1 323
Інші джерела	60	10	10	10	30
Усього	109 613	19 731,3	28 113,9	26 993,4	34 774,4

Очікувані результати, ефективність Програми

Виконання Програми дасть можливість:

продовжити роботу з подальшого забезпечення розвитку і поглиблення зв'язків із закордонними українцями на довгостроковій основі;

задовольнити культурні, інформаційні та мовні потреби закордонних українців, зберегти їх етнічну ідентичність і національно-культурну самобутність;

- посилити правовий захист закордонних українців;
- ширше використовувати їх духовний, культурний і науковий потенціал для зміцнення міжнародного іміджу України у світі;
- розширити співробітництво між Україною та державами компактного проживання закордонних українців;
- збільшити кількість закордонних українців, зокрема молоді, які відвідуватимуть Україну для ознайомлення з життям її громадян і досягненнями;
- уповільнити асиміляційні процеси серед молодих закордонних українців.

Обсяги та джерела фінансування

Фінансування Програми здійснюється у межах коштів, передбачених центральним і місцевим органам виконавчої влади, відповідальним за виконання Програми, у державному і місцевих бюджетах, а також за рахунок інших джерел.

Обсяг фінансування Програми визначається щороку з урахуванням конкретних завдань і реальних можливостей.

Державна програма співпраці із закордонними українцями на період до 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/682-2012-п> .

Додаток Д

**Спільна заява
Президентів України, Республіки Молдова
та Російської Федерації про якнайшвидше
політичне врегулювання придністровського конфлікту**

Президенти України, Республіки Молдова та Російської Федерації, виходячи з необхідності якнайшвидшого розв'язання конфлікту в Придністровському регіоні Республіки Молдова, підтверджуючи відданість цілям і принципам Статуту ООН, Гельсінського заключного акта та іншим документам ОБСЄ, Ради Європи і Співдружності Незалежних Держав та Декларації про дотримання суверенітету, територіальної цілісності і недоторканості кордонів держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав, усвідомлюючи відповідальність за зміцнення стабільності та безпеки в даному регіоні Європи, схваляючи роль місії ОБСЄ в Республіці Молдова і надаючи особливого значення посередницькій діяльності Російської Федерації й України у врегулюванні конфлікту, вважаючи, що на сьогодні в Республіці Молдова є всі умови для повного усунення наслідків конфлікту шляхом переговорів, виключно мирними засобами, реалізуючи принципи і положення раніше досягнутих домовленостей між керівниками Республіки Молдова і Придністров'я.

Президенти трьох країн вживатимуть усіх необхідних заходів, котрі сприяють в рамках існуючого механізму переговорного процесу по розв'язанню конфлікту прискоренню узгодження та підписання документа, що визначає особливий статус Придністров'я як складової частини єдиної і територіально цілісної Республіки Молдова.

Російська Федерація і Україна висловлюють свою готовність стати державами-гарантами дотримання положень визначеного відповідними документами статусу Придністров'я як умови забезпечення миру і стабільності в цьому регіоні Європи.

Л.Кучма
(підпис)

М.Снегур
(підпис)

Б.Єльцин
(підпис)

Москва, 19 січня 1996 року

УТВЕРЖДАЮ
М. СНЕГУР

УТВЕРЖДАЮ
И.СМИРНОВ

Спільна заява Президентів України, Республіки Молдова та Російської Федерації про якнайшвидше політичне врегулювання придністровського конфлікту [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/998_007

Додаток Е

**Совместное заявление
Президентов Российской Федерации и Украины в связи с
подписанием Меморандума об основах нормализации
отношений между Республикой Молдова и Приднестровьем**

Президенты Российской Федерации и Украины как главы государств-посредников в политическом процессе мирного урегулирования приднестровского конфликта при участии Действующего Председателя Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе приветствуют подписание Меморандума об основах нормализации отношений между Республикой Молдова и Приднестровьем в качестве важного шага в направлении справедливого и всеобъемлющего урегулирования приднестровской проблемы и укрепления атмосферы взаимного доверия, стабильности и безопасности во всем регионе, заявляют, что положения Меморандума не могут противоречить общепринятым нормам международного права, а также не будут трактоваться и применяться в противоречии с существующими международными договорами, решениями ОБСЕ, Совместным заявлением от 19 января 1996 года Президентов Российской Федерации, Украины и Республики Молдова, признающими суверенитет и территориальную целостность Республики Молдова, отмечают свое намерение совместно с ОБСЕ активизировать посреднические усилия и призывают стороны незамедлительно приступить к переговорам с тем, чтобы завершить уже в ближайшее время согласование полномасштабного документа об окончательном урегулировании конфликта, а также механизма соответствующих гарантий, подтверждают готовность своих стран - Российской Федерации и Украины - при содействии ОБСЕ выступить гарантами соблюдения положений определенного соответствующими документами особого статуса Приднестровья как составной части единой и территориально-целостной Республики Молдова.

Б.ЕЛЬЦИН

Л.КУЧМА

При участии Действующего Председателя ОБСЕ

Н.ХЕЛЬВЕГА ПЕТЕРСЕНА

г. Москва

8 мая 1997 года

Совместное заявление Президентов Российской Федерации и Украины в связи с подписанием Меморандума об основах нормализации отношений между Республикой Молдова и Приднестровьем [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://old.niss.gov.ua/book/Perer/pril.htm>

Додаток Ж

ПРОЕКТ 26 июня 1997 г.

**СОГЛАШЕНИЕ ПО ОКОНЧАТЕЛЬНОМУ
УРЕГУЛИРОВАНИЮ КОНФЛИКТА И РАСПРЕДЕЛЕНИЮ
ПОЛНОМОЧИЙ МЕЖДУ РЕСПУБЛИКОЙ МОЛДОВА И
ПРИДНЕСТРОВЬЕМ.**

Полномочные представители Республики Молдова и Приднестровья, желая окончательно покончить с разделившим их конфликтом и восстановить общее государство в границах Молдавской Советской Социалистической Республики на январь 1990 года, исходя из договоренностей, зафиксированных в Меморандуме об основах нормализации отношений между Республикой Молдова и Приднестровьем и Совместного Заявления, подписанных в Москве 8 мая 1997 года, провели при посредничестве Российской Федерации, Украины и Организации по Безопасности и Сотрудничеству в Европе переговоры и заключили настоящее Соглашение о нижеследующем:

Статья 1

Государственно-правовые отношения между Республикой Молдова и Приднестровьем в рамках единой, территориально целостной Республики Молдова реализуются посредством разграничения предметов ведения и взаимного делегирования полномочий между органами государственной власти Республики Молдова и органами государственной власти Приднестровья. Целью разграничения и делегирования полномочий является восстановление единого экономического, социального и правового пространства, с обеспечением особого статуса для Приднестровья и укреплением взаимного доверия.

Статья 2

Приднестровье принимает собственный Основной Закон (Конституцию), законы и нормативные акты, и имеет свою символику (флаг, герб, гимн).

В Приднестровье в качестве официальных языков используются молдавский, украинский и русский языки.

Статья 3

К компетенции Приднестровья и его органов власти относится:

- обеспечение защиты прав и свобод гражданина в соответствии с общепризнанными нормами прав человека;
- участие в осуществлении внешней политики Республики Молдова по вопросам, затрагивающим его интересы;
- установление и поддержание международных внешнеэкономических, научно-технических и культурных связей;
- формирование собственного бюджета, внебюджетных фондов, взимание региональных налогов, участие в формировании общегосударственного бюджета;
- участие в формировании политики в области безопасности государства и совместно с общегосударственными органами власти играть активную роль в борьбе с коррупцией, незаконным оборотом наркотиков, терроризмом и организованной преступностью;
- формирование и функционирование региональных исполнительных, законодательных и судебных органов;
- внутреннее административно-территориальное устройство;
- определение системы образования с учетом права на получение образования на родном языке, в соответствии с международно-признанными формами и нормами;
- развитие экономики Приднестровья;
- организация системы здравоохранения, социального обеспечения, науки, спорта, культуры;
- координация деятельности национально-общинных формирований, создание условий для максимального облегчения в установлении и поддержании контактов со своей этнической родиной как для отдельных лиц, так и для культурно-национальных обществ, землячеств;
- организация и функционирование региональных средств связи;
- функционирование регионального дорожно-транспортного хозяйства;
- установление наград, почетных званий Приднестровья;
- иные предметы ведения, не отнесенные к компетенции государственных органов Республики Молдова и совместным компетенциям Республики Молдова и Приднестровья.

Статья 4.

К компетенции Республики Молдова и ее органов власти относится:

гражданство Республики Молдова;

оборона (с учетом того, что оборонная политика Республики Молдова направлена исключительно на поддержание мира и стабильности в регионе, а также на сохранение ее статуса нейтрального государства);

охрана границ и безопасность;

оборонное производство, определение политики продажи и покупки оружия и боеприпасов, боевой техники и другого военного имущества;

внешняя политика, в качестве единственного субъекта международного права;

таможенная служба;

защита прав и свобод человека, прав национальных меньшинств, в соответствии с международными принципами и соглашениями;

определение макроэкономической политики, валюты и деятельность центрального банка;

определение государственного языка, но это не исключает наличие других официальных языков в различных регионах Республики Молдова;

формирование общегосударственного бюджета;

общегосударственные отрасли транспорта, связи и энергосистемы;

экология, метеорологическая служба, борьба со стихийными бедствиями, стандарты, эталоны, метрическая система, исчисление времени, картография, официальная статистика и нормы бухгалтерского учета;

деятельность Верховного суда и Конституционного суда;

производство ядовитых веществ, наркотических средств и порядок их использования.

Статья 5

Стороны признают, что для полной реализации разграничения предметов ведения и взаимное делегирование пол-

номочий, закрепленных в настоящем соглашении, потребуется переходный период, и Стороны договариваются, что этот переходный период начнется с даты вступления в силу настоящего Соглашения.

Намерение Сторон заключается в том, чтобы этот переходный период был как можно короче.

Статья 6

Во время переходного периода Стороны обязуются разработать эффективные меры по совместной реализации вопросов в следующих областях:

- а) общие и коллизионные вопросы гражданства;
- б) макроэкономическая политика и поэтапное введение единой валюты;
- в) образование общей кредитно-банковской системы, формирование консолидированного бюджета;
- г) энергетика, транспорт и связь;
- д) создание общих вооруженных сил с учетом осуществления мер по сокращению вооруженных сил и вооружения до минимально возможного уровня;
- е) организация общих органов безопасности, пограничной и таможенной служб;
- ж) порядок производства и экспорта оружия;
- з) разработка и реализация целевых программ по борьбе с преступностью;
- и) разработка механизма участия Приднестровья в осуществлении внешней политики Республики Молдова;
- к) а также в других областях, требующих взаимного сотрудничества или уточнения вышеуказанных полномочий Сторон.

Для реализации этой статьи органы государственной власти Республики Молдова и Приднестровья вправе создать совместные комиссии, экспертные группы, и иные рабочие органы и заключать отдельные соответствующие соглашения.

Статья 7

Каждая сторона имеет право принимать законодательство, позволяющее осуществлять полномочия и обязанности, закрепленные

в настоящем Соглашении при условии, что это имплементирующее законодательство не будет изменять, ограничивать или ущемлять принятые в настоящем документе обязательства.

Статья 8

В случае изменения статуса Республики Молдова как независимого суверенного государства Приднестровье имеет право на территориальное самоопределение в соответствии с общепризнанными нормами и процедурами международного права.

Статья 9

Стороны объявляют, что со дня вступления в силу настоящего Соглашения, в отношении лиц, которые в период вооруженного конфликта в Приднестровье не совершили военных преступлений, также преступлений против гражданского населения, прекращается уголовное преследование.

Статья 10

Российская Федерация и Украина выступят гарантами настоящего Соглашения.

Стороны призывают Организацию по Безопасности и сотрудничеству в Европе продолжить свою посредническую работу вместе со странами - гарантами.

Стороны призывают все государства-участники Организации по Безопасности и сотрудничеству в Европе официально принять к сведению настоящее Соглашение и взять на себя обязательства не предпринимать никаких действий, которые могли бы подорвать его выполнение, а также призывают их предпринять все необходимые шаги с целью содействия полному выполнению настоящего Соглашения.

Статья 11

Со дня вступления в силу настоящего соглашения создается "Согласительный Комитет", в состав которого входят по одному представителю от Республики Молдова и Приднестровья, а также

по одному от Российской Федерации, Украины и ОБСЕ. "Согласительный Комитет" уполномочивается Сторонами содействовать преодолению разногласий в вопросах выполнения или интерпретации настоящего Соглашения, если такая просьба поступит от Сторон. Период действия "Согласительного Комитета" определяется на основе взаимного согласия всех Сторон.

Статья 12

Настоящее соглашение не может быть отменено, изменено или дополнено в одностороннем порядке.

Настоящее Соглашение вступит в силу с момента подписания и подлежит опубликованию.

ОТ СТОРОН:

За Республику Молдова

За Приднестровье

ОТ ГОСУДАРСТВ - ГАРАНТОВ

За Российскую Федерацию

За Украину

За ОБСЕ

Проект Соглашения по окончательному урегулированию конфликта и распределению полномочий между Республикой Молдова и Приднестровьем от 26 июня 1997 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://old.niss.gov.ua/book/Perep/pril.htm>

РОССИЙСКО-УКРАИНСКОЕ ЗАЯВЛЕНИЕ

Российская Федерация и Украина как государства-посредники в политическом урегулировании последствий конфликта в Приднестровье, выразившие готовность стать гарантами особого статуса Приднестровья в составе территориально целостной Республики Молдова, выступают за поступательное продвижение приднестровского урегулирования и заявляют о твердой готовности и далее всемерно содействовать этому процессу.

Реальными примерами конструктивного подхода являются Совместное заявление Президентов Российской Федерации, Республики Молдова и Украины о скорейшем политическом урегулировании приднестровского конфликта от 19 января 1996 года, Меморандум об основах нормализации отношений между РМ и Приднестровьем от 8 мая 1997 г., принятое в этой связи Заявление Президентов России и Украины при участии Действующего председателя ОБСЕ.

Эти важные политические документы подтвердили наличие необходимых условий для плодотворного политического диалога в рамках существующего переговорного процесса в целях полного устранения последствий конфликта. Добрая воля и готовность к поиску разумных компромиссов позволяют достичь ощутимых положительных сдвигов на пути к полномасштабному урегулированию окончательной нормализации взаимоотношений между Кишиневом и Тирасполем.

Вместе с тем, в последнее время отмечается заметное снижение темпов в проработке наиболее актуальных вопросов урегулирования.

В связи с этим, Россия и Украина считают, что приоритетными направлениями на переговорах, где уже созданы определенные заделы, должны стать выработка конкретных мер по восстановлению единого экономического, социального и правового пространства, разграничение и делегирование полномочий как составной части будущего статуса. Укрепление взаимного доверия и создания системы гарантий.

Россия и Украина полагают целесообразным продолжить проработку этих вопросов на встрече экспертных комиссий сторон, которая могла бы состояться в Киеве в ближайшее время.

Данный подход позволил значительно активизировать переговорный процесс в целом и приблизить урегулирование приднестровской проблемы в интересах всего народа по обе стороны Днестра в целях обеспечения стабильности, безопасности и мира. "20" марта 1998 г.

г. Одесса

Глава Правительства
Российской Федерации
В. Черномырдин

Президент Украины
Л. Кучма

Украинско-Российское заявление от 20 марта 1998 г.
[Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://old.niss.gov.ua/-book/Perer/pril.htm>

Додаток И

**ПРОТОКОЛ
о гарантиях соблюдения Соглашения о всеобъемлющем
поэтапном урегулировании отношений между Республикой
Молдова и Приднестровьем**

Республика Молдова и Приднестровье, именуемые далее Сторонами, Украина и Российская Федерация в качестве стран-гарантов выполнения Соглашения о всеобъемлющем поэтапном урегулировании отношений между Республикой Молдова и Приднестровьем, в присутствии представителя ОБСЕ, развивая положения Московского меморандума "Об основах нормализации отношений между Республикой Молдова и Приднестровьем" от 8 мая 1997 г., Одесских соглашений от 20 марта 1998 г., других достигнутых договоренностей, в интересах поддержания мира и стабильности в регионе, договорились о нижеследующем:

Статья 1

Стороны берут на себя взаимные обязательства полного соблюдения и безусловного выполнения положений Соглашения о всеобъемлющем поэтапном урегулировании отношений между Республикой Молдова и Приднестровьем.

Статья 2

Стороны принимают обязательства не применять силу, воздерживаться от угроз применения силы и не будут прибегать к каким-либо иным действиям, могущим нанести ущерб миру и стабильности.

Статья 3

В целях поддержания прочного мира и стабильности Стороны согласны с продолжением миротворческой операции на основе Соглашения от 21 июня 1992 года "О принципах мирного урегулирования вооруженного конфликта в Приднестровском регионе Республики Молдова" с участием миротворцев Украины (в настоящий момент - военных наблюдателей).

Статья 4

В случае возникновения угрозы миру в регионе любая из Сторон вправе обратиться к странам-гарантам с просьбой об осуществлении отдельных миротворческих действий, которые будут определены путем проведения консультаций, в том числе с участием ОБСЕ.

Статья 5

Стороны считают необходимым возложить функции мониторинга за реализацией данного Протокола и разработки необходимых предложений и рекомендаций по выполнению его положений на Согласительный Комитет, который создается в соответствии с Соглашением о всеобъемлющем поэтапном урегулировании отношений между Республикой Молдова и Приднестровьем.

Статья 6

Настоящий Протокол является составной частью Соглашения о всеобъемлющем поэтапном урегулировании отношений между Республикой Молдова и Приднестровьем.

Протокол вступает в силу с момента его подписания.

Совершено в г. _____ " _____ " _____ 199_ года в пяти экземплярах на русском языке.

ОТ СТОРОН За Республику Молдова
За Приднестровье

ОТ ГОСУДАРСТВ-ГАРАНТОВ

За Украину

За Российскую Федерацию

ЗА ОБСЕ

Протокол о гарантиях соблюдения Соглашения о всеобъемлющем поэтапном урегулировании отношений между Республикой Молдова и Приднестровьем [Электронный ресурс].

– Режим доступа : <http://old.niss.gov.ua/book/Perep/pril.htm>

Додаток К

Проект 13.07.99

ДЕКЛАРАЦІЯ Об общем государстве

Исходя из интересов народов, считая, что объединение духовных и материальных ресурсов ускорит решение общих экономических и социальных проблем и открывает перспективу построения совместными усилиями современного демократического государства, основываясь на общепринятых принципах и нормах международного права, принимая во внимание объективно существующие в настоящее время политические и социально-экономические реалии, исходя из ранее достигнутых между Республикой Молдова и Приднестровьем договоренностей, стремясь к качественному обновлению государственно-правовых отношений между Республикой Молдова и Приднестровьем, Республика Молдова и Приднестровская Молдавская Республика, в дальнейшем Стороны, в лице руководителей Сторон согласились с нижеследующим:

Статья 1.

Стороны провозглашают образование общего государства в границах Молдавской ССР на январь 1990 года.

Статья 2.

Основным принципом создания общего государства является воля народов Сторон на сближение и мирное сосуществование в рамках общего государства.

Статья 3.

Стороны признают партнерство, равенство, взаимное уважение в государственно-правовых отношениях между Республикой Молдова и Приднестровской Молдавской Республикой и подтверждают, что противоречия между Сторонами будут разрешаться исключительно политическими и мирными средствами в соответствии с принципами ООН.

Статья 4.

С целью реализации принципов общего государства Стороны создают общее экономическое, оборонное, правовое, социальное и информационное пространство.

Статья 5.

Приднестровская Молдавская Республика принимает участие в осуществлении внешней политики общего государства по вопросам, затрагивающим ее интересы.

Статья 6.

Правовое пространство общего государства основывается на Конституционном акте, принимаемом Сторонами.

Конституции Сторон не могут противоречить Конституционному акту.

Разграничение и делегирование полномочий и предметов ведения Сторон в рамках общего государства осуществляется по взаимному согласию Сторон на договорной основе.

Статья 7.

Для разрешения споров, которые могут возникнуть в связи с применением настоящей Декларации и исполнением Конституционного акта создается Высокий Суд общего государства на паритетной основе.

Решения Высокого Суда носят обязательный характер для каждой из Сторон и принимаются на основе консенсуса.

Статья 8.

Органы государственной власти Сторон действуют в рамках Конституций Сторон.

Статья 9.

Для выполнения компетенции Общего государства по согласию Сторон могут быть созданы соответствующие органы и структуры.

Статья 10.

Экономическое пространство общего государства основывается на принципах рыночной экономики и равенства различных форм собственности.

Статья 11.

Территорией общего государства является территория Сторон.

Граница между Сторонами как субъектами общего государства имеет статус административной границы. Статус административной границы определяется по договоренности Сторон.

Статья 12.

Вооруженные силы общего государства состоят из формирований Сторон и выполняют свои функции в рамках военной доктрины общего государства.

Статья 13.

Общее государство провозглашает вечный нейтралитет и неучастие в военных союзах.

Статья 14.

Охрана общественного порядка и обеспечение государственной безопасности Сторон как субъектов общего государства осуществляется сторонами самостоятельно.

Статья 15.

Гражданство общего государства определяется согласно договоренности Сторон.

Статья 16.

Статус общего государства может быть изменен только по согласию Сторон.

Статья 17.

Республика Молдова и Приднестровская Молдавская Республика выступают взаимными гарантами полной и безусловной реализации статуса общего государства.

При этом Стороны обращаются к Российской Федерации и Украине с предложением стать государствами-гарантами статуса общего государства.

За Приднестровскую
Молдавскую Республику
За Республику Молдова

От государств-гарантов
За Украину
За Российскую Федерацию

В присутствии Главы Миссии ОБСЕ в Республике Молдова

Декларация об общем государстве [Электронный ресурс]. –
Режим доступа : <http://old.niss.gov.ua/book/Perer/pril.htm>

СОВМЕСТНОЕ ЗАЯВЛЕНИЕ

участников Киевской встречи по вопросам нормализации отношений между Республикой Молдова и Приднестровьем

Президент Украины Л.Д. Кучма, Президент Республики Молдова П.К.Лучински, председатель Правительства Российской Федерации С.В.Степашин, Руководитель Приднестровья И.Н.Смирнов и представитель Действующего председателя ОБСЕ К.Эйде выражают удовлетворение состоявшейся встречи, которая позволила обсудить состояние процесса приднестровского урегулирования и наметить пути устранения причин, тормозящих его поступательное развитие. Было отмечено, что при отсутствии исторических, религиозных, национальных и иных противоречий не существует объективных преград для достижения политического решения проблемы.

Этому, безусловно, способствует ясно выраженное намерение сторон активизировать переговоры по выработке статуса Приднестровья на основе собственных предложений, в том числе от 13 июля 1999 года, а также предложений посредников с учетом инициатив, выдвинутых в ходе нынешней встречи.

Стороны согласились строить свои отношения на следующих принципах: общих границ, экономического, правового, оборонного и социального пространств.

Руководители дали поручение соответствующим структурам подготовить проекты документов по созданию механизмов реализации вышеупомянутых положений.

Украина и Российская Федерация как страны - гаранты, а также ОБСЕ, подтверждая готовность всемерно содействовать урегулированию, отмечают, что прогресс в этой области возможен лишь при условии проявления сторонами политической воли и стремления к разумным компромиссам. При конструктивном сотрудничестве сторон с участием посредников существуют реальные перспективы нахождения взаимоприемлемой формулы окончательного урегулирования и полной нормализации отношений между Республикой Молдова и Приднестровьем.

Стороны высоко оценивают выдвинутую Президентом Украины Л.Д. Кучмой инициативу о поэтапном урегулировании отношений между Республикой Молдова и Приднестровьем.

Участники Киевской встречи подтверждают приверженность поиску решения существующих проблем исключительно политическими методами.

За Республику Молдова

П. Лучински

За Украину

Л. Кучма

В присутствии представителя ОБСЕ К. Эйде

"16" июля 1999 года

г. Киев

За Приднестровье

И. Смирнов

За Российскую Федерацию

С. Степашин

Совместное заявление участников Киевской встречи по вопросам нормализации отношений между Республикой Молдова и Приднестровьем [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://old.niss.gov.ua/book/Perep/pril.htm>

Выдержки из Декларации, принятой на
Стамбульском Саммите ОБСЕ
19.11.99г.

Мы приветствуем обнадеживающие шаги, предпринятые недавно в процессе урегулирования Приднестровской проблемы. Киевский Саммит (июль 1999 г.) стал важным событием в этом отношении. Однако, не было ощутимых сдвигов в главном вопросе - определении статуса Приднестровского региона. Мы вновь подтверждаем, что при решении данной проблемы необходимо обеспечить суверенитет и территориальную целостность Республики Молдова. Мы выступаем за продолжение и широкое применение переговорного процесса и призываем все стороны и в частности Приднестровское руководство, продемонстрировать политическую волю, необходимую для того, чтобы добиться мирного и скорейшего устранения последствий

конфликта путем переговоров. Мы ценим продолжающиеся посреднические усилия со стороны Российской Федерации, Украины и ОБСЕ в переговорном процессе по будущему статусу Приднестровского региона в составе Республики Молдова. Мы отмечаем позитивную роль объединенных миротворческих сил в обеспечении стабильности в регионе.

Помня о решениях Будапештского и Лиссабонского Саммитов и Встрече Министров в Осло, мы вновь подтверждаем наше ожидание на скорейший, упорядоченный и полный вывод Российских войск из Молдовы. В этом контексте, мы приветствуем недавно достигнутый прогресс по вывозу и уничтожению Российского военного имущества складированного в Приднестровском регионе Молдовы и завершение уничтожения не-транспортных боеприпасов.

Мы приветствуем обязательство Российской Федерации завершить вывод Российских Сил с территории Молдовы к концу 2002 г. Мы также приветствуем готовность Республики Молдова и ОБСЕ способствовать этому процессу, в рамках своих соответствующих полномочий к согласованному конечному сроку.

Напоминаем, что международная оценочная миссия готова немедленно отправиться с тем, чтобы исследовать вывоз и уничтожение Российских боеприпасов и вооружений. С целью обеспечения процесса вывоза и уничтожения мы отдадим распоряжения Постоянному Совету рассмотреть вопрос расширения мандата Миссии ОБСЕ в Молдове с точки зрения обеспечения прозрачности этого процесса и координации финансовой и технической помощи, предоставляемой с целью облегчения реализации вывоза и уничтожения. Кроме того, мы согласны рассмотреть вопрос создания фонда добровольной международной финансовой поддержки подведомственного ОБСЕ.

Неофициальный перевод с английского языка, подготовленный Миссией ОБСЕ в Молдове

Соглашение о сотрудничестве
между Парламентом Республики Молдова
и Верховным Советом Приднестровья

Парламент Республики Молдова и Верховный Совет Приднестровья, именуемые далее сторонами, стремясь к скорейшему и окончательному урегулированию взаимоотношений между Республикой Молдова и Приднестровьем, согласились в нижеследующем:

Статья 1

Исходя из положений Меморандума об основах нормализации отношений между Республикой Молдова и Приднестровьем, стороны проводят регулярные консультативные встречи для согласования и выработки общих направлений законодательного процесса, проблем и вопросов, подлежащих скоординированному законодательному регулированию.

Статья 2

Стороны направляют друг другу планы законотворческой деятельности и принятые законодательные акты.

Статья 3

Стороны будут способствовать проведению рабочих встреч, совместных конференций, семинаров, научных симпозиумов по вопросам законотворчества.

Статья 4

Стороны обязуются постоянно осуществлять широкий обмен обзорными, аналитическими, статистическими и иными материалами, используемыми при подготовке законопроектов.

Статья 5

Стороны обеспечивают выполнение пункта 3 Меморандума об основах нормализации отношений между Республикой Молдова и Приднестровьем в межпарламентских отношениях.

Статья 6

Стороны приложат усилия для нахождения приемлемого с точки зрения интересов сторон и норм международного права варианта участия представителей Верховного Совета Приднестровья в работе международных парламентских организаций, согласно их Устава.

Статья 7

В целях реализации настоящего Соглашения стороны образуют парламентские комиссии по сотрудничеству, а также постоянно действующие совместные рабочие группы по конкретным вопросам взаимодействия.

Статья 8

Стороны считают необходимым установить парламентский контроль за ходом переговорного процесса между руководством Республики Молдова и Приднестровьем.

Статья 9

В целях оперативного обмена полной и объективной информацией в правовой сфере стороны примут участие в создании телекоммуникационной системы связи между Парламентом Республики Молдова и Верховным Советом Приднестровья.

Статья 10

Каждая сторона может предложить изменения или дополнения в настоящее Соглашение, направив соответствующее письменное уведомление другой стороне. Изменения и дополнения вносятся по согласию сторон.

Статья 11

Соглашение составлено в двух экземплярах на русском языке, имеющих одинаковую юридическую силу.

Председатель Верховного Совета Приднестровья

Председатель Парламента Республики Молдова

Г. Маракуца Д. Дьяков

14 марта 2000 года

ПРОТОКОЛЬНОЕ ЗАКЛЮЧЕНИЕ

по результатам информации руководителей экспертных групп

Республики Молдова и Приднестровья о ходе переговорного процесса

14 марта 2000 года

г. Тирасполь

Рассмотрев информацию руководителей экспертных групп сторон, участники встречи констатируют. Что была проведена определенная работа по преодолению имеющихся место разногласий. Были отмечены и обсуждены основные точки соприкосновения и противоречия.

В то же время, по некоторым основополагающим проблемам, к сожалению, не найдена еще общая точка зрения.

Подчеркнута необходимость дополнительной совместной работы над рабочими документами с целью сближения позиций по принципиальным вопросам, в т.ч. по разработке понятия "общее государство".

Стороны отмечают, что особое внимание следует обратить на практическую реализацию ряда принятых договоренностей, в первую очередь, определяющих принципы эффективного сотрудничества в различных областях.

Достигнуто согласие, что существующие противоречия будут преодолевать в ходе дальнейших переговоров по дальнейшему развитию мирного урегулирования. Парламент Республики Молдова и Верховный Совет Приднестровья периодически будут заслушивать информацию о ходе переговорного процесса.

Председатель Парламента Республики Молдова Председатель
Верховного Совета Приднестровья

Д. Дьяков

Г. Маракуца

Наукове видання

Коцур Віталій Вікторович

**Етнографічний конфлікт у Придністров'ї
у контексті українсько-молдовських
міждержавних відносин**

Монографія

Підписано до друку 16.09.2013 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Друк офсетний
Гарнітура Times. Ум. друк арк. 15,81 Обл.-вид. арк. 13,32
Тираж прим. 300 Зам. № 721

Видавець Інститут політичних і етнонаціональних досліджень
ім. І.Ф. Кураса НАН України; Президія НАН України
01011, м. Київ, вул. Кутузова, 8
Тел. (044) 285-65-61

www.ipiend.gov.ua, e-mail: office@ipiend.gov.ua

Свідоцтво про державну реєстрацію
Серія КВ №15861-4333Р від 26.10.2009

Виготовлювач ПП Лисенко М.М.
16600, м. Ніжин Чернігівської області, вул. Шевченка, 20
Тел.: (04631) 9-09-95; (067) 4412124

E-mail: milanik@land.ru

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 2776 від 26.02.2007 р.